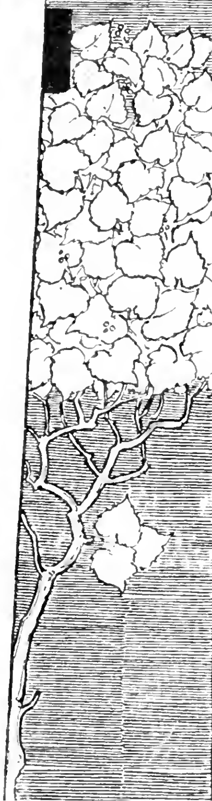

SVATOPLUK ČECH:

PRÓSA POUČNÁ A PŘÍLEŽITOSTNÁ

NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
V PRAZE.

SEBRANÉ SPISY

SVATOPLUKA ČECHA.

Pokračování posmrtné. - Pořádá Ferdinand Strejček.

DÍL XXVIII.

PRÓSA POUČNÁ A PŘÍLEŽITOSTNÁ.

V PRAZE
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1909.

PRÓSA POUČNÁ A PŘÍLEŽITOSTNÁ.

Napsal

SVATOPLUK ČECH.

V PRAZE

NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC

1909.

Tiskem „UNIE“ v Praze.

PRÓSA POUČNÁ A PŘÍLEŽITOSTNÁ.

Do této knihy shrnuta prósa, již básník podle Doslovu k 20 svazkům Sebraných spisů jako „pouhé kompilace, příležitostné referáty atd.“ znova uveřejniti vůbec nehodlal, a několik prací, které se do předešlých svazků pro zvláštní svůj původ a ráz dobře nehodily. Vynecháno jest tu jen několik překladu a drobných anonymních článků, v jejichž největší části citoval Svat. Čech prameny cizí.

F. S.

„O poesii a povaze lorda Byrona."

(Feuilleton „Pokroku" ze dne 1. června 1870.)

Lord Byron! Jméno to je samo sebou básní. Již tehdy, když jsem byl spisy jeho ještě nečetl, znívalo mi jméno to v uších jako píseň minstrela v dáli, jejíchž slov jsem nerozeznával, ba i krásu nápěvu jen tušil, a jež přece nevýslovným kouzlem jímala duši mou a vznášela ji ve světlé výšiny poesie. A když jsem seznal nadšená ta slova a cele pojal nebeský jich nápěv, tu zašumělo nade mnou křídlo genia i odslonilo mi říši netušených krás, tu nebyl to všední minstrel, před nímž jsem sklonil hlavu, ale věštec velebný, jemuž páska svěcená ovlávala spanilé čelo, jenž nad hukotem rozkypělého moře, nad lomozem všedního života, temenem brázdě mraky, pěl vysoké žalmy své. Excelsior! Orlím letem vynikl Byron nad vrstevníky své, vztrhl s sebou veškeré téměř básnictví našeho století. Celá škola nového romantismu pokulhává za ním. Za praporem jeho, s něhož heslo nové zablesklo v udivené zraky, seřadila se celá tma stoupenců, mezi nimi i nejprvnější pěvci slovanští, Mickiewicz, Puškin, Lermontov, Mácha nadchli se heslem tímto k vý-

tvorům, jež na dlouho ostanou nejkrásnějšími květy slovanského Parnasu.

A přece není Byron až posud dostatečně oceněn. Jako každý velduch, jenž vybočiv smělou nohou z obyčejných kolejí, novou si klestí dráhu, našel i on již za živobytí svého četných odpůrců. Vzbouřilť se proti stávajícím řádům, vyslovilť to, co druzí sotva mysliti si troufali, odvalilť kámen, jímžto byla šosácká škola poesii přiklopila. Byron básník byl příliš velikým, že nemohla ho dosíci malomocná jejich zášť i vrhli se na Byrona člověka, zveličili stonásobně jeho vady, lží a pomluvami zohyzdili zářící obraz jeho, očernili ho co vyvrhele lidstva, nazvali ho nevěrcem, nemravníkem, prostopášníkem, ba šílencem, vyštvali ho z vlasti, vpálivše mu na hrdé čelo znamení hanby. Ba, i školská kritika, jež zpočátku couvla, oslepena bleskem jeho zjevu, který nad ní rostl k netušené výši, probrala se zponenáhla ze svého omráčení a snažila se zastíniti jeho slávu, vytýkajíc mu večný subjektivismus, jednotvárnost a podstírajíc výtvorům jeho nemravné zásady.

Tak se spolčila poprášená theorie, závist, pietismus na jeho zhanobení a jim pracovali do rukou i mnozí jeho ctitelé, kteří nepoznavše pravý význam jeho mermomocí v něm spatřovali démona... A tyto snahy neostaly bez výsledku. Dosáhlyť toho, že v obecenstvu namnoze utkvěl znetvořený obraz Byrona, zakalený spoustou klepů, ověšený při nejmenším mnohými fantastickými cáry. — Však v novější době počíná pronikati náhled jiný. Hanebný útok paní Stowe vyvolal celý zástup nadšených jeho obhájců a zástup ten se množí každým dnem. Byron nepodlehne. Jeho jméno zářiti bude poesií s jedno-

duché náhrobní desky v hucknellském kostelíčku, daleko do moře času, jak lampa majáku — —

I u nás rozkořenily se na mnoze falešné ony náhledy o Byronovi. Mnozí lidé, kteří ho ani nečtli, odsuzují ho po jiných, pokřtili ho s vysoka rozervancem a domnívají se, že ho tím navždy odbyli zároveň s Heinem atd. Tím větší zásluhy vydobyl si dr. Durdík vydáním svého spisu. Snažíť se v něm, vyloupnouti ze spousty hyzdících přímětku pravý, nezkalený obraz básníka — „vyrvati ho babám obojího pohlaví" — vylíčiti velikolepý směr jeho poesie, její zvláštnosti, puvaby, její význam a pusobení v literatuře světové, zvláště pak i slovanské. Účelu toho dosáhl úplně. Zabývaje se po delší čas dukladnými studiemi děl Byronových, jejichž překlad, jak doslýchám, v rukopise chová, vnikl cele v tajemné hlubiny toho velducha anglického i obsáhl ho v celé velikoleposti jeho. Výsledky těchto studií podává obecenstvu českému mluvou květnatou, vplétaje četné ukázky z básní jeho ve vlastním, ponejvíce zdařilém překladu.

Nejsem přítelem onoho písemnictví, které jako cizopásek probíráním samostatných výtvorů literárních se živí a které u Němcu na celou literaturu o literatuře rozbujnělo. U nás, kde tvořivých sil poskrovnu, bylo by vzrůstání toho směru zajisté jenom na škodu. To však se nedotýká díla p. Durdíkova, které je v každém ohledu oprávněným a včasným a za skutečné obohacení literatury naší se pokládati musí. Ono rozptýlí mlhu předsudku, která i u nás nad Byronem se rozestírala, rozšíří pravé porozumění jemu a pobídne mnohého ku čtení

jeho nesmrtelných děl, čímž zajisté i prospěch vykvete básnictví našemu.

Netřeba podotýkati, že je úprava knihy této velmi pěkná.

Ze života slovanských národů.

(Kalendář koruny české na ob. rok 1871, s obrázky.)

Slovinci jsou národ, který sice přes noc s nebe nespadl, však teprve v nedávné době co národ uvědomělý na zápasiště světové vystoupil domáhaje se svých přirozených práv a který odtud s úžasnou rychlostí ve vývoji svém pokračuje, při čemž si přede všemi nás Čechy za vzor a mravní oporu obral. Nejsouť národ četný, úhrnkem bude jich asi tolik, co čítá národ moravský, a mimo to jsou po rozličných územích rakouských roztrženi, obývajíce Krajinu, jižní Korutany, jižní Štyrsko, z části Přímoří, Gorici, Chorvátsko a Uhry —: avšak horlivý cit národní a živá snaha po sjednocení přenese je přes vytčené překážky k žádoucímu cíli.

Hlavní jádro Slovinců nalézá se v Krajině. Krajina sama rozpadá se ve tři různé části: Střední Krajina utvořena je bohopustým Krašem, mořem tím kamenným, na jehož smutných výšinách darmo se poutník ohlíží po nějaké stopě vegetace, po pramenku horském, kterým by ochladil se ve strašném vedře, způsobeném odrážením se letního slunce od kamenných ploch. O deštivém počasí ovšem valí se voda s jekotem skalními rozsedlinami, na nichž

obyvatelé pro tento čas tak zvané „suché“ mlýny staví. Hroznou navštěvovatelkou těchto kamenitých plání jest bóra (bouře), prudký to a studený vítr, který po celém Krasu se rozbíhává, unášeje s sebou kamení, vyvrácené stromy, ano i chatrče, a nejvíce na Pomoří zuří. Však pustý tento a smutný Kraš chová v útrobě své celý báječný svět, plný velebných krás. Tam hloubí se ohromné jeskyně prostoupené divotvárnými, různobarevnými sloupy krápníkovými, v nichžto hřmí vodopády, v nichžto šumí tajemná jezera, jejichž jediným bydlitelem je útlý mlok krajinský s hřebínkem a červenýma očima, mihající se střelhbitě křišťálovou vodou.

Nevlídný, jako povrch Krašu, jest i obyvatel jeho Krašan. Neúrodnost domova jeho odsoudila ho k věčné chudobě. V neustálém zápasu s bórou pohánívá po neschůdných stezkách Krašu chudobokého koně neb soumara, jehožto skrovný náklad do jižních měst na trh přináší.

Kroj Krašanů jest tento: Na nohou střevíce, dole hřebíky pobité, neb podkovami okované, punčochy a černé kožené spodky. Hlavu obrňuje si proti slunci a bóře kloboukem s nesmírně širokou střechou, který v čas bóry pomocí dřevěných špejlů tak upravuje, aby rohem k předu obráceným jak ptačím zobákem vítr rozháněl. Na těle nosí červenou vestu, krátkou kazajku a přes tuto červeně lemovaný plášť (sukni). Ženy nosí jako Slovinky vůbec na hlavě bílý šátek, který však neupravují v tak malebné záhyby jako ostatní, tmavý šat světlými květy prošívaný a červené punčochy.

Hoření Krajina je prostoupená lesnatými horami a zároveň plna romantických údolí, čarokrás-

ných jezer, obydlená lidem bodrým, silným a pracovitým, obdařeným výtečnými vlohami duševními.

Průmysl tam kvete, obzvláště slavná jest výroba železa, které se odtud daleko do ciziny vyváží. Národní uvědomělost zde na nejvyšším stupni; odtud vyšli přední mužové národa slovinského.

Dolení Krajina je ponejvíce plochá; tu a tam jemné toliko pahorky, pokryté bujným stromovím, přívětivými vinohrady se táhnou. Obyvatelstvo je veselé, bezstarostné, pěstuje nejvíce ovocnářství a vinařství. Víno tamější je rozhlášené svou výtečností; zvláště slynou dva druhy, tak zvané cividin a refosio, pěstované na pohoří Koljo, rozhraní to mezi Slovinci a Furlány.

Zde prýští také z poetické, jemné mysli lidu nejhojnější pramen překrásných národních písní a báchorek.

Národní kroj Slovincu jest vůbec následující: Muži nosí klobouk se širokou střechou, který u bohatších šuhajů často zlatou šňůrou s dlouhými, na ramena spadajícími střapci opásán bývá, krátkou kamizolu, obyčejně modré barvy, se stojatým límcem a lesklými knoflíky, červenou vestu s podobnými, hustě seřaděnými knoflíky stříbrnými a přilehavé kožené kalhoty, dosahující jen po kolena k vysokým, rovněž přilehavým botám. V zimě rozmnožují oděv svůj dlouhým, až ke kotníkům sahajícím kožichem, který na zádech pestrými arabeskami a květinami ozdoben bývá, a nahrazují klobouk malou čepicí, obšitou kožíškem.

Nejúčinnějším kusem ženského oděvu jest veliký bílý šátek, který v malebné řasy skládati a jímž si Slovinky právě tolik puvabu dodávati umějí,

co Římanky svými šátky neboť Španělky svými mantilami.

Vlasy splétají ve dva copy, ozdobené černými, červenými a modrými stužkami, kteréžto copy u dívek volně po šíji visí, u vdaných pak lesklým mosazným hřebenem na hlavě připevněny bývají. V hoření Krajině užívají místo šátku též bílého, těsně přiléhajícího čepce. Rukávy u košile skládají v malé hladké řasy; ňádra a šíji pokrývají pestrým šátkem hedvábným o dlouhém třepení. Takovéto šátky dávají obyčejně zamilovaní hoši darem svým milenkám. Sukně bývaly druhdy řasnaté, hnědé, posázené chrpovými a červenými hedvábnými stužkami, nyní užívá se obyčejných bavlněných neb hedvábných sukní. Na nohou nosí boty z bílé ovčí kůže, okrášlené zelenými neb modrými řeménky. V zimě zahalují se také ženy v kožichy a sice buď v černé, které dosahují jen na kyčle, buď v bílé, které spadají až přes kolena a jejichž šůsky se obyčejně na zad překládají a zde k sobě připevňují. Tento jest obecný kroj Slovinců, ač sem a tam po krajinách některé úchylky se naskytují, které ponebí a zaměstnání s sebou přináší, na mnoze již arci, zvláště v městech a v okolí jich setřela dotíravá kultura cizí mnoho toho svěžího národního pele, vytlačila mnoho starodávných, krásných obyčejů, zapudila i malebný ten kroj buď docela buď z části. Však již se počíná opírati Slovinec tomu záhubnému nivelisujícímu vlivu ciziny, střásá se sebe Němškutary a povlaštence jak škodlivé cizopásky, více než kdy jindy lne k národním zvláštnostem svým a hájí svého samorostlého, bujarého ducha národního před otravujícími příměsky západu. Zvláště mládež slovinská

vyrůstá v lepší té snaze, sílí se v národním sebevědomí, zařizuje sokolské spolky, kde tělo se k zápasu tuží, a četné čtenářské spolky, kde nalézá duch v národním rouše záživnou potravu. V mladistvých, bujarých těchto postavách, ve statných šuhajích, z nichž jednoho přiložený obrázek představuje, spočívá naděje, budoucnost Slovenie. Hle! s jakým to sebevědomím a spolu s jakou to slovanskou bodrostí hledí do světa z pod okytěného kloboučku! Onť hlavním a nejpěknějším zjevem táborů, které nedávno po příkladu Čechů houfně se pořádaly a jednohlasně směle a nadšeně své oprávněné požadavky vyslovily, jichž bohdá při další vytrvalosti dosáhnou.

* *
*

Následující obrázek vyňat je ze života Slovanů v Přímoří. Čím na severu Němec, tím zde Vlach: opanoval na mnoze břehy Jaderského moře, rozložil se v městech, zbohatl, vede obchody en gros a Slovanu přenechal obchod takový, jako zde na obrázku vidíme (Prodavačka hub v Přímoří). Žena jede na oslu, vyvolávajíc své houby; v ruce drží tyči, na jejímžto konci hřeb přidělán, aby zboží své napíchnouti a kupujícímu v okno podati mohla. Takovýchto prodavačů en detail v nejbídnějším slova smyslu lze spatřiti velmi mnoho v přímořských městech. Jsou to nejvíce Slovinci, kteří celou severní část Přímoří obývají, táhnouce se hluboko až k Jaderskému moři. Zvláště Terst bývá těmito prodavači hojně navštěvován. Slovinská děvčata z okolí přinášejí sem na prodej kytice, ba zdaleka sestupuje sem

se skalních svých výšin Krašan, aby tu utržil bídný groš za trochu mléka, něco hrachu, fizolí neb hroznů. Prostředkem komunikačním mu vychrtlý kuň neb osel, jenž jistým krokem po neschudných stezkách Krašu stoupá, zvoně si zvoncem na krku zavěšeným na své věru křížové cestě, aneb vlastní otužilé nohy. V druhém případě sténává pod tíží naplněné krosny. Věru, perný to výdělek!

Dalmacie jest úzký, četnými zátokami rozeklaný pruh země na Jaderském moři s přilehlou houští ostrůvků. Co do velikosti jest osmá v řadě rakouských zemí; povrch její rovná se kraji boleslavskému, jičínskému a královéhradeckému dohromady. Celé toto území utvořeno je vlastně svahem vysočin horvatských a hercegovinských, které na západních hranicích vysokou, neschůdnou hradbu představují, k moři pak dílem nenáhlými terasami, však nejvíce sráznými, velikolepými stěnami spadají. Tyto nebetyčné rozryté hory znesnadňují obchod se sousedními zeměmi, toliko úzké chodníky, klikaté stezky, po nichž často jedině noha mezků bezpečně stoupati může, spojují Dalmacii s Hercegovinou a Černou Horou. Ohromné ty hřbety skalní jsou většinou holé, místy toliko sporým stromovím pokryté, někdejší jejich pýcha, bohaté, rozsáhlé lesy, spustošeny byly za vlády Benátčanů a chudé zbytky jejich poskytují nyní sotva potřebného paliva. Podél úpatí těchto hor táhne se nízké přímoří, k jihu valně se súžující, místy úrodné, však nejúrodnější, nejkrás-

nější v zátoce Kotorské. Boka Kotorská, spanilá to sokyně Bosporu, proslula nedávno lítými půtkami, které srdnatí Dalmatinci, „sokolové horští“, v průsmycích obemžených skal, vystupujících nad bujnou zelení jejích břehů, s vojskem naším vítězně svedli.

Podnebí Dalmacie jest celkem mírné a zdraví příznivé. V létě ovšem panuje často veliké vedro, které říčky, prameny a cisterny vysušuje a tak citelný nedostatek vody způsobuje, jíž tu vůbec pro řídkost lesu a povahu půdy na mále. Zima jest mírná; sníh a kamna téměř neznámé. Divá bóra zalétává i sem, avšak účinky její jsou zde o mnoho slabší nežli na kamenitých planinách Krasu. Za to věje zde tak zv. sirocco (Jih), tento úhlavní nepřítel lodníků, buditel strašných bouří mořských.

Obyvatelstvo Dalmacie jest ohromnou převahou slovanské; toliko obyvatelstvo pobřežních měst, Zadru, Šibeníku, Trohíru, Dubrovníku, Splitu sestává většinou z Italiánů, kteří dialektem benátským mluví.

Slované dalmatští jsou kmene a nářečí srbského, podřečí hercegovského; nejsprávnější hercegovštinou mluví Morlaši, obývající východní hory kraje zadrského a splitského, kteří vůbec starosrbskou původnost nejvíce zachovali. Dalmatinci vůbec jsou vzrůstu vysokého, kostnatí, osmahlé pleti, černých jiskrných očí, střídmí, otužilí, veselí, obratní a srdnatí. Tyto dvě poslední vlastnosti zle zakusilo vojsko naše na nedávné výpravě dalmatské. Však při tom nejsou ukrutníky, jak je slovanožroutské noviny vyličovaly; jsou naopak dobrosrdeční a velikomyslní. Ovšem i časem jižní krev v nich překypuje a k činům krvavé pomsty je pudí, jak při živé povaze jejich

a stálém nošení zbraně ani jinak býti nemůže. Naproti cizincům jsou nedůvěřiví, však nedůvěřivost ta má asi své příčiny. Kdo však jen poněkud se naučí s nimi zacházeti, stane se jim v krátce milým „bratrem“ a sezná výtečné vlastnosti jejich. Jsouť v obcování sdílní, srdeční, rození řečníci, provázejí hovor svůj živými drastickými posuňky, milují hudbu a zpěv. Hudební nástroje jejich jsou gusle, dudy a tamburica. Milo jest poslechnouti, když Dalmatinec z večera na koníku svém po příkré stezce vystupuje, s tamburicou, svojí „dangubicou“ se baví a šedé skály dojemné ty zvuky sterou ozvěnou opakují.

Kroj Dalmatinců je nejmalebnější v celém Rakousku. Mužští nosí úzké přilehlé spodky, obyčejně barvy modré, červené vesty s četnými stříbrnými knoflíky neb se zlatými a stříbrnými mincemi a modré neb hnědé kazajky, olemované mnohobarvými šňůrkami. Ženské mívají přes bílou košili o širokých rukávech modrou kamizolku, šněrovačku s ružovým neb bílým, často stříbrným, zlatem, vlnou neb lasturkami posetým náprskem. Pod pestrým, mnohdy lesklými olověnými knoflíčky posázeným pasem nosí modrou sukni s červenou, zelenou, žlutou neb pestrou obrubou. Na nohou nosí obě pohlaví papuče (druh střevíců) neb opánky, pleteninu z řemínků. Hlavu pokrývají mužští fesem nebo červenou čapkou, obroubenou, často i pošívanou černým aksamítem aneb stříbrem neb zlatem. Stejné čapky nosí též panny; ostatní ženské obvazují si hlavu plachetkou způsobem právě tak malebným, jako Slovinky v Krajině. Vlasy proplétají si ženské — někdy i mužští, kteří namnoze nosí copy — červenými stužkami. Dalmatinci

nechávají si pouze kníry, toliko popové nosí plnovous. Nejhlavnější pýchou a ozdobou jejich jsou zbraně. Ony tvoří takořka část jejich oděvu a sice část, na nížto si nejvíce zakládají, jíž největší péči věnují, bez které by se nikdy neobešli. Dlouhé a bohatě vykládané pušky trčí věčně nad jich ramenem a za ozdobným pasem stále vězí pár pistolí. Zbraně ty bývají časem velmi drahocenné a přecházívají co rodinný šperk s otce na syna. Známo z posledních bojů, s jakou houževnatostí Dalmatinci zbraní svých se drželi — složiliť by raději hlavu svou než věrnou, zřídka chybující pušku. I popové jejich nosí zbraň, však s ní neumějí tak obratně a zručně zacházeti, jako ostatní Dalmatinci. O svatbách a jiných slavnostech, které se obyčejně velmi hlučně konávají, střílejí junáci z pušek, často jeden druhému u samého ucha, což ale na tohoto právě tak působívá, jako by mu byla moucha kolem ucha zabzučela.

Obyvatelstvo Dalmacie sestává co do výživy hlavně z rolníků, rybářů a plavců.

Stav hospodářství není však valně utěšený. Půda Dalmacie jest jen sporými místy úrodná; ostatek plodné půdy zaujímají rozsáhlé sice, však nejvíce chudé a suché pastviny.

Nedostatek a špatná jakost píce způsobuje i slabý a drobný dobytek; chce-li Dalmatinec dost malý náklad z místa dopraviti, musí zapřáhnouti až i šest volů. Mimo to jest hospodářské náčiní velmi chatrné ,rolník je nevzdělaný, nedbá o zlepšení půdy, o hnojení není téměř ani řeči. Za těmito příčinami bývají tam hlad a mor neřídkými hosty. Hlavní pramen výživy jest rolníkovi oliva č. maslica

a vinná réva. Olivového oleje vyrábí se, ač příprava jeho dosti špatná a nedostatečná jest, každoročně za $2^1/_4$ milionu zl. Jakost vína dalmatského jest výborná, vynikáť především sladkostí a ohněm a mohlo by při lepší přípravě i uherské předčiti. Zvláště pověstná jsou: Marzamin v Boce Kotorské, muškat, malvaz dobrovnický, maraskin zadrský. Víno se připravuje způsobem velmi primitivním: Na vinici přiveze se káď, zvaná maštea (škopek), přiklopená víkem, v němžto se čtverhranný otvor nalézá. Na tento otvor postaví se jakýsi dřevěný cedník, nazvaný košar. Místo lisu zastává polonahý hošík, který do košaru vleze a hrozny tam nasypané bosýma nohama do „maštei" vyšlapává. Dobytou takto šťávou naplňují se pak kozí neb skopové měchy, „mišica" zvané, kterých se vůbec k roznášení vína užívá, ač tomuto zvláště, pokud jsou nové, zvláštní nepříjemný zápach udílejí.

Mimo olivu a vinný keř daří se v Dalmacii mnohé stromy jižní, jako: citronník a pomeranč, moruše, vlaský ořech, smokvoň a mandlovník. Palma jen velmi zřídka se nalézá.

Neúrodnost půdy odkazuje Dalmatince na Jaderské moře, které vlast jeho po celé délce objímá a mnohé tu zátoky a choboty tvoří. — Moře — toť život Dalmatince! Na rybářském člunu, na korábu projíždí se po něm s podivuhodnou hbitostí, otužilostí a neohrožeností. Námořníci dalmatští proslavení jsou celým světem. Každá sebe nepatrnější vesnička na přímoří má své „molo", kamennou to hráz k ohražení neb utvoření přístavu. Ve větších městech bývají tyto moly osvětleny a daleko do moře zářícím majákem opatřeny.

Průmysl je v Dalmacii jako mnohé jiné velmi zanedbán; sedlák hotoví si nejvíce všecku svou domácí potřebu sám. O vzdělání lidu pramálo bylo pečováno a sporé paprsky osvěty rozptýleny tu byly jen po vlašských školách, valné většině obyvatelstva zcela neužitečných. Po dlouhý čas nestávalo tu ani jediné národní školy — vše mělo se povlaštiti. Avšak v novější době opřeli se stateční národovci a za nimi celý národ tomuto odnárodňujícímu proudu, i není pochyby, že ze zápasu toho za krátko vyjdou co vítězové.

Co do vyznání jsou Slované dalmatští nejvíce katolíci; pravoslavní jsou Morlaši, pak obyvatelé krajů dubrovnického a kotorského.

Připojený obrázek představuje venkovanku z okolí Zadru, nesoucí na hlavě nádobu s vodou (nosít tam vůbec ženské veškerá břemena na hlavě jako Slovinky); rolník pak stojí za zdí a hasí, k nádobě skloněn, svou žízeň.

* *
*

Bosna jest provincií říše turecké. Název má podle Bosny, největší to z četných řek, které jí protékají. Na sever a na západ hraničí s mocnářstvím rakouským, totiž s Vojenským Pomezím, Slavonií, Chorvaty a Dalmacií. Povaha země jest velmi hornatá; všemi směry skřižují se tu táhlé, vysoké hřbety, pokryté hustými lesy, které namnoze pralesům se podobají a z nichž hojně dříví do Rakous, obzvláště do chudé na lesy Dalmacie, se vyváží. V lůně hor těchto spočívají veliké poklady; zlato, stříbro, měď,

olovo, železo a jiné kovy v hojnosti se tam nalézají. Druhdy bývala Bosna hornictvím svým proslavena; dosud o tom svědčí na mnohých místech staré opuštěné doly, v nichž bezpochyby němečtí kovkopové pracovali, jak z četných slov německých v bosenském jazyku užívaných souditi lze. Za panství tureckého hornictví tamější valně kleslo. Znamenitá jest ještě výroba železa, jež obzvláště výtečný ocel dává a velikému počtu kovářů v zemi výživu poskytuje. Hotoví se zde též mnoho zbraní, mezi nimiž se chvojnické pušky nejlepší pověsti těší. Pro vysoké horstvo, pro množství lesu a vod jest podnebí Bosny chladnější než okolních krajin; vrcholy hor bývají od října do května sněhem pokryty; na některých místech zuřívají strašné vichřice, které někdy i celé karavany s sebou unášejí. Úrodností převyšuje Bosna všechny provincie turecké; však stín půlměsíce, tísnící všechny poměry, brání i rozkvětu hospodářství. Nedostatek vzdělání, nejistota majetku, chatrná soudní ochrana, hrozné utlačování křesťanské části obyvatelstva jsou hlavními překážkami tohoto rozkvětu. Největší bohatství Bosňáků jsou jejich stáda, hlavně z ovcí a koz sestávající. Pasouť je na horách ozbrojeni až po zuby, aby nevítaným hostum v turbanech, kteří nezřídka na tučná ta stáda laskominy dostávají, v případě na cestu posvítiti mohli.

Obyvatelé Bosny jsou vesměs Slované, kmene a jazyka srbského. Však při této jednostejnosti původu rozštěpili se ve tři takořka národy, z nichž jeden druhý na smrt nenávidí: v Turky (t. j. mohamedány), latiníky (t. j. katolíky) a Srby (t. j. pravoslavné).

Mohamedáni bosenští sestávají nejvíce z domácí, starobylé šlechty, která po dobytí Bosny Mohamedem II. se poturčila, začež jí tento statky a výsady její ponechal. Tito odpadlíci stali se beji, agami a spahy, mají v rukou téměř všechny úřady a přivlastnili si všecku lepší půdu, kterou jim křesťané co pachtýři vzdělávají. S vírou zapřeli i rod svůj: nespatřujíť v křesťanech rodné bratry, lišící se toliko vírou, nýbrž bídné ďaury (psy), kteříž jsou jen k tomu určeni, aby jim otročili. „Psa zabít je hřích, ale křesťana ubít zásluhou“ jest u nich příslovím. Považujíť se za pány té bídné ráje (křesťanského obavatelstva), kterou libovolně týrají, utiskují a okrádají. Náboženský fanatismus těchto renegátů činí je strašnějšími samých Turků; na jihu o tom přísloví: nebylo by turčína, by nebylo poturčence. S islamem přijali i šeredné necnosti jeho vyznavačů: pánovitost, ukrutnost, surovost, lenošení. Nemírnost ve smyslných požitcích, kteréž Mohamed vyznavačům svým dovoluje, dávají předčasně obličejům jejich ledovitý ráz sytosti a omrzelosti. I kroj jejich jest turecký. Však přece zachovali v sobě mnoho slovanského: vynikajíť udatností, upřímností, dobrosrdečností, pohostinností, dávnými to ctnostmi Slovanů; ba jazyk srbský nejryzeji se u nich zachoval. Užívajíť mnoho krásných starosrbských forem, jež u křesťanů dávno zanikly, a řeč jejich mohla by těmto býti vzorem, kdyby do ní nevplétali k vůli domnělému zušlechtění jejímu turecká slova.

Pod těmito odrodilci úpí křesťanská ráje. Však společné toto utrpení nesmiřuje v ní latiníky a chrištjany (pravoslavné): chovajíť oba k sobě ještě

větší záští, nežli ku společnému utlačovateli — Turku. Staletá poroba zlomila u nich puvodní bojovnost a hrdost, i učinila je poníženými i mírumilovnými. Však jsou otužilí, vytrvalí, a kdy toho třeba, umějí se srdnatostí měřiti s Turky. Při tom jsou poctiví, věrní danému slovu, uctiví ku starším a drží se houževnatě zděděných mravu a obyčejů, obzvláště pravoslavní. Jest pak takových obyčeju u nich veliké množství, dýšících nejvíce hlubokou poesií; mají́ť oni mnoho svátku a slavností, vcházejí spolu v pobratimství a v posestrimství, však též nechvalný obyčej osvety, krviny (pomsty na vrahu a jeho příbuzných) dosud mezi nimi nevyhynul. Jsou též velmi pověrčiví, věří ve zlé duchy, vlkodlaky, čarodějnice, proti těmto kupují si ochranné prostředky, amulety a talismany, a sice nejen od popu a kaludjeru, nýbrž i od tureckých mnichu. Od Mohamedánu přijali také víru v nezvratný osud; užívajíť stále pořekadla: tako je sudjeno (tak je souzeno). Kroj jejich je velmi podoben černohorskému: nosíť opánky neb papuče, řásnaté široké spodky jako plundry, kamizolu přepásanou a na hlavě féz. Však nejduležitější část jejich oděvu tvoří zbroj. Bambitky, handžár (nůž) a puška, někdy i bohatě vykládané, náležejí k denní jeho toaletě. Bez nich nevydá se pastýř za stádem, rolník na pole; s nimi se Bosňák neloučí leda až na loži a tu ještě s mnohým věrná jeho puška ulehá. Máť jich také často zapotřebí, aby se ubránil přehmatům zpupných agu a bašibozuků (loupeživých to arnautských tlup); neboť soudní ochrany naproti Turku marně by se dovolával, vždyť kadiové (soudci) vesměs jsou samí Turci. Poměry křesťanů jsou velmi trudné. Největší část jich slouží co pach-

týři na statcích bejů, kteří je každou chvíli odehnati mohou. Veliká část jich nemá ani žádné určité výživy, ba ani pořádného obydlí, žijeť porůznu v lesích neb u cest v kolibách t. j. v bídných chatrčích z proutí a kůry udělaných. A z této poslední třídy jich každoročně mnoho umírá hladem!

Vzdělání stojí v Bosně na velmi nízkém stupni, ba lépe řečeno, není tam po něm ani stopy. Turci staví se mu vší mocí na odpor, nechtíce, aby ráje nějakých vědomostí nabyla; avšak oni sami pokládají za učence již toho, kdo se naučil čísti koran a turecky mluviti: takovýť se již může státi kadim, t. j. dle tureckých názorů schránkou všeho člověku potřebného vědění. O katolíky se v tom ohledu starají Františkáni, kteří tam rok od roku nové školy zřizují. Nejvíce zanedbaní jsou pravoslavní; mnohý z nich nezná ani otčenáše. Kdo se naučí slabikovati, tenť již polovičním vědátorem, a kdo dokonce „psaltir“ několikráte přečetl, ten může býti již popem, a dále ani ctižádost akademická u nich nesahá!

Ostatně tak všude pod panstvím tureckým. Nicméně obepírá civilisovaný západ, jenž všude jinde pochodeň osvěty roznáší, bořící se říši osmanskou se všech stran podporami, kde jaká se namane. Jaký div! Vždyť jedná se tu o Slovany...

* *
*

Z důležitých událostí rodinného života nejhojnějším zajisté šperkem obdařil slovanský duch národní sňatky. Svatby obklopil nejvíce květy své poesie, písněmi dojemnými — u Jihoslovanů téměř celá literatura svatebních písní — a velikým množ-

stvím krásných významných obyčejů. Obyčejové tito jsou nejen u jednotlivých národu slovanských, nýbrž i v jednotlivých krajinách rozdílní, však přece i tu kmenové příbuzenství ve mnohých společných zvycích se jeví.

Přiložený obraz představuje nám jeden ze svatebních obyčejů v Polště. Kreslilť ho Arthur Grotgier, výtečný malíř polský.

Jako u nás uvádí se sňatek v Polště návštěvou, námluvami, kde se o hlavní i o všech vedlejších věcech umlouvají. Na Slovensku nazývá se první návštěva ženichova v domě nevěsty „prepačkou“, tu nesmí se o svatbě ani zmínka učiniti, účel její jest jedině ten, aby si ženich „prepáčil“, prohlédl obydlí své milenky.

Když se bylo vše řádně umluvilo, ustanoví se den svatby. Osoby, z nichž svatební průvod sestává, jsou ovšem snoubenci, družbové, drůžičky a všem Slovanům nevyhnutelný tlampač, u Jihoslovanu „čauš“ zvaný. Tyto osoby berou se do kostela v následujícím pořádku: v čele ženich na koni, za ním družbové, rovněž na koních, pak nevěsta a družičky ve voze, v němžto i hudebníci umístěni jsou, plnící vzduch hlučnými fanfárami. Než se z domu odebírají, žehnají rodičové snoubencum těmto, při čemž jim družba a drůžička rozličné dary přinášejí, jak na vyobrazení našem viděti, kde drůžička podává něco od drůbeže, mládenec pak pečivo, bohatě fábory okrášlené. Vrátivše se z kostela bývají od rodičů solí a vodkou přivítáni, načež zasedají k snídaní. Po snídaní následuje tanec, který víří až do oběda. Tento počíná se přípitky. Hospodyně při-

píjí nevěstě na zdraví, tato pak ženichovi a všichni hosté opakují tytéž přípitky hlučnou ozvěnou. Mezi jídly jsou po stole vždycky roztroušeny drobečky a hrách. Mezi hostinou „čumí“ ovšem pod okny nezbytná mládež, která tam rozpustile skotačí a o koláče, oknem jí podávané, malé bitvy utkává. Bělokrajinci odbývají ty malé škemrálky laciněji: rozhazujíť mezi ně ořechy, kterých vždy plná mísa na stole se nalézá.

Po hostině čepí se nevěsta. Toto čepení nalézáme u všech Slovanů na severu i na jihu. U Slovenců snímá se něvěstě „parta“, znak to panenství, jinde věneček, a nahražuje se čepečkem, při němž neschází pláče a moudrých naučení se strany žen, které nevěstu strojí, jak by se ve stavu manželském chovati měla.

Po čepení dávají hosté novomanželům rozličné dary. Však nejen novomanžele, nýbrž i hudebníky musí obdarovati a především kuchařku, která o skrovný příspěvek na vařečku prosí. Však za to musí také každý host plný uzlík zbytků od hostiny domů odnésti.

Důležitý den ukončuje se opět tancem, plným skoků a výskání, trvajícím až do rána.

V některých krajinách polských panují ještě zvláštní obyčejové. Tak u Kašubů náleží nevěstě, aby při svatbě ženichovi rukavičky a šátek darem přinesla; rukavičkami pak podílí také kněze a příbuzné ženichovy.

U Kurpů znamená se každý dům, kde bydlí děvče na vdaní, bílíť se zeď nad oknem, často pomalují ji i pestrými květy; dvůr pak posypává se pískem. Svatba u nich trvá celý týden. Celá ves

se súčastňuje svatebního průvodu, sledujíc snoubence do kostela s korouhví, obrazy a bubnem, při čemž se prozpěvují nábožné písně.

* *
*

Poslední v řadě obrázku našich předvádí nám ruského pastuška, jenž pod obrazem matky boží hraje své dumky. Dumky jsou nevyčerpatelný poklad ruského národa. Prýští z věčného zdroje poetického ducha národního a naplňují širý vzduch mezi Vislou a Volgou nářkem, jásotem, steskem, bujnou veselostí. Ony se vznášejí nad širokou neobhlédnou stepí, která se daleko rozvalila až k Černému moři, daleko — daleko — pokrytá travou a kovylem... Ony pláčou nad mohylou osamělou, u spuchřelého kříže, s šumnými větry o závod; chvějíce se s ranní mlhou nad vysokými tyčemi stanic kozáckých, zpomínají dávných hrdin, slavných atamanů; v kibitce uhánějí vlašťovčím letem po moři buřanu; nad praskavým ohněm rozbojníku rozléhají se tichounkou nocí...

Písně ty plynou bezprostředně z duše, proudem mocným, neupraveným umělými pravidly, a přece jaká to krása v nich, jaké to milé obrazy —! V nich prokypuje celá síla básnického ducha Slovanů!

Trojka.

Světozor z r. 1871, č. 4, Vlastenecký kalendář na r. 1872.

Není chatrnějších cest, není bídnějších povozu, jako na Rusi; nicméně cestuje se tam s báječnou rychlostí. V zimě ovšem není se tomu co diviti, tu

zapadá cesta v sněhu a většina povrchu Rusi jest pak jedinou umrzlou plání sněhovou, po níž vozka v lehkých saních s bleskem o závod uháněti může. Avšak i na jaře, kdy sníh taje a ony cesty, při jichž pouhém spatření cestovatele mráz obchází, blátem a kalužinami ještě nesjízdnějšími činí, letí po nich ruský povoz jakoby po železničních kolejích. Krkolomnost takové jízdy lze sobě představiti, když uvážíme, že jsou poštovské, tudíž nejlepší cesty upraveny místo ze štěrku z dubových nebo březových kmenů, které za krátko se prolamují, prohnívají a tak hluboké rozsedliny tvoří; povozy pak že jsou jakoby schválně na postrach nezvyklého cestovatele vymyšleny. Lepší z nich „tarantas“ zvaný složen jest následovně: na dvou březových tyčkách, zastupujících péra, spočívá prkenný truhlík pro pasažéra a v předu u voje druhý truhlík pro kočího „jamščíka“, zadní truhlík jest poloviční střechou opatřen a celé to hamparátí pohybuje se o čtyřech nízkých kolesech, připevněných dřevěnými kolíky. Odmysli si poloviční střechu, kozlík a březová péra a máš „těljegu“. Jamščík tu sedí na provazích přepjatých přes truhlík anebo toliko na předním jeho prkně, v hloubi truhlíku pak sedí cestovatel a drží, opírá se kde může, aby se v dobrém zdraví konce své jízdy dočkal. Pravý Rus jest ovšem na takové povozy již zvyklý a jamščík v předu zpívá si na nebezpečném svém sedadle bujnou veselostí; nezvyklý však cestovatel přává si z hloubi duše, aby řada bříz, jimiž ruské cesty obyčejně ovroubeny bývají, čím dřív tím líp byla u konce.

Jinak ovšem v zimě: tu létají saně po umrzlé sněhové ploše lehce jako pták, ledva brázdy za se-

bou zanechávajíce. Obecný typ ruských saní jest „trojka". K ní připřaženi jsou tři koně: prostřední mezi dvě voje pod dřevěný oblouk, t. zv. „dugu", k němuž připevněn jest zvonec, postranní pak klusají s hlavami od něho odvrácenými, jednoduchými postraňky jsouce přivázáni k tyči, na příč v trojce upevněné. Jede-li jamščík sám, postačuje mu pouhá trojka: sedí neb stojí tu na holém prkně, ba možno říci téměř na zemi, drže v rukou opratě všech tří koní. Pro cestovatele klade se na trojku svršek „kibitky", polokrytého, kocábkovitého to kočáru.

Trojka tato jest Rusovi nejoblíbenější povoz: ona takořka srostla se srdcem jeho. Většinou národních písní ruských proznívá zvonec její tu vesele, tu smutně, podle toho, jak mysl vozkova právě naladěna. Tenť přilnul k ní, jako námořník ku svému korábu, a vdechl jí jaksi poetickou duši, jakož vůbec básnická mysl lidu nezkaženého vše kolem sebe oživuje. Ruský jamščík spočívá v jednoduchých těch sáňkách jako v objetí družky, naslouchá s hlubokou vnímavostí jednotvárnému zvuku jich zvonce a časem vylévá sám duši svou v prosté písni — a v písni té nezapomíná též na svou trojku. Poslyšme začátek jedné z nich:

Vot jedět trojka udalaja
v zdol po dorogě stolpovoj
i kolokolčik — dar Vuldaja —
šumit unylo pod dugoj . . .
(Poštovskou cestou v širé kraje
uhání trojka lehounká
a družný zvonec — dar Vuldaje —
jí pod obloukem temně lká.)

Oběti pověry.

O čarodějství a pronásledování jeho v zemích křesťanských. Příspěvek k dějinám lidského bludu. (Matice lidu ročníku V. číslo 6, 1871.)

Předmluva.

Co nedovedlo osmnáct „zbožných“ století žehnáním a vymítáním, podařilo se „bezbožné“ osvětě za dvě století: posvítilať čertu tak důkladně, že o něm již ani vidu ani slechu není. Před nedávnem se ještě ve světě roztahoval, jako by ani pána boha nebylo, posedal lidi a zvířata na potkání, odnášel své oběti za bílého dne, nábožný člověk musel se proti němu rukama nohama oháněť, ba ani dům Páně nezůstal prost jeho neplechy. Ohlédněme se o dvě století nazpět: uvidíme, že tenkráte víra v ďábla a jeho mnohostranné působení ve světě pod záštitou samé církve bujně kvetla a veškeré vrstvy společnosti pronikala; že na ní netoliko surové, nevzdělané množství, nýbrž i tak zvané vyšší a vzdělanější třídy lidu s vírou nezvratnou lpěly, že se o ní přední učenci v tlustých knihách rozpisovali, opatrní soudcové po celý život jí se zabývali, duchovenstvo ji s kazatelen hlásalo; s hrůzou uvidíme, že pro takový nesmysl statisíce nevinných obětí po hrozných mukách hroznou smrtí bylo utraceno. —

Kdož by se s hněvem a žalostí neodvrátil od divadla takového? Kdož by tu nežehnal osvětě, že přivodila změnu tak blahodárnou? Kahánec volné myšlenky vynořil se ze tmy; zprvu mžikal nesměle jen, slabě prokmitával ohromnou spoustou bludů,

ale strážný anděl člověčenstva nedal mu uhasnouti, povíval nad ním ochrannou perutí, až se chabá jiskřička rozhořela ve velebné slunce, které rozlilo po celém světě blahoplodnou záři svou a rozptýlilo příšerné chmury středověku.

Mnoho jest dosud lidí, kteří vítězství osvěty nad mrákotou středověkou za veliké neštěstí prohlašují, kteří vychvalujíce do nebe staré zlaté časy, zásobu hanlivých slov vyčerpávají, aby odsoudili novověkou osvětu a vzdělanost co dílo neznabožství. Vůči rejdům těchto tmářu dobře jest okazovati lidu rub těch starých zlatých časů, aby vychvalovanou tu dobu řádně seznati a porovnávaje ji s nynější, vlastní úsudek si utvořiti mohl.

Vyvolili jsme si jednu ze stinných stránek středověku: jeho názory o čarodějství a nelidské pronásledování domnělých čarodějníku a čarodějnic. Jest to předmět v historii osvěty veledůležitý, však dosud nikoli s dostatek pro ni vykořistěný, o němž Hartpole Lecky právem dí, že „úpadek jeho znamená vznikání a jeho zničení první vítězství ducha osvěty v Evropě.“

Lépe než na jiných poznati lze na předmětě tomto, jak hustě mrákota duševní středověké lidstvo obestírala, a jaké nestvury předsudku a pověry v ní se zrodily; zároveň okazuje předmět tento v barvách nejkřiklavějších mravní surovost, která vždy zatemnělosti duchů po boku kráčí. Divoký chtíč pronásledování, bratr temného bludu, jeví se v nejhroznější své podobě: opíraje se o nelidské soudnictví onoho věku a nalézaje v církvi Kristově, v církvi s jediným přikázáním: „Milujte se všichni vespolek“, nejhorlivější záštitnici, plní celou Evropu

zápachem spálených mrtvol, skřekem obětí svíjejících se v mukách strašlivých. Kdož by při pohledu na takové obrazy nezvolal: Děkuji ti, bože, že jsem se nenarodil v oněch zbožných stoletích, že mohu volně dýchati a mysliti, že se nemusím báti o zdravé své údy v tomto „bezbožném" věku, který lidi jinak smýšlející neklade už na skřipec a nepeče za živa vetché babičky.

Však dílo osvěty není ještě dokonáno, pokroku lidskému otvírá se dosud pole daleké. Pověra dosud v prostém lidu škodlivé své účinky jeví a straší tu a tam i v tak zvaných vzdělaných třídách v podobě spiritismu, který si s duchy pomocí zázračných stolků a jiných věcí dopisuje, mesmerismu, který pomocí tak zvaného zvířecího magnetismu nemoci hojí atd. Mnohé zbytky středověku jako předsudky stavů, válka, žoldáctví, nelidský trest smrti, četné neduhy sociální a jiné čekají dosud svého odstranění. Svatou povinností každého z nás jest, abychom ve všech těchto směrech po svém způsobu pokroku dráhy klestili, nedadouce se zastrašiti ni četnými překážkami, ni hanou, ni potupou.

Mnoho jest lidí, kteří houževnatě na všech starých řádech lpíce každému skutečnému pokroku se protiví a těm, kdož k němu čelí, nejinak než ztřeštěnců, nezralých snílku, bláznů a podobně spílají. Hany těchto lidí bude rozumný člověk málo dbáti, zvláště pozná-li, že starou písničku všech obranců zakořeněných bludů hudou. Týmž jako oni způsobem zastávali středověcí inkvisitoři upalování čarodějnic proti zmáhajícímu se odporu. Gerson, jinak učenec slavný, píše s potupou a opovržením

o těch, kdož nevěří v čerta a skutky čarodějnic za bájky prohlašují. Tento hrubý blud povstal prý u některých učencu dílem z nedostatku víry, dílem ze slabosti a nedokonalosti rozumu. Inkvisitor Sprenger píše o svých odpurcích, že prý nemají pevné methody (způsobu)myšlení, že slepě v temnotě brzy tam, brzy onam tapají. Když slavný Weyer svou knihu o čarodějství vydal, kterou první prolomil hráz té záhubné a hnusné pověry, vystoupil proti němu stihatel čarodějnic Bodin se spisem, v němž přímo upálení jeho žádá. Mezi jiným praví tam: „V tomto skutku nepatrného doktora, který se protiví souhlasné víře celého století, který pohrdá míněním lidí nejmoudřejších a duchem pochybnosti o věcech dokázaných viklá, jeví se vrchol lidské domýšlivosti, vrchol lidské obmezenosti.“

Jak viděti, podobají se novověcí Bodinové na vlas svým předchůdcům i v řeči i ve zpátečnické zarytosti i v oné slepé duvěře ve vlastní neb cizí neomylnost. Nuž, kdo nahlédne na př. do dějin čarodějství, sezná jasně, jak se nejučenější lidé, nejduvtipnější soudcové, jak se neomylná církev i s papežem (nyní též neomylným), ba jak se celé lidstvo po mnoho století mýliti muže, a neuvěří nadále slepě něčemu, poněvadž to ten neb onen praví, píše, káže, nýbrž bude vždycky zkoumati a uvažovati, a co vlastním rozumem za nejlepší uzná, toho se přidrží.

O původu a rozvoji čarodějství.

Čarodějství, kouzelnictví sahá svými kořeny hluboko do pradob člověčenstva a provází toto až

k onomu stupni vývoje, kde na slunci vědy mlha pověrčivosti se rozptyluje a v každém úkazu věčný zákon přírody člověku se jeví. Čím hlouběji v dějinách čarodějství sestupujeme, tím více sbližuje se ono s náboženstvím, tím hustěji protkávají se větve obou, až pak nejdoleji obě v jediný mohutný peň se pojíce, z téže půdy životní mízu ssajou. Kněží a kouzelníci na nejnižších stupních člověčenského rozvoje jedno jsou. Toho důkaz podávají nám dějepis i národopis. Divochové afričtí mají dosud své kněze-kouzelníky, kteří podivnými tretkami ověšeni, rozmanité kruhy do písku kreslíce a jistá slova říkajíce deště dělají, hady krotí a j. v. Rovně zastávají místo kněží u Mongolů t. zv. šamáni, kouzelníci, kteří duchy zaklínají, věští atd.

Nastíníme v následujícím, jak čarodějství z původní souvilosti s náboženstvím vyšinuto bylo, jak se samostatně vedle něho rozvíjelo, jak během času mezi ním a náboženstvím poměr nepřátelský vznikl a stále se sílil, až konečně církev křesťanská světskou mocí obrněná své nesčetné hranice zapálila a do plamenů těchto netoliko všechno, co jí čarodějstvím zapáchalo, ale i tisíce úplně nevinných lidí vmetala. Zpředu jest třeba, abychom krátce o původu náboženství promluvili, z něhož čarodějství vzniklo.

Všeliké náboženství vzalo původ svůj z pocitu závislosti na přírodě. Prvotní člověk pociťoval na sobě a spatřoval kolem sebe účinky mohutných sil přírodních, ale nepoznával sil těchto, neměl tušení o souvislosti oněch úkazu, zákonník přírody byl pro něj uzavřen sedmerou pečetí. Jaký div, že jednotlivé zjevy přírodní za bytosti samostatné považoval a že

v pocitu své málomocnosti naproti nim jim se kořil, přízeň jejich sobě získati a zachovati hleděl?! Užíval k tomu týchže prostředku jako v obcování s lidmi, svými spolubratry: lichotil jim velebením, udobřoval je prosbami, podával jim dary. Vždyť jim co bytostem živým přičítal také lidské vlastnosti a vášně, ovšem dokonalejší a mohutnější — božské. Tak představoval si slunce co dobrotivou zářící bytost, zvolna po obloze se beroucí, v hromu a blesku spatřoval projevy hněvného božství. Moře jevilo se mu co hladový velikán, který tisíce tlam chtivě otvírá: dosud házejí Sumatrané před vyplutím pokrmy do moře, aby hlad jeho utišili a sobě je naklonili. Také Indiáni severoameričtí házejí oběti do víru a vodopádu řek, aby kanot (člun) jejich nepohltily. Zemi ctili dávní lidé co matku všeho živoucího, která je trpělivě na bedrách svých nosí; také ji nakloňovali sobě obětmi, zahrabávajíce do ní časem i jednotlivce ze svého středu. Z těchto lidských obětí, za dávna zemi činěných, zachoval se až pozdě do středověku surový obyčej, dle něhož zazdívali do základu pevných stavení živé dítě. S neživé přírody s ohromnými a mohutnými zjevy jejími přešla záhy božská úcta na přírodu oživenou: na zvířectvo. Některá zvířata ctil člověk pro neskrotnou jejich sílu, jiná pro zvláštní užitečnost. Nejvíce zkvetlo toto ctění zvířat u dávných Egypťanu: zbožňovali býka, krokodila, ptáka ibise a j. Badatelé starožitností nalezli tam skvostné rakve z alabastru, v nichž složeny byly kosti býků. Dosud ctí mnozí divochové afričtí jedovaté hady a severní divochové američtí jakož i Kamčadálové chovají medvěda v takové úctě, že si netroufají vysloviti

jeho jméno. Později zosobňovány byly také úkazy na lidském těle; spaní, nemoci pojímaly se co živé bytosti. Staří Římané měli zvláštní božství pro dětské nemoci, ba i pro snětivost obilí. Také dávní Slované představovali si nemoci co živoucí bytosti, které člověka přepadají. Tomu nasvědčují četná zaříkadla, v nichž se nemocem domlouvá, aby od nemocného upustily a na jiné věci přešly. Na dvéře domu, v němž zimnicí trápený bydlí, píše se dosud v některých krajinách, aby tam zimnice nechodila, že není nemocný doma.

Takto klaněli se dávní lidé přírodě v jednotlivých úkazech jejích. Zjevy tyto byly hlavně dvojího druhu: jedny naplňovaly je hrůzou, jiné vděčností, láskou. Však hrůza, strach měly na počátku převahu. „Bázeň učinila první bohy," praví trefně latiník. Člověk na nejnižším stupni vývoje zaopatřoval si hlavně lovem svou obživu, tento způsob života přiváděl jej ustavičně do styků s děsnými, zkázyplnými zjevy přírodními. V divoké samotě lesní nad skalními propastmi věštili mu rachotem hromu, hukotem bystřin a vodopádů, řvaním hladových šelem blízkost svou duchové zkázy. Tyto strašné úkazy staly se mu prvními bohy; k nim modlil se nejprve za ušetření. Tak vidíme u dávných Slovanů Peruna, u dávných Němců Thora (Donnara), u Řeků a Římanů Zeusa a Joviše co zosobnění hromu a blesku přední místo zaujímati mezi bohy. Na ostrovech Východní Indie, kde množství činných sopek (vrchů oheň soptících) zkázou okolí hrozí, prokazuje obyvatelstvo sopkám těmto božskou úctu a kněží jejich vystupují na kouřící vrchole, aby vyslechli vůli mocného ducha v sopce ukrytého.

Lev, tygr, obrovští hadové požívají dosud u mnohých divochu úcty božské.

Když během času lidé stálá bydliště zvolivše a obce, říše založivše, ze zhoubné vlády živlu více se vymanili a klidnějším zaměstnáním (orbou a chovem dobytka) povahu svou zjemnili, nabyli v nich převahy citové lásky a vděčnosti ke všemu, co jim živobytí usnadňovalo, užitek a rozkoš plodilo: k té zemi, která jim hojnost potravy vydávala, k řekám, které jich role zúrodňovaly, k zvířatům, která jim vzácné služby konala atd. Staří Slované ctili slunce a s nimi mnozí jiní národové jako na př. Peruané, kteří tuto poctu i na slunečnici co znak jasného božství přenesli. Baktrové, Medové, Parsové zbožňovali blahočinný oheň, jemuž též Indové pod jménem Agni oběti přinášeli. Egypťané ctili řeku Nil, která zemi jejich zúrodňovala, ba i nilské bahno, z něhož jim bujné rostlinstvo k užitku vznikalo. Indové řeku Ganges, oba pak národové bylinu lotos, která jim kořeny svými živnou potravu dávala a krásou květu svého zrak jejich potěšovala. Baktrové, Medové, Parsové chovali v nábožné úctě psa, který stáda jejich před vlky opatroval. Také Egypťané ctili psa, dále kočku, která pole jejich škodlivých krys a myší sprošťovala a ptáka ibise, který vejce krokodilů kazil. Zabití těchto zvířat trestalo se smrtí. Dávní Slované ctili koně, které v posvátných hájích chovali, husy a jiná zvířata; později zasvěcovali je svým bohum, jako koně Svantovítovi, husu Radihostovi atd.

Tak vyvinula se v dávných náboženstvích ona dvojice dobrého a zlého (původně ve smyslu příznivého a nepříznivého člověku) božství, která na

př. u starých Slovanu v rozdílu bohu a běsů, v Bělbohu (dobrém) a Černobohu (zlém) výrazu došla. Nejostřeji vyhranila se dvojice tato u starých Peršanů, kteří rozeznávali dvě nejvyšší bytosti: Ormuzda (dobrého boha) a Ahrimana (zlého boha), ustavičně spolu zápasící, až na konec Ormuzd plného vítězství dobude. Celý svět rozdělen jest mezi tyto dvě mocnosti: světlo, teplo, zdraví jsou účinky jedné, tma, zima, nemoc účinky druhé. Také zvířectvo jest přísně na dvě skupiny, dobrých a zlých, rozděleno.

V mnohobožství požívali dobří i zlí bohové rovné úcty. Moc obou budila v člověku obdiv; nad to poutala jej k jedněm láska, vděčnost, k druhým bázeň. Helmold vypravuje, že dávní Slované polabští při svých hostinách, podávajíce sobě číši do kola, nad ní slova jistá na počest netoliko dobrému, ale i zlému duchu mluvili.

Z počátku obraceli se lidé přímo, bezprostředně k bohum svým: velebili je, vysílali k nim prosby o pomoc a ušetření, hleděli obětmi získati přízeň jejich. Však záhy vetřeli se prostředníci mezi lid a bohy jeho. Jednotlivci vynikající bystřejším rozumem nad ostatní a dobývající sobě pomocí jeho i větší moci i hojnějších prospěchů hmotných, jevili se lidu co zvláštní miláčkové bohů. Vida, že překážky přírodní snáze překonávají a lepšího zdaru ve všem docilují, přičítal nevědomý lid to, co umnější duch a lepší známost přírody působily, ochraně a pomoci vyšších bytostí. Jest na bíledni, že jednotlivci tito ničeho nečinili, aby takovou domněnku vyvrátili, ale že ji spíše upevniti a sesíliti hleděli: vždy jim z toho kynul prospěch rozmanitý. Rádi tudíž přijímali, ba nabízeli úřad prostředníků mezi

lidem a světem nadpřirozeným: ve jménu lidu přednášeli bohum prosby, ctili je rozmanitými obřady, přinášeli jim oběti. Tak vyvinul se během času stav kněžský. Ve všeliké tísni utíkal se národ k nim, aby ve prospěch jeho na bohy pusobili. Povaha těchto bohů byla se během času změnila: člověk neklaněl se už jednotlivým zjevum přírodním, nýbrž skrytým příčinám těchto úkazu, jež si představoval co bytosti člověku podobné, ovšem mohutnější a dokonalejší. Tak vznikli osobní bohové. Zprvu byla v člověku představa boha s úkazem přírodním, jemu přičítaným těsně spojena, ale páska tato uvolňovala se vždy více, až konečně docela popustila a toliko jisté příznaky boha na puvodní jeho význam upomínaly. Tak přidáván bohu hromu klín hromový, bohu vody ryba, bohu slunce věnec paprsku kolem hlavy a p. K setření původního přírodního rázu nejvíce přispělo vypodobňování bohu. Zprvu pohlížel ovšem člověk na tyto sochy z kamene a dřeva vytvořené prostě co na obrazy bohu svých, ale znenáhla stávaly se ony samy předměty posvátné úcty: člověk navykl představovati si boha v podobě určité sochy, stotožnil onoho posléze s touto a neklaněl se jí už co obrazu, nýbrž co bohu samému, co modle. Tím odloučil své bohy úplně od přírody. Změna tato nalezla v knězích horlivé podporovatele. Mohlit tak pouze domnělé prostřednictví mezi bohy a lidmi patrným, skutečným učiniti. I vidíme skutečně, jak obrazy bohů v polotemných, časem i podzemních chrámích uzavírají, kamž sami jediní volný přístup mají, jak některé z nich i záslonami před zrakem světským pečlivě ukrývají. Lid jest takto od bohu svých skutečně odloučen a na prostřednictví kněží

poukázán. Tito otvírají mu vchod do božnice toliko v jistých dobách; tam okazují mu bohy jeho mlhou vonného dýmu, v nejistém světle kahanců a pochodní, které zvyšuje ustrašující dojem obrovských, podivně vytvářených model. Kněží přednášejí bohům prosby lidu a zvěstují mu vůli jejich. Také oběti mohou se teď klásti jedině prostřednictvím kněží.

Postavení, jaké si takto kněží zjednali, bylo nad míru výhodné. Ve jménu bohů mohli teď lidu zákony dávati, mohli jej vládě své podrobiti. Oběti bohům zasvěcené ostávaly v rukou kněží; nad to hleděli si lidé rozmanitými dary vykoupiti prostřednictví jejich. Tím umožněno bylo jim, aby bez starostí hmotných, v blahé nečinnosti cetkami bujné obraznosti své bohy ověšovali a celou soustavu bájí pro lehkověrný lid vymýšleli; aby dále v uzavřených sborech rozličné vědy pěstovali, jimiž se nad ostatním množstvím ve výhodném svém postavení udržovati mohli. K těm náležely v přední řadě vědy přírodní.

Lepší známost přírody zjednávala jim totiž možnost, aby činili věci, které se nevědomému lidu nadpřirozenými zdály, tím pak aby upevňovali v něm víru v moc bohů a ve spojení kněží s říší nadpřirozenou. Ovšem museli k tomu konci ony vědomosti svým výhradným majetkem učiniti, museli ostatnímu lidu přístup k nim zameziti. I vidíme skutečně, že kněží všude, kde neobmezené moci nabyli, lid v jisté přísně ohraničené třídy rozdělili, z nichž každá toliko jistými věcmi se zabývati musela a v níž děti po rodičích zůstávaly. Tyto dědičné třídy zovou se „kastami“. Takové kasty na příklad u starých Indů byly: kasta bramínů (kněží), kasta vojínů, kasta

rolníků, průmyslníku a obchodníku, kasta služebníků atd., nejníže pak kasta Pariu, která za nečistou a mimo zákon považována byla. Nikdo nesměl podniknouti práci nějakou, která do jeho kasty nepatřila. Kdokoli z nižší kasty se odvážil nahlédnouti do Ved (posvátných knih Indu), jichž čtení bramínum vyhraženo bylo, tomu vlil se za trest do uší vařící olej. Přechod z jedné kasty do druhé byl téměř nemožným. Kdo se na př. bramínem státi chtěl, musel dvanáct let na jednom místě státi a nos svůj pozorovati, pak dvanáct let ruce nad hlavou sepjaté držeti, pak po celý den mezi pěti ohni státi; dočkal-li se kdo — ač o tom pochybovati sluší — konce této muky, byl pak ještě za živa do hrobu zakopán a teprvé za tři hodiny vyňat. Byl-li potom ještě živ, stal se bramínem. Tímto způsobem mohla kněžská kasta svou vyšší známost přírody co „tajnou vědu“ pro sebe chovati a jí lid nevědomý šáliti.

Jak chytře kněží věd přírodních k tomuto účelu používati uměli, vysvítá ze zpráv, o zázracích a divech oněmi činěných. Nauka o zvuku vysvětluje zcela přirozeně všeliké hrozné neb líbezné hlasy, jaké v rozlehlých chrámech jakoby z úst neviditelných neb z úst model slýchány byly; egyptští kněží používali klamu ještě hrubšího: mluvilť k lidu přímo ústním otvorem dutých soch. Nauka o světle vyjímá z říše divu rozličné zjevy bohů v pochmurných chrámech a umění kouzelníka Santabarena, který císaři Basiliovi Macedonskému vykouzlil před oči obraz vzdáleného syna, jenž onomu do náručí padl a v tom se rozplynuľ, může se nyní každý za laciný peníz na divadlech obdivovati. Samohybné stroje (au

tomaty) v podobě chodících neb rukama s oltářů oběti sbírajících bohů egyptských jsou dávno překonány umělou kachnou Vaucamovou, která žrala, trávila i trus ze sebe vydávala, i píšícími a kreslícími umělými dětmi Jakuba Droze a mluvícím automatem Kempelenovým, jakož i lidskými figurami v šachy hrajícími. Posvátné číše Bacchovy samy od sebe vínem se plnící jsou obyčejné kejklířské číše s dvojitým dnem. Vědomosti hvězdářské činily, že mohli kněží předpovídati zatmění slunce a měsíce; z rozličných známek přirozených mohli též snadno úrodu neb neúrodu prorokovati. Z toho vyvinulo se hvězdopravectví, věštba a hádání vůbec, dělání povětrnosti.

Většina těch divů a zázraků, těch čár a kouzel provozuje se nyní po živnostensku od rozličných kejklířů a profesorů vyšší magie a zakládá se prostě na silách přírody a na hbitosti člověka. V oněch dávných časech by byli jistě za kouzelníky a divotvorce jmíni bývali.

Způsoby, v jakých se zdávna čarodějství vyskytovalo, byly přerozmanité. U východních národů dělilo se čarodějství v mantiku (věštectví) a v magii (kouzelnictví). První zahrnovala v sobě hvězdopravectví (předpovídání osudu z běhu hvězd), vykládání snů, zaklínání mrtvých, hádání z húlek (o tomto způsobu hádačství vypravuje také náš rukopis Královorský v básni „Jaroslav“, kdež hadači a kouzelníci tatarští z rozštěpené trsti štěstí válečné předpovídají); hádání z prstenů, z mis obětních, z metaných losů a vržených kostek, z vnitřností zvířat obětních, ze žraní kuřat, z letu a zpěvu ptáků a p.

Magie čili kouzelnictví koná rozličné věci nadpřirozené pomocí čar a kouzel, jako jsou divné kruhy a znaky, čísla a písmeny, talismany, amulety, zázračné byliny a j. Magové mohou nápoje lásky a nesmrtelnosti připravovati, pouhým dotknutím ženy plodnými činiti, lidi ve zvířata proměňovati, s hvězdami, sluncem a měsícem po své libosti nakládati, déšť a vítr dělati, bouřku zaháněti a jiných nemožností více.

Že kouzelnictví v dávných oněch dobách všude s kněžstvím spojeno bylo, dokazují všechny zprávy o kněžských kastách a třídách starověku.

V dávné Indii, o jejíž kastovním zřízení již jsme se zmínili, byli bramínové rozsáhlou mocí divotvornou obdařeni. Uměliť pouhými slovy a posuňky všeliké nemoci hojiti, hady krotiti, pohlaví dětí před porodem určovati, vzduchem choditi a j.

Také kněží starých Peršanů byli zároveň kouzelníky. Zakladatel náboženství jejich, Zoroaster, byl sám veliký čarodějník: vycházelť z ohně neporušen, hůlkou vyluzoval jiskry z hvězd a j. Po něm bojovali kněží perští rozličnými kouzelnými prostředky proti zlému duchu (Ahrimanovi). Zaklínali také duchy, vyvolávali mrtvé z hrobů, věštili z mísy obětní.

U Chaldejských vyvinula se nejvíce astrologie (hvězdopravectví, hádání z běhu hvězd). Dále předpovídali budoucí věci z letu ptáků, z obětí a vykládali sny. Kouzelnými prostředky odvraceli rozličné pohromy, zaklínali mrtvé, hojili nemoci a j. Krupobití zahánělo se tím, že čtyry na znaku ležící dívky nohy do výšky zdvihše, za modliteb kněží střídavě od sebe a dohromady je dávaly. V pozdějších ča-

sech jmenovali se u Římanů všichni cizí kouzelníci Chaldejci.

V dávném Egyptě bylo všechno vyšší vědění majetkem dědičné třídy kněžské, která ho výborně ve prospěch svůj používati uměla. Lepší známostí přírody, kterou co „tajnou vědu“ ostatnímu lidu nepřístupnou činila — i písma zvláštního (hieroglyfů, posvátných známek) užívajíc — dovedla národ posvátnou hrůzou k sobě naplniti a nadvládě své podrobiti. Přečetné sbory kněží plnily zemi svými zázraky: v polotemných chrámech pohybovaly modly rukama — pomocí zvláštního stroje, jejž řídil kněz za modlou ukrytý; kněží připravovali kouzelný nápoj, který zármutek zaháněl, měnili vodu v krev, — první dovede nyní každý sládek, druhé nejmizernější kejklíř; kněží věštili z běhu hvězd, jejichž zpytováním se hlavně zanášeli, hojili nemoci léčivými silami bylin. Uměli kousky znamenité, ale židovský divotvorce Aron je dle bible s pomocí boží přece zahanbil.

U Řeku pronikalo kouzelnictví celou soustavu náboženskou, ale zvláštní ohraničená třída kněží-kouzelníků se u nich nevyvinula. Bohové sami užívali kouzelných prostředků: Venuše, bohyně krásy, měla kouzelný pás, Hermes, posel bohů, kouzelnou hůl. Věštba tvořila podstatnou část náboženství: zvláště proslavena byla věštkyně Pythia v Delfi, která sedíc na zlaté třínožce nad kouřícím otvorem v jeskyni, v divém nadšení nesouvislá slova pronášela, z nichž kněží věštby sestavovali. Před početím války uchyloval se sem každý vojevůdce o radu a přinášel hojné dary. Věštby tyto byly obyčejně temné nebo dvojsmyslné, připouštějíce výklady opačné.

Také připravování léčivých i záhubných nápojů, zaklínání duchu a jiné druhy čarodějství byly rozšířeny. Lid věřil v četné démony, duchy to dobré i zlé, z nichž někteří v podobě krásných dívek jinochy sváděli a po sňatku krev jim vyssávali, jiní děti mořili a játra jim sežírali atd. Také filosofové řečtí přijali víru v démony a uvedli ji v celou soustavu.

U Římanu utvořily se záhy sbory kněžské, které se rozmanitými kouzly a čarami zabývaly. Ale kouzelnictví toto nevypučelo ze střízlivé mysli národa římského: byloť k němu přineseno od rozličných podmaněných národu, hlavně Sabinu a Etrusku. Jak záhy se v něm ostatně zakořenilo, o tom vydává svědectví nejstarší zákon římský t. zv. desíti tabulí, který zapovídá dělání bouřek a krupobití, přehánění obilí z cizího pole na vlastní a jiné čáry. Hlavní dva druhy kněží-kouzelníků byly: augurové (ptakopravci a harupices (pozorovatelé obětí). Augurové věštili z letu ptáku a jich zpěvu, ze žraní kuřat a z jiných znamení. Pozorování oblohy a ptáků dělo se obyčejně na vyvýšeném místě za jasných nocí: augur seděl při tom se zahalenou hlavou uprostřed pozorovacího okresu, kterýž si byl svou křivou berlou naznačil. Haruspices přistěhovali se do Říma z Etrurie a nabyli u Římanů veliké vážnosti. Vykládali neobyčejné úkazy přírodní a věštili z vnitřností obětních zvířat.

Úkony těchto kouzelníků hrály ve veřejném životě Římanu duležitou úlohu. Nic duležitého nebylo podniknuto, aby se nebyla prvé z uvedených znamení vůle bohů vypátrala. Vojevudcové brali do války s sebou vždy několik auguru, za nimiž

vezena posada s kuřaty, kterážto posvátná zvířata hltavým žraním štěstí, opakem neštěstí věštila.

* *
*

Prvé, nežli přistoupíme k převratům, jež křesťanství v názorech o čarodějství způsobilo, musíme se pozdržeti u národa židovského, jehož stanovisko v té věci církev za své přijala.

Židovství postavilo na místo pohanského mnohobožství jediného pravého boha, stvořitele nebe i země; ale dvojici dobrého a zlého nemohlo zničiti. Vedle boha, pramene všeho dobrého, muselo i pro zlé ve světě nějaký pramen hledati. I postavilo historii o padlých andělech a prvotním hříchu, naproti jedinému dobrému bohu a jeho andělům Satana, ducha zlého, a služebníky jeho. Satan, ač Bohu podřízen jsa, vede s ním boj ustavičný, snaží se mařiti záměry jeho a má ohromnou většinu lidstva (vedle hloučku vyvolených) ve své moci. Nalézáme zde tedy skutečnou dvojici: mocnosti dobré a mocnosti zlé. Křesťanství vyvinulo názor ten dále: ač Kristus zrušil následky prvotního hříchu pro ty, kdož ústavů spásy jím v církvi založených používají, neutuchla přece moc ďáblova k nim, celý pak nekřesťanský svět jest v moci Satanově. Ani koncem světa nekončí se říše zla: neboť i pak vcházejí zatracenci do říše ďáblovy k mukám věčným.

Mojžíš, upevniv jednobožství v národě svém, snažil se zprostiti jej všech přímětků pohanských. Bylť nárůdek židovský, zevšad mnohými mocnými národy jsa obklopen a v ustavičné s nimi styky

přicházeje, valně cizorodých živlů v sebe přijal a mohl snadno v náplavě cizoty, kdyby jí hráz nějaká nebyla postavena, utonouti. Takovou hráz postavili zákonodárcové židovští. Přední zřetel obrátili ovšem na vniklou cizí modloslužbu a vše, co s ní souviselo, zvláště na rozličné způsoby čar a kouzel, které Židé od sousedních národu k sobě přenášeli. Prorok Ozeáš naříká, že „lid dřeva svého se dotazuje a hůl jeho oznamuje jemu." Oz. 4, 12. Prorok Izaiáš napomíná židy, aby se nedotazovali na hadačích a věštcích, kteříž šepcí a šveholí, dále aby se neutíkali k mrtvým. Iz. 8, 19. Prorok Jeremiáš praví: „Neposlouchejte proroku svých, ani hadačů svých, ani snů svých, ani planetářu svých, ani kouzelníků svých!" Jer. 27, 9. Mojžíš napomíná svůj národ: „Nebude nalezen v tobě, kdož by vedl syna svého aneb dceru svou skrz oheň, ani věštec, ani planetník, ani čarodějník, ani kouzelník, ani losník, ani zaklínač, ani hadač, ani černokněžník." Mojž. V. 18, 10, 11. A na jiném místě velí: „Čarodějnici nedáš živu býti." Mojž. II. 22, 18.

Že ostatně časem sami vůdcové lidu k hadačům se utíkali, dokazuje příběh o čarodějnici endorské. K této ženě, která měla ducha věštčího, přišel král Saul a žádal ji, aby zemřelého Samuela z mrtvých vyvolala, což ona učinila.

Avšak vůdcové národa židovského konali sami divy a museli je činiti, aby pověrčivý lid o svém vyšším poslání přesvědčili. Mojžíš, Aron byli sami velicí kouzelníci. Vždyť je známo z bible, jak vítězně Aron s egyptskými kouzelníky závodil. Tito dělali po něm některé zázraky, ale když všechen prach země ve hmyz proměnil, nemohli toho dovésti.

Avšak divy, které duchovní vůdcové židovští sami činili, vydávali tito za díla pomocí boží: všechny pak ostatní za skutky ďábelské. Oni jediní mohli z boha zázraky činiti; však čáry a kouzla pohanů pocházely z ďábla.

Tento názor přijalo z židovstva křesťanství.

První křesťané spatřovali ve světě dvě sobě nepřátelské říše: církev křesťanskou, říši dítek božích, a pohanstvo, říši ďáblovu. Křesťanstvo dosud nečetné, co malý ostrůvek z moře pohanského čnějící, muselo na všech stranách odrážeti nával nepřátelského živlu. Zdálo se mu, že Satan všechny své síly napíná, aby mladou církev Kristovu zhubil, že obec křesťanskou stále obchází, hledaje, koho by pohltil. I ve vzduchu kolem sebe tušili křesťané legióny zlých duchů, což pohnulo dávnou sektu Messalianů, že z plivání náboženský obřad učinila, jímž se věřící vdéchaných čertů zbavovati mohou*). V římských katakombách (chodbách podzemních, v nichž se křesťané za času pronásledování skrývali a obřady své tajně konali) nalezeny byly hroby zvláštních vymítačů ďábla. V okázalosti pohanských obřadů, v kouzlech a věštbách pohanských kněží a magů, v jejichž skutečnost a pravost plně věřili, v krutých pronásledováních, jimiž císařové pohanští o vyvrácení církve Kristovy usilovali, spatřovali

*) Vůči jedné historce sv. Řehoře Velikého nebylo jejich počínání příliš nerozumné. Týž vypravuje o jedné jeptišce, která se v klášterní zahradě procházela a nepoznamenavši se křížem svačinu snědla. Trest pro takovou zapomětlivost následoval v zápětí; spolklať jeptiška v zelenině čerta.

první křesťané nesmírnou moc ďáblovu a pekelnou jeho zlobu. Celou velkolepou soustavu bohoslužby pohanské a vše, co k ní z daleka hledělo, pokládali za dílo ďábelské. Bohové pohanští jakožto odpůrcové pravého boha křesťanského jevili se jim co zlí duchové, ďáblové, bez rozdílu, zda se jim zlé či dobré vlastnosti přičítaly. Nejen Pluto, bůh podsvětí, Mars, divoký bůh války, Venuše, bohyně smyslné lásky, — nýbrž i Minerva, bohyně moudrosti, Diana, vzor cudnosti, Jupiter, pohanská představa Nejvyššího, byli čerti. Rovněž náleželi k pokolení ďábelskému všichni polobozi, jako nymfy a dryady (řecké rusalky a víly), které vody a lesy obývaly, dále faunové a silváni, lesní to bůžkové, kteří zvláště k obrazu čerta, jak později v církvi zobecněl, za model posloužili. Bylť faunové vypodobňováni co chlupatí, rohatí mužíkové s ohonem a kozími nohami. Již sv. Antonín poustevník nalezl prý v poušti rohatého mužíka, Fauna neb Satyra, jehož měl za čerta. Faunové strojili rádi úklady hezkým ženštinám, obzvláště nymfám. Tato chlipnost faunů zavdala bezpochyby mimo jiné podnět k nesmyslným bájím o tělesném obcování čertů s ženami, které v pozdějších dějinách čarodějství tak vynikající úkol hrajou.

Tak nasáklo v očích prvních křesťanů ďábelstvím celé pohanství, všechny jeho obřady a obyčeje. I divadlo bylo čertu zasvěceno. O jedné křesťance se vypravuje, že vešla v roztržitosti do divadla a že ji ihned při vstoupení posedl zlý duch. Vymítač křesťanský káral ďábla z takové opovážlivosti, ale ten se vymlouval, že prý křesťanku nalezl ve svém domě.

Z tohoto názoru vyplynul poměr prvních křesťanů k římskému kouzelnictví, k magii. Věřilit pevně, že magové skutečně nadpřirozené věci konati mohou, ale vysvětlovali tuto moc ze spolupůsobení zlého ducha; křesťanské zázraky naproti tomu dějou se s pomocí boží. Rozdíl mezi oběma záležel tedy jedině v původu. Mělo-li křesťanstvo obstáti proti pohanstvu s jeho magií, která se rostoucí znemravnělostí a pověrčivostí lidu římského hlavní onoho částí stala a na mysl surovou mocně působila, muselo ji jakousi protiváhou zdolati, muselo samo divy tvořiti. Nalézáme skutečně, že se letopisové prvního křesťanstva zázraky jen jen hemží. Mnohdy závodili přímo křesťanští divotvorci s pohanskými, jak toho mimo jiné důkazy nalézáme v životě sv. Hilariona. Jeden křesťan, jménem Italikus, měříval se častěji s pohanským hodnostářem z Gazy v jízdě o závod, ale býval vždy přemožen, poněvadž pohan kouzelnými prostředky svým koním síly dodával a koně odpůrcovy seslaboval. Konečně utekl se křesťan o pomoc k sv. Hilarionu. Tento odevzdal mu džbán svěcené vody, aby jí v den jízdy své koně pokropil. Italikus tak učinil a hle! koně jeho letěli s rychlostí nadpřirozenou do konce dráhy, ana zápřež pohanova daleko za nima jako udeřením neviditelné ruky v mrákotách se potácela. Cirkusem rozlehly se divé výkřiky úžasu, radosti a hněvu. Někteří žádali, aby byl kouzelník křesťanský usmrcen, jiní obrátili se následkem toho zázraku na víru křesťanskou. Život sv. Hilariona hemží se zázraky. V jediném měsíci uzdravil 200 nemocných; krotil hady a dělal déšť, právě jako nynější kouzelníci černochů vnitroafrických.

S vytčeného stanoviska jalo se křesťanství, když v římské veleříši moci nabylo, magii pronásledovati. Nestíhalo jí z příčin politických, jako pohanští císařové, aniž toliko některé druhy její, nýbrž čelilo k vyhlazení pohanské magie vůbec, co hlavního sloupu, jímž se pohanství o pověrčivou mysl lidu opíralo. Povalením toho sloupu musela se sřítiti celá budova pohanství.

Ale křesťané neobořili se rázem na svou oběť, nýbrž brali se znenáhla, ale pevně k cíli svému. Zbraň dalo jim do ruky samo zákonodárství pohanské. Byloť ono, zvláště za pozdějších císařů, některé škodlivé druhy magie zapovědělo; toho chopili se císařové křesťanští a přestávajíce z počátku na dřívějších zápovědích, rozšiřovali obor zapovězené magie znenáhla vždy více, až do ní konečně i starobylé, podstatnou část bohoslužby římské tvořící obřady a obyčeje zahrnuli a tím pohanství samému smrtnou ránu zadali.

Krátce po svém obrácení na víru křesťanskou vydal Kostantin nad míru přísný zákon proti tajné magii. Každý hadač, který by v domě některého občana postižen byl, měl býti upálen, všechen majetek jeho přechovávače zabaven a udavač odměněn. Však již dvě léta na to umírnil císař pod nátlakem veřejného mínění svůj zákon: vyňati jsou z dosahu jeho magové, kteří svým uměním nemoci hojí a rozličné pohromy od úrody polní odvracují. Císař Konstancius počínal si již bezohledně: zapovědělť všechny druhy magie, netoliko tajné, nýbrž i veřejné, která dotud pod záštitou římského náboženství kvetla a z části podstatnou jeho část tvořila, jako věštba z letu ptačího, ze žraní kuřat, z vnitř-

ností zvířat obětních a j. Magy v Římě postižené kázal dravcům cirku na pospas dáti, po venkově zatčené zmučiti a ukřižovati. Který by tvrdošijně zločin svůj zapíral, tomu budiž háky železnými maso od kostí oderváno. Avšak již Julián zastavil toto pronásledování. Bylť velikým přítelem náboženské magie a palác jeho byl shromáždištěm hadačů. Hned při nastoupení trůnu obnovil hádání z vnitřností zvířat obětních, kteréž byl Konstancius přísně zapověděl. Křesťané vypravovali, že při té příležitosti ony vnitřnosti podobu kříže s korunou okazovaly. Také Jovián měl se k mogům shovívavě, ale císař Valentinián obnovil pronásledování jich a zakázal pod trestem smrti bezbožné modlitby a noční oběti. Na východě pronásledoval císař Valens nejen magy, nýbrž všechny, kdož se nepřidali k sektě Ariánů, kteréž byl horlivým přívržencem. Již název „filosof“ byl zločinem a nepatrná provinění byla trestána smrtí. Jeden filosof byl odpraven, poněvadž paní svou v soukromém listě napomínal, aby nezapomněla veřeje domu ověnčiti. Mladík jeden byl zmučen a na hrdle ztrestán, poněvadž se domníval, že muže průjem hojiti, když se střídavě mramorového sloupu a těla svého dotýká a při tom všechny samohlásky odříkává.

Nicméně byla všechna tato pronásledování krutější na papíře nežli ve skutečnosti a obmezovala se vždy jen na některé části říše. Bylať magie v mysl lidu tak pevné kořeny zapustila, že jí ani nejpřísnější zákony vypleniti nemohly. Vzdor oněm pronásledováním provozovali magové umění své dále a lid pohanský lpěl tvrdošijně na kouzelných obřadech svých kněží. Ostatně přičítali křesťané vždy

většímu počtu obřadů pohanských magickou povahu, tak že na konec téměř celou pohanskou bohoslužbu v obor tento zahrnuli. Císař Theodosius jednal první upřímně a bez obalu: zapověděltě přímo všechnu bohoslužbu pohanskou. Avšak tím nebylo ještě křesťanství úplné vítězství zjednáno. Z měst bylo ovšem pohanství nadobro vytlačeno, ale na venkově udrželo se ještě dlouhý čas, tak že se pohané v tom věku vůbec pagani (venkované) jmenovali. Houževnatá mysl lidu venkovského lpěla na těch obřadech a zvycích starodávných a nespouštěla se jich, i když křesťanství úplného vítězství dobylo; jménem jsouce křesťané a snad i věříce, co se jim ustavičně vštěpovalo, že jsou všechny obřady pohanstva službou ďáblovou, konali je po tajmu dále. Tak zachovalo se i po vyhlazení pohanství co soustavy náboženské množství jeho náhledů a obřadů. Mnohé z nich přijalo křesťanství a podloživši jim význam od původního rozdílný, sloučilo je s obřady svými. Přemnohé z nich nebyly sice církví přijaty, ale trpěny; tyto tvoří hlavní trs přerozmanitých pověr, které ani osvěta nynějšího století z myslí prostého lidu úplně vymýtiti nemohla. Z těchto zbytku pohanství utvořilo se také jádro, kolem něhož pozdější stíhatelé čarodějství nechutné své smyšlenky nakupili. Mnohé obřady římských augurů a jiné způsoby pohanské magie a bohoslužby nalézají se mezi věcmi, které pozdějším čarodějníkům a čarodějnicím za vinu kladeny bývaly.

Podobně dálo se v zemích slovanských, keltických i německých. Také u těchto národů byli kněží a kněžky zároveň věštci a kouzelníky. Žřecové (kněží) slovanského boha Triglava v městě Štětíně (nyní

poněmčeném) vodili posvátného černého koně přes devět kopí na zemi položených sem a tam; nezavadil-li o žádné nohou, bylo to dobrým znamením. Věštby té užíváno před každou výpravou válečnou. Věštkyní byla také česká kněžka Libuša. U Keltů předpovídali kněží, druidové zvaní, budoucí věci z letu ptáků, řehtání koní, vnitřností zvířat, skládání hůlek a j. Němci měli své alruny, věštkyně, z nichž nejslavnější Veleda za času císaře Vespasiana v boji proti Římanům zajata byvši v okovech za ozdobu vítězoslavného vjezdu do Říma posloužila. Také u těchto národů dobývalo si křesťanství jen pozvolna, krok za krokem půdy: na venkově v odlehlosti zachoval houževnatý lid ještě dlouho staré bohy a uctíval je po dávném způsobu. Tak vynesli žřeci boha Triglava ve Volyni, když sv. Otto chrámy a modly pohanské v těchto krajinách bořil, zlatou sochu onoho boha ven ze země k nějaké vesničance, která ji do dutého pně obrovského stromu uschovala a pouze malý otvor zanechala, kudy se potom ještě dlouho oběti podávaly. Tak i v Čechách a jinde se dělo.

Křesťanstvo prohlašovalo i zde, jako v Italii, pohanské bohy za ďábly bez rozdílu, zda jim ctitelé jejich dobré či zlé vlastnosti přičítali. Tak nazval Karel Veliký saského boha Krodo, zrušiv r. 780 sochu jeho, velikým čertem, dle jiných ďáblem ropuch (Krodo, Kröte = ropucha). Rovněž učinilo křesťanství ze skřítků, ochranných to bůžků domácích, jejichž sošky hospodářové čeští ještě za času Kosmasa kronikáře († 1125) v přístěncích chovali, jim se klaníce a s nimi se radíce, zlé duchy, diblíky, šotky. Ovšem prohlašovalo pak také tajné pří-

vržence oněch bohů za služebníky ďáblovy a malovalo noční schůzky jejich, při nichž starodávné obřady pohanské konali, v hustých lesích a v jeskyních se ukrývajíce, co reje ďábelské nejhnusnějšími barvami. Tak zavdaly pohanské slavnosti, které druhdy německé kněžky Alruny zvláště v noci sv. Valburgy ke cti bohyně Freji na horách odbývaly a které se ještě dlouho po zavedení křesťanství tajně konávaly, podnět k bájím o sněmích čarodějic, kde tyto hanebným způsobem čertu holdují.

Jako z bájesloví a bohoslužby římské přijalo křesťanství také mnoho z názorů a obřadů pohanských Slovanů a Němců a přizpůsobilo je duchu svému. Tak je čert křesťanských Slovanů holá obdoba Črta (Černoboha) pohanského. Dlouho představovali si jej také s příznaky zlého toho boha a teprvé později přijal na sebe podobu Fauna italského (s rohy, ohonem a kozími nohami).

Ostatní pak zbytky pohanství v těchto zemích zachovaly se co rozmanité pověry, které bohužel i za našich časů ovšem v podobě křesťanstvím poněkud změněné mezi lidem bují.

Tyto zbytky a památky pohanství tvoří valnou část oné zpousty pověr, která se nám v pozdějším čarodějství představuje. Z tajných schůzek pohanů v lesích a na horách k modloslužebným obřadům stali se sněmové čarodějnic; domácí skřítkové proměnili se v šotky, čerty chované v kapsářích a ve sklenicích a p.

Mnohé tu také podvod neplechy činil. Prostý lid spatřoval v některé moudřejší ženě, která stará podání pohanská znala neb jinak zkušenostmi a rozumem nad ostatní vynikala, mocnou kouzelnici

a utíkal se k ní o pomoc a radu přinášeje hojné dary. Žena taková poznala hmotný prospěch z takové pověsti jí kynoucí a jala se lid v domněnce jeho utvrzovati, čarujíc a věštíc mu po vůli.

K živlům kouzelným i jiným z pohanstva vzatým přidružil se živel vědecký. Světská věda byla z dávna u církve v nemilosti. Zvláště byly jí přírodní vědy trnem v oku. Bálať se z podstatných příčin ducha bádavosti, který nehledal poznání boha v mrtvých písmech, ale v živém jeho díle — v přírodě. Církev prohlásila tuto vědu za bezbožnou a pěstovatele její za vyučence ďáblovy. Náhled takový došel v nevědomém, pověrčivém lidu plného souhlasu. Tento pokládal všechno, co obmezený rozum jeho přesahovalo, za nadlidské, nadpřirozené a scházela-li tomu pečeť církevní, prostě za ďábelské. Vida lidi, kteří z příčin jemu nepochopitelných do příbytků svých se uzavírali, kde místo bible tlusté knihy divného obsahu pozdě do noci pročítali: měl je za černokněžníky a knihy jejich za návody k černému umění, které jim sám ďábel z pekla přinesl. Tato domněnka byla nad pochybnost stvrzena, choval-li podezřelý samotář ve svém příbytku nějaké náčiní, jehož význam nepojímali, láhvičky s rozličnými tekutinami, kostry, vycpaná zvířata a p. Tyto věci, které středověk za nezbytné náležitosti černokněžnické brlohy považoval, nalézají se nyní v dílně každého lučebníka, v pokoji přírodozpytce. A což teprvé, vytasil-li se s nějakým překvapujícím výsledkem svého bádání?! Jakž neměl na př. nevědomý lid dvanáctého století v automatu (stroji, který v podobě lidské jsa uzpůsoben rukama i nohama hýbá, ba i jednotlivé zvuky vy-

dává), jejž pověstný učenec Albertus Magnus zhotovil (a sv. Tomáš z Aquina rozkotal), dílo čertovo spatřovati? Vždyť ještě nedávno lidé nevědomí železnice a telegrafy za kusy ďábelské považovali!

Ostatně utvrzovali středověcí učenci sami zhusta lid v této domněnce. Mnozí z nich libovali si v tom přísvitu kouzelném, kterým ostatní postavu jejich odívali. Tito vydávali skutečně výsledky svého studium za díla umění vyššího, nadpřirozeného a používali vědomostí svých výhradně k tomu, aby lid balamutili. Netřeba podotýkati, že přemnohé ziskuchtivost k tomu vedla. Pode jménem alchymistu, astrologů, zázračných lékařů atd. potulovali se po světě a nabízeli urozeným pánům své služby, chlubíce se, že jsou mistři tajného umění, které časem sami „černým" nazývali, že umějí z běhu hvězd osudy předpovídati, nápoje lásky připravovati, kámen moudrosti hledati, zlato dělati a jiných nesmyslů více. Byliť to předkové novějších „zázračných" pilulkářů a mastičkářu, vynálezců píšících stolků, magnetisérů a jak se ti „vyšší" spekulanti na kapsy lehkověrných lidí jmenují.

Než valná část učenců věřila opravdu v jakési vyšší umění, jehož pomocí se věčné zákony přírody rušiti mohou. Zabývali se všelikým kouzelným haraburdím v plném přesvědčení o jeho podstatnosti. Klamali sami sebe. Věřili pevně v mocný vliv těles nebeských na osudy lidské, v zázračné účinky rozmanitých lektvařu a dryáku a v zaklínání duchu pomocí divných slov a figur. Bylit právě synové své doby. Tehdáž nikomu ani na mysl nepřišlo, aby pochyboval o možnosti věcí nadpřirozených.

Ba časem vyseděli tito mudrlanti za svými tlustými knihami větší myšlenkové nestvůry, nežli se zrodily v hlavách potřeštěných mnichů. Důkazem toho je učení kabbalistů, které po celý střední věk hojné přívržence čítalo. Inkvisice pronásledovala je horlivě co čarodějníky. Slovem kabbala vyrozumívá se tajné učení židovské, které prý Mojžíš Josuovi a tento 70 starším svěřil a jež se v podání rabínském zachovalo. Mnozí měli za to, že je skrytě obsaženo ve spisech starého zákona, hlavně v knihách Mojžíšových, a hledali k němu klíč, což nazváno kabbalistikou, uměním kabbalistickým. Než vedle židovských podání přijali kabbalisté též mnohé náhledy pozdější filosofie řecké, zvláště nauku její o démonech, zlých i dobrých. Jak si tyto duchy představovali, vysvítá nejlépe ze spisů řeckého filosofa Michala Psella. Tento tvrdí, že je celý svět pln démonů, kteří se často lidem ukazují.

Tak poskytly dokonávající pohanství a rodící se věda učencům církevním základní kameny, na nichž během několika století celou nesmyslnou soustavu čarodějství zbudovali.

Většina těch zločinů, pro které v patnáctém, šestnáctém, sedmnáctém věku čarodějnice upalovány bývaly, známa byla již v prvním tisíciletí našeho letopočtu. Bouřky a krupobití byly již tehdáž všeobecně čarám jejich přičítány. (Tomuto mínění opřel se Agobard, arcibiskup lyonský, v devátém století, který též několik kabbalistů před smrtí ohněm zachránil, tak že bychom jej skutečně za muže nad svou dobu svobodomyslného považovati museli, kdyby nebyl zároveň s horlivostí neobyčejnou židy pronásledoval.) Zákonodárcové tehdejší vyměřovali tre-

sty na čarodějství, jako král Ostrogótů Theodorich, král Langobardů Lothar a Karel Veliký. Mnoho čarodějů a čarodějnic stalo se již v dřívějších těchto dobách obětmi pověry. Když na sklonku šestého století jeden syn královny Fredegundy po krátké nemoci zemřel, bylo více žen po strašných mukách dílem upáleno, dílem na kolo vpleteno, protože prý čarami smrt princovu způsobily. Zvláště v dobách velikých obecných pohrom, jako moru, hladu atd. obětoval nevědomý lid vždy značnější počet lidí co čarodějů a čarodějnic své pověře. Celkem však bylo pronásledování toto v prvním tisíciletí a na počátku druhého mírné: za šest století nebylo tu průměrně tolik lidí pro čarodějství utraceno, jako často za jediný rok patnáctého a šestnáctého věku.

Hlavní příčina toho úkazu leží v čiročiré tmě duševní, jaká se od šestého do třináctého století nad křesťanstvem rozestírala, nejsouc rušena ni slabounkým průkmitem náboženské pochybnosti. Církvi nehrozilo odnikud vážné nebezpečí a nevyzývalo ji k rázným prostředkům. Obrovská podoba Satanova kolísala se ovšem co v stínu hrubší stín na obzoru křesťanstva, ale Satan ten byl ještě malomocný; zápas s ním byl ještě pro věřící pravou hračkou. Bylať víra lidu tak pevná, že si troufali zahnati ďábla kraptem svěcené vody, znamením kříže, vyslovením jména Marie a p. Čert zjevoval se všude v nejrozmanitějších podobách a strojil lidem úklady, ale převaha byla ještě na straně věřících. Legendy těchto dob hemží se porážkami ďábla. Sv. Prokop vykořistil své vítězství nad ďábly způsobem velmi užitečným: zapřáhl je prostě do pluhu a zorával s nimi kamenité pláně. Legiony čertů

chtěly strašnými hrozbami sv. Maurovi a jeho průvodu vstup do kostela zameziti, ale několik slov svatého muže zahnalo celé vojsko ďábelské v hanebný útěk. V kostele sv. Sabiny v Římě okazoval se dlouho těžký kámen, jímž ďábel kdysi v malomocné zlobě po sv. Dominikovi mrštil; strážný anděl odvrátil svou perutí zkázu od hlavy posvěcené. Slabé dívky odolávaly vítězně všem útokům a nástrahám ďábelským. Z rozkazu Cyprianova přepadl ďábel několikrát mladou nezkušenou křesťanku a naléhal na ni veškerou silou své pekelné výmluvnosti, aby se zasnoubila s mladým, urozeným pohanem, který bažil po ruce její; ale pouhé znamení kříže zmařilo účinek chytrých jeho slov, udusilo všeliké hnutí smyslné lásky a zahnalo ďábla s hanbou a potupou nazpět k magovi, který jej poslal. V rukou křesťanů byly tisíce vítězných zbraní proti ďáblovi v podobě růženců, obrázků svatých, ostatků atd.

Veliké pohromy přírodní, jako mor, hlad, zemětřesení, které též za skutky ďáblovy z dopuštění božího pokládány byly, nemohly se ovšem zažehnati, ni svěcenými amulety odvrátiti. V takových dobách brala pověra na sebe hrozivější ráz a rozpoutávala divoké vášně lidu. Vraždění židů a domnělých čarodějů i čarodějnic bývalo na denním pořádku. Kněží sami kořistili z takových pohrom, dílem za trest boží pro bezbožnost lidu, neplacení desátku atd. je prohlašujíce, dílem štvouce lid na domnělé jich původce, obyčejně židy a nemilé kněžím osoby. Než tato pronásledování byla jen občasná a zanikala s mizící pohromou.

Ve dvanáctém století nastal obrat. Tehdy počaly se jednotlivé paprsky staré osvěty řecké a

římské prodírati z rumu, jejž nad ní řada surových století nahromadila. Paprskové tito vnikali tu a tam do čiré duševní noci. Byl to slabý zábřesk budoucího dne, ale lidstvo bylo dosud pohříženo v hluboký sen; jen tu a tam probouzeli se jednotlivci a začali se rozhlížeti v paprscích mladého jitra. Noční stíny rozprchávaly se kolem nich. Duch pochybnosti začal poprvé — ač nesměle a bez úspěchu — viklati na přepevných pilířích církve. V následujících stoletích vystupoval již směleji. Ve Francii vzbudil Abelard pod praporem nové filosofie pochybnosti o důležitých článcích víry a četné sekty vypovídaly tam válku dosavadnímu učení církve. V jižním Španělsku dorážel filosof Averroes břitkými zbraněmi svého ducha rovně na věrouku křesťanskou i mohamedánskou a budil mezi věřícími myšlenku o brzkém příští Antikrista.

Bolestný duševní zápas nastal člověčenstvu: nemohlo se ubrániti pochybností, ale pokládalo tyto za hřích, za ponoukání ďábelské. Církev prohlásila i upřímný blud za trestuhodný. O ztrnulou věrouku, zkamenělou ústavu její odrážely se bez účinku všeliké myšlenky oprav ve smyslu svobodomyslnějším. Ona žádala bezvýminečné podrobení a stíhala kletbou každý svobodnější ruch duševní. Budící se odpor vybouřil ji z dlouhého spánku k nové činnosti. Začala tuhý boj s ďáblem, v jehož podobě zosobnila všeliký ten odpor proti ní se rodící. Však nebyl to již onen ďábel, jejž tak hravě zaháněla křížem, svěcenou vodou; nový tento duch odporu sáhal přímo na základy církve a otřásal celou budovou její. Nastal zápas opravdový. S napnutím všech svých sil vrhla se církev v onen strašný boj,

v němž celý svět krví lidskou zaplavila, ale posléze zbraním osvěty přece podlehla.

Přechod tento z míru, ze snášelivosti v kruté pronásledování zrcadlí se jasně v církevním umění 12. století. Až dotud vypodobňován byl Kristus co mladý muž s výrazem dobroty a klidu v obličeji. Nejčastěji představován byl co dobrý pastýř s ovečkou zbloudilou na bedrách. V 11. a 12. století zmizel dobrý pastýř a místo jeho zaujaly hrozné obrazy umučení Kristova a posledního soudu. Obličej Kristův stával se přísnější, starší a smutnější. Od těch dob — praví výtečný jeden badatel starožitností — jeví se Kristus vždy truchlivější a někdy věru hrozný.

Církev začala také na mysl lidu vydatnějšími prostředky působiti. Barvami děsnými líčila mu peklo a tresty zatracenců a malovala mu ďábla v podobách nejhroznějších. Obraz Satana stává se od té doby vždy potvornějším. Pověrčivý lid vssál do sebe ty náhledy, obraznost jeho naplnila se strašnými těmi obrazy. Pocit hříšnosti, strach před ďáblem zmocnil se všech vrstev. Tenkráte povstali t. zv. flagellanti. nábožенští ztřeštěnci, kteří v četných tlupách Evropou táhli, důtkami obnažená těla svá do krve bičujíce a kajicné žalmy zpívajíce.

Lid takto zpracovaný provázel s pochvalou pronásledování, jež nyní církev v rozměrech velkolepých započala. První, kdož na sobě pocítili trestající rámě církve, byli Albigensové. Těm kladla též církev poprvé za vinu obcování s ďáblem.

V požehnaných krajinách jižní Francie našlo símě osvěty zkypřelou půdu. Bylyť se tam zachovaly

zbytky dávné vzdělanosti římské i řecké a v lidu od přírody bohatě nadaném ujímala se každá myšlenka pokroku. Pilný tento lid vznesl se řemesly a obchodem k nemalému blahobytu; umění a vědy rozkvétaly v něm utěšeně; četná a lidnatá města, bděle střežící své starodávné republikánské zřízení, stala se ohnisky nového ruchu duševního, sídly vzdělanosti a jemného mravu. Jaký div, že si k duším tohoto lidu snadno přístup zjednaly myšlenky oprav v církvi křesťanské, která se byla během času v ztrnulou, bezduchou spoustu formulí a obřadů proměnila a jejíž kněžstvo tehdáž v mravnosti nejnižšího a ve zpupnosti nejvyššího stupně bylo dostoupilo? I povstaly tam záhy četné sekty náboženské a rozšiřovaly se odtud po Evropě. Obyčejně zahrnují se pode jménem Albigensů. Nejčetnější mezi nimi byla sekta Valdensů, kterou založil Petr Valdus. Všechny tyto sekty shodovaly se v odporu proti přílišnému obřadnictví v církvi a hierarchické (hirarchie = vláda kněží) ústavě její. Duchovní vůdcové Albigensů nelišili se ni oděvem, ni způsobem života od ostatního lidu.

Zpočátku nesetkávaly se tyto sekty s žádnými překážkami; knížata krajin tamějších přáli dílem zásadám jejich, dílem pak vážili si jejich přívrženců, kteří poctivostí a mravností svou nad pravověrné křesťany vynikali. Však brzy vyvstal jim strašný nepřítel v Innocencovi III., který r. 1198 na stolici papežskou dosedl. Ten vyzval plamennými slovy knížata, aby kacířstvo ve svých zemích vyhubili, a poslal tam legáty, jež jmenoval zároveň výhradními soudci v záležitostech kacířství — základ to svaté inkvisice.

Avšak dlouho nemohli inkvisitoři mezi statným lidem ničeho poříditi, až konečně papež Innocenc III. velikými sliby knížata francouzská k velkému křižáckému tažení do krajin kacířských pohnul. Nastalo neslýchané krveprolití. Několik set tisíc nešťastných Albigensů zahynulo pod mečem křižáků a na planoucích hranicích svaté inkvisice. Nejhroznější osud stihl město Béziers. Byliť se vůdcové křižáckého vojska na tom usnesli, že obyvatele každého města, které jim na první vyzvání brány neotevře, bez rozdílu pohlaví a stáří povraždí. Usnešení toto bylo v Béziersu svědomitě provedeno. Když někteří z vůdců namítali, že snad mezi obyvatelstvem také pravověrní katolíci žijí, zvolal jeden z papežských legátů: „Pobijte všecko; však on Bůh své věrné mezi nimi najde!“ Po té bylo veškeré obyvatelstvo Béziersu ubito; počet zavražděných páčí se na 20.000. Na konec proměnili křižáci výstavné město v hromadu ssutin a popele. Hrabě Raimund VII. z Tulúsu, kterýž byl církvi vzdoroval, musel se po svém pokoření zavázati, že každému, kdo kacíře soudu odevzdá, určitý roční důchod na doživotí platiti bude. Aby si matku církev opět naklonil, jal se sám Albigensy horlivě pronásledovati i přivedl to cvikem tak daleko, že v jednom dni až 80 svých kacířských poddaných upálil. Dlouhá léta řádili křižáci v nešťastné zemi a po jejich odchodu měla tam svatá inkvisice ještě po několik století plné ruce práce.

Aby věřící k většímu hněvu na kacíře podnítila, obviňovala církev Albigensy ze spolku s ďáblem a všelikých ohavností. Kněží hlásali všude, že Albigensové v náboženských svých shromáždě-

ních čertu, který se tam v podobě ropuchy, kočky, kozla nebo bledého muže objevuje, holdují v řiť jej líbajíce; že za jeho přítomnosti neslýchané ohavnosti páchají a na konec ďábel se všemi tělesně obcuje, s muži totiž v ženské, a s ženami v mužské podobě. Francouzové jmenovali dlouho čarodějství dle Valdensů (Vaudois, nejhlavnější to sekty albigenské) vůbec v a u d e r i e.

Jak dobře církev s těmito báchorkami pochodila, o tom svědčí zpustošené, zápachem spálených mrtvol kacířských naplněné kraje jižní Francie, druhdy tak kvetoucí a čilým ruchem duševním oživené.

I použila téhož prostředku několik desítiletí po zdrcení Albigensů jinde. Na severu, na březích řeky Vesery bydleli Stedingové, národek německý, který byl pilným vzděláváním úrodné půdy přímořské znamenitého blahobytu dosáhl a starodávné svobody své v boji se sousedními pány a rytíři chrabře uhájil. Ale když později také znemravnělé a lakotné kněžstvo (mezi jiným byl jeden knězour chudobné ženě, která mu za zpověď dosti skvěle nezaplatila, obdržený od ní peníz veřejně při udílení svátosti místo hostie do úst vstrčil) ze země vyhnal, vzbouřil proti němu papež Řehoř IX. (1227—1241) divokou bullou celý křesťanský svět. V bulle této viní Stedingy z ohavného ctění ďábla a líčí s velikou zevrubností šeredné obřady, jaké prý ve svých shromážděních konají. Kdo má silný žaludek a koho cit nevole a ošklivosti — avšak nikoli proti Stedingům — po prvních řádcích nepřemůže, přečtiž následující kus té roztomilé bully neomylného papeže: „Když se nováček přijímá a poprvé do školy těch ohav-

níků vejde," píše otec křesťanstva, „zjeví se mu žába jakási, kterou mnozí též ropuchou nazývají. Té dávají někteří hanebné políbení v řiť, jiní na hubu, při čemž jazyk a slinu zvířete do úst berou. Toto zjevuje se někdy v obyčejné velikosti, časem tak veliké jako husa nebo kachna, však obyčejně mívá velikost pece. Když se po té nováček dále ubírá, potká člověka příšerně bledého, s očima zcela černýma, tak opadlého a hubeného, že se zdá, jako by s něho všechno maso bylo zmizelo a již jen kůže na kostech visela. Toho musí nováček políbiti, při čemž cítí, že je studený jako led. Políbením tímto mizí každá vzpomínka na víru katolickou ze srdce člověka. Na to sedají k hodům a když zase od stolu vstávají, sestupuje dutou sochou, která obyčejně v takových školách bývá, černý kocour velikosti prostředního psa pozpátku a s ocasem na zad přehnutým mezi shromážděné. Tohoto líbá nejdříve nováček do zadku, pak mistr a již pořadem ostatní, avšak jen ti, kteří jsou důstojní a dokonalí; nedokonalí a ti, kdož se pokládají za nehodné, přijímají pozdravení míru od mistra. Když byli všichni svá místa zaujali, jisté průpovědi odříkali a hlavy své směrem k černému kocourovi nachýlili, praví mistr: „Ušetři nás" a předříkává to nejblíže stojícímu, načež třetí odpovídá slovy: „Víme to, pane!" a čtvrtý připojuje „Musíme poslušnými býti!" Po této rozmluvě zhasínají všechna světla a shromáždění oddávají se vespolek smilstvu nejohavnějšímu bez ohledu na příbuzenství. Po skončení těchto ohavností, když se byly svíčky opět rozsvítily a všichni svá místa zaujali, vystupuje z temného kouta, kterýž se ve školách těchto vyvrhelů člověčenstva nalézá, muž se

shora až k bokům skvoucí a zářící jako slunce, dole pak kosmatý jako kocour a záře od něho vycházející osvětluje celou prostoru atd."

V líčení tomto nalézáme již mnohé příslušnosti spolku ďábelského, jak je pozdější inkvisitorské spisy o čarodějnících uvádějí.

Až potud sloužila podobná obvinění papežum za vydatnou zbraň k ničení kacířstva: kladliť celým sektám spolky s ďáblem za vinu. Stíhání jednotlivých společníků ďáblových nebyla ještě žádná papežská bulla zahájila. Avšak nový pojem čarodějství byl již ohraničen. Již nebyly to jednotlivé rozptýlené zločiny více, nýbrž celá spousta těchto zločinů nakupila se kolem jediného temného jádra: — tělesného spolku s ďáblem, zakládajícího se na řádné smlouvě. Během dvanáctého a třináctého století vyvinul se tento pojem čarodějnice t. j. ženy, která s rozmyslem ve spolek s ďáblem a v tělesné s ním obcování vchází, s jeho pomocí věci nadpřirozené konati může a na zvláštních sněmích čarodějnic mu holduje. S ustálením tohoto pojmu počíná vedle pronásledování kacířů zároveň pronásledování čarodějnic. Počet čarodějníků od té doby řídne: vždyť mohla se většina těchto již pod titulem kacířů upalovati.

V 14. století navštívil Evropu příšerný host — černá smrt. Dle vypočtení jednoho lékaře německého zhubil strašlivý tento mor v šesti letech svého trvání 25 milionů lidí, tudíž asi čtvrtý díl obyvatelstva Evropy. Mnohá veliká města napolo vymřela, celé krajiny byly prosty obyvatelů. Uvážíme-li, že za našich časů každý mor škodlivé pověry rázem oživuje, pochopíme snadno, jak mocně

ona strašná pohroma na pověrčivou mysl středověkého lidu působiti a k pronásledování domnělých společnic ďáblových jej podněcovati musela. V některých krajinách rozšířila se domněnka, že židé studnice otrávili, a nesmírné množství židů bylo rozvzteklenym lidem ubito. V Mohuči padlo jich několik tisíc. Obecněji pokládán strašný mor za metlu boží; flagellanti, kteří byli v předešlém století téměř zanikli, vynořili se opět v počtu desateronásobném, smiřujíce kajícími žalmy a samovolnou trýzní hněv Hospodinův pro hříchy lidské. Nejvíce však posilnila černá smrt víru v nesmírnou moc ďáblovu. Tehdy vypukla a rozšířila se ve Flandersku a v Německu hrozná nemoc, druh to šílenosti, při němž tisíce lidí s divnými posuňky se shromažďovali a za běsného křepčení a skřeku moc ďáblovu hlásali. Těmto šílencům se zdálo, že tonou v proudech krve. Nejvíce zuřila tato nemoc v diecésích kolínské a trevírské, kde později upalování čarodějnic nejbujněji kvetlo. Až dosud odbývá se na blízku Trevíru každoročně slavnost na památku strašného moru. V té době upevnila a rozšířila se také představa o spojencích ďáblových. Polovypukliny v chrámích ze 14. století vypodobňují zhusta lidi klečící před ďáblem a klanící se mu. Soudy s čarodějnicemi úžasně se rozmnožily.

První krok od pronásledování kacířů k samostatnému stíhání čarodějství učinil papež Jan XXII. (1316—1334) bullou, kterou přikázal stíhání a odpravování kouzelníků a zabavování jich majetku.

Jaké jednotlivé druhy čarodějství neb kouzelnictví vůbec středověcí theologové rozeznávali, o tom poučuje nás nejlépe český spisovatel Matouš

Konečný († 1622) ve svém „Theatrum divinum" (božské komedii). Vypočítává tříd osmero: věštce, planetáře, čarodějníky, kouzelníky, losníky, zaklínače, hadače a černokněžníky.

Věštcové jsou ti, kteříž z nadšení ďáblova tajného tajné neb budoucí věci předpovídají.

Planetáři jsou ti, kteříž z opatřování znamení nebeských, planet, o budoucích věcech, krajinách atd. předpovídají.

Čarodějníci jistých figur, charakteru, okršlku, čar, slov, i z písma sv. vzatých nevážně, i jiných pověrných žehnání rozličných užívají pověrně.

Kouzelníci jsou, kteříž obzvláště zrak lidský mámí, tak že se zdá hledícím i přítomným, že se ty i jiné divné a k víře nepodobné a nemožné věci dějí. Slovou takoví též kejklíři.

Losníci, časem určitým s ďáblem se shledávajíce, s ním v losy a punty divné vcházejí, od něho rady a naučení berou a potom vynášejí své umění, když všetečným losu užíváním, toho tak neb jinak uvržením, položením, z toho ze všeho tajných věcí od boha dovídání sobě připisují.

Zaklínači: satan jim k vuli z ohně, z vody, z země i skrze jiná stvoření odpovědi dává, v poslušenství jich stojí, jim hospodaří a vhod se činí, jehož oni také v truhle neb v sklenici, neb v prstenu, neb vždy v něčem zavřeného mají, jeho se doptávají a, k čemu chtějí, užívají.

Hadači, ti ze snu, lin na rukou, na tváři, též z štěbete ptačího, jich lítání lidem věci budoucí a tajné buď zaslibovati, neb je děsiti a strašiti obyčej mají.

Černokněžníci, ti z hrobu, z kostnic a od mrtvých, vyvolávajíce je, doptávají se na tajné věci."

Ale čarodějníci tito ustupují vždy více do pozadí. Místo jejich zaujímají souložnice ďáblovy, čarodějnice. V následujících létech spatřujeme vedle nesčíslných soudů s čarodějnicemi jen řídké případy odsouzení čarodějníků.

Papež Innocenc VIII., pověstný svými kuběnami, vytkl první v bulle své ze dne 5. prosince 1484 pojem čarodějnice a otevřel tím do kořán bránu, kterou se lítice pronásledování na své nevinné oběti vyřítila. V bulle té praví:

„Došly nás četné a velké žaloby, že v některých částech Horního Německa, jakož i v mohučských, kolínských ,trevírských, solnohradských a bremských arcibiskupstvích, městech, zemích, řádech a biskupstvích přemnoho lidí obojího pohlaví zapomínajíce spasení svého a víry křesťanské se odříkajíce, s čerty, kteří s nimi v podobě ženské neb mužské obcují, zlořád činí a svými čárami, písněmi a zaklínáním a jinými ohavnými pověrami a kouzelnými přestupky, nepravostmi a zločiny porody žen, mláďata zvířat, plody země, vinné hrozny a ovoce stromů, jakož i muže, ženy, zvířata, dobytek a jiné rozličné druhy zvířat, rovně vinohrady, ovocné sady, louky, pastviny, žito a jiné plodiny zemské kazí, ba muže, ženy, všeliký velký i drobný dobytek a zvířata ukrutnými, vnitřními i zevnitřními bolestmi a ranami trýzní a činí, aby mužové neplodili, ženy nepočaly, a mužové ženám a ženy mužům skutky manželské konati nemohli; nad to víru samu, kterou křtem sv. přijali, zapírajíce, přísahu danou ruší." Po té udílí papež, „aby mor kacířského zlořádu

a jiných podobných zločinů jed svůj na záhubu jiných nevinných nerozšiřoval," Jakubovi Sprengerovi, Jindřichu Krämerovi a Janu Gremperovi pro země německé plnou moc, „aby proti oněm a všem osobám, buďtež si stavu a důstojenství jakéhokoli, úřad inkvisice vykonávali a osoby, které by za vinny zločinu shora uvedených uznali, podle velikosti zločinu kárali, do vazby jímali, na těle a majetku trestali."

Inkvisitoři chopili se úřadu svého s příkladnou horlivostí. Brzy složili také svou nauku o čarodějství v knize, kterou nazvali „Kladivo na čarodějnice". Je to kniha hnusná i strašná a rázy toho kladiva rozléhaly se brzy po celé Evropě a miliony nevinných obětí umíraly pod ním.

Podle této knihy, která papežského schválení došla, nastíníme učení církve o čarodějnicích.

Čarodějníci, čarodějnice jsou osoby, které uzavírají s čertem řádný spolek zříkajíce se slavně boha a víry křesťanské a přijímajíce ďábla za pána svého, začež jim tento propůjčuje moc konati rozličné nadpřirozené věci. Již spisovatelé „Kladiva" snažili se vysvětliti nápadný úkaz, že je mnohem více čarodějnic než čarodějníků, a shledali hlavní toho příčiny v lehkověrnosti žen, v měkkosti a vnímavosti jejich mysli, ve vědomí slabosti, které je vábí k mocnému spojenci, konečně v „nenasytné chlipnosti" jejich. O této poslední příčině rozepisují se „zbožní" spisovatelé „Kladiva" s obzvláštní zálibou. Vůbec nakládali církevní spisovatelé odjakživa s krásnou pletí velmi nešetrně. Již sv. Jan Zlatoústý nazývá ženu „nutným zlem, přirozeným pokušením, žádoucí záhubou, domácím nebezpečím, smrtícím kouzlem,

*

ozdobenou nepravostí.“ Přirozeně vysvětluje se onen úkaz tím, že čert pravidelně co mužský představován byl (v ženské podobě vyskytoval se mnohem řídčeji), a že tudíž spolek s ním hlavně ženským za vinu byl kladen. K tomu druží se větší pověrčivost žen a náchylnost k náboženskému blouznění, pak menší stálost v mukách, kterými z ní suroví soudcové vyznání, jaké jim bylo po chuti, snáze vynutiti mohli.

Spolek s ďáblem je buď úmyslný, vědomý, anebo bezděčný. Poslední zpusob nespadá v obor čarodějství a zove se posedlostí ďábelskou. Tuto spatřoval středověk, opíraje se o knihy nového zákona, v každém dlouho trvajícím neb nevyléčitelném neduhu a měl tudíž za posedlé mrzáky, slepce, hluchoněmé, trpící na padoucí nemoc, šílence, blbce a p. Běda lékaři, který by byl některý z těchto neduhů svým uměním vyléčiti chtěl! Byli by jej upálili buď co spojence ďáblova neb co kacíře, který nevěří, že jsou tito ubožáci ďáblem posedlí a že je tudíž jen církev — vymítáním ďáblů — léčiti muže.

Úmyslný spolek s čertem uzavírá se řádnou smlouvou. Tato činí se písemně, u těch pak, kdož psáti neuměli, ústně. Člověk zapisuje se čertu vlastní krví pérem kohoutím, které byl čert s klobouku svého sňal. Smlouvou touto odevzdává ďáblu svou duši a spasení své a vymiňuje si za to rozličné služby. Avšak musí se míti velmi na pozoru, aby jej chytrý čert neošidil. Tak zavázal se ďábel knězi Ludvíkovi Gaufrydiovi, který byl za Ludvíka XIII. ve Francii pro čarodějství odpraven, že jej učiní nejvyšším hodnostářem církevním v zemi, že mu zjedná lásku

všech žen, jichž by se mu zachtělo, a že jej při takovém živobytí po 34 léta ve zdraví zachová. Avšak obelstil kněze, vepsav do smlouvy jeho místo 34 let pouze 14 a zaslepiv jej tak, že změněné číslo nepozoroval. Ale časem vychytral naopak člověk na čerta, jako ona baba v české pohádce, která ďáblu za vystavění domu toho slíbila, kdo první práh překročí, a pak před sebou kohouta do domu vehnala, — nebo jako sedlák onen, který slíbiv čertu svrchní část úrody, řepu zasázel, na druhé pak léto onomu spodní část připověděl a máku nasil.

Smlouva stvrzuje se slavnou přísahou. Přísahající vezme do pravé ruky oloupanou vrbovou hůlku, položí dva prsty levé ruky na prsa a praví: „Jímám tuto bílou hul a zapírám syna Marie, boha a desatero přikázání.“ Protestanté vynechávají slova: „syna Marie.“ Uzavírá-li se smlouva na blízku moře neb řeky, klade čert oběti své místo vrbové hulky piliny zvonoviny do ruky, kteréž člověk do vody hází, mluvě: „Jako že se piliny ty nevrátí více ku zvonu, nevrátím se i já více k bohu a jeho svatým.“ Časem vyměňují smlouvající také prsteny. Výminkou uzavírá se někdy smlouva již tím, že člověk na otázku ďáblovu: „Chceš mne míti?“ odpovídá: „Ano!“

Po složené přísaze opatřuje čert nového svého spojence zvláštním ďábelským znamením. Znamení toto bývá rozmanité barvy a podoby a nalézá se na rozličných místech těla. Bodin praví: „Někteří mají to znamení mezi rtoma, jiní pod obočím, opět jiní na tajných a stydkých částech těla.“ Spoluvinníci francouzského čarodějníka Trois Echelles, které Karel IX. ze země vypověděl, byli prý vesměs jako stádo

dobytka cejchem jakýmsi v podobě „zaječí ťapky“ znamenáni. Inkvisitor Remigius uvádí dlouhou řadu žen, které dal sám upáliti a které prý vesměs znamení ďábelské na sobě měly: jedna na prsou, druhá na čele, třetí na vrchu hlavy, čtvrtá na rameni, pátá na stehně atd. Mnohé prý se vymlouvaly, že mají to znamení již od narození nebo že pochází od nějakého úrazu, poranění a p., ale když je dal řádně zmučiti, vyznaly prý všecky, že je to znamení ďábelské. Takové znamení prý obyčejně nekrvácí a jehlou bodáno ani nejmenší bolesti nepůsobí. Bezcitnost tuto lze vysvětliti dílem z rohovité povahy takových znamení, dílem z povšechné bezcitnosti, jaká se často u jistého druhu lidí choromyslných, k němuž značná část domnělých čarodějnic patřila, nalézá. Znamení ďábelské vyskytá se také u dětí, které byly od kněze s čertem spolčeného pokřtěny slovy: „Nekřtím tě ve jménu otce, syna a ducha sv., nýbrž ve jménu ďábla.“

Ďábel navštěvuje pak často své spojence. Ženské v podobě muže, ba i podobu ctihodného kněze na sebe prý vzíti může. Svatý Sylvanus, biskup nazaretský, byl by se bezmála stal obětí takového ďábelství. Čert přikradl se v podobě tohoto cnostného muže k lůžku spanilé dívky a hleděl ji ohnivou výmluvností svésti k hříchu; byv ale překvapen, schoval se pod postel, odkudž když jej domácí vytáhli, s líčenými rozpaky vyznal, že je skutečně biskup Sylvanus. Pravý biskup Sylvanus musel později zázrak učiniti, aby mu ovečky uvěřily, že v tu dobu ve svém příbytku na modlitbách dlel a že to některý pekelník podobu jeho na sebe vzal, aby bezúhonnou pověst jeho zakalil.

Ale čert mohl také podobu ženskou na sebe vzíti a tak co čertice muže navštěvovati. Inkvisitor Bodin vypravuje o jednom knězi, který třicet let, a o jiném, který čtyřicet let sličnou čertici za kuběnu měl. V jednom klášteře německém svedl čert v sličné podobě ženské čtyři opaty po sobě a svatí Serenus a Equitius uchránili se stejného osudu jen tím, že na nich anděl k žádosti jich jistou operaci vykonal, která v nich všeliký nečistý plamen udusila. Za královnu čertic pokládána byla Lilith, dle rabínského podání první žena Adamova, která prý i krev kojenců ssaje. O ženských čertech zvláště ve Škotsku mnoho se vypravovalo a v nejednom starším spise tamějším dočítáme se hořkých žalob na mladé Skoty, že prý jich přemnoho vězí v tenatech „krásných dívek vzdušného toho plemene."

Zhusta stotožňována byla se zálety ďáblovými t. zv. mura, noční dušení. Středověcí bohoslovci spatřovali v ní pokusy ďáblovy o tělesné obcování s člověkem. Pověra tato vyskytuje se u rozličných národů v rozmanitých podobách. Již staří Řekové znali zvláštního démona, jménem Efialtes, který lidi ve snu dusil. U Slovanů nazývají se můrami, morousy, upíry, nočními bludami, které na člověka ve spaní uléhají a krev mu z prsou cucají. Také na děti chodí prý můra; z této příčiny maluje se často ve hlavách a v nohou kolébky neb dětské postýlky „muří noha", která prý můry zahání. Můry tyto jsou obyčejně mrtví, kteří v hrobě jakýsi polovičatý život vedou a v noci z něho vycházejí, aby se krví živých sytily. Když se hrob takové příšery otevře, nalezne prý se tam mrtvola neporušená, nabobtnalá, kteráž kolem probodena a spálena býti

musí. Poněmčilí Slované lüneburští chovají pověru, že dítě dvakrát odstavené, umře-li v pozdějších létech, v hrobě vlastní prsa cucá, čímž prý nejbližším příbuzným znenáhla odnímá životní sílu. Však také živí lidé bývají můrami, morousy; lze prý je poznati po srostlém obočí. Tito lezou v podobě kočky, neb soukají se v podobě stébla v noci do cizích příbytků; když se jí něco přislíbí, přijde si můra druhý den pro to. Kdo se chce můry uchrániti, musí jísti k večeři přičmoudlá jídla aneb sekeru ostřím vzhůru obrácenou na noc k nohoum do postele položiti. Všechny tyto pověry a nesmysly zachovaly se bohužel až do dnešního dne a nalézají zvláště mezi lidem venkovským ještě dosti přívrženců.

Povídalo se, že čarodějnice potvorné své děti na místo nekřtěňátek jiným ženám podvrhují. Takové věště, t. j. podvržené dítě čarodějnické, vyznamenává se neobyčejnou žravostí. Podle Bodina měl jeden sedlák v Halberstadtě věště, které své matce a pěti kojným všecko mléko vycucalo a za čtyry mlatce jedlo. Na radu kněží vydal se sedlák na pouť k panně Marii a vhodil na cestě své dítě do vody, kam si pro ně ihned ďábel přišel, jak sedlák na vlastní oči spatřil. Také Luther, který jinak velikou lásku k dětem choval, poradil jednomu otci, aby své dítě co plod ďábelský do řeky hodil.

V jistých nocích, obyčejně v předvečer velikých svátků křesťanských — jakoby na potupu křesťanské bohoslužby — zvláště pak v čarovné noci filipo-jakubské, shromažďují se čarodějnice na pustých místech k ďábelskému reji. Řádné sněmy odbývají se na určitých horách (v Německu Blocks-

berg, v Polsku Lysá a Babí Góra); menší mimořádné na lesních mýtinách, křižovatkách, hřbitovech, popravištích, v jeskyních, zbořeninách, ba i v kostelích. V Čechách říká se obyčejně „na hranicích". Dle české pověry jedou čarodějnice na hranice, když jde měsíc v srp.

Na sněmy tyto přijíždějí povětřím. Obkročují totiž pometlo, hřeblo, lavici, vidle, přeslici nebo povříslo a vyjíždějí na nich jako na koních komínem do vzduchu. Aby se takto do povětří vznésti mohly, musejí ony předměty kouzelnou vodičkou pokropiti, anebo zvláštní mastí nohy a paže si namazati. Tato masť připravuje se z mozku a sádla zavražděných nekřtěňátek, hadu, ropuch, koptu a všelijakých čarodějných bylin. Jí natírají též vdané čarodějnice lalůčky uší svým mužům, aby tito tvrdě spali, a kladou k nim na místo sebe koště do postele. Mužové, kteří své ženy při užívání kouzelné masti vyčíhali a jí pak sami upotřebili, zle toho pykali: octnuvše se na sněmě čarodějnic, zvolali hrůzou jméno boží neb některého svatého, a ihned zmizelo příšerné shromáždění: oni pak shledali při svítání, že se nacházejí v krajině úplně neznámé, několik set mil od domova.

Někdy přichází si čert sám pro svou milenku a unáší ji v podobě kozla přes hory a doly.

Že čert své milenky vzduchem nositi může, dokazovalo se z písma svatého. Vždyť odnesl ďábel Krista na věž chrámovou, proč by tak nemohl jiným lidem učiniti? Prorok Habakuk nesen byl za vlasy z Judska do Babylonu; podobně sv. Filip. Sv. Pavel vytržen byl do třetího nebe. Jako tuto nebeští andělé svaté, mohli též padlí andělé

čarodějnice povětřím unášeti. Ostatně nazývá se v písmě svatém ďábel „knížetem vzduchu“.

Avšak časem naskytala se jiná nesnáz. Inkvisitoři vynutili strašnými mukami na některé ženě vyznání, že se sněmu čarodějnic zúčastnila, ale manžel její odpřisáhl, že se po celou noc od jeho boku nevzdálila. Než i tu věděli si důmyslní inkvisitoři rady. Ovšem příčí se všem zákonům přírody, aby jedno těleso zároveň na dvou místech bylo, ale co je nemožné v říši divů?! Vždyť známy jsou dva příklady, že svatí zároveň na dvou místech meškali. Když jednou sv. Ambrož v Miláně mši svatou sloužil, klesla mu pojednou hlava na oltář a tělo jeho ostalo celé tři hodiny bez hnutí. Shromáždění věřící čekali mlčky na požehnání. Když konečně svatý procitl, ujišťoval je, že přisluhoval právě při pohřbu sv. Martina v Toursu, což se později ztvrdilo. Podobný zázrak vypravuje se o sv. Klimentovi. Týž byl uprostřed mše povolán, aby vysvětil chrám v Pise. Tělo jeho ostalo při oltáři v Římě, ale v touž dobu meškal svatý v Pise a zanechal na mramorové podlaze kostela tamějšího několik krůpějí krve na památku toho zázraku. Ba učení bohoslovci dovolávali se bez ostychu i jiného vznešenějšího zázraku, aby proklatou čarodějnici upáliti mohli; poukazovaliť k tomu, že se tolik tisíc hostií po celém křesťanstvu současně v tělo Kristovo proměňuje. Opírajíce se o tyto zázraky tvrdili, že sobě také čert duplikát těla čarodějnice zaopatřiti může, aby ctihodné soudce ošálil.

Do shromáždění čarodějnic bývá každá od svého rohatého milence uvedena; vznešenější mohou se též v zakuklení dostaviti. Nejvyšší čert sedí v po-

době kozla s lidským obličejem na vysokém kamenném stole, neb v podobě škaredého muže na pozlaceném trůnu z ebenového dřeva; oči jeho jsou veliké, kulaté a divě se lesknou. Zářící roh nad jeho čelem rozesílá po celém prostranství divné světlo. Čarodějnice vrhají se po řadě před ním na kolena a líbají mu levou nohu a řiť; na to opakují společně přísahu, kterou byly při uzavření smlouvy s čertem vykonaly. Pak slouží nejvyšší čert v plném kněžském ornátě ďábelskou mši, mezi níž čarodějnice své hříchy, jako návštěvu kostela, zachovávání postu a jiných přikázání církevních kajicně vyznávají, slibujíce, že nadále toliko nepravosti páchati budou. Byvše pokárány a trnitými metlami zbičovány, přijímají černé, podešvům se podobající hostie a pijou z kalicha odporný nápoj. Mezi přisluhováním slibuje jim nejvyšší čert větší radosti, nežli bůh svým vyvoleným v ráji poskytuje.

Když byl nejvyšší čert jednu z přítomných čarodějnic za královnu zvolil, počíná se ohavný kvas. Při záři černých pochodní usedají všichni k rozloženým pokrmům, totiž k masu zdechlin, chlebu, máslu, sýru a zelenině; žádný z pokrmů nesmí býti solen, vyjma chléb v neděli pečený. Tyto lahůdky zapíjejí čarodějnice vínem z kravských kopyt, čarodějníci z koňských hlav, královna čarodějnic ze stříbrné mísy. Jídla i nápoje neobčerstvují a neživí. Mezi jídlem smí se mluviti toliko o hnusných zločinech.

Po skončeném kvasu začíná divoký tanec; křepčící nejsou k sobě obličejem, nýbrž zády obráceni. Hudebníky jsou dva čerti, z nichž jeden místo houslí

na koňskou hlavu a druhý na dutý kočičí ocas jako na píšťalu hraje. Po každém kousku tlukou se čarodějnice vespolek košťaty a paličkami.

Na to přijímají se do spolku čarodějnice nově přistouplé, které byly mezi tancem v zevnějším kruhu stály a bílými hulkami ropuchy hlídaly.

Nejvyšší čert napomíná ještě jednou všechny, aby hodně mnoho nepravostí páchaly, pilně krev dětem cucaly a k příštímu sněmu hojně lebek a kostí z křesťanských mrtvol, kteréž jsou zamilované jeho jídlo, v dar mu přinesly. Na to spálí nejvyšší čert sám sebe a popel jeho rozdává se mezi čarodějnice co velemocný prostředek k čarování.

Tím končí se sněm. Čarodějnice vsedají opět na svá pometla atd. a pospíchají domů, aby tam byly před ranním klekáním. A toto vše vypsáno je mnohem ještě podrobněji v knize od papeže schválené a tedy celému křesťanstvu co pravdivé doporučené.

Hnusné tyto podrobnosti spočívají vesměs na vyznáních, která z tisíců čarodějnic v mučírnách byla vynucena. Valnou většinou jsou šeredné výkvěty vlastní obraznosti inkvisitorů, kteří je svým obětem ustavičně předříkávali a tyto tak dlouho mučili, až pozbyvše smyslů strašnými mukami, zlomeny na těle i na duchu vyznaly, co jim bylo předříkáváno, neb alespoň hlavou přikývly, což se také právně za vyznání pokládalo.

Zločiny, jaké čarodějnicím za vinu kladeny byly, jsou přerozmanité. Všechny zhoubné zjevy povětrné pocházely buď od samého čerta neb jeho spojenců. Čarodějnice mohly s pomocí ďáblovou bouřky a krupobití dělati, jimiž kazily osení lidí

jim nemilých. Na doklad toho uváděla se kniha Jobova, kde satan s povolením božím patriarchu sužoval a mezi jiným také dum, v němž synové jeho shromážděni byli, větrem sbořil. V Čechách vydal r. 1588 kněz Jan Štelcar Želetavský z Želetavy spis „Kniha duchovní“ atd., v níž se obsahuje vysvětlení, „mohou-li čarodějníci a čarodějnice sami od sebe povětří, kroupy, bouře, hromobití vzbuditi a vyvésti.“ Spisovatel dokazuje, že tak činiti nemohou, nýbrž jedině čert sám (duch bouří) z dopuštění božího. Vlasatice, povětroně, zatmění slunce a zemětřesení byly též za díla čarodějnic prohlašovány. Rovněž nenastávaly povodně a sucha bez přičinění jejich.

Neúroda, mor, nakažlivé nemoci, pád dobytka bývaly čarami zpusobeny. Někteří měli za to, že taková neštěstí ve větších rozměrech ďábel sám pusobí, čarodějnice pak jednotlivé osoby jimi stíhati mohou. Nemoci a smrt všech vysoce postavených osob přičítány byly zlosti čarodějů. Po korunovaci Alžběty anglické volal k ní biskup Jewel s kazatelny mimo jiné: „Račiž se Milost Vaše přesvědčiti, jak úžasně počet čarodějníku a čarodějnic za posledních let v království Vašem vzrostl. Poddaní Vaší Milosti chřadnou až k smrti, tváře jejich blednou, maso zahnívá, řeč jejich stává se hrobovou, duch se zatemňuje. Modlím se bohu, aby kouzelnice sil svých nikdy výše nezkoušely, než na poddaných.“

Že čert lidi nemocí sužovati muže, dokazovalo se z historie Jobovy a z písem nového zákona, kde s posedlostí ďábelskou ruzné nemoci spojeny bývají.

Však čarodějnice uměly také léčiti. Dosud pletou se, jak známo, moudré baby lékařům do řemesla, žehnajíce, zaříkávajíce nemoci, odporučujíce rozličné domácí prostředky. Což teprve v středověku, kde lékařů velmi pořídku bylo?! O takových doktorkyních z 16. století vypravuje výše jmenovaný kněz Štelcar. Jedna prý dělá truňky ze sprosté vody, za které prý v roce více než padesát kop utrží a co jí jiného k tomu darují. Dále vypravuje o jiné doktorkyni ve vsi: ta jedny lidi moří, a jiné zase hojí. „Jsou prý takové čertovy doktorkyně i v Praze. Jedna, kteráž se v komoře s čertem radívá, jíž on pomoc dává, jak lidi hojiti aneb nemocné činiti má. Umí též skrze kouzla a čáry dovésti, že se muž ženě dostati musí, jakož i sobě toho dovedla. Druhá má čerta v sklenici, kteréhož mnozí viděli, jíž on naučil lidi nemocné ve vaně kořením mýti; od něho též naučena jest, že hádá lidem štěstí i neštěstí. Třetí má od čerta herbář a divné koření, lektvaře a truňky z prosté vody; ty lidem k nezdraví více než ke zdraví podává; též hádá, štěstí i neštěstí předpovídá a k vůli frejířkám valáška pro frejíře jich posílá. Čtvrtá má formy od čerta z pekla přinešené a na ně slívá z vosku šibenice a skrze to hádá, kdo komu ukradl; zase slívá hroby z olova, oznamujíc skrze to, jak brzo kdo umře; má též herbář, jako i jiné, od čerta z pekla přinešený, že zná koření, kterýmiž děvečky mývá, aby mládenci na ně laskavi byli; umí též dobytku opravovati, jemuž více uškodí nežli zpomůže, a jiné mnohé šebřinky provozuje. Pátá též na vosk slívá, hádá a truňky mladým paním dělává, aby pěkné syny a dcery rodily, a toho za dvě ne-

bo za tři kopy půl pinty prodává. Šestá, k níž jednou hrom udeřil a synu jejímu hubu zkřivil, ta netoliko čerta v sklenici má, ale i kámen od něho z pekla přinešený, na nějž hádá a mnohé lživé věci lidem předstírá, i po dvořích panských jezdí a dobytku opravuje, jakož ji čert nosil i v našich Horách (Kutnách) před dvěma lety, a loňského roku též okolo Kouřima to své lotrovství s ďáblem provozovala a víc svému měšci i kuchyni nežli dobytku prospěla." Viděti z příkladu těchto, jak výborně takové baby z lehkověrnosti lidu těžiti uměly. Ovšem toho často bolestně pykaly; neboť kde je inkvisitoři do klepet svých dostali, neunikly co domnělé společnice ďáblovy za živa upálení, ať již herbářů a kouzelných prostředků svých na škodu jiných neb k léčení užívaly.

Ostatně čenichal středověk síru také v lékařských receptech. Běda lékaři, jemuž se podařilo vyléčení neobyčejného některého případu. Jistě byl čert jeho pomocníkem. Roku 1521 upálen byl v Hamburku lékař Veythes, poněvadž pomohl jedné ženě k šťastnému porodu, kterýž byla porodní bába za nemožný prohlásila.

Nadarmo byl by takový lékař dokazoval, že se dálo všechno cestou přirozenou. Byl by tím sobě jen přitížil. Vždyť tehdejší duchovenstvo právě proto lékařů nenávidělo (a) na shovívavost světské moci k nim naříkalo, že horlivě přírodní vědy pěstovali. Byloť bádání přírodovědecké samo sebou zločinem. Peiriscius, který domnělý krvavý déšť přirozeně co množství červených zvířátek vysvětloval, byl by takovou opovážlivost málem smrtí zaplatil, poněvadž prý „toliko neznabozi v takových

strašných znameních hněv boží poznávati nechtějí.“ Kněz Jeronym Vitalis učil ještě r. 1668, „že jsou sopky východy, takořka komíny pekla. Ježto sv. otcové, jako Augustin, Řehoř, Bernard, Izidor, Tertullian, Bonaventura, Petrus Damianus a jiní mínění to vyznávají, přímo bohu se rouhá, kdo popírá, že jsou sopky brány pekelné, jež buh po různu na zemi otevřel, aby lidé poznali, že jsou místa, kde po smrti duše bezbožníků tresty snášejí.“

Nejčastěji viněny byly čarodějnice z toho, že cizímu dobytku čarují. Kdykoli se dobytek roznemohl, chudnouti počal, krávy nedojily neb špatné mléko dávaly, přičítáno to čarám některé zlovolné sousedky. Obzvláště věřilo se pevně, že čarodějnice kravám cizím mléko ubírati mohou buď tak, že zavěsivše rozsívku na bidlo, z cípu jejího mléko dojí, nebo že v den sv. Filipa a Jakuba před východem slunce s obilí do klína stírají a takto kravám vlastníka obilí mléko ujímají. Věřeno v jiných a jiných nesmyslu více, jako že čarodějnice obilí z cizího pole na vlastní přeháněti mohou, že pouhými čárami obilí, seno v sousedově stodole a zásoby v jeho špižírně kaziti mohou atd.

Neplodnost žen měli také zhusta čarodějníci a čarodějnice na svédomí. Přemnozí sněmové církevní a synody jako v Troyesu, v Lyoně, Miláně, Toursu, Burgosu, Narbonně, Ferraře, S. Malo, Montecasinu, Orleansu, Grenoblu vyměřili na zločin tento ukrutné tresty. Z něho obviněn byl poslední čarodějník ve Francii upálený.

Dále sváděly čarodějnice nevinné jinochy a panny, vštěpovaly jim zlé vášně a p. Sem náleží nápoj lásky, kterým se v každém jonáku neb děvčeti

láska k určité osobě vzbuditi může. Uvedli jsme již ze Štelcara zprávy o babách, které takový nápoj připravovaly. Však i jinými prostředky může se srdce ledové roztaviti. V Čechách vyskytuje se pověra, že hoch háčkem ze žáby o sv. Jiří chycené a v mraveništi zakopané kteroukoli dívku k sobě přivábiti může. Polské děvy získávaly si milence pomocí rozetřených očí z živého holuba, které jim do nápoje dávaly.

Všechny uvedené obžaloby převyšuje nesmyslností ta, že se čarodějnice v dravou zvěř, obzvláště pak ve vlky proměňovati a v této podobě pocestné napadati, do příbytků vnikati a celá stáda ovcí trhati mohou. Kněz Remigius praví, že čarodějnice povahu zvířat na sebe berou, rovnajíce se těmto podobou i postavou, tak že rychle jako vlci běhají a jako kočky v noci do zavřených domů se vkrádají.“ Lovci tvrdili, že se časem tlapy, které byli medvědům nebo vlkům uťali, v lidské ruce neb nohy proměnily. Běda ženě z čarodějnictví obviněné, byla-li při vyšetřování na těle jejím jízva nalezena. Jistě že ji utržila v podobě vlčí!

Pověra tato byla velmi rozšířena, ovšem hlavně v krajinách, kde se mnoho vlků zdržovalo, jak v jurských horách ve Francii, v Norsku, Irsku*), kde prý se obyvatelé Ossory jednou v sedmi létech ve vlky proměňovali, v Pyrenejích, Řecku a východních zemích slovanských. Zde jmenovali se tito lidé v podobě vlčí vlkodlaci. Již starý dějepisec řecký Herodot vypravuje o Neurech čili Nuřanech, kteří

*) Delrio píše, že měli mnozí Irčané vlky v uctivosti tak veliké, že se za ně modlili a za kmotry svých dětí je volili.

v nynější Volyni a Bělorusi přebývali a bezpochyby národ slovanský byli, že se jednou do roka na několik dní ve vlky proměniti mohou. Pozoruhodné jest, že se pověra o vlkodlacích právě mezi volyňskými a běloruskými Slovany až podnes nejživěji zachovala. Rusové a s nimi někteří jiní národové věří ve dva druhy vlkodlaků: jeden jsou čarodějnice samy, které na škodu lidí v podobu vlčí se oblékají, druhé nevinní lidé, kteréž zlostná čarodějnice ve vlky proměnila. Proměnu tuto může čarodějnice způsobiti buď tím, že na ně hodí vlčí kůži, neb že je opásá koženým pasem popsaným zaklínacími slovy, neb konečně, že je šlehne zeleným proutkem.

Možnost takového přetvoření dokazovali důmyslní inkvisitoři z písma svatého. Čert sám mohl se v jakoukoli zvířecí podobu obléci, čehož důkazem had v ráji a stádo vepřů, do nichž ďáblové vešli; proč by nemohl tuto moc své společnici propůjčiti? V středověku měli vůbec za to, že ďábel zhusta zvířata posedá. Zvláště považovali za posedlá zvířata dravá a neobyčejnými schopnostmi nadaná. K tanci vycvičení medvědi byli jim ďáblové ve zvířecí postavě. Proto odsoudil jeden sněm církevní vedle magů též vodiče takových medvědů. Zachovala se též směšná středověká historie o jednom psu, který byl posedlý zvláštním zlým duchem, jenž se jmenoval Pytho. Ostatně tvrdil ještě r. 1785 jeden církevní spisovatel, že v každém dravém zvířeti spatřovati sluší vtěleného ďábla.

Sv. Augustin prohlásil vlkodlactví za smyšlenku a jeden koncil (v Ancyře) zatratil tu pověru. Nicméně ji později téměř všichni inkvisitoři zastávali a přemnoho nevinných lidí jí obětovali. Nejhorlivější

pronásledovatel vlkodlaků byl jeden soudce francouzský v 16. století, jmenem Boguet. Týž odporučoval, aby se obyčejné čarodějnice před upálením zaškrtily, vlkodlaci však aby byli za živa upáleni.

Tať jest tresť učení o čarodějnicích, jak se nalézá ve spisech nábožných spisovatelů středověku. Člověk věru neví, má-li žasnouti více nad nesmírnou duševní obmezeností a potvornou obrazností, která se v těchto spisech zrcadlí, — nebo nad mravní zpustlostí a šerednou chlipností, kterou jsou naveskrz prosáknuty. Nejhnusnější a nejstrašnější z knih těchto a jaksi zákonník krvežíznivých odsuzovatelů čarodějnic jest častěji jmenované „Kladivo na čarodějnice“, kteréž se více než dvě století nad ubohým lidstvem vznášelo.

Druhdy jmenovala církev ten škvár „knihou nejsvětější“, nyní staví jej zajisté na nejodlehlejší a nejskrytější místo svých knihoven. Vyškrtlať čarodějství ze seznamu svých nauk a nerada si připomíná, že tolik století takové pověře holdovala a pro ni tolik lidí na hroznou smrt vodila. A přece byli a jsou neomylní! Přítel lidu ale okřívá při myšlence, jak značný pokrok člověčenstvo učinilo v posledních stoletích a jaké blahodárné ovoce přináší osvěta, která mocí neodolatelnou bludy kácí a člověčenstvo k vyšší vždy vede dokonalosti. Mnoho však ještě zbývá práce. Pilný pozorovatel zhrozí se nad spoustou bludů a pověr, které po dnes zdravý rozum lidský zatemňují a proto musí býti i na dále přední úlohou všech lidumilů a pravých vlastenců šířiti světlo osvěty mezi lidem — světlo pravdy, vědy a rozumu.

*

Pronásledování čarodějů a čarodějnic v zemích křesťanských.

Svrchu uvedená bulla papeže Innocence VIII. zahájila dobu nejkrutějšího pronásledování čarodějů, zvláště pak čarodějnic. K vyzvání papežovu byly všude domnělé společnice ďáblovy jímány, mučeny a dle starého zákona Mojžíšova „Čarodějnici nedáš živu býti“ po způsobu kacířů upalovány. Po všech zemích evropských vzplály hranice, na nichž nesčíslné oběti pověry v mukách duši vypustily. Zprvu náleželo čarodějství před stolici svaté inkvisice neb zvláštních soudců duchovních, později přešlo namnoze v obor soudů světských. Druhdy měl každý z knížat německých svého zvláštního soudce, upalovače čarodějnic.

Však pronásledování to nebylo všude stejně prudké. V slovanských zemích nedosáhlo nikdy těch rozměrů a toho stupně zuřivosti jako v zemích německých nebo románských, kde počet ročně upálených čarodějnic často tisíců dosahoval.

Nejvíce kvetlo upalování čarodějnic v Německu. Již hlavní původce spisu „Kladivo na čarodějnice“, Jakub Sprenger, zastával úřad papežského inkvisitora „zlosti kacířské“ a čarodějství v krajinách porýnských s příkladnou horlivostí: odsoudilť každoročně sta čarodějnic k smrti v plamenech. Však již tehdy ozývaly se některé ač nesmělé hlasy ve prospěch nešťastných obětí. Právníci Alciatus a Ponzinibus popírali, že by čarodějnice vzduchem na sněmy jezdily a tam ďábelské reje prováděly. Dominikán Bartoloměj de Spina vychrlil na ně proto ve zvláštním spise svůj hněv. Erasmus Rotter-

damský prohlásil spolek s ďáblem za smyšlenku inkvisitorů a sepsal o těchto pernou satyru. Oldřich Molitoris prohlásil v knize, připsané arcivévodě Zikmundovi Rakouskému vyznání domnělých čarodějnic za bezpodstatná, poněvadž prý spočívají na mámení smyslů, any čarodějnice výtvory své chorobné obraznosti za skutečnost pokládají. Avšak tyto moudré hlasy zanikly v pokřiku: „Upalte je!", který se tehdy s konce do konce pověrčivým Německem rozléhal. Také zákonodárství světské chopilo se té pověry. Řád hrdelní císaře Karla V. jedná v čl. 109. o trestu čarodějství a nařizuje: „Jest-li kdo na škodu lidem čáry tropil, budiž na hrdle ztrestán a takový trest prostředkem ohně vykonán. Kdyby pak někdo kouzel užíval, však nikomu tím neuškodil, potrestán budiž vedlé okolností" atd. Čl. 44. téhož zákona praví: „Pakli by se kdo nabídl, že jiné lidi kouzlům přiučí, neb někomu čárami pohrozil a pohrůžka se splnila, neb s kouzelníky a kouzelnicemi důvěrně obcoval, neb při takových věcech, posuňcích, slovech a skutcích nalezen bude, které ráz kouzelnický na sobě mají, a taková osoba by i jinak za čaroděje neb čarodějnici vyhlášena byla: dostatečná to příčina, aby na jakožto podezřelou z čarodějství útrpné právo připuštěno bylo." Rovněž počínalo si zákonodárství jednotlivých zemí německých. Tit. 90. virtemberského řádu zemského tresce „kouzelníky, zaklinače ďábla, hadače a ty, kdož by k takovým osobám o radu a pomoc přicházeli", upálením. Pátý titul bádenského řádu policejního ustanovuje, aby „kouzelníci, hadači, zaříkači a jiní podobní modláři", ze země vypovězeni neb na hrdle trestáni byli. Městské právo lubecké z r. 1726 tresce

čarodějství ohněm neb mečem. Ještě městské právo roztocké z r. 1757 ustanovuje: „Kdekoli muž neb žena některá kouzelnictvím, hádáním neb travičstvím se zabývá, a při tom zastižena neb v tom usvědčena bude, takové osoby buďtež dle velikosti zločinu a spůsobené škody buď upáleny buď kolem lámány."

Z 15. století dochovaly se nás mnohé podrobné zprávy o soudech pro čarodějnictví v Německu. Zmíníme se o některých. R. 1446 kázali inkvisitoři v Heidelberce několik žen pro kouzelnictví upáliti. Stejný osud stihl tam roku následujícího ženu, které se dr. Hartlieb s povolením falckraběte a v přítomnosti inkvisitora o spůsobu, jakým déšť a krupobití dělala, dotazovati chtěl, však záměru toho se vzdal, uslyšev, že se umění tomu nikdo přiučiti nemůže, kdo prvé boha, svátostí a svatých se neodřekne a třem čertům svou duši nezapíše. Ve Frankobrodě byl r. 1486 kejklíř, který o velkém trhu své kousky okazoval, jakožto čarodějník do řeky Mohanu uvržen.

Náboženská reformace v 16. století neučinila přítrž pálení čarodějnic; toto rozmohlo se naopak i v zemích protestantských k úžasným rozměrům. Šlechetný Thomasius, vřelý obhájce nešťastných obětí pověry, napsal o tom: „Bylo se nadíti, že lidé reformací Lutherovou, která tolik papežských pověr vykořenila, také mnišských a popských báchorek o spolku čarodějníků s čertem sproštěni budou; bohužel nestalo se tak. Ba pěkné toto učení bylo za panování kurfiřta Augusta těmito jasnými slovy do zákonníku saského uvedeno: „Kdyby některá osoba, víry křesťanské zapomněvši, s čertem do spol-

ku vešla, s ním obcovala neb jakékoli jednání měla, taková budiž, třeba by nebyla nikomu čarami uškodila, upálením se světa shlazena.“ Když kurfiřt saský, hlava knížat luteránských, takto jedná, jaký pak div, že se tato pověra i v jiných zemích protestantských mocně zakořeňuje.“

Úkaz tento nebude nikomu s podivením, kdo zná, že protestanté s rovnou zuřivostí jako katolíci všechno, co jim po chuti nebylo, pronásledovali, a že se duchovní vudcové jich nijak nad předsudky a pověry své doby nepovznesli. Luther sám byl nad míru pověrčivý. Představa čerta pronásledovala jej všude. Dosud ukazuje se na Vartburce skvrna inkoustová po kalamáři, jímž Luther v rozhorlení po zjevu ďábelském mrštil. Jindy zjevil se mu, jak sám vypravuje, ďábel mezi přemítáním o jednom článku víry a přinesl mu nový důkaz proti tomuto. Ba naposledy zevšedněly mu zjevy ďábelské, které neustále smysly jeho klamaly, tou měrou, že jednou v noci byv lomozem nějakým ze sna vyburcován, ihned opět ke spaní se složil řka, že to jen čert po domě hřmotí. Ač byl velikým přítelem dítek, poradil přece jednomu sedláku, aby své dítě co podložený plod ďábelský v řece utopil. Spisy jeho hemží se pověrami všeho druhu. Tak vypravuje zcela vážně o jednom knězi, jejž prý čert z modlitby vytrhoval kvikaje za ním jako sele. V Torgavě rozbíjel prý ve farním domě čert hrnce a mísy a házel je knězi na hlavu. Jinde sděluje historku o ďáblu, který v podobě obhájce před soudem řečnil. Šílené, blbce, slepce, hluché a mrzáky pokládal za posedlé a nazýval lékaře, kteří věc tu jinak vysvětlují, prostě hlupáky. Také bolest v uších, která jej často trápila,

prohlašoval za dílo satanovo. Ohnivá znamení ve vzduchu pocházejí prý rovně od ďábla a bludičky, povětroně atd. jsou prý „díla zlých duchů, kteří ve vzduchu spolu skotačí“. Dále učil Luther, že čert lidi vzduchem odvádí, s čarodějnicemi děti plodí, krupobití, bouřky, mor spůsobuje a p. v. Na čarodějnice měl zvláště s vrchu. „Nechci míti s čarodějnicemi žádné útrpnosti,“ praví přímo, „žádám, aby byly vesměs upáleny.“

Také ostatní reformátoři vězeli po krk v rozmanitých pověrách. Slavný Melanchthon vyzýval při zatměních slunce veřejnými vyhláškami své posluchače, aby se modlili za odvrácení hrozícího nebezpečenství. Kalvin zachoval v Ženevě zákony o čarodějství v platnosti.

V Sasku ostalo i po zavedení reformace upalování čarodějnic na denním pořádku. R. 1572 byla ve Cvikavě kouzelnice upálena, která si vlastnost tuto sama osobovala. R. 1585 byly v témž městě dvě ženy co čarodějnice upáleny.

V polovici toho století bylo v Brandenburce přemnoho lidí obviněno, že připravují jedy z hadů, umrlčích kostí, hrobové prsti a p., které na otrávení lidí a zvířat do bran a na rozcestí házejí. R. 1572 obžalovali vévodkyni Zdeňku (Sidonii) Brunšvickou, rozenou princeznu saskou, že ve spolku s ďáblem manžela svého Ericha otráviti chtěla.

V Bavorsku jest nejpověstnější soud werdenfelsský, jenž trval od r. 1589 do 1592 a tím se skončil, že v sedmi dnech 48 žen po hrozných mukách k smrti odsouzeno a dílem za živa upáleno, dílem před spálením uškrceno bylo. Vyšetřující soudce praví sám ve své zprávě ze dne 15. led-

na 1592. kdyby se bylo vyšetřování se stejnou horlivostí, s jakou bylo zavedeno, do konce provedlo, že by v celém hrabství málo žen bylo mučírně a hranici ušlo. Že tryznitelé ubohých žen pri konání spravedlnosti svých žaludků nezapomínali, dokazuje zvláštní sešit k soudním spisům přiložený s nápisem: „Tuto samé rejstříky vydání, co se sežralo a vychlastalo (!), když ty ženy v zámku werdenfelsském vězněny a upáleny byly."

V posledním desítiletí 16. věku bylo ve vévodství brunšvickém často v jediném dni 10 až 12 čarodějnic upáleno; na popravišti čouhalo prý tolik kolů vedle sebe, že to jako malý les vypadalo. V jednom dni byly dokonce 133 oběti upáleny. Jen čtyry nejkrásnější čarodějnice byly — jak stará kronika vypravuje — než je katané do plamenů uvrhnouti mohli, od čerta vzduchem unešeny. V Ellingen, jež náleželo řádu německému, bylo r. 1590 v osmi měsících více než 65 osob pro čarodějství odpraveno. V říšském městě Nördlingen odsouzeny byly od r. 1590—94 třicet dvě čarodějnice. V městě Esslingen trvalo kruté pronásledování čarodějnic od polovice 16. až do polovice 17. století.

V 17. století dosáhlo pronásledování v Německu rozměrů nejstrašnějších. Vytkneme jen některé pozoruhodnější procesy. V hrabství henneberském byly na začátku onoho století 144 čarodějnice odpraveny. V biskupství bamberském odsouzeno bylo mezi r. 1624 a 1630 k smrti plamenem 285 osob. Četné hranice vzplály ve Frýburku a Offenburku, jakož i v Lindheimu ve Vetteravě. V biskupství vircburském bylo za tři léta (1627—29) více než 200 osob pro čarodějství odpraveno, mezi jinými

tři kanovníci, 14 vikářů a několik dětí od 8. do 12. roku. Ve Fuldě řádil pověstný Baltazar Vosz, který se vychloubal, že přes 700 čarodějnic upáliti dal, a nadějí se těšil, že před svou smrtí plného tisíce dosáhne. V městečku Büdingen v Isenbursku bylo r. 1633 asi 64, následujícího roku 50 čarodějnic odpraveno. V Hitzackeru v Hanoversku zahynulo za jeden rok 10 osob v plamenech. Kronikář k tomu podotýká: „Mělo se za to, že musí mnoho lidí nevinně smrt podstoupiti a že se kat při potápění" — t. zv. zkoušce čili očistě vodou, při níž se čarodějnice na vodu spouštěly; zůstaly-li na povrchu, byl to důkaz viny, — „podvodu dopouštěl, aby jen hodně mnoho vydělal." V městě Neisse byly roku 1651 ve zvláštní peci na blízku popraviště vystavěné 42 ženy najednou upečeny. Za vévody Arnošta Pobožného v létech 1670—75 bylo v saském okresu Georgenthal 38 osob pro čarodějství vyšetřováno a většina k hranici odsouzena. V Solnohradě zavdal r. 1678 dobytčí mor podnět k odpravení 97 osob, které prý onen mor čarami způsobily.

Ani filosofické 18. století nemohlo hranic pověry uhasiti. R. 1713 odsoudila právnická fakulta vysokých škol tubinských stařenu, která prý jednoho chlapce kouzelnými prostředky nemocným učinila, k smrti v plamenech. R. 1749 vyznala subpriorka kláštera Unterzelle u Vircburku, Renata Sängerova, na trápení, že je ďáblem posedlá. Rozsudek zněl, aby byla obžalovaná za živa upálena, ale biskup vircburský zmírnil jej vzhledem k velikému mládí, v němž odsouzená k čarodějství svedena byla, v ten smysl, aby byla sťata a mrtvola její veřejně spálena. Na spáleništi měl jezovita

Gaar spasitelnou řeč, která později tiskem vyšla pod názvem „Křesťanská řeč na blízku hranice, na níž mrtvola sťaté čarodějnice Marie Renaty dne 21. ledna 1749 u města Virepurku spálena byla, k četně shromážděnému lidu“ atd. Ještě r. 1754 bylo v Bavorsku třináctileté děvče pro čarodějství sťato a týž trest zastihl o dvě léta později v Landshutě dívku čtrnáctiletou, která prý s čertem obcovala, lidem čarovala a bouřky dělala. Byly to poslední vraždy na domnělých čarodějnicích v Německu soudem spáchané, ale v lidu zachovala se ohavná pověra mnohem déle a vyhledávala si ještě později tu a tam svých obětí. Tak byla na počátku našeho století jedna žena u přítomnosti faráře chrámu sv.-štěpánského v Mohuči jakožto čarodějnice ukrutně zbičována. Rovně zmrzačil asi před 20 lety pověrčivý lid ve Falcsku starou paní, kterou za čarodějnici pokládal.

Také svobodné Švýcarsko stalo se jevištěm děsných poprav pro čarodějství. Mnohé příklady poskytují nám dějiny Bazileje a kantonu St. Gallen. Zde prohlášen byl mimo jiné r. 1691 rozsudek, aby obžalované pravá ruka uťata a ona na hranici uvržena a takto za živa v prach a popel obrácena byla. Zvláště prudké bylo pronásledování v malém kantoně Zugu. R. 1660 ztrávil tam oheň ve dvou měsících 27 žen a ještě r. 1737 byl tam rozsudek pro čarodějství vynešen. Blbé sedmnáctileté děvče udalo se po rozmluvě s jezovity v Luzernu samo u soudu co čarodějnice. Na základě jeho výpovědí zatčeni a mučeni byli jeden muž a osm žen a dívek. Udavačka byla jen sťata; šest žen pak bylo rozpálenými kleštěmi trháno a na to dílem oběšeno,

dílem upáleno. Muž a jeho osmnáctiletá dcera přetrpěli všechna muka a byli co nevinní propuštěni. Jedna chudá žena nechtěla se také přiznati, ale zahynula trýzní, hladem a mrazem ve svém žaláři. V kantoně Glarusu odpravena byla výrokem soudu poslední čarodějnice v Evropě. R. 1782 obvinili tam jednu děvečku, že děcko svých pánů očarovala a pak opět odčarovala. Nešťastnice přiznala se na trápení k tomu zločinu a byla mečem popravena. Domnělý spoluvinník její, vážený občan, vyhnul se samovraždou hrůzám mučírny.

V Ženevě, která tehdy biskupovi poddána byla, zemřelo jednou ve 3 měsících více než 500 čarodějnic na hranici. V Savojsku řádily a řádí dosud rozličné druhy nemocí duševních, které pověrčivost středověká s čarodějstvím směňovala. V jediném městečku Valery umřelo v kratičké době 80 žen v plamenech. V provincii Como dosáhla inkvisitorská zuřivost svého vrchole, když papež Hadrián VI. 1523 pro tamější inkvisici novou bullu o čarodějství vydal. 8 až 10 inkvisitorů mělo tam stále plné ruce práce a počet odsouzenců páčí se ročně na 1000, v pozdějších létech zřídka méně než 100. V benátské části Lombardska nedosáhlo pronásledování oněch rozměrů, poněvadž žárlivá vláda benátská soudy inkvisiční obmezovala. R. 1629 byly v Bormio 34 z čarodějství viněné osoby se schválením biskupa comského sťaty a spáleny.

Ve Španělsku pokládalo se město Toledo za hlavní sídlo kouzelníků, poněvadž tam v 12. a 13. století věda mathematická znamenitě kvetla. V zemi této zuřilo pronásledování i v nejmenších vesničkách. R. 1507 bylo v Calahorra více než 30 žen

upáleno. A odtud neusychaly krvavé ruce svaté inkvisice, která ve Španělsku všemohoucí byla. R. 1536 bylo v Saragosse několik hranic zapáleno. Roku 1527 vedeno bylo v Navaře vyšetřování pro účastenství na sněmu čarodějnic. Obžalovaní, počtem 150, byli odsouzeni k 200 ranám bičem a k víceletému žaláři. Zvláště pamětihodný jest soud v Logamo r. 1610, který se tím skončil, že část obžalovaných upálena byla. Obžaloba je vinila, že se ve shromážděních ďáblu klaněli. Ještě r. 1780 byl jeden čaroděj, a r. 1781 v Seville malá dívčice, kterou mimo jiné vinili, že vejce snášela, k upálení odsouzeni. Když Arago r. 1807 ve Valencii meškal, dala inkvisice jednu čarodějnici medem natříti, peřím obsypati a na oslu, s obličejem na zad obráceným městem voditi.

Ve Francii spojeno bylo pronásledování čarodějství s pronásledováním kacířů. Když horlivostí inkvisice albigenské kacířství v moři krve téměř úplně zaniklo, otevřel si krvežíznivý onen soud nový pramen pronásledováním čarodějství. Král Filip z Valois prohlásil inkvisici za královský soudní dvůr a za příslušný ve věcech čarodějství. Zvláště kruté bylo pronásledování na jihu Francie. V Carcassoně bylo v l. 1320—50 více než 400 kouzelníků odsouzeno a polovice jich odpravena. Roku 1357 padlo tam obětí 31. V téže době bylo na sta poprav v Tulúzu vykonáno. Rozšířenost čarodějství v Bordeauxu vysvětluje de Lancre množstvím ovocných sadů v tamější krajině, poněvadž prý ďábel zvláštní moc nad jablky má. R. 1578 vydal vrchní inkvisitor Mikuláš Eynnevirus první systematický návod pro soudce vzhledem k zločinu čaro-

dějství. Po něm hájil dr. Bodin skutečnost čarodějství všemi zbraněmi svého důvtipu a své učenosti. Přičiněním takových mužů množily se hranice pověry na všech stranách. Zvláště hrozné jsou podrobnosti vyšetřování zavedeného v Lauduně proti knězi Urbanu Grandierovi. Týž byl obžalován, že uršulinky v Laudunu očaroval a ďáblu vydal, a když zapíral, dal jej inkvisitor ukrutně mučiti. Soud jeho a trápení vypíšem v dodatku obšírněji.

Pronásledování sesilovalo se a ochabovalo dle větší neb menší pověrčivosti jednotlivých panovníků. Za Ludvíka XI., Karla VIII., Ludvíka XII. a Františka I. bylo mírnější. Za Jindřicha II. umřelo r. 1549 sedm čarodějníků najednou v Nantesu na hranici. Velmi prudké bylo pronásledování za Karla IX. zlé paměti, který v hrozné noci bartolomějské z okna paláce na své protestantské poddané jak na zajíce střílel. Ani za Jindřicha IV. neuhasly plameny pronásledování.

V první polovici sedmnáctého století řádil na jihu Francie soudce Boguet, který hlavně vlkodlaky pronásledoval a 600 osob z toho zločinu obviněných za živa upáliti dal. V témž čase bylo v Douay 150 osob pro čarodějství odpraveno, kardinál Mazarin pochválil r. 1642 biskupa z Evreux za horlivost, jakou při té příležitosti na jevo dal. Po té řídly ohavné soudy pro čarodějství. R. 1672 nařídil slavný Colbert, aby soudové žádných žalob pro čarodějství už nepřijímaly, a změnil v mnohých případech trest smrti ve vyhnanství. Však ještě ujal se parlament rouenský pronásledovatelů a podal králi adresu, v níž příkrými slovy nařízení Colber-

tovo káral. R. 1681 obžalován byl z návodu ministra Louvoise slavný maršálek Jindřich z Luxembourgu, že je ve spolku s traviči a s čertem. Soud jej sice sprostil viny, nicméně byl dlouhá léta vězněn. V posledních 20 létech sedmnáctého století upáleno bylo ve Francii již jen sedm čarodějů. Poslední ve Francii výrokem soudu utracený čarodějník zemřel v Bordeauxu r. 1718; byl obžalován, že čárami jedno manželství bezdětným učinil. Po té byla sice ještě dvě vyšetřování zavedena, ale obžalovaní byli viny sproštěni. Jak hluboko však víra v čarodějství v pověrčivé mysli lidu utkvěla, dosvědčují dvě události z novější doby. R. 1807 byl jeden žebrák od obyvatelu města Mayenne pro čarodějství zatčen, mučen a za živa upálen. R. 1850 stáli před soudem v Tarbesu manželé Souberviovi, jsouce obžalováni, že zavinili smrt paní Bedouretovy. Ve vyšetřování přiznali se, že považovali Bedouretovou za čarodějnici, poněvadž prý jim jistý duchovní řekl, že Souberviové nemoc přičarovala; proto ji odvlékli do svého příbytku, drželi ji hodnou dobu nad hořící slámou a položili jí na ústa řeřavé železo. Nešťastná žena skonala krátce na to v strašných bolestech. Manželé Souberviovi nedávali před soudem ani nejmenší známky lítosti na jevo. Obhájce jejich poukázal k tomu, že zločin ten jedině z pověry spáchali a že před několika desítiletími ještě církev sama podobným způsobem čarodějnice trestala. Na konec odsouzeni byli k ročnímu platu 25 franku pro muže umučené a k čtyřměsíčnímu vězení. Když duchovní Paramelle na základě vědeckých studií před třiceti lety v mnohých nedostatkem vody navštívených krajinách

Francie nové prameny objevil, musel se často ohražovati proti nařčení, že je čarodějník.

Pro Nizozemsko vydal v l. 1592—95 Filip II. španělský přísné zákony proti zmáhajícímu se čarodějství, ale zapověděl očistu vodou. Albert a Isabella obnovili r. 1606 tyto zákony a zmocnili zároveň soudce, aby vinnému udavači trest odpustil.

Také vysoko na severu, ve Švédsku, odhaluje nám pověra, ač velmi pozdě, strašlivý obraz. R. 1670 bylo v Moře žen 72 a 15 dětí pro čarodějství odpraveno. Z počátku zdráhali se právníci položiti výpovědi nedospělých dětí za základ vyšetřování, ale kněží trvali na tom, tvrdíce, že by duch svatý, který vždy čest boží proti říši Satanově hájí, nedopustil, aby ty děti lhaly. Po strašném tomto soudu utuchlo pronásledování. Ale teprvé r. 1779 byl trest smrti pro čarodějství zrušen.

V Anglii nabylo pronásledování čarodějství teprve po zavedení reformace větších rozměrů. Před r. 1541 setkáváme se jen s řídkými popravami pro onen zločin. Dne 30. května 1431 upálili Angličané v Rouenu, na půdě francouzské, nadšenou bojovnici za vlast, slavnou pannu orleanskou, obvinivše ji ze spolku s ďáblem. Několik roků na to obžaloval kardinál Beaufort vévodkyni z Gloucestru, že se s čarodějnicemi o bezživotí krále Jindřicha VI. radila. Dala prý si z vosku podobu krále udělati, kterou pak nad malý oheň zavěsila, aby s pozvolným ubýváním vosku též králi sil ubývalo. Vévodkyně odsouzena byla k církevnímu pokání a k vyhnanství na ostrov Man; z domnělých pomocníků jejích byl kněz Bolingbroke oběšen, Marie Gurdemainova upálena. Šeredný na těle i na duši král

Richard III. obvinil ve shromáždění rad své politické odpůrce, že jej očarovali, a na důkaz toho vykasal si rukávy a okázal seschlé a vráskovaté ruce. Z obviněných byl lord Hastings sťat, lord Stanley uvězněn a Jane Shorová, milostnice předešlého krále Eduarda IV., musela bosou nohou městem jíti a v kostele, svíčku v ruce majíc, pokání činiti. Vedle pověstných těchto příkladů zaznamenali nám sice letopiscové před reformací ještě více ortelů pro čarodějství, ale pronásledování bylo celkem jak v této době, tak i později v Anglii u porovnání s pevninou a se sousedním Škotskem velmi mírné. Hutchison udává r. 1718 počet osob v 250 letech pro čarodějství v obou královstvích odpravených na několik tisíc, z toho připadá na Anglii pouze 140. V čísle tom nejsou ovšem zahrnuty oběti, které při očistě vodou utopeny nebo k smrti umučeny, nebo jinak než na hrdle trestány byly.

Zaváděním reformace rozdmychán byl žár náboženského pronásledování. Již arcibiskup Cranmer napomínal duchovní svého okrsku, aby pilně po takových osobách pátrali, které se kouzelnictvím, čarami, hádačstvím a jiným od ďábla vynalezeným uměním zabývají. Za Jindřicha VIII. bylo jen málo čarodějnic odpraveno; pod nástupcem jeho byly zákony o čarodějství úplně zrušeny a teprvé za vlády královny Alžběty obnoveny. Ale zákony tyto byly dosti mírné. Pro první přestupek byly čarodějnice, kterým se nemohlo dokázati, že svými čarami někomu uškodily, toliko pranýřem a vězením potrestány a k smrti odsouzené umíraly na šibenici, nikoli pak na hranici. Užívání skřipce bylo nezákonité. Však stihatelé čarodějnic vymyslili rozličné

druhy trápení, kterými skřipec plně nahražovali. Pod záminkou, že hledají bezcitné ďábelské znamení, bodali ubohé oběti dlouhými jehlami po celém těle. Dovoleno bylo potápění obžalovaných, při čemž ty, které se na povrchu vody vznášely, za vinné, ty pak, které pod vodu klesaly, za nevinné se považovaly. Dále směl vyšetřující soudce čarodějnici několik nocí za sebou ve spaní zbraňovati, aby ji k vyznání přiměl. Za královny Alžběty byl počet odpravených poměrně skrovný. R. 1576 bylo v Essexu 17 osob k smrti odsouzeno, r. 1593 ve Warbois 3, stařena, která se přiznala, muž její a dcera, kteří až do konce zapírali. Při té příležitosti založena byla nadací, z níž ročně studující bohosloví na koleji královnině v Cambridge odměnu 40 šil. za přednášku o čarodějství obdržeti měl. Když Jakub I. škotský po Alžbětě na trůn anglický vstoupil, nastaly pronásledovatelům čarodějnic bohaté žně. Jakub, ač jinak nepřítel Puritánů, proniknut byl pochmurným duchem této sekty a přijal z ní zvláště živou víru v ohromnou moc Satanovu. Napsalť sám pojednání o čarodějství a býval rád přítomen výslechům čarodějnic. Přikazoval těmto, aby mu hrály nápěvy, jež zaznívají při ďábelských průvodech. Nesmírně se radoval, když jeden z mučených oznámil, že ďábel krále Jakuba „mužem božím“ a svým úhlavním nepřítelem nazývá. Hned po nastoupení trůnu vydal nad míru přísný zákon o čarodějství, dle něhož se čarodějnice již po prvním přestupku a třeba by nikomu nebyly uškodily, smrtí trestaly. Obzvláště pověstná jsou dvě vyšetřování v Lancashiru z r. 1613 a 1634, k nimž zavdalo podnět udání zlomyslného hocha z návodu

ziskuchtivého otce. Podvod byl ještě v čas odhalen a 17 žen tak před samou šibenicí potupné smrti uchováno. Pověra pronikla brzy všechny vrstvy anglické společnosti. Učený sir Tomáš Browne prohlásil, že ti, kdo v čarodějství nevěří, ani v boha nevěří. Učenec Bacon praví, že člověk trojím způsobem od náboženství odstupuje: kacířstvím, modlářstvím a čarodějstvím. Také nejslavnější básník anglický, Shakespeare, vssál do sebe mnohý z pověrčivých těch živlů.

Za doby republiky dosáhlo pronásledování nejvyššího stupně prudkosti. V několika těch letech zahynulo v Anglii více čarodějnic než v celé předcházející i následující době. Hlavní toho příčina bylo ovšem panující učení puritánské, které svou pochmurnou přísností jemnější city v lidech dusilo a obraznost jejich děsnými obrazy Satana a pekla naplňovalo. Jistý Matyáš Hopkins potloukal se od r. 1645 pode jménem vrchního stihatele čarodějnic hrabstvími Essex, Sussex, Suffolk, Norfolk a Huntingdon. Kdekoli vrchnost některá služby jeho přijala, vyslídil za byt, stravu, náhradu cestovních útrat a jistý denní plat všechny čarodějnice okresu a vodil je na smrt. Nejvíce zuřil v hrabství Suffolku. K žádosti jeho vyslal tam parlament anglický komisi z nejvýtečnějších kněží presbyteriánských, která za jeden rok 60 osob pro čarodějství oběsiti dala. Mezi jinými obviněn byl též kněz Lowes, osmdesátiletý to kmet, který po 50 let úřad kazatele k úplné spokojenosti svých osadníků zastával. Nešťastný stařec byl několik nocí po sobě od spaní zdržován a trýzněn. Dle zpráv puritánských vyznal na trápení, že má v sobě dva čerty, kteří jej usta-

vičně k zlému pobádají, a že pomocí jednoho z nich jednu loď v moři potopil. Dle jiných zpráv hájil svou nevinu až do konce. Byl do vody uvržen, odsouzen a provazem odpraven. Týž osud stihl později ukrutníka Hopkinse; jeden kněz popudil lid proti němu a shluklý zástup ponořil „vrchního stihatele čarodějnic“ na zkoušku do vody; Hopkins plaval na povrchu a byl tudíž co čarodějník odpraven. Tak uvázl na konec ve vlastní léčce. Nicméně dostalo se mu stoupenců. Jeden Škot vyznal později na šibenici, že více než 220 žen v obou královstvích za plat 20 šil. (z jedné oběti) z čarodějství obvinil a k popravě dovedl. Od té doby počíná pronásledování ochabovati. R. 1682 byly tři čarodějnice odpraveny, pak ještě několik r. 1712; byly to poslední oběti pověry, které v Anglii výrokem soudu zemřely. R. 1712 obžalovalo také několik duchovních v Herfordshiru jistou Johanu Wenhamovou. Soudce mluvil ve prospěch obžalované a projevil faráři, který na svou víru co duchovní tvrdil, že je Wenhamová čarodějnice, hluboké své opovržení. Ale nevzdělaní porotci prohlásili vinu obžalované. Než k přímluvě osvíceného soudce byl trest její zmírněn. Teprve r. 1736, když luza jednu stařenu při očistě vodou utopila, byly zákony o čarodějství výslovně zrušeny. Že však stará pověra v některých krajinách Anglie až po naši dobu se zachovala, vysvítá z nedávného případu, o němž noviny Times zprávu ze dne 24. září 1863 přinesly. Dle této zprávy byl v hrabství Essexu jeden stařec od lidu co čarodějník k smrti utrýzněn.

Mnohem rozsáhlejší a zuřivější než v Anglii bylo pronásledování čarodějnic v sousedním Škot-

sku. Tam nabylo puritánské kněžstvo moci neobmezené a vtisklo celému veřejnému životu pečeť svého mračného, nesnášelivého ducha. Oni naplnili obraznost lidu děsnými výjevy pekla a libovali si nejvíce v oněch místech starého zákona, kde židé bez milosti mečem a ohněm své nepřátele potírají. Kněží škotští utlumovali v zárodku všeliký odpor proti svému neútěšnému učení, zamezovali každý veselejší, radostnější ruch, vtírali se do nejtajnějších záležitostí soukromého života a zmocnili se celého zákonodárství. Proti čarodějnicím vystupovali s bezpříkladnou ukrutností. Již za královny Marie udály se četné popravy a trest kouzelnictví byl zákonem zostřen. Za jejího syna a nástupce Jakuba VI. dosáhlo pronásledování míry nejvyšší. Když se král na cestu do Dánska pro nevěstu vydal, napomínal duchovenstvo, aby soudy obzvláště vzhledem k čarodějství podporovalo. Vysoká škola aberdeenská vyzvala v slavné synodě (roku 1693) všechny duchovní, aby v průvodu dvou nejstarších svého okrsku důkladné a tajné vyšetřování vedli a všechny osadníky pod přísahou vyslýchali, zda o nějakých čarodějnicích vědomost mají. V kostelích zavěšeny byly zvláštní schránky pro tajná písemná udání. Jakmile na sebe žena některá podezření uvalila, obžaloval ji kněz z kazatelny a vyzval osadníky, aby proti ní svědčili. Soudy pro čarodějství dostaly se brzy úplně do rukou duchovenstva. Kněží byli členové vyšetřujících komisí, před nimi činila se přiznání; oni byli rozhodujícími svědky a řídili mučení nešťastných obětí.

Způsoby toho mučení vydávají nejlepší svědectví o křesťanském milosrdenství, jak mu puri-

tánští a jiní kněží rozuměli. Nejobyčejnějším prostředkem k docílení vyznání bylo t. zv. „probouzení“. Připjali totiž obžalované kolem obličeje jakési udidlo nebo kruh se čtyřmi ostny, které do úst vnikaly, a upevnily jej vzadu řetězem na stěnu tak, že se oběť položiti nemohla. V tomto postavení udržována byla několik dní po sobě a kdykoli ji vzdor řečenému opatření spaní neb mdloba přemáhaly, bodali ji holomci dlouhými jehlami. Tito střídali se často a neustali, pokud ubohou po celém těle od hlavy k patě nezbodali, hledajíce tak bezcitné znamení ďábelské. Užívání oněch jehel a šídel bylo tak husté, že zhotovitelé jejich zvláštní cech ve Škotsku tvořili. Poněvadž se ve Škotsku na mnoze věřilo, že čarodějnice nevyzná, pokud se jí nápoj poskytuje, byla často strašlivá žízeň k muce této přidružena. Některým čarodějnicím bylo pět, jedné až devět nocí za sebou ve spaní zbraňováno.

Však vedle pekelného toho prostředku měli soudcové ještě jiná mučidla v záloze. Nejhlavnější byly t. zv. pennywinkis, v nichž se palce svíraly, španělské boty, jimiž se hnáty mačkaly a t. zv. caschielawis, železná forma, která se nad uhlím rozpalovala. V soudních spisech té doby dočítáme se o jednom muži, který byl po 48 hodin v caschielawis pálen, a o jiném, který v tomto hrozném stroji 11 dní a nocí ztrávil, jemuž po dvě neděle každodenně nohy ve španělských botách mačkány byly a jejž tak nelítostně zmrskali, že všechna kůže s těla jeho sedrána byla.

Strašný příklad katanské surovosti zachoval se nám z doby po návratu Jakuba VI. z Dánska. Loď, ve které se král do Škotska vracel, překva-

pena byla po cestě prudkou bouří. Král a průvodčí jeho měli za to, že bouře ta čarami vzbuzena byla. Jistý dr. Fian byl obviněn, že ji způsobil, a přiznal se na trápení k tomu zločinu. Než krátce na to odvolal své vyznání. Obnovili tedy mučení. Hnáty jeho byly ve španělských botách na drobné kousky rozdrceny a všechny druhy mučidel, které španělský zákon uváděl, osvědčovaly na těle jeho hrozné účinky své. Nadarmo! Konečně napadl králi, který osobně při trápení tomto předsedal, nový prostředek. „Byliť vězni“ dle zprávy souvěkého spisovatele „nehty na všech prstech rozštípány a zvláštními kleštičkami utrhány a pod každý nehet dva špendlíky až pod hlavičky vraženy.“ Nicméně „vnikl čert tak hluboko do jeho srdce, že tvrdošíjně zapíral, k čemu se byl dříve přiznal.“ Byl tudíž bez vyznání — upálen.

Kolik obětí ve Škotsku pověra pohltila, nelze určiti, ale jisté jest, že byl počet jich nesmírně veliký. R. 1661 ustanoveno bylo 14 vyšetřujících komisí. Roku následujícího nalézalo se 150 osob v obžalobě pro čarodějství. Jeden cestovatel vypravuje, že viděl r. 1664 v Leithu devět žen pohromadě v plamenech umírati; jiných devět bylo r. 1678 v jediném dni odsouzeno. Slavný dějepisec anglický Macaulay zaznamenal: „V témž měsíci (1697), v němž se žezlo zákona o ní*) škol dotklo, počali vládcové církve a státu ve Škotsku dvě pronásledování, důstojná století desátého, horlivě prováděti: pronásledování čarodějnic a nevěřících. Množství chuďasů, kteří neměli jiné viny, leda že byli staří a

*) Nedopatření tiskové ve vydání z r. 1871.

bídní, bylo obžalováno, že s ďáblem obcují. Tajná rada se nestyděla vydati plnou moc k odsouzení 22 takových ubožáků."

Kapitán Burt, který r. 1730 Škotsko navštívil, vypravuje o jedné ženě, která byla r. 1727 upálena. Toť poslední poprava toho druhu na půdě škotské. R. 1722 stala se také ještě jedna poprava. Avšak víra v čarodějství strašila ve škotských horách ještě dlouho po tom. R. 1773 uveřejnili „duchovní spojeného presbyteria" resoluci, v níž víru svou v čarodějství osvědčili a na vzmáhající se nevěru naříkali.

Nejdéle setrvaly v Irsku zákony o čarodějství v platnosti. Tamější statut o čarodějství zrušen byl teprve r. 1821.

Také svobodnou půdu Ameriky poskvrnila šeredná pověra. Vystěhovalci z Anglie přenesli ji do nové vlasti. Dva puritánští kazatelé v Massachussets, Cotton Mather a Parris, vzbudili tam pronásledování čarodějství v době, kdy v Anglii již dávno utuchlo. Zřídili zvláštní komisi a získali ve vyšetřovacím soudci Stoughtonovi povolný nástroj. Pod ranami biče a na skřipci vyznali mnozí ze zatčených. Kdož se ubohých ujímali, prohlášeni jsou za nevěrce a neznabohy. Mnoho lidí bylo uvězněno, někteří prchli ze země a 27 domnělých společníků a společnic ďáblových bylo odpraveno. 80letý stařec umačkán byl k smrti — hrozný to trest, jenž od té doby nikdy více v Americe vykonán nebyl. Duchovenstvo bostonské a charlestonské uveřejnilo adresu, v níž komisi za osvědčenou horlivost vřele děkovalo, projevujíc naději, že horlivost ta nikdy neochabne.

V zemích slovanských nastalo pronásledování čarodějnic později a nedospělo nikdy k oněm úžasným rozměrům, jakých nabylo mezi národy západními. Pojem kouzelnice, věštice, čarodějnice byl ovšem již z dávna Slovanům znám, ale v oné způsobě, v jaké jej církevní učení ohraničilo, dostal se k nim ze zemí západních, hlavně z Německa. Upalování čarodějnic rozšířeno bylo nejvíce v Čechách a Polště, s Německem sousedících.

Do Čech uvedeno bylo stíhání čarodějnic právy městskými, jakož Koldinova „Práva městská království českého v krátkou sumu uvedená“ pokutu smrti na čarodějství vyměřují. Však nejvíce vzmohlo se upalování čarodějnic po bitvě bělohorské a kvetlo až do polovice předešlého století.

Nemohouce úplný obraz pronásledování toho podati, přestaneme na některých příkladech ze spisů a listin šestnáctého věku.

Kněz Štelcar Želetavský z Želetavy, z jehož „Knihy duchovní“ o čarodějnicích jsme již nahoře několik vyňatků podali, vypravuje o několika obětech pověry. L. 1543 užíval prý v nějaké vsi u zámku Roupova a Merklína blíž města Přestic v kraji plzeňském zlý duch za nástroj velmi staré ženy, s kterouž povětřím, krupobitím a hromobitím mnoho lidí, dobytka a osení potloukl. Vrchnost dala konečně tu pomocnici ďáblovu zatknouti a žádala před upálením na ní, aby způsobila na jistém místě hromobití. Baba se v to uvolila. Kat ji posadil na hrušku a ona tu kouzelná slova říkala. V tom udeřil k ní hrom z černého mračna a rozrazil ji i s tou hruškou na drobné kusy.

L. 1572 užíval prý ďábel za nástroj svůj nějaké Anny Lukšové ve vsi Sloupnově u Bydžova a jako s manželkou s ní obcoval. Naučil ji čarovati, lidi sušiti, povětří, krupobití a hromobití dělati atd. Když byla spálena, vzali prý čerti z těla jejího duši s velikým povětřím.

L. 1578 byla prý v Horách Kutných nějaká dcera Havla Judexa, řezníka, která se ďáblu poddala, již on tak vynaučil kouzlům a čarám, že uměla lidi nemocné činiti, je sušiti a sklíčiti a zase koho chtěla zhojiti. Na milence, jenž si ji nechtěl vzíti, poslala čerty, kteří s ním hodovali a po půl noci oknem jej vyhodili. Ta pak upálena byla v Králové Hradci. V kládě jsouc, povolala k sobě ďábly a s nimi mluvila, a oni pod ní píštěli. Vložena byvši na hranici, opět na ně volala ze jména, proč jsou ji opustili, že jsou jí tak neslibovali.

Rešel žaluje na pověrčivost českého lidu v XVI. věku těmito slovy: „Nečiň, jako lidé nevěřící a pověrčiví činí, kteří se dadí žehnati, lekovati a užívají k tomu mnohého žabího žehnání a divné pověrčivé modlitbičky a jakás dvorná slova brebcí. Tu mnohý běží k trhlému a rouhavému židu, pobíhaje učené křesťanské lékaře. Jiný pak běží k nigramantikovi t. j. k černoumělci, zaklínači, lekovači, žehnači, kajkléři a k jiným čertovským opicím, aby jen své nemoci mohl zbýti. Prvé se mnozí jednak sem, jednak tam na pouti slibovali; již pak nyní téměř všichni satanovi v z—k chtí běžeti s tak rozličnými pověrami, babskými lekováními, hadačskými klevetami a prostředky modlářskými.“

Že již tehdy cikáni v Čechách hádáním a všelijakými kouzly se zabývali, vysvítá ze slov Koneč-

ného, jenž vrchnosti k větší přísnosti naproti „tomu toulavému a čarodějnictví plnému lidu“ vybízí.

Pamětihodný příběh udál se r. 1587 v Chrudimi. Nejstarší dcera pověstného boháče chrudimského Matěje Mydláře, Dorota, byla po smrti prvního svého manžela, Jiříka Vaňury, ruku svou podala neduživému, starému Adamovi Mlynáři. K tomuto kroku přiměla ji bázeň před následky (za onoho věku velmi krutými) poklesku, jehož se byla za vdovství svého dopustila a jehož živý důkaz sama pod srdcem nosila. Mlynář uznal to dítě za vlastní. Avšak bujné, zhýralé ženě znechutil se brzy nemilovaný muž a když tak brzy, jakž byla pro chorobu jeho doufala, neumíral, hleděla sama konec jeho přispíšiti. Spojila se k tomu konci s třemi babami: Pastušinou, Slidovnou a Mrázkovou, které tehdáž co čarodějnice po okolí byly rozhlášeny. Tyto učily ji zprvu nevinným prostředkům, jimiž by se obtížného manžela zprostila (na př. aby mu zašila do podušky sušeného chleba, čímž prý smrt jeho urychlí a p.); ale když taková kouzla nepomáhala, sáhla Dorota k ráznějšímu prostředku: otrávilať pomocí oněch žen svého muže. Však tento zločin vyšel brzo na jevo a pachatelky byly zatčeny. Tázány jsouce katem na trápení i po trápení vyznaly se všechny ze zločinu svého. Na to vynesen byl ortel, aby Dorota za živa zahrabána a baby Pastušina, Slidovna a Mrázkova, které jí při otrávení manžela kouzly a uměním ďábelským nápomocny byly, za živobytí u kůlu byly upáleny. Nález ten došel stvrzení vyšších míst a byl na to úplně vykonán. Mimo to prohlášen byl k zakročení J. M. C. rychtáře Buriana Kochanka z Kochanku veškerý statek po ře-

čené Dorotě zůstalý nálezem městské rady za propadlý a ztracený k ruce J. M. C.

Velmi jasné světlo na pověrčivost předků našich a na způsob, jakým tehdy čarodějnice povstávaly, vrhá jedna episoda z půtky měšťanů Solnických s Janem Katovcem a s přáteli jeho, kterouž důst. p. Jos. Ehrenberger na základě starých listin v Časopise č. Musea z r. 1848, sv. 3. na stránkách 258—271 vypsal. Podáme tu zajímavou episodu vlastními jeho slovy.

O sv. Urbaně o přístup do rady města Solnice žádal Václav Věch, starší při řeznících, a prosbu takovou k radě učinil, aby z nájmu, závazkem, kteréhož on pole a pastviny při ohradí tvrze Ještětické v užívání má, byl propuštěn; a poněvadž úrok již napřed k důchodu obecnímu na celý rok byl zapravil, aby jemu alespoň z části navráceno bylo, řka, že on nemůže lidi a dobytek svůj v šanc dávati. A když mu purkmistr přimlouval, aby jen při nájmu zůstal, že některé osoby z prostřed rady na Ještětice budou vypraveny, aby se narovnání a za škodu učiněnou náhrada stala: tu odpíral Věch a nechtěl řka, že on nemůže a že se pomsty obává. „Neboť“, řekl, „dověděl jsem se, od toho Ondráčka, co někdy na Ještěticích při volích sloužil, že šafářka ještětická umí s čertem a veliká čarodějnice je. Ona prý přes devadesateré hony udělá, že krávy nedojí a lidé vysýchají a chřadnou a jiné zlé pánem bohem zapovězené věci. A moje žena od nějakého času opravdu se tratí a užitku též žádného při kravách dodělati se nemůžeme. A tak že on v další nájem té půdy uvázati se obává.“ To vyslechše purkmistr s radou, takovou o tom výpověď

učinili: poněvadž ta bezbožná čarodějnice poddaná jest urozeného Jana Katovce, že on ji nebude chtít na soud vydati; kdyby ale na gruntech městských při tropení čárů někde postižena byla, pak že by se jí po spravedlnosti od rady stalo dle práv městských, od mistra Koldína sepsaných, jak se o takových babách na listě 185. téhož práva městského nachází. Ale při nájmu aby on Věch zůstal.

V pondělí po sv. Václavě, když právě rada města Solnice v plnosti své v obecním domě shromážděna byla, strhl se neobyčejný povyk po všem městě a veliký shon lidstva před obecním domem. Tu jedni přes druhé křičeli: „Již máme tu čertovu sestřenici, co nám požitky z dojaček kradla a děti psotníkem trápila! Upalte, upalte ji!"

Hned v tu dobu vešel do radní síně Václav Věch s dvěma tovaryši svými a při nich člověk nehrubý a šilhavý (byl to ten Ondráček, co někdy na Ještěticích při volích sloužil) vedouce s sebou o nemalém násilí osobu ženskou, dobře ošacenou a při nejlepších letech.

Věch se hned do křiku dal: „Tu máte tu čertovou čarodějnici, co ženu moji od kolika již měsíců otravuje a celému městu na dojivě svými čáry škodí. Zastihli jsme ji na půdě městské, jak se za babím lítem honila, podivná slova odříkávajíc a své ďábelské kunšty tropíc. Připusťte na ni outrpné právo, upalte ji!"

Ale žena omlouvala se, že ona pokojně cestou jdouc, sestru svou, selku v hoření Lukavici, navštíviti chtěla, a na nic zlého nepomyslíc od těchto mužů že přepadena jest a násilně do města vlečena. A že ona jest poddaná urozeného pána Jana Katovce

z Ještětic a šafářka při jeho dvoře; a kdyby ona takovou zlou čarodějnicí byla, on pán její dědičný že by sám jediný žalobu na ni uvésti a o přečtení práva městského na takový bezbožný skutek její kdekolivěk při radě požádati mohl. Ona však že žádná čarodějnice není, alebrž křesťanka pravověrná a že ona jako měšťané solničtí pod obojí přijímá, jakž ji tady v městě Solnici všichni častokráte při stole božím viděti mohli a také viděli.

Ale ten Ondráček počal jí trpce vyčítati, že ona ďábelská čarodějnice je a on že o tom jistou povědomost má. „Neboť když jsem na Ještěticích sloužil, vídal jsem tam černého kocoura jen o málo menšího než roční tele. Ten se jen dvakrát za týhoden v ratejně ukázal a potvorně očima svítil; ale od večeře muselo jemu každodenně jídla necháno býti. Když jsme jednou moučné šišky k večeři měli, tu jemu tři nechány jsou; ale že jednu děvka snědla, za to ten kocour po celou noc bouřil a po římse běhaje, říkal: „Jedna šiška, dvě šišky, třetí šišku děvka snědla!“ A pak v noci že té děvečce tak vlasy zcuchal, že ona se jich živou mocí dočesati nemohla.“ Také to ten Ondráček na šafářku mluvil, že ji o sv. Filipě a Jakubě viděl na ožehu komínem letěti a kterak opět jindy cíp od trávnice dojila a samá smetana že jí tekla; potom také že umí traňky vařiti a lidem, aby schli, dětem, aby je psotník trápil a kravám aby nedojily, že ví udělati. A tomu že tak a nejináče jest, že on to na svou duši béře a že by na tom mohl ihned umříti.

Ale tomu všemu šafářka odporovala a že Ondráček ze msty tak na ni mluví dokládajíc; neboť když on na Ještěticích sloužil, tu že za časté krá-

deže se dopouštěl a ona šafářka že ho přistihla. Aby pak na žádného křivé podezření nebylo, že ona to naň řekla a ze služby od pana Katovce mu pomohla. I také Věch ze msty, že jí takovou věc zlou a hanebnou učinil a ona že ničím vinna není a v čarách se nezná, ale křesťanka že je pravověrná, pod obojí jako měšťané solničtí přijímající. A kdyby jich opatrnost páni purkmistr a rada na ni pro takovou křivou žalobu co zlého dopustili, že hněv boží na se popudí a všecko zlé na ně i na obec jejich že by pro takový skutek nespravedlivý přijíti muselo.

Než Věch napořád křičel: „Baba ďábelská je, čarodějnice je! Oblecte ji do kazajky, dejte jí rukavice a pás, položte ji na žebřík — však ona jinou zpívati bude!" A luza přede dveřmi rovněž vyvolávati nepřestávala: „Neživte ji! upalte ji!"

Purkmistr však chlácholil Věcha, že on se přenáhliti nesmí a že věc taková považení potřebuje, a že toho odloženo býti musí; prozatím ale že šafářka do vězení šatlavního odvedena bude.

Než řeč taková nelíbila se Věchovi a spolu s ním některým osobám městským prchlivým a méně rozvážlivým.

A co oni k odporu na výpověď purkmistrovu se strojili, vešel do rady urozený a statečný pan Benjamin z Vlkánova, jemuž od města Solnice šos se platil, povykem takovým ze sídla svého na Kvasinách jsa přilákán. A když povstáním a hlav ukloněním jej byli v radě uvítali: tuť on (jsa pán ku podivu moudrý) slovy laskavými k tomu je měl, aby šafářku od urozeného Jana Katovce bez ublížení propustili, že ona žádná čarodějnice není

a glejtem svým pro větší bezpečnost aby ji na Ještětice doprovoditi dali a to že jako počátkem bude všeobecného smíření se města Solnice s panem Katovcem a s přáteli jeho.

Pro velikou vážnost pána z Vlkánova neodporoval žádný slovům těmto a čtyři lidé od městské stráže s píkami a jedna osoba radní za glejt šafářce jsou dáni, aby ona bez úrazu a škody k svému pánu dědičnému na Ještětice navrácena býti mohla.“ — —

Také zákonodárství rakouské přijalo zásady „Kladiva na čarodějnice“. V „novém řádu práva útrpného a hrdelního“, vydaného r. 1707 z nařízení Josefa I., věnován jest šeredné pověře následující odstavec: II. Art. XIX. § 3. „O kouzedlnictví a čarodějnictví“ (v kterém také pověrné hádání a žehnání, hrncův zakopávání, zámkův na stromy zamykání, takových do řeky neb studnic uvrhování, čarodějné střílení, vazby atd. se zavírají); jestiť buď spatrnou neb potutedlnou s zlým duchem jednanou pomocí spáchaná zločinnost; v té nejpotřebnější otázky jsou: Odkud? jak dlouho a od kterého času s zlým duchem svůj závazek neb smlouvu a obecenství má? na jak dlouhý čas, zda-li písemně neb oustně? jakou příležitostí? kde a v kterém místě? kdo jest přítomen byl, kde a jaké znamení toho jest? jakým způsobem on neb ona čarodějství provozovali? kdy, kde a jak často, proti komu? s jakou škodou a kterak zase tomu pomoci mohl a mohla? od koho? kdy a v čí přítomnosti se tomu naučila atd. Pro skutečné čarodějství, které by buď patrným neb tajným závazkem a mající s zlým duchem smlouvou se stalo a tím lidem, hovadům, na oseních zem-

ských, vinohradech, zahradách, štěpnicích se škoda činila, aneb také proti těm, kteří by vedle zapření víry křesťanské zlému duchu se poddali, s ním zacházeli, aneb s ním tělesné spojení aneb obcování mívali, byťby žádnému byli neuškodili, náleží pokuta ohně, ačkoliv taková z podstatných příčin a kdyby inkvisit neb inkvisitka nedávno k tomu byla přišla, mladého věku, sprostý neb sprostá, opravdově toho litující a škoda tak velká nebyla, s předcházejícím hlavy setnutím a těla spálením se zlehčuje; naproti tomu hádání a pověrné žehnání, též kozla posílání a na něm jezdění, které bez patrné smlouvy a závazku s zlým duchem se páchají, může podle povahy a uznalosti zločinnosti mečem trestáno býti; však ne bez rozdílu, nýbrž toliko, když se to patrně pomocí zlého ducha stává, jináč sice takový podle spravedlivého soudců uznání k pokutě extraordinární odsouzen, aneb kdyby škoda neb okolostojičnosti veliké nebyly, po vykonané přísaze a veřejném takových neřestí odvolání a přípovědi těch budoucně se varování, celými neb polovičnými metlami mrskáním potrestán a spolu z království neb země na věčnost vypověděn a kdyby poddaná osoba, neb jiná toho podstatná příčina byla, dvou neb tříletním obecním dílem, jakož také ti, jenž by od těch zlých lidí radu a pomoc brali, strestáni býti mají.“ (Překlad Kašpara Jana Kupce z Bílenberku z r. 1708.)

R. 1739 vydány byly v Rakousku vojanské artikule, z nichž článek 25. takto ustanovuje: „Pekelný zločin čarodějství tresce se upálením; týž trest vykonán bude na všech, kdož v noci pod šibenicí ďáblem ustrojené kvasy a reje odbývají, roz-

ličné povětří, hromobití a krupobití, červy a jiný hmyz způsobují."

R. 1768 vydala císařovna Marie Teresie, na jejíž vládu svobodomyslný van Swieten blahodárně působil, svůj trestní zákonník, jímž upalování čarodějnic zrušeno bylo. Zvláštní titul toho zákona jedná „o kouzelnictví, čarodějnictví, hadačství a p." § 3. praví: „Vůbec známo jest, že pověra v kouzelnictví a čarodějství za minulých dob nad slušné meze vzrostla. Náchylnost obmezeného sprostého lidu k pověrečným věcem položila k tomu základ, nevědomost jakožto matka pověry to podporovala a tak povstala u obecného lidu ona lehkověrnost, s jakou pravé od nepravého nerozeznávaje takové události, které pouze z přirozené náhody, umělosti neb hbitosti pocházejí, ba i zcela přirozené úkazy jako bouře, pád dobytka, nemoci atd. čertu a nástrojům jeho t. j. kouzelníkům a čarodějnicím připisuje atd." Nicméně „jsou-li věci neb zločiny, z nichž byl obžalovaný usvědčen, zcela nepochopitelné, a nelze-li je z řádné přirozené příčiny vysvětliti, má se za to míti, že takový zločin, který po zákonu přírody od člověka samého vyveden býti nemůže, s vyjednaným spolupůsobením a přispěním satana z dopuštění božího se stal, tudíž vzhledem k osobě, která takový zločin spáchala, skutečně kouzelnictví neb čarodějství v tom vězeti musí."

Teprve v trestním zákonníku císaře Josefa II. zanikla poslední stopa staletého bludu onoho.

V Polsku bylo upalování čarodějnic velmi obyčejné — zvláště v 15. století. Za hlavní shromáždiště čarodějných bab pokládaly se Lysá a Babí Góra.

Že také k Jihoslovanům ohavnost tato se dostala, dokazuje t. zv. statut polický, v němž se čarodějství upálením tresce.

U Rusů byly též časem věďmy (čarodějnice) na trnovém ohni upalovány.

Úhrnný počet všech pro čarodějství v zemích křesťanských, odpravených lidí nelze ovšem určitě vytknouti. Na jisto můžeme říci, že při nejmenším milionu dosahuje. Jednotliví inkvisitoři spálili několik set čarodějnic; tak Remigius 800 (zběsilec tento udal se později sám co čarodějník a byl upálen); Remy, soudce v Nancy, stejný počet v 16 létech. Balthazar Vosz dal 700 lidí upáliti, Boguet 700 pouze pro vlkodlactví. Sprenger sta každoročně. Pověstný soudce německý Carpzow, který vlastnoručně 20.000 ortelů smrti sepsal, odsoudil prý 9000 čarodějnic na hranici. Při tom byl tak pobožný, že každý měsíc k přijímání chodil a třiapadesátkrát celou biblí přečetl. 7000 obětí upáleno bylo v Trevíru, 600 od jediného biskupa v Bamberce, 800 za jeden rok v biskupství vircburském, 400 osob shořelo při jediné, velkolepé popravě v Tulúzu, sídlu francouzské inkvisice. Kronikář jeden praví, že byly v Paříži popravy pro čarodějství v některých měsících téměř nesčetné. U některých míst tvořily kůly k upálení čarodějnic určené malé lesy. Dým z žárovišť pověry visel dlouho jako příšerný mrak nad Evropou, až jej slunko osvěty s ostatními mraky a stíny vítězně rozptýlilo. Voigt vypočetl, že v 1100 létech 9,442.000 lidí z církevního popudu odpraveno bylo; z čísla toho připadá zajisté neskrovná část na upálené čarodějky. Zdá se věru, jako by byl nenasytný moloch inkvisice vedle

mužů, které co kacíře upaloval, také druhé pohlaví svých mučíren a hranic účastným učiniti chtěl a k tomu konci nesmyslné učení o čarodějnicích vynalezl a do pověrčivé mysli lidu vštípil.

Člověk devatenáctého věku stěží přenese se v duchu nazpět na onen stupeň člověčenského rozvoje, v němž víra v čarodějství mocně panovala a zuřivě po obětech se sháněla. My mužeme úkaz ten jedva pochopiti. Změnilť se právě duch času tou měrou, že se v kruh středověkých názorů ani vmysliti nedovedeme. Víra v divy a zázraky, která v době naší téměř nadobro utuchla, jest hlavní známkou věku oněch. Věda dřímala v plenkách a nalézala se z části ve službě bludu. Lidé nesnažili se vysvětliti úkazy neobyčejné cestou přirozenou, nýbrž spatřovali v nich ochotně účinky světa nadpřirozeného. A takové neobyčejné úkazy naskytovaly se tehdy při nízkém stupni a skrovné rozšířenosti věd přírodních člověku při každém kroku. Jaký tu div, že nesmyslné bájky o ženách, které na pohřeblu povětřím jezdí, s čertem obcují, bouřky dělají, z loktuše cizí mléko dojí, u pověrčivého lidu středověkého plné víry docházely? V této víře utvrzovali jej mnohdy domnělí čarodějové a čarodějky sami. Mnohá chytřejší hlava kořistila z panující pověry ve svůj prospěch, vzbuzujíc a utvrzujíc v lidu víru ve své nadpřirozené umění, kterýž pak penězi náklonnost její a přispění v nesnázích získati si hleděl. Mnohá moudrá stařena hojila lidi kořínky a bylinami nasbíranými, však aby svému umění větší váhy dodala, přičiňovala k němu rozličné žehnání a říkání, pomocí světa nadpřirozeného se honosíc. Jiná lid prostě jalovými kouzly a hádáním podvá-

děla, dílem ziskuchtivostí, dílem ctižádostí k tomu puzena. Byly i takové, které samy sebe klamaly, v moc kouzel a čar svých věříce. Ba, u mnohých přešla náboženská blouznivost, která celý středověk pronikala a odjakživa nejvíce u ženského pohlaví se jevila, v jistý druh šílenosti, v němž představa Satana všechny ostatní představy zastínila, tak že člověk takový vzduch kolem sebe přeludy pekelnými naplňoval, za posedlého ďáblem a propadlého moci Satanově se považoval. Mnozí lékaři zkoumali tento druh duševní choroby, který se i za našich časů vyskytuje, a našli, že zvláště v některých krajinách řádí, a to právě v těch, kde druhdy čarodějství nejvíce kvetlo.

Pevný základ, na němž blud onen spočíval a se rozvíjel, tvořilo dále písmo svaté. Lid lpěl na každé liteře vírou, jíž neprokmitala ani jiskřička pochybnosti. V něm hledal nezvratné důkazy pro všecko, z něho čerpal své náhledy o světě nadpřirozeném i přirozeném. Jaký tu div, že uvěřil v čarodějství, jehož skutečnost zákon Mojžíšův a žena Endorská tak jasně dokazovaly. K písmu družilo se podání církve, spisové otců církevních a pozdějších bohoslovců, v nichž se učení o čarodějství šíře rozvádělo. Ani nejbystřejší hlavy středověku nemohly se povznésti nad tento temný obor myšlenkový. Slavný Tomáš z Aquina, Gerson, kancléř university pařížské, Bodin, nejdukladnější učitel státního práva po Macchiavellim, — hájili skutečnost čarodějství všemi zbraněmi svého mohutného ducha.

Však ukrutné pronásledování čarodějnic nedělo se vždy z čistého přesvědčení. Církev užívala čarodějství namnoze co záminky, aby kacíře v těch

zemích, kde soud sv. inkvisice uvésti nemohla, stíhala aneb jiné nenáviděné osoby, proti nimž jiné zbraně neměla, zahladila. Však byla k tomu i nekalejší pohnutka — ziskuchtivost.

Šlechetný kněz Cornelius Loos praví: „Soud pro čarodějství je nová alchymie, kterou se z lidské krve zlato a stříbro dělá." A jezovita Spee vyznává: „Každý má podíl ve výdělku. Na některých místech byl nejen pro světské soudce, nýbrž i pro zpovědníky plat za každou čarodějnici ustanoven; tito popíjejí spolu — z krve odsouzených." Sám arci-katolický císař Ferdinand musel přípisem k biskupovi bamberskému, v jehož diecesi se nejvíce peněz z upálených čarodějnic dobývalo, nařīditi, že takovou „nad míru špinavou konfiskaci" nadále trpěti nelze. Kde se statek odsouzené čarodějnice prostě zabaviti nesměl, brali jej soudcové za náhradu útrat soudních.

Na některých místech neměl inkvisitor jiného důchodu, než 4 až 5 tolarů za každou čarodějnici. Ovšem hleděl si pak takový soudce pilně svého výdělku a přál také těm, kdož mu v tom nápomocni byli. V Hechingen bylo ještě r. 1725 každému, kdo by čarodějnici živou neb mrtvou dodal, pět zlatých přislíbeno. R. 1661 byla jedna vrchnost k zavedení vyšetřování proti značnému počtu mužů, žen i dětí za tím účelem pohnuta, „aby se kostel a most znovu zříditi a věrné služebnictvo milostivých pánů lepším platem opatřiti se mohlo." Jednu ženu propustili, „poněvadž muž její žádného majetku nemá". Za dvouhodinnou jízdu při pronásledování čarodějnice počítal si jeden rychtář 22 tolary, které se na té honbě „propily". Upálení 11 čarodějnic dne 20.

října 1639 vyneslo biskupovi vratislavskému 351 tolar 23 groše, soudci a ostatním 73 tolary 7 grošů. Jiné čtyry ortely vynesly biskupovi 336 tolarů, světskému soudu 154 tolary. Agrippa z Nettesheimu vypravuje, „že mnoho nešťastníků ročně jistý poplatek odváděti muselo, aby nebyli znova k soudu potahováni.“

Vedle ziskuchtivosti byly jiné nekalé pohnutky. Mnohý urozený pán dal půvabnou ženu, která mu po vůli býti nechtěla, co čarodějnici upáliti. Chytří zločinci zbavovali se tak žalobníků. Mnohdy schladila se tím způsobem osobní zášť. Časem zprostil se jím manžel své nemilované polovice. Již staročeský spisovatel Rešel praví: „Co medle muož horšího nad zlou ženu býti, kteráž vždycky svou jedovatou řeč vypouští, laje, tupí, haní, klne, zlořečí, repce, odmlouvá, zuby skřípí, nohama i rukama mele a se vztéká? Co pak z toho přijde, když naposledy takové zlé ženy čarodějnice a kouzelnice budou? Tu teprva poznáš jich zlost ukrutnou, když jiné lidi jedem tráví, hubí, nakažují, povětří a krupobití dělají.“

Však nejhlavnější příčina, proč se čarodějnice v středověku tak snadno nalézaly a množily, bylo mučení obžalovaných. V hrozných mukách vyznala čarodějnice všechno, co na ni soudcové chtěli, a udala jiné osoby jakožto své spoluvinnice, kteréž pak zatčeny a rovně skřipcem k vyznání donuceny byly.

V knize častěji jmenované „Kladivo na čarodějnice“ obsahuje se také poučení, jak soudce na čarodějnici nastupovati má. A právě tato část knihy bouří cit náš nejvíce, okazujíc bezednou propast

mezi duchem učení Kristova a povahou pozdějších hlasatelů jeho: ono dýše láskou pouhou, tito chystají pérem, slovem, skutkem smrt a muka nešťastným spolubratrům. A jakou smrt! jaká muka!

Čtouce staré zápisy soudů světských zachvíváme se hrůzou a nevolí nad surovostí a nelidskou ukrutností, jaká vyzírá z každého jejich řádku. Zákonodárci a soudcové oněch dob neváží lidský život výše psího: nepatrný přestupek tresce se smrtí, namnoze přebolestnou. Každé městečko má své místo popravní a svou mučírnu, kde nelidští soudcové chladně pohlížejí na své oběti, v mukách vybraných se svíjející. Trápení toto je tak hrozné a trvá tak dlouho, že obžalovaný na konec raději všechno vyznává, co soudce ráčí, a raději s vědomím nevinnosti na smrt se vydává, nežli by déle neb po druhé takovou muku snášel. Kolik takových nevinně utracených má středověké soudnictví na svědomí! Mimovolně připadají nám tu na mysl slova, která veršovec český Smil Flaška z Pardubic o soudcích své doby napsal:

Divoceť hlediemy z kukly,
na kohoť bychom se shlukli,
tohoť viec bóh zapomene,
ačť se nám v ruce dostane.

Nadáli bychom se, že církev věrna nejvyššímu svému přikázání „Miluj bližního svého jako sebe sama“ všemožně o to usilovala, aby zjednala průchod zákonům lidskosti v souvěkém soudnictví. Chyba lávky! Duchovní soudcové předčili naopak ukrutností soudce světské, byli ještě důvtipnější ve

vymýšlení muk, jimiž by obžalovaného k vyznání dovedli, a uměli ještě lépe všechno tak zaříditi, aby jim ubohá oběť z drápů neuklouzla.

Na důkaz toho stůjž zde náčrtek soudního řízení, jaké „nejsvětější kniha" (tak nazývalo se „Kladivo na čarodějnice") proti čarodějnicím odporučuje a jaké se u všech soudů duchovních i světských v hlavních zásadách zachovávalo. —

Přední zásada byla, že je čarodějství zločin kromobyčejný, netoliko nad míru ohavný, nýbrž i takový, že vyžaduje zvláštního soudce s rozsáhlou plnou mocí. Úkol soudce jest tak nesnadný, že se činnost jeho obyčejnými řády a pravidly soudními obmezovati nesmí. Vždyť musí vypátrati zločin, který se páše pod pláštíkem noci, na odlehlých a skrytých místech, bez svědků, s neviditelnými duchy. Nad to jest mu jednati s osobou lstivou, zatvrzelou, spoléhající na pomoc svého pekelného spojence. Tento pomáhá jí skutečně všelikým způsobem: učí ji vytáčkám, nabádá ji k zapírání, zatvrzuje ji proti domluvě soudců a zpovědníku, otupuje tělo její proti bolestem, obluzuje soudce, svádí je k útrpnosti, oslabuje paměť svědků a p. Soudce musí tudíž ustavičně s ďáblem zápasiti, musí úskoky jeho lstí a moc jeho násilím přemáhati; k tomu jest mu třeba úplně volných rukou. Bodin praví: „Kdyby musel soudce při tom nějakého právního řádu šetřiti, převrátil by se božský a lidský zákon. Spíše přísluší soudci, aby všemi prostředky, jaké jen vymysliti může, pravdu vylákal."

Povážíme-li, že za oněch dob libovůle soudcova vůbec jen skrovně byla obmezena, zjeví se nám osud domnělé čarodějnice v celé hrůze a beznaděj-

nosti své. Naproti ní nebyl soudce pražádným zákonem vázán, všechno záleželo na jeho osobním uznání, jeho libovůli. A soudce tento proniknut byl přesvědčením o vině obžalované, pokládal zapírání její za hříšnou zatvrzelost, důkazy, jimiž nevinnost svou hájila, za úskoky a tůčky ďábelské; soudce tento uvykl chladným okem pohlížeti na muka svých obětí, považovati ukrutnost za příslušenství svého stavu, udušovati v sobě násilně jiskru lidskosti; soudce tento nevážil ničím život lidský a vychloubal se počtem osob, které dal odpraviti, jako lovec počtem zastřelené zvěře. Za hlavní úkol svůj považoval docílení vyznání; jakými prostředky je na obžalované vymohl, na tom nezáleželo. Věru zdá se, jakoby byli soudcové tito za hanbu sobě pokládali někoho propustiti.

Soudce mohl vyšetřování zavésti na základě něčího udání aneb jen pověsti, že se někde čarodějnice zdržují. „Kladivo na čarodějnice“ ustanovuje: „Inkvisitor vyzve zpředu vyhláškami na dveřích kostelních každého, kdo by nějakou z kacířství nebo čarodějství podezřelou osobu znal, neb něco podezřelého u ní byl viděl neb o ní byl slyšel, aby takovou osobu ve 12 dnech pod přísným trestem (je-li soudce duchovní, nechť napíše: pod trestem církevní klatby) soudci oznámil. Aby lidé spíše udávali, může se doložiti, že ten, kdo své udání nebude moci dokázati, nižádných zlých následků pro to obávati se nemusí.“ — „Na některých místech panoval chvalný obyčej, že se v kostele zvláštní schránka nalézala, do které každý stočený lístek s jménem čarodějníka neb čarodějnice a s udáním určitého případu, místa, doby, svědků neb okol-

ností vložiti mohl." Časem slibovala se udavačům peněžitá odměna. Mnozí inkvisitoři měli své špehouny, kteří se v krajině, kam velebný soudce zavítati chtěl, napřed potulovali, lid proti čarodějnicím popuzovali a sami pilně po těchto slídili, aby inkvisitor hned na počátku dostatečnou zásobu obětí měl. Tak sloužil dominikánu Konradovi z Marburku, který na počátku třináctého století v Německu řádil, za vyzvědače a kata jednooký a jednoruký padouch jménem Johannes a za hlavní obžalovatelku kacířů a čarodějnic pověstná nevěstka.

Udaná čarodějnice byla bez průtahu a tajně zatčena, aby se nemohla pomocí svých čar zachrániti anebo připraviti. Její příbytek byl důkladně prohledán, aby se našla kouzelná mast, čarodějnické nářadí anebo písemná smlouva s ďáblem.

Co sloužilo za důvod podezření? — Všecko. Bohatství a chudoba, sličnost a škarednost, ctnost i nepravost, panenská ostýchavost i babská hovornost, kvetoucí zdraví i neduživost, bázlivost i odvaha — zkrátka všechno, co si člověk pomysliti může. Velmi podezřelá je osoba, která o čarodějnici některé věděla a jí neudala; však rovněž podezřelá je ta, která příliš horlivě udává, „neboť chce podezření se sebe na jiné svaliti". Nejistý pohled, červené oči, zápach z úst jsou duvody podezření. Kdo do kostela nechodí, je podezřelý; kdo jej příliš pilně navštěvuje, je ještě podezřelejší. „Špatná pověst," praví Bodin, „jest již sama o sobě dostatečným důvodem, aby se přikročilo k útrpnému právu." Odůvodněné je podezření, když někdo na blízku chléva neb stáje kopal, v němž krátce na to dobytek one-

mocněl; když se u někoho najdou kosti, ropuchy, ještěrky, tuk, lůj neb neznámé byliny; když někdo léky anebo masti rozdával; když někdo jinému pohrozil na př. slovy: „Však toho budeš litovati!“ atd. Velmi podezřelá je osoba, která náleží k příbuzenstvu čarodějnice již usvědčené. Silné podezření uvaluje na sebe žena, která utekla, buď že se byla o hrozícím jí zatčení dověděla, neb že někdo z přátel neb příbuzných jejích byl zatčen. K jezovitovi Speeovi, který se vřele nešťastných obětí pověry ujímal, utekla se jedna počestná žena, kterou někdo z čarodějství obvinil, v úzkosti své o radu. Spee jí poradil, aby se jen do svého bydliště vrátila, že není proti ní žádného důvodu k podezření. Ubohá se vrátila, ale byla ihned pro podezřelý útěk zatčena, mučením k vyznání dohnána a — upálena. Podezřelá je dále osoba, která se leká neb jinak úzkostlivě si počíná, když potká soudce neb kata, nebo když je za svědkyni předvolána. Ještě podezřelejší je, když srdnatě před soudce vstupuje neb dokonce ve prospěch obžalované svědčí. Vůbec stává se každý podezřelým, kdo se jakýmkoliv způsobem obžalované ujímá, kdyby i jeho sestrou, matkou, ženou byla; nejvíce ovšem ten, kdo proti odsuzování čarodějnic slovem nebo pérem brojí. Tenť jistě sám nejhorší kacíř a čarodějník! Také soudní obhájce čarodějnice musel se míti na pozoru, aby sám v klepetech nedůvěřivých soudců neuvízl. Zpravidla nemá míti čarodějnice žádného obhájce. Však časem může jí soudce obhájce ustanoviti. V jakých mezích se takový advokát pohybovati musel, vysvítá z následujícího místa „Kladiva“: „Hájí-li svého klienta více, než se sluší, budiž za vinnějšího po-

važován než kouzelník sám, za patróna čarodějnic a kacířů, který je horší než kacířský čarodějník."

Ve vazbě je čarodějnice předmětem ustavičného bedlivého pozorování. Z každého pohledu, posuňku jejího snaží se soudce a kat vyčísti její vinu. Dává-li strach na jevo, nemá zajisté čisté svědomí. Chová-li se klidně a odhodlaně, je jistě prohnaná čarodějnice, která se na pomoc ďáblovu spoléhá.

Hned po zatčení zavádí soudce s obžalovanou stručný výslech. Kdyby se bez výslechu do vězení odvedla, „mohl by k ní ďábel přijíti a ji poučiti". Při tomto výslechu musí se míti soudce na pozoru, aby dříve na čarodějnici nepohlédl, než k ní mluviti počne; tím byli prý již často svědomití soudcové k útrpnosti svedeni. Nejlépe tedy jest, když ji holomek zády k soudci obrácenou do síně přivede nebo ještě lépe přinese, aby se nohama podlahy nedotkla. Zprvu má soudce, který výslech tento sám bez zapisovatele vede, s obžalovanou žertovati, o lhostejných věcech s ní mluviti, má se tvářiti, jakoby obžalobě žádné váhy nepřikládal, a tak obžalovanou ukonejšiti. Jako mimochodem má se jí zeptati, kdo jsou její rodiče, kde se dříve zdržovala atd. Znenáhla muže přistoupiti k určitějším dotazům, jako: proč se jí lidé tak bojí? proč té neb oné osobě hrozila? co onehdy při bouřce na poli dělala? proč její krávy víc mléka dávají než ostatní? atd. Nejdůležitější otázka jest, zdali věří v čarodějnice? „Neboť popře-li to," praví „Kladivo", „což čarodějnice obyčejně činí, otážeš se jí dále: „Domníváš se tedy, že byly osoby pro čarodějství upálené nevinně upáleny?" Tím je již chycena; neboť je čarodějnice právě pro to, že čaro-

dějství popírá. Ostatně můžeš ji už co kacířku upáliti."

Po skončeném výslechu kázal soudce obžalovanou do vězení odvésti. Vězení tehdejší bylo důstojnou přípravou k mučírně. Představme si tmavou, vlhkou díru, tak malou, že v ní člověk ani státi, ani ležeti, ba ani zpříma seděti nemohl, naplněnou výkaly předchůdců a šeredným hmyzem, v zimě tak studenou, že obžalovaná, i když později na svobodu vyšla, oznobeninami do smrti byla zmrzačena. Často přikovali vězně ku zdi tak, že ustavičně v jisté poloze zustati musel; k tomu uvazovali jim na nohy veliké, těžké kameny neb železné koule, aby je ani skrčiti ani natáhnouti nemohli. K tomu hrozná samota neb ještě hroznější společnost kata a katových holomků, kteří ubohou oběť hanou, potupou a vyhrůžkami obsypávali, s ní hrubé šprýmy a šašky tropili, ba i nejhnusnější zločiny bez trestu na ní páchali. Vždyť mohli všechno na čerta svésti, který společnici svou v žaláři navštěvuje. Tak sděluje inkvisitor Remigius: „Kateřině Latomii, upálené v listopadu 1587, učinil ďábel, ač byla ještě nedospělá, v žaláři po dvakráte násilí tak, že ji tam polomrtvou nalezli."

Jaký div, že obžalované často již před řádným výslechem vyznaly, aby jen hrůzy takových vězení se zbavily. „Kladivo" praví: „Neboť toto smutné dumání o samotě a bída žaláře obměkčují je a my inkvisitoři seznali jsme často, že se srdnatě ďábla odřekly a své zločiny vyznaly."

K usvědčení čarodějnice bylo potřebí dvou souhlasných, jinak tří svědků. Aby se na ni outrpné právo pustiti mohlo, k tomu dostačoval jediný svě-

dek. Ale jací to byli svědci! Každé svědectví je platné, když zní v neprospěch obžalované. Ani svědectví z církve vyobcovaných, psanců, nepoctivých sluhů proti pánům, choti, dětí, rodičů, pokrevních přátel nesmí býti zavrženo, ovšem jen proti, však nikdy ve prospěch obžalované. Také usvědčení křivopřísežníci mohou platně proti čarodějnici svědčiti. Obhájce její jest povinen proti své klientce svědčiti a všechno soudci vyzraditi, co mu potají svěřila. Také výpověď čarodějnice proti jiným považuje se za platné svědectví. „Při čarodějství tvoří výpověď čarodějnic úplný důkaz, vzhledem k tomu, že kromě čarodějníku a čarodějnic, kteří se nočních sněmů účastní, nikdo o těch, kdož se k nim rovně dostavují, zprávu podati nemůže.“

Nedostávalo-li se svědků, hleděli soudcové obžalovanou k vyznání donutiti, a pomocí skřipce a jiných muk podařilo se jim to téměř vždycky. Zpředu ale snažili se docíliti vyznání po dobrém. Bylo´ takové vyznání neodvolatelné a tvořilo naproti odpůrcům inkvisitoru nezvratný důkaz o skutečnosti čarodějství.

Zpovědník a soudcové vymáhali na čarodějnici takové vyznání všemi prostředky, jaké vymysliti mohli

Nejprvé domlouval jí duchovní, aby se ďábla odřekla a úplným vyznáním svou duši spasila. Jak pěkně si při tom zpovědníci počínali, vysvítá ze zpráv, které nám o nich svrchujmenovaný Spee podal. Tento byl sám dlouho zpovědníkem čarodějnic, až posléze seznal, že je čarodějnictví hnusná pověra. Týž vypravuje, že duchovní té doby ani slovíčka útěchy k uvězněným nemluvili, nýbrž toliko

výhrůžkami je děsili, jim tvrdošíjných, zatvrzelých, hanebných k—v, ďáblem posedlých, ropuch, dětí ďáblových spílali; že jim satan z očí svítí, že na věky zatraceny budou, jim říkali. Mnohé čarodějnice stěžovaly prý si na své zpovědníky a prohlásily, že chtějí raději muka skřipce, než podruhé takové nadávky od svých zpovědníků snášeti.

Po knězi jal se soudce na čarodějnici naléhati. Prostředky, jakými vyznání docíliti hleděl, byly dílem duchovní, dílem světské. K prvním náleželo pokropení obžalované svěcenou vodou, nápoj se svěcenou solí, který jí před výslechem podal, lístek popsaný sedmi slovy, jež Kristus na kříži mluvil, který jí kolem šíje zavěsil atd. K druhým náležely domluvy, hrozby, úskoky všeho druhu. Dovoleno jest svésti obžalovanou k vyznání přislíbením mírnějšího trestu neb úplné milosti. „Může se jí naznačiti," praví „Kladivo', „že toliko jistou dobu vězněna bude; slib ten musí ovšem soudce splniti a čarodějnici teprve — po uplynutí naznačené doby upáliti. Může jí také milost přislíbiti a pak jiného na svém místě ustanoviti, který nad ní ortel smrti vynese. Takové tůčky dovoluje právo božské i lidské."

Také mimo výslech viklalo se ustavičně na pevnosti obžalované. Kat líčil jí hrůzy mučírny nejčernějšími barvami; pod záminkou spoluviny byli do vězení jejího najatí lidé uvedeni, kteří z ní vyznání vylákati hleděli; v noci byli k ní známí vpuštěni, kteří jí slibovali, že ji osvobodí, zasvětí-li je do svého umění atd.

Však soudce měl ještě vydatnější prostředky po ruce. Holomci katovi zbraňovali uvězněné ně-

kolik dní a nocí po sobě ve spaní, bodajíce ji jehlami, kdykoli ji dřímota přemáhala. Nad to trápili ji ukrutnou žízní, dávajíce jí přesolená jídla, však ani krůpěje vody. Když ubohá v takových nadlidských mukách vyznala, říkalo se, že vyznala v dobrotě.

Velmi obyčejné byly při zločinu čarodějství t. zv. očisty, zkoušky. Rozeznávaly se:

Očista ohněm. Obžalovaná musela řeřavé železo v ruce nésti, určitý počet kroků bosa po řeřavém uhlí kráčeti nebo ruku do vařící vody ponořiti. Zůstala-li úplně neporušena, byla nevinna.

Nejhustěji užívalo se očisty studenou vodou. Při té byla čarodějnice s palci u nohou a rukou přes kříž sepjatými zvolna do řeky neb rybníka spuštěna. Klesla-li pod vodu, byla za nevinnou uznána; plavala-li na povrchu, byla na jevě vina její. Mělo se za to, že voda nic nečistého ve své lůno nepřijímá. Druhý případ způsobovaly obyčejně široké sukně, které obviněnou nad vodou udržovaly. Však často dopouštěl se kat podvodu, drže provaz tak, že se čarodějnice ani potopiti nemohla. Vždyť by se byl nerad připravil o výdělek.

Vážení čarodějnice. Vážila-li obžalovaná méně než 30 liber, pokládalo se to za neklamné znamení, že je čarodějnice. Zde mohl se podvod ještě snáze provésti. Důkazem toho, že roku 1728 v Szegedině v Uhrách jedna čarodějnice toliko jeden lot vážila.

Při zkoušce jehlou svlékl kat čarodějnici ve vězení do naha a hledal na těle jejím ďábelské znamení. Dopátral-li se nějaké bradavice, pihy, jízvy, byla vina její na jisto postavena. Nenalezl-li ničeho, jistě jí čert znamení smazal. Nalezené znamení

zkoumá se jehlou; nekrvácí-li, je čarodějství dokázáno; krvácí-li, je to jen ďábelská finta, aby se čarodějnice nevyzradila. Spee sděluje, že míval kat duté jehly, jejichž pohyblivá špička se při nárazu do vnitř vmáčkla, tak že nebodaly. Ostatně mohl kat o výsledku bodání zvěstovati, co chtěl: vždyť byl s nahou čarodějnicí samoten. Znamení ďábelské bylo prý bezcitné. Tato bezcitnost vysvětluje se přirozeně dílem z povahy mnohých takových znamení, dílem z povšechné bezcitnosti v některých chorobách duševních a to hlavně v oněch, které středověk s čarodějnictvím směšoval. Dr. Constans píše o jednom takovém případu: „Mohl jsem nemocné štípati, jehlou bodati, tuto pod nehty jim zarážeti neb hluboko do ramene, do nohy neb kamkoli vnořovati, aniž bych byl vzbudil nějaký pocit bolesti v nich.“ Což ostatně není nic neobyčejného a v každé nemocnici nalézají se choré s podobnými příznaky.

Po vykonané zkoušce jehlou ostříhal kat čarodějnicím hlavu; však pouze mladým, na starých zřídka se namáhal, na mužích nikdy. Důvod ostříhání byl ten, že prý čarodějnice v úkrytu vlasů prostředky proti mukám skřipce chovaly. „Kladivo“ praví velmi rozhorleně, že prý stříhání, zvláště na tajných místech, mnozí za prostředek nepočestný pokládají.

Po té byla čarodějnice do mučírny odvedena a zde očistě slzami podrobena. Kněz nebo soudce vložil jí totiž ruku na hlavu a zapřisáhl ji: „Pro hořké slzy Kristovy, které na kříži za nás prolil, pro svaté slzy Panny Marie atd., jsi-li nevinna, prolij slzy, jsi-li vinna, neprolij.“ Však i když ča-

rodějnice zaslzela, málo jí to pomohlo; inkvisitor pak usoudil, že jí čert oči a líce slinou navlhčil.

Prvé než se přikročilo k útrpnému právu, jal se kat s velikým šramotem své hrozné nástroje rozkládati a připravovati, tváře se vztekle a hroze, že žádného smilování a slitování míti nebude, jestli obžalovaná ještě nyní dobrovolně nevyzná. Časem musel také někdo ve vedlejším pokoji úpěti a křičeti, jakoby na skřipci visel. Těmi přípravami byla mnohá zatvrzelá čarodějnice tak zastrašena, že bez mučení vyznala.

Jezovita Spee vypravuje o jednom mučidle, jehož se časem před vlastním trápením užívalo. „Mají železný lis, jehož vnitřní strana je opatřena ostrými hřebeny nebo hlubokými rýhami. Do toho vtěsnají holeně, poněvadž jsou nejcitlivější, a sešrubují lis tak pevně, že se maso v zadu na koláč rozmačká a v předu krev vyprýšťuje; z čehož povstává bolest tak veliká, že jí ani nejsilnější chlap snésti nemůže. A tomu říkají, že vyznal obžalovaný bez mučení. Tak umějí mučice nemučiti.“

Útrpné právo samo mělo několik stupňů. V hrdelním řádu Marie Teresie z r. 1769 vypočítávají se tři. Však bývalo také deset až dvanáct takových stupňů.

Patříce na hrozné nástroje k mučení, které se nám nyní v museích a výstavách okazují, stěží uvěříme, že je lidé na lidi vymyslili. Nejobyčejnější jsou:

Palečnice, železné to šrouby, uvnitř tupými hroty opatřené, jimiž se palce do krve mačkaly.

Španělské boty, železné to formy uvnitř hrbolaté, v nichž se lýtka a holeně svíraly. Časem byly

*

ještě železné klíny kladivem mezi formu a nohu vráženy.

Skřipec. Vyšetřovanec přivázán byl stehnama k dolejšímu konci žebříku, na jehož hořejším konci se nalézal válec, obtočený provazem. Provaz tento připevněn byl k rukám mučeného na zad spoutaným a vytáhl tyto až nad hlavu, tak že z kloubů vystoupily. Jiný druh skřipce skládal se z pouhých válců a provazů, jimiž mučený, maje těžké závaží k nohám připevněno, za ruce na zádech svázané náhle do výšky vztržen a po chvíli opět náhle, však aby nohama půdy se nedotýkal, dolů spuštěn byl. Často byl při tom trýzněný v bok a pod paží pochodněmi pálen.

Ježek nebo špikovaný zajíc byl válec železnými pichlami opatřený, přes nějž obžalovaný nahoru a dolů tahán byl, tak že ostny ustavičně do zad jeho vnikaly.

Stolice, jejíž sedadlo, lenoch a opěradla množstvím hřebíků tělo ubohé oběti, do ní vmáčknuté, rozbodaly.

Obojek, na němž vyšetřovanec do výšky vytažen byl, tak že se jen špičkami nohou podlahy dotýkal. Když se dusiti začal, byl spuštěn a v malé chvilce k nové muce vytažen.

Žíněné šňůry, jimiž se ruce neb nohy od kotníků vzhůru tak tuze ovíjely, že se žíně hluboko do masa zařezávaly.

Španělský kozel, podobný palečnicím, do něhož palce nohou a rukou křížem sevřeny byly. Pozoruhodné jest, že mnohá mučidla přídatkem „španělský“ k vyvolené zemi svaté inkvisice poukazují, kdež

je zajisté nábožní mnichové k větší cti a slávě boží vymyslili.

Pomořská čepice, při níž se uzlovaté žíněné šňůry neb řetězy s břitkými články kolem skrání tak pevně utahovaly, jak se to bez prolomení lební kosti učiniti mohlo.

Lis, pevná to deska, která se na prsa oběti na zemi roztažené položila a železnými váhami do té míry, pokud by se jimi žebra úplně neprolomila, obtěžkána byla.

Šroub na kotníky, jímž se tyto mačkaly, při čemž kat ku zvýšení bolesti kladivem na šroub poklepával.

Vedle vypsaných nástrojů mučicích známy byly ještě přemnohé jiné, jako dánský plášť, španělská čapka, železná rukavice, kolo atd. Aby mučení svým křikem pány soudce neobtěžovali, dával se jim obyčejně roubík do úst.

Vynikající místo v útrpném právu zaujímalo mučení ohněm. Jak jsme svrchu podotkli, býval mučený na skřipci zároveň pod paží nebo v bok pálen, „až by znamenitý pryskýř měl“. Jiné způsoby mučení ohněm byly: smolné nálepky neb kořalka zapalovaly se na rozličných místech těla; za nehty vrážely se špičaté třísky a zapalovaly se pak; nohy mučeného byly do bot olejem nasáklých obuty a tyto tak dlouho nad řežavým uhlím drženy, až je oheň úplně strávil; maso jeho trhalo se rozžhavenými kleštičkami; roztavené olovo kapalo se mu do uší a p.

Také mrskání metlami neb uzlovatými důtkami bývalo obyčejně s ostatními způsoby mučení spojeno.

Ostatně vymýšleli si soudcové a katani vždy nová a nová muka. Některá svědčí o důvtipu věru satanském. Někteří dávali na př. chodidla obžalovaného zraniti, do ran soli nasypati a pak hladové kozy k nim připustiti, které je tak dlouho lízaly, až holé kosti na jevě byly. Jiní uvázali svou oběť hlavou dolů na prkno šikmo položené a kapali jí vodu smíšenou s octem, vápnem a j. při zavázaných ústech do nosu neb při zacpaném nose do úst, tak že s nesmírným namáháním po vzduchu lapati musila, aby se nezadusila.

Než již dosti těch výmyslů ďábelské ukrutnosti, jimiž nelidští soudcové síně spravedlnosti znesvěcovali, jimiž zběsilí kněží své zamilované učení o mukách pekelných na živých lidech, svých spolubratřích znázorňovali. Ve jménu spravedlnosti páchaly se nejhnusnější zločiny, ve jménu Kristově šlapalo se v prach nejvyšší jeho přikázání — přikázání lásky k bližnímu.

Oněch druhů mučení užívalo se v trestním vyšetřování vůbec; ale čarodějnice trýzněny byly s obzvláštní ukrutností, poněvadž se za to mělo, že je ďábel proti bolestem otupuje. Na důkaz toho uvádělo se, že mnohé na skřipci usínaly aneb se smály. Rozumnému člověku jeví se úkazy tyto co mdloba neb šílenost, způsobené strašnými mukami. Však tehdy bylo všechno lsti ďábelské přičítáno. Ztratila-li mučená na skřipci řeč, učinil ji čert němou, aby vyznati nemohla. Zemřela-li na trápení, nebyl tím nikdo vinen než čert, který jí v stejném úmyslu krk zakroutil. Tak čteme na příklad v soudním zápisu o mučení jedné čarodějnice ve Wasungen v Ně-

mecku ze dne 22. srpna 1668: „Když takto chvíli poseděla, bylo jí vyhrožováno, že se v mučení pokračovati bude, nevyzná-li dobrovolně. Po té byla trochu do výšky vytažena. Ale když tu něco, však nesrozumitelně, mluviti počala, a soudce domnívaje se, že vyznati hodlá, opět se skřipce ji sníti kázal, skledalo se, že ji vědomí opustilo, pročež ji kat vínem přichystaným natřel; když se ale dech její krátiti počal, byla na zemi položena, při čemž ještě málo sebou hýbala a v krátce duši vypustila. Když ji kat bedlivěji ohledal, seznal, že má krk nahoře v půli zlomený; jak se to stalo, nemuže nikdo věděti. Mučení trvalo z rána od 8. do 10., tedy dvě hodiny. Bezpochyby zlomil jí sám ďábel vaz, aby vyznání učiniti nemohla." K zprávě o tom na vyšší místa vznešené došlo následující rozhodnutí: „Ježto dle zprávy Vaší mistr popravčí při mučení ze zákonitých mezí nijak nevybočil a proti obžalované rozličné duvody podezření jakož i její, ač toliko všeobecně a sice při mučení k dotazu katově učiněné vyznání svědčí, ježto dále z okolností při smrti její se sběhlých a z předchozích ohledání vysvitá, že jí ďábel vaz zlomil: z příčin těchto dejte mrtvolu ihned vyvézti a pod šibenicí zakopati." Podobný případ udál se v městečku Butzbachu ve Wetteravě. Jedna žena byla tam z čarodějství obžalována a k smrti umučena. Vláda giessenská zpravila o tom dne 22. srpna 1673 lantkraběte hessendarmštadtského, tvrdíc, že té čarodějnici ďábel na skřipci vaz zlomil, a navrhujíc, aby proklaté tělo rasem na popraviště dovlečeno a tam veřejně spáleno bylo. Kníže schválil návrh ten s dodatkem: „aby hlava na šibenici nebo jinde byla vztýčena a majetek čarodějnice se zabavil."

Že ďábel také v Čechách pánům soudcům do řemesla se pletl, dosvědčuje mimo jiné také jeden zápis v t. zv. smolné knize (sbírce soudních zápisů hrdelních) města Solnice. R. 1595 byl tam jistý Martin Janouškov obžalován, že „nenáležitě proti pánu bohu i vrchnosti své od manželky i dítek s gruntův sirotčích pryč s jinou osobou sešel a utekl." Na trápení přiznal se nejen k tomu skutku, ale i k několika krádežím. Soudcové nemajíce na tom dosti, chtěli ještě více „zločinů" z ubohého vymučiti. Však v pátek třetího dne, když jest měl na žebřík dán býti, shledáno jest bylo, že jest má krk napodříznutý a nemůže mluviti." K večeru téhož dne, když se poněkud zotavil, byv znova tázán, přiznal se ještě k těmto hrozným věcem: „že Plichta a Sklenář pokradli ty šaty v Kvasinách šafáři a jemu že dali košili starou. Item, že mu rychtář Uhřiňovský povídal, že Zuzka Maryšková umí s čertem, že pro Vochličku, kdy jen chtěla, poslala a on že jíti musel. Item, že k němu přišel ďábel a že jest ho naváděl, aby se oběsil a já že jsem nechtěl. A čert mi hned, když jsem seděl za kládou, hlavu dolů sehnul a krk mi podřezal skořepinou od hrnce." Co čert začal, páni solničtí dokončili: daliť „dořečeného Martina pro jeho zlé činy (na přímluvu) mečem ztrestati a stíti." .

Zákonem bylo ustanoveno, že nesmí mučení nikdy déle než čtvrt hodiny trvati. Však inkvisitoři dbali málo na zákon. Remigius vyznává bez ostychu, že dal některé čarodějnice několik hodin za sebou mučiti. Někteří jiní soudcové mučili dle svědectví očitého svědka ze sedmnáctého století oběti své 2, 3 až 4 dni a noci za sebou.

Jaké výše časem ukrutnost soudců dosáhla, okazuje následující výtah z jedné soudní listiny z r. 1631:

1. Kat svázal čarodějnici ruce, vytáhl ji na žebřík a mučil ji tak, „že jí to srdce v těle utrhnouti mohlo a nebylo tu žádného slitování“;

2. ač těhotna byla, opakovalo se mučení, hlava její byla kořalkou polita a zapálena;

3. síra byla jí pod paží a na krku zapálena;

4. na to byla mučená za ruce vzadu svázané do stropu vytažena;

5. a po celé čtyry hodiny vytahována a spouštěna;

6. svázali jí ruce i nohy na záda;

7. polili jí kořalkou záda a zapálili;

8. položili jí na záda těžké váhy a vytáhli ji tak do výšky;

9. položili ji opět na žebřík;

10. dali jí pod záda „nehoblované prkno s pichlami“ a vytáhli ji tak až do stropu;

11. zavěsili jí na nohy 50liberní závaží;

12. sešroubovali jí nohy tak, že jí krev z prstů prýštěla;

13 pak byla šroubována na jiných místech;

14. posadil ji kat k novému trápení na lavici s výhrůžkou, nevyzná-li, že bude k smrti umučena a spálena;

15. vytáhl ji opět za ruce, že již ani nedýchala;

16. byla karabáčem v boky mrskána;

17. znova do svěradla posazena a v něm 6 hodin ponechána;

18. karabáčem strašně zmrskána; na tom se pro dnešek přestalo.

19. Na zejtří počalo mučení znova.

Žena tato přetrpěla všecka muka a musela býti propuštěna. Zajisté však nesla následky mučení až do smrti na sobě. Než málokdo byl tak pevný a otužilý; valná většina zmučených prohlásila, že chtějí tisíckrát raději smrt než podruhé mučení podstoupiti.

Zákon nedovoloval, aby se mučení bez nových závažných důvodů podezření opakovalo. Však inkvisitoři uměli si pomoci. „Kladivo na čarodějnice" praví: „Opakovati nesmí se mučení bez důležitých příčin, ale smí se v něm pokračovati."

Ostatně vyznaly obyčejně čarodějnice hned na prvním trápení všechno, co jim soudcové nebo kati předříkávali: že jsou čarodějnice, že s čertem obcovaly, bouřky dělaly — zkrátka všechno, co tázajícím po chuti bylo. Obyčejně vyptávali se jich soudcové na rozličné jim nemilé osoby a trápená čarodějnice, aby se muk zbavila, udala je konečně všechny co své spoluvinnice. Časem udávaly samy — z lítosti, hněvu. Z toho lze vysvětliti, proč se nikdo na soudní osoby a kněze čarodějnice útrpně dotazovati nesměl. Někdy učinila mučená vyznání, o jehož nepravdivosti se soudcové ještě před vykonáním ortele přesvědčili. Však to nevadilo. Nechtěli, aby se o nich říkalo, že nevinnou mučili a odsoudili — a dali tudíž raději svou oběť, ač přesvědčeni jsouce o její nevinnosti, odpraviti.

Nemohla-li mučená pro slabost mluviti, považovalo se již kývnutí hlavou za řádné vyznání.

Vyznání na skřipci učiněné mohlo se sice odvolati, ale pak se pokračovalo v mučení tak dlouho, až trápený znova vyznal.

Rozbila-li se všechna zběsilost soudců a katanu o skálopevnou mysl obžalované a nezemřela-li v rukou jejich, byla na nohou a rukou spoutána a do strašného žaláře uvržena, z něhož teprve po roce, pakli v tom čase nevyznala a nových dukazu neb svědkû proti ní se neshledalo, světskému soudu byla odevzdána.

Obyčejný trest čarodějství bylo upálení za živa. Někteří milosrdnější soudcové dávali je dříve uškrtiti, ale jiní hleděli jim hořkou smrt ještě přitížiti. Kázali je trhati rozpálenými kleštěmi, ruce jim utíti, pytlík s prachem pod bradu jim uvázati, který se zároveň s hranicí zapálil, tak že odsouzené obličej a oči spáleny byly, prvé než oheň ostatní tělo zachvátil. O milosti nebylo ani řeči. Karel IX., král francouzský, daroval kouzelníkovi Trois-Echelles život pod výminkou, aby své spoluvinníky udal; pro tuto shovívavost zemřel krátce na to náhlou smrtí. Vždyť oznámil již v starém zákoně Hospodin ústy prorokovými králi Achabovi, že musí zemříti, poněvadž život jednoho zločince ušetřil. Ba někteří inkvisitoři brojili proti lehčím spûsobům smrti, jako oběšení, uškrcení před spálením, stětí, poukazujíce k písmu starého zákona, kde se čarodějnice kamenují, což prý je smrt ještě bolestnější než upálení za živa. Krutost taková ospravedlňovala se velikostí zločinu. Čarodějství je dle učení všech inkvisitorů zločin nejhroznější. Bodin vypočítává 15 rozličných zločinů, které jsou v čarodějství obsaženy a z nichž každý o sobě na hrdle se trestati musí, jako kacířství, sodomitství, prznění krve, travičství, vražda a j.

„Kladivo na čarodějnice“ učí, že je čarodějnice horší ďábla, neboť tento nebyl po svém pádu nikdy více v prvotní stav nevinnosti navrácen, ovšem ale čarodějnice křtem svatým. Čert hřeší tudíž jen proti svému stvořiteli, čarodějnice však zároveň proti svému stvořiteli a vykupiteli.

Každá poprava čarodějnice shromažďovala davy lidu, kteří ji hanou a posměchem na poslední pouti doprovázely. K tomu družily se nábožné zpěvy kněží, osadníků a školních dítek. Již do útlých duší dětských vštěpoval se divoký duch pronásledování, již tyto otravovaly a zatvrzovaly se výjevy, od nichž anděl lidstva s hrůzou odvrací svou tvář. Představme si na př. divadlo, jaké škotský hrabě Mar co očitý svědek vypisuje. Několik žen polospálených vyrvalo se z objetí ohně zvolna je trávícího, zápasilo chvíli nalidskou silou uprostřed diváků, však pokleslo brzy s výkřikem úzkosti a hrůzy, s divokým ujišťováním o své nevinnosti ve smrtelných křečích nazpět do plamenného hrobu.

Kdož by po přečtení předcházejících stránek nesouhlasil s trefným úsudkem K. F. Köppena o „Kladivu na čarodějnice“, svatém tom zákonníku nábožných upalovačů čarodějnic: „Co nejdivočší, nejzvrhlejší obraznost, nejprohnanější jezovitství, nejodpornější sofistika, nejpopštější nelidskost, nejsurovější ukrutnost, nejdravější krvežíznivost vymysliti může, obsahuje tato kniha. Psal-li Drako své zákony krví, jest „Kladivo na čarodějnice“ psáno jedovatou slinou mnicha zšíleného zběsilostí náboženskou, lakotností, chlipností a katanskou ukrutností.“

Končíme toto líčení slovy střízlivého Hartpola Lecky-ho: „Žádná třída obětí (náboženské zběsilosti) nepřetrpěla muka tak hrozná a žádnou útěchou nezmírněná. Čarodějnice nebyly jako kacíři naplněny náboženským nadšením, které duši v nebezpečích sílí a tělo proti mukám téměř obrňuje. Ony byly prosty pevné naděje v neskonalé blaženství po smrti, která způsobovala, že vytržení mučenníci v plamenech šlehajících ohnivý vůz Eliášův spatřovali, který duši jejich k nebesům vznese. Jich netěšil zármutek přátel, ani vědomí, že potomstvo památku jejich ctíti a slaviti bude. Umíraly opuštěny, nenáviděny, nikým nepolitovány. Celé lidstvo pokládalo je za nejhorší zločince. Jich vlastní příbuzní s hrůzou odstupovali od nich, zavržených a zatracených. Pověra, kterou z mládí do sebe vssály, pojila se s klamnými názory stáří a hrůzami jich stavů, přemlouvajíc je, že jsou vskutku otrokyně ďáblovy a že v krátce z muk pozemských k mukám pekelným sestoupí, které jsou rovně bolestné a nad to věčné. K tomu jest nám uvážiti hruzu, jakou víra po všech vrstvách lidu šířila, úzkost mateře, která spatřovala, že osoba od ní uražená v okamžiku každý předmět lásky její zničiti může, především jest nám pozorovati příšerný stín, jaký strach před obžalobou na oslabené síly stáří vrhal a hořkost, jakou k němu vědomí opuštěnosti a osamělosti přidružovalo. Všechny tyto strasti byly výsledkem jediné pověry, kterou duch osvěty zahladil."

Bojovníci proti ohavné pověře.

Po hrůzách, jakými jsem naplnil předcházející listy, s radostí chápu se péra, abych předvedl čte-

náři řadu statných bojovníků pod praporem osvěty a lidskosti proti ohavné pověře, jejichž postavy z temného pozadí doby tím jasněji vynikají. Tito obrancové nešťastných obětí pověry dobyli sobě tím skvělejších zásluh, poněvadž museli podnikati zápas nerovný, zápas s přemocným proudem časovým, poněvadž mnohým z nich na vytčené dráze nekvetlo kvítí uznání, ale všem připraveno bylo trní a bodláčí zášti, léčky a osidla potměšilých nepřátel. Byli kaceřováni, hanou a pomluvou obsypáváni, s místa na místo štváni, pikle odpůrců ztrpčovaly jich soukromý život, některé dostihlo také rámě rozjitřených tmářů a uvrhlo je co patrony čarodějnic a kouzelníků do plamenů oněch, z nichž jiné vyprostiti chtěli. Tak musel mezi jinými šlechetný dr. Flaet v Trevíru, protože se stíhaných čarodějnic ujímal a proti odsuzování jich brojil, bolestnou smrt v plamenech podstoupiti.

Již drahnou dobu před zavedením řádných soudů na zločin čarodějství vystupovaly tu a tam některé osvícenější hlavy proti panující pověře. Agobard, arcibiskup lyonský, opřel se jí již v 9. století a zachránil několika kabbalistům život. Slavný lékař a filosof italský Petr z Apona, jenž zemřel roku 1305, popíral vůbec skutečnost ďáblů i zázraků. Však odpůrcové jeho prohlásili jej za mocného kouzelníka. V 80. roce věku svého byl z čarodějství obžalován. Obvinili jej, že nabyl svých vědomostí od sedmi důvěrných duchu, které v jednom křišťálu ukrýval. Však nešťastný stařec umřel, než bylo vyšetřování skončeno; inkvisitoři museli tudíž přestati na spálení jeho podobizny. Když Sprenger svůj inkvisitorský úřad v Německu nastoupil, se-

tkala se „blahodárná“ jeho činnost na některých místech s tuhým odporem. Ba i někteří kněží projevili s kazatelen své pochybnosti o skutečnosti čarodějství. Shromáždění doktorů university kolínské, odbývané r. 1487, zatratilo slavně tento odpor proti zřejmému učení církve, které tři roky před tím v bulle papeže Inocencia VII. jasně vysloveno bylo. Asi třicet let na to vzbudily četné popravy čaroděju a čarodějnic v severní Italii veliké jitření lidu, které na několika místech až i ve zjevnou vzpouru proti inkvisitorum propuklo. Inkvisitor Spina ulevuje hoři svému nad tímto odporem těmito slovy: „Největší nevědomci, bezbožníci a nevěrci nechtějí věřiti tomu, čemu věřiti mají; však ještě více želeti sluší toho, že se vším vlivem svým o to zasazují, aby překáželi ničitelum nepřátel Kristových.“

Krátce nato odvážil se v Německu mohutný jeden duch do soudní síně, aby tam vyrval nešťastné oběti z rukou nevědomých a nelidských soudcu. Byl to slavný Kornelius Agrippa z Nettesheimu. Tento neobyčejný člověk vyvinul své bohaté vlohy tou měrou, že vrstevníci jeho s pověrčivým úžasem k duševní velikosti jeho vzhlíželi. Proniklť bystrým duchem celý obor tehdejšího vědění: proslul zároveň co bohoslovec, filosof, právník i lékař. Při tom nedal též tělu svému zakrnětı. Co voják vyznamenal se v Italii osobní udatností tak, že jej císař Maxïmilian I. na rytířství pasoval. Povaha jeho objevila se v nejkrásnějším světle, když zastával úřad vrchního advokáta v Metách. Pronásledování čarodějnic bylo tam tehdáž v plném květu; Agrippa vystoupil neohroženě proti němu. Ale když jedné selce, kterou chtěl inkvisitor Savin co čarodějnici upáliti, ži-

vot zachoval, musel v rychlém útěku vlastní svůj život před zlostí inkvisitorů zachrániti. Však zlost tato pronásledovala jej až do hrobu, i za hrob. V Bruselu byl z čarodějství obžalován, zatčen a plný rok v žaláři mořen. Ochrana některých mocných příznivců uchovala jej sice potupné smrti na hranici — zemřelť r. 1535 v Grenôblu — ale jeho nepřátelé sprznili a zohavili za to památku jeho. Katolíci i protestanti prohlašovali jej za čarodějníka a roztrušovali o něm nesmyslné bájky. Tvrdili, že žil ve spolku s ďáblem a že prý na smrtelném loži černého psa z šíje své vytáhl a při tom zvolal, ten že je příčinou jeho záhuby. Jak málo i rozumnější vrstevníci jeho snahy osvíceného toho muže pochopovali, vysvítá z předmluv vydavatelů k spisům jeho, kde o něm praví, že byl zároveň filosofem ďáblem, bohem hrdinou a vším jiným, a tvrdí, že uměl také zlato dělati, ač prý nikdy peněz s dostatek neměl.

Ač sobě Kornelius Agrippa co první obhájce čarodějnic nehynoucí zásluhy dobyl, byl výsledek jeho snažení dosud nepatrný u porovnání s působením žáka jeho, Jana Weiera. Tento věnoval celý život svůj boji proti ohavnému učení inkvisitorů a sepsal první důkladné dílo na obranu domnělých čarodějnic. Ovšem vane také tímto dílem bohoslovecký duch času a stanovisko jeho nepovzneslo se ještě nad slepou víru v bibli.

Úkaz tento nebude nám s podivením, uvážíme-li, že psal Weier v době, kdy duch novověké osvěty ještě nebyl narozen. Bylť synem své doby. Nebojoval důvody zdravého lidského rozumu, nýbrž bral své zbraně z téže svaté zbrojnice, z níž inkvisitoři svá mučidla vyštěrbali. Z té příčiny nemohl

také ani on, ani ti, kdož po něm v theologickém duchu proti čarodějství psali, hráz pověry trvale prolomiti. Shledáváme naopak, že navzdor jeho spisu upalování čarodějnic bujně se rozmáhalo. Bylať nauka o čarodějství toliko potvorný výběžek onoho stínu, jejž ztrnulá soustava církve po mnohá století na smýšlení lidu vrhala. Dokud temnota tato veškery mysli objímala, dokud jediná litera písma svatého veškery důvody rozumu a lidskosti vyvažovala, dotud byl všeliký boj proti onomu zlořádu marný. Teprve, když osvěta onu protiváhu odčinila, objevilo se lidstvu pronásledování čarodějnic v celé nesmyslnosti a šerednosti své. Tento převrat dál se velmi pozvolna; krok za krokem musela i osvěta dobývati půdy. S tohoto hlediště přičinili se o stržení hnusné soustavy čarodějství všichni ti, kdož na chrámu osvěty budovali. My vytkneme v následujícím pouze ony muže, kteří přímo proti učení církve o čarodějství a proti odsuzování domnělých čarodějů a čarodějnic vystupovali.

Jan Weier byl osobní lékař vévody Viléma v Kleve. R. 1563 vydal v šesti knihách dílo proti čarodějství. V úvodu vyzývá panovníky křesťanské, aby zamezili další prolévání nevinné krve. Jak již nahoře pověděno, nepovznesl se Weier nad stanovisko bohoslovecké; leda že co protestant menší váhu podání církve přikládal. Popíral toliko, že by lidé s čertem vědomě ve spolek vcházeti mohli; domnělé čarodějnice pokládal pouze za osoby, do jejichž těla ďábel bez viny jejich vešel, zkrátka za posedlé. Lidi očarované souží prý ďábel sám, neužívaje k tomu za nástroj nikoho, však aby hodně mnoho neštěstí mezi lidem zplodil, vchází prý do

některých osob a přemlouvá je, že skutečně na oněch lidech ty zločiny spáchaly, z nichž je pověst viní. Hlavně volí prý ďábel k tomu ženy a lidi chorobou neb zármutkem sklíčené, poněvadž slabou jejich mysl snáze obluditi může. Tvrdí dále, že v knihách Mojžíšových slovo „čarodějnice“ všude „travičku“ znamená, a že se dávní magové, kouzelníci s novějšími čarodějníky stotožňovati nesmějí.

Spis Weierův vzbudil mezi tehdejšími učenci velikou bouři. V málo letech vyšel ve třech vydáních v Basileji a v Amsterodamu a byl r. 1569 do frančiny přeložen a později pojednáním o kouzelnících a o vnitřním zařízení pekla doplněn. Již tento doplněk ukazuje, jak hluboko ještě spisovatel v zatemnělých náhledech své doby vězel. Nicméně shrnuli se naň bohoslovci s nesmírnou rozhořčeností. První uchopil se péra slavný Bodin, spisovatel „Republiky“, jeden z nejvýtečnějších současných učenců, aby to bezbožné dílo vyvrátil. Praví o Weierovi, že se „proti bohu pozdvihl“, že „nikdo, kdo jen dost málo o čest boží dbá, takové rouhání bez spravedlivého hněvu čísti nemůže“. Obviňuje jej, že byl od Agrippy na čarodějníka vyučen, a vyhrožuje mu soudem inkvisičním. Území oněch knížat, kteří prý takového ďábelníka bez trestu pod vládou svou ztrpí, navštíví prý rozhněvaný bůh morem a hladem. Tak mluvily nejbystřejší hlavy šestnáctého století! Za Bodinem vyřítil se na Weiera celý dav protivníků. Inkvisitor Bartoloměj de Spina prohlásil, že prý čert k shromážděným čarodějnicím řekl: „Za krátko dosáhnete vítězství nad celým křesťanstvem, poněvadž dr. Weier a žáci jeho věci naší nad míru posloužili.“ Jiný zuřivec, Gor-

hausen, snažil se dokázati, že je Weier ďábel sám, který jen proto člověčí postavu na se vzal, aby proti inkvisitorum čarodějnic, svým úhlavním nepřátelum, vydatněji bojovati mohl. Tridentský koncil vřadil spis Weierův mezi nejproklatější knihy.

Však s druhé strany dostalo se Weierovi také neohrožených nástupců, kteří však brzy půdu bohosloví opustili a důvody zdravého lidského rozumu na pověru doráželi počali.

V Německu vystoupili: Profesor Heřman Wittekind, který pode jmenem Augustin Buchheimer proti čarodějství psal, jezovita Tanner, kněz Kornelius Loos, který do žaláře uvržen byl, aby spis svůj proti nauce o čarodějství odvolal. Velmi vydatně působil v tom směru jezovita Bedřich Spee (nar. 1596), který sám co zpovědník mnoho čarodějnic k hranici doprovodil, až konečně seznal, že je „celá soustava čarodějství toliko hnusný předsudek." R. 1631 vydal knihu v tomto smyslu, která záhy valného rozšíření došla. Mimo jiné praví v ní: „Nemohu zatajiti, že nešťastná tortura (mučení) naše dobré Německo neslýchaným množstvím čarodějnic naplnila, a bohem se dokládám, že jsem, ač se na to nedbá, od domnělých čarodějnic slyšel výmluvy tak uspokojivé, že jakkoli jsem zběhlý ve scholastických disputacích ani stopa pochybnosti o jejich nevinně ve mně zůstati nemohla." Když se ho kanovník Filip z Schönbornu ptal, proč již ve čtyřiceti létech úplně sešedivěl, odpověděl, že hořem nad odpravením tolika tisíců nevinných lidí. Později zapověděl Bedřich z Schönbornu, stav se kurfiřtem mohučským, stíhání čarodějnic ve své zemi. Do šlépějí Speeových vstoupil Kristian Tho-

masius, nar. v Lipsku r. 1655. Ještě r. 1698 hlasoval co referent pro odsouzení jedné čarodějnice. Námitky, které mu jeden ze soudců učinil, pohnuly jej k důkladnému bádání o tomto předmětu, jehož výsledky složil v několika spisech. Dokázal v nich, že je čarodějství holá smyšlenka a že obžalované z toho zločinu toliko muka skřipce k vyznání a na hranici vedou. Stejné náhledy rozšiřoval přítel jeho, pastor Baltazar Bekker v Nizozemsku. Po nich zazářilo slunce osvěty již mocně nad Německem a zahnalo onu nejšerednější chmuru středověku.

Ve Francii ujal se první nešťastných obětí pověry Montaigne. Osvícený tento spisovatel bojoval již zcela jinými zbraněmi než Weier, po němž nedlouho vystoupil. On již dal na odpočinek celou tu řadu svatých a nesvatých spisovatelů starověku, o něž se dosud všichni učenci opírali, a postavil na místo jich zdravý rozum lidský. On byl první zástupce novověkého ducha osvěty. Důvody jeho jsou čistě rozumové. Věděltě on dobře, že bible a zákony starých národů čarodějství smrtí trestaly, že církevní spisovatelé skutečnost toho zločinu hájili, že dlouho celý svět tuto víru choval, že učenci a soudcové zdánlivě nezvratnými důkazy ji podporovali; — ale na druhé straně byl proniknut přesvědčením, že může býti úsudek jednotlivců i celých národů i celých století mylný. Prohlásil za mnohem pravdě podobnější věc, že nás smysly klamou, nežli že babička komínem na koštěti vyjíždí, a spíše že uvěří ve lživost svědků nežli ve skutečnost zločinů, z jakých se čarodějnice viní. „Ostatně,“ praví, „klademe zajisté příliš velkou váhu na svá mínění, když na zá-

kladě jich své bližní za živa pečeme.“ V duchu Montaignově psal Petr Charron své dílo „Moudrost“. Po nich vystoupila již celá řada osvícených mužů ve Francii, kteří rozžehli mocné světlo netoliko nad vlastí svou, nýbrž i nad ostatní Evropou. V tomto světle nemohla se černá soustava čarodějství udržeti. Jednotliví tmářové neostýchali se ovšem ještě později svých hlasů pozdvihovati, ale to soví houkání nepoděsilo již nikoho. Mezi ně náleží jistý abbé Fiard, který na počátku nynějšího století v obšírném díle dokazoval, že jsou filosofové a revolucionáři francouzští potomci starých kouzelníků, že jednali z ponuknutí ďáblova a že se úspěch jejich zakládá jedině na moci Satanově.

V Italii musel Cesare Beccaria, slavný brojitel proti mučení a trestu smrti, r. 1764 ještě velmi opatrně o inkvisici mluviti. Ve svém spise „O zločinech a trestech“ pomíjí zločiny čarodějství, „které,‘ jak praví, „Evropu lidskou krví zaplavily a ony hanebné hranice zřídily, na nichž živá těla lidská plameny strávena bývala.“

Ve Španělsku pokusil se r. 1529 mnich Castanaga o zamezení poprav pro zločin čarodějství. Po něm udusila všemohoucí inkvisice všeliký odpor.

V Anglii vydal již r. 1584, kdy pronásledování čarodějnic ještě vrchole své zuřivosti nedosáhlo, Reginald Scott spis „Odhalení čarodějství“, v němž se velmi duchaplně a vřele ubohých pronásledovaných ujal. Odhalil v pravdě celou nicotu a nelidskost procesu s čarodějnicemi, celou zpozdilost ohavné pověry. Dokázal, že soudcové zcela libovolně a nespravedlivě s obětmi svými nakládají, že tyto nadlidskými mukami k vyznání dohánějí, že jsou spisy

inkvisitorů plny patrných nesmyslů, směšných pověr atd. Zároveň hleděl protestantským Angličanům soustavu čarodějství co vynález papeženců zhnusiti. Avšak navzdor jeho duchaplné obraně vraždily se čarodějnice dále a počet odpravených dosáhl zvláště pod Jakubem I. výše neobyčejné.

Teprvé později roznítila filosofie Hobbesova nad Anglií nové světlo a rozptýlila hustý mrak pověry, jímž Puritáni tuto zemi obestřeli.

Později psal proti nauce o čarodějství ještě ranhojič Webster, který zároveň nadpřirozené úkazy starého a nového zákona přirozeným zpusobem vysvětloval. Egyptské kouzelníky prohlásil za obyčejné kejklíře, ducha Samuelova, kterého čarodějnice endorská z hrobu vyvolala, za převlečeného pomocníka této, čarodějnice zákona Mojžíšova za travičky, posedlé Nového zákona za šílené atd.

Ku konci 17. století utuchla v Anglii víra v čarodějství ve vzdělaných třídách nadobro. Buckle naznačuje obrat tento následovně: „Tento znamenitý obrat v náhledech vzdělaných tříd národa padá v dobu mezi restaurací a revolucí, to jest: r. 1660 věřila ještě většina vzdělanců v čarodějství, roku 1688 nevěřil v ně ze vzdělaných už nikdo.“

Urban Grandier.

Aby čtenář jasně poznal, jak výborným prostředkem k ukojení divokých vášní čarodějství v rukou kněžstva bývalo, jak toto ani hrubého podvodu k provedení svých nekalých záměrů se neštítilo, jak bezohledně k tomu konci spravedlnost a lidskost nohama šlapalo, klademe tuto na konec pověstný

soud pro čarodějství z doby, kdy veřejné mínění kejkle tmářů již prohlížeti počalo, ale před ohromnou mocí jejich ještě málomocně se sklánělo.

V první polovici sedmnáctého století žil ve francouzském městě Loudunu kněz Urban Grandier. Bylť pro své výtečné vlastnosti obdařen tamější výnosnou farou u sv. Petra a nad to prebendou při kollegiátním kostele sv. Kříže. Takové vyznamenání cizince — Grandier přišel sem z Bordeauxu — vzbudilo mu závistníky mezi domácím duchovenstvem. Urban Grandier byl muž povahy hrdé a neústupné. Nehleděl se k nim připochlebiti, úlisným chováním záští jejich usmířiti, nýbrž shlížel na ně s pohrdáním v plném vědomí své převahy. Tím učinil si z malých velké nepřátele.

Však více než svou hrdostí popudil kněžstvo svou svobodomyslností, jíž se před nikým netajil. Byl sice nábožný, ale rozhodný nepřítel všeho pobožnůstkářství; své lidské slabosti nepokrýval škraboškou svatouška, nýbrž znal se k nim veřejně, bez ostychu. Takového kněze nestrpěla ovšem cháska pokrytců, kteří jen v kalnu pohodlně loviti mohli, nadlouho ve svém středu. Nejúhlavnějšími nepřáteli jeho stali se loudunští karmelitáni. Ctihodní otcové tohoto řádu slynuli před vystoupením Grandierovým v celém okolí co nejlepší kazatelé; Grandier odvábil jim skvělou svou výmluvností větší část posluchačstva a hrozby jejich čertem a peklem hřměly nadále po prázdných prostorách! Však byť by byli i hlas uražené samolibosti v sobě udusili, Urban Grandier dopustil se ještě mnohem horšího zločinu, kterýž mu nikdy odpustiti nemohli: vyzývalť přímo lid, aby se od mnichu raději k svým farářům

obrátil, kteří upřímněji potřebám jeho hověti budou. Ba, neohrožený kněz popouštěl své nelibosti k mnichům uzdu tou měrou, že ji i terčem řízného svého vtipu činil a konání jejich lidu se směšné stránky okazoval. Tím hodil karmelitánům rukavici pod nohy a oni ji zdvihli — k záhubě jeho.

K těmto nepřátelům z duchovenstva, mezi nimiž nejzuřivější byli kněz Mounier a kanovník Migron, přidala jiná stránka Grandierovy osobnosti valnou posilu ze světského obyvatelstva Loudunu.

Urban Grandier byl velmi krásný muž, vysokého ztepilého vzrůstu a jeho ohnivé, duchaplné oči rozněcovaly v ňadrech žen a dívek nedovolené žádosti. Krásný kněz neobrňoval k tomu své srdce proti střelám Milkovým, nýbrž vydával se samochtě v milostná osidla. Jednal tak ze zásady. Bylť proniknut přesvědčením, že člověk s kněžským talárem andělskou přirozenost neobléká, nýbrž slabým člověkem ostává, podrobeným týmže nezdolatelným zákonům přírody jako ostatní. Byl přesvědčen o škodlivosti celibátu a mezi papíry jeho nalezeno bylo duchaplné pojednání: „Proti bezženství kněží.“ Připsáno bylo toto pojednání nejmenované přítelkyni a končilo se veršem:

Pronikneš-li jasným duchem tuto nauku moji,
pak tvé čisté svědomí se navždy upokojí.

Mělo se vůbec za to, že svědčilo toto připsání jedné milence Grandierově, která přede všemi srdce jeho opanovala a s kterou prý i v tajném manželství žil. Však domněnka tato ostala pouhou domněnkou. Grandier sám choval své milostné poměry

v nejhlubším tajemství a ni nejhroznější muka nemohla jméno jediné z vyvolených jeho srdce převésti přes mlčelivý ret.

Milostné pletky krásného kněze rozhojnily počet jeho nepřátel. Žárliví manželé, starostliví otcové, nešťastní sokové spikli se na záhubu jeho. Královský prokurator Trinquant obžaloval jej, že svedl dceru jeho; ale před soudem nemohl ničím své tvrzení dokázati. Stav se tím terčem úsměšků celého města, zahořel ku Grandierovi divokou nenávistí. K němu přidružil se advokát Menuau, který měl faráře v podezření, že sahá do manželských jeho práv. Třetí ve spolku tomto byl předseda berního úřadu Barot, jejž byl Grandier kdysi urazil.

Všichni tito, duchovní i světští, nepřátelé smluvili se o rozhodný krok proti Grandierovi. Přiměli dva ničemníky k tomu, aby zadali proti nenáviděnému knězi žalobu, že s ženami a dívkami nemravně obcuje, žádné víry nemá a nikdy z breviáře se nemodlívá.

Však mezi tím, co se vyšetřování proti obžalovanému vedlo, zavdal tomuto jeden ze spiklenců, bohatý šlechtic Duthibaut, příčinu k žalobě s jeho strany. Udeřil totiž Grandiera, jenž se právě v kněžském oděvu do kostela ubíral, na veřejné ulici několikrát holí do hlavy. Potupený kněz pospíšil ihned do Paříže a prosil samého krále, aby mu zjednal zadostiučinění, což tento přislíbil.

Tak srazily se před soudem obě nepřátelské strany. Po dlouhém kolísání sklonily se vážky spravedlnosti na stranu Grandierovu. Však nikoli zásluhou jeho duchovních soudců! Biskup poitierský, jeho duchovní představený, kázal jej uvrhnouti do

smutného žaláře, před soudem duchovním ležela kupa svědectví jemu nepříznivých, nepřátelé byli již tak jisti svým konečným vítězstvím, že na faru jeho jednoho z příbuzných Barotových dosadili. Tu odvolal se kněz Urban k parlamentu pařížskému a tento nařídil, aby přešlo vyšetřování do rukou světských. Opatření toto způsobilo ve při náhlý obrat. Před soudem světským vyšlo na jevo, že byli mnozí ze svědků proti Urbanovi podplaceni, že duchovní soudcové výpovědi některých v neprospěch obžalovaného zkroutili a zkomolili, ba že i některá svědectví od začátku do konce vymyslili.

Biskup poitierský pozdvihl sice ještě s kazatelny hlasu svého ve prospěch věci ztracené, vyzývaje všechny, kdož by o nějakých přestupcích Urbanových vědomost měli, aby je k soudu udati neopomenuli. Nadarmo! Nikdo nedostavil se k tomu vyzvání. Tak musel soud poitierský dne 25. května 1631 Urbana Grandiera prozatím z obžaloby propustiti.

Však brzy dosáhl Urban plnějšího zadostiučinění. Představený biskupa poitierského, osvícený arcibiskup bordeauxský, k němuž se byl osočený kněz odvolal, vyšetřil znova sám celou záležitost a prohlásil dne 22. listopadu 1631 Urbana Grandiera za úplně nevinného a dosadil jej opět v dřívější úřad. Nadarmo mu nabízel jiné výnosnější místo, aby jej vzdálil z dosahu rozhořčených loudunských protivníků. Hrdý Grandier chtěl vítězství svého úplně užiti a piklům nepřátelským na úkor na opanovaném bojišti setrvati.

Aby své zahanbené odpůrce ještě více pozlobil, vrátil se z vězení svého do Loudunu v slavném prů-

vodu, nesa v ruce palmovou ratolest. Při s Duthibautem provedl nyní horlivě k žádoucímu konci. Nadarmo radili mu přátelé, aby od ní upustil. Grandier nechtěl ani píď svého práva postoupiti. Duthibaut byl odsouzen, veřejně pokárán a musel značné peněžité pokuty a všechny soudní náklady zaplatiti.

Nepřátelé Urbanovi byli pokořeni, však nikoli zastrašeni. Vzpamatovali se brzy opět a jali se s dvojnásobnou horlivostí nové úklady strojiti nenáviděnému muži. Utrpenou porážkou vzrostla jejich nenávist; dříve by se byli spokojili vypuzením Grandiera z Loudunu, nyní mohla planoucí jejich zloba toliko krví jeho uhašena býti. Úplné zničení! potupná smrt! tať byla hesla, jaká si zvolili k novému boji proti němu. Zároveň poučili se z prvního procesu, že proti odpurci, jakým je Grandier, obyčejnými cestami ničeho nepořídí, že ani těmi nevinnými fintami, jako jsou: falešné protokolly, podplacení svědkové a p. zločince z něho neučiní, nýbrž že musí sáhnouti k nějakému neobyčejnému prostředku. A tu věděli duchovní členové spiknutí rady. Byltě tehdy v církevních i světských zákonech jeden zločin jakoby stvořený pro tento případ, zločin, k němuž nebylo ani třeba řádných dukazu a svědků, poněvadž se nenalézal než toliko v pověrčivých neb zlomyslných hlavách soudů. Byl to zločin čarodějství. Odtud převzali výhradně kněží rozhořčení na hrdého a svobodomyslného Grandiera další kroky proti tomutó. Hlavní mezi nimi zásluhy dobyl si svrchu dotčený Mignon.

Mignon stal se zpovědníkem loudunských uršulinek na místě zemřelého pátera Moussauta. To-

muto nepřály pomlouvačné jeptišky ani v hrobě pokoje; šeptaly si, že duch jeho o půlnoci v chodbách klášterních se prochází. Z počátku chovalo se to strašidlo dosti způsobně a zjevovalo se toliko nejbázlivějším jeptiškám; ale brzy počalo celý klášter hřmotnými známkami své přítomnosti ze sna bouřiti. O půlnoci bouchalo to dveřmi, klapalo okenicemi, šramotilo stoly a stolicemi, po chodbách šustily vzdušné kroky, při zavřených dveřích vnikal duch do ložnice strávnic, přehazoval jejich obuv a sukně a liboval si v jiných neslušných žertech. Na slabé nervy některých jeptišek působily ty noční přístrachy velmi mocně. K duševnímu rozčilení přidružily se u některých křeče a jiné chorobné úkazy, jaké se u starších nevdaných ženštin zhusta vyskýtají.

Chytrý Mignon, jehož mstivý duch byl naplněn myšlenkami o zahubení Grandiera, založil na těchto úkazech pekelný plán. Nejprvé jal se tvrditi, že ony noční hlomozy nepocházejí od nebožtíka Moussauta, nýbrž od čertů, kteří po klášteře bouří a nyní i těla některých jeptišek posedli. Co důvěrník všech obyvatelek kláštera věděl bezpochyby lstivý páter předobře, že ony strašidelné věci netropil ani duch Moussautův, ani čerti, nýbrž několik mladších jeptišek, které v noci potichu vstávaly, okny řinčely, dveřmi skřípaly, nářadím šramotily a jinak v mladické svévoli své bázlivější sestry strašily. Tyto nechtěly ovšem hned pravdu vyjeviti, poněvadž by je přísná důtka od starších jeptišek neminula, a později, když Mignon na tom nevinném základě svou pekelnou stavbu vyvedl, netroufaly si tak učiniti z oprávněné bázně před mstivým zpo-

vědníkem a jeho přáteli. Však jistá Marie Aubinova, tehdáž patnáctiletá strávnice v klášteře, která ve srozumění s živými strašidly těmto dvéře do ložnice svých družek vnitř otvírala, tvrdila ještě ve vysokém stáří, že byl tento rozpustilý žert počátek všech neblahých událostí, jejichž obětí se stal Urban Grandier.

Jeptišky byly tedy dle tvrzení patera Mignona ďáblem posedlé. Ale čert nevchází do lidí z vlastního popudu, tvrdil zpovědník dále, nýbrž bývá tam vždycky od některého kouzelníka poslán. K tomu konci uzavírá kouzelník s ďáblem zvláštní smlouvu. A kdo jest ten zlosyn, ten bezbožník, který nevinné, zbožné jeptišky očaroval a panenská jejich těla rejdišti zlých duchů učinil? — Kdož jiný, rozhodl Mignon, než bohaprázdný, zlomyslný, nemravný Urban Grandier!

Některé obmezenější jeptišky uvěřily skutečně, že jsou ďáblem posedlé, a vžily se chorou obrazností do této myšlenky tak, že při spatření kříže neb uslyšení svatých jmen v pravdě sebou zmítaly, jakoby pekelník jimi vládnoucí v největších úzkostech byl. Jiným okázal Mignon tu věc s takového hlediště, že milerády úlohu posedlých na sebe vzaly.

Konvent uršulinek loudunských byl nedávno založen a měl dotud velmi skrovné příjmy, ač do něho dcery vznešených rodin francouzských vstoupily, mimo jiné příbuzné kardinála Richelieu, který tehdy osudy Francie řídil, arcibiskupa bordeauxského a jiných vysoce postavených osob. Důchody jejich byly nicméně tak malé, že musely v najatém domě ostávati a vyučováním městských dcerek jakož i přijímáním strávnic obživu si zaopatřovati.

Mignon odhalil chudým jeptiškám lákavou vyhlídku. Odehrajou-li zdárně tu komedii posedlosti, nabude klášter jejich valné pověsti, z blízka a z daleka pohrnou se zbožní a zvědaví poutníci do Loudunu a se všech stran sypati se budou milodary do kapes ubohých, ďáblem trýzněných panen.

Ostatně vyplyne z toho nevinného podvodu i církvi nemalý prospěch. V Loudunu žije mnoho protestantů, duch nevěry a pochybnosti rozmáhal se již i mezi katolickým obyvatelstvem. Okáže-li se však moc katolického kněžstva při vymítání ďáblů, tož nelze pochybovati, že nevěřící Tomášové zahanbeni umlknou a snad i několik kacířů do lůna samospasitelné církve se navrátí.

Také strany Urbana Grandiera upokojil svědomí svých duchovních dcer. Bude prý tím jen míru města a duševnímu blahu osadníků poslouženo, když se tento vilný a bezbožný kněz odstraní. Snad vzbudí v sobě také lítost nad spáchanými nepravostmi a navrátí se upřímným pokáním k bohu; že podvod ten pod Grandierem také hranici zanítiti může, chytrý mnich prozatím jeptiškám nesdělil. A později, když již se svou posedlostí na veřejnost vystoupily, byla jim cesta k návratu navždy zamezena. Ač potom některé z nich svého šejdířství, jímž nevinného člověka na smrt ohavnou vydávaly, dosti litovaly, nemohly se více vymknouti z rukou svého svůdce, který je strašil trestem pro křivé obvinění a pomstou Urbanovou. Ostatně děsil je již soud veřejného mínění, které by je bylo co podvodnice a komediantky nemilosrdně zatratilo, kdyby byly ucouvly s dráhy nastoupené.

Mignon zasvětil do svého plánu jen několik spolehlivějších jeptišek. Nejhorlivější a nejobratnější jeho spojenkyně byla sama priorka, sličná to mladá dívka, dcera markýza z Cose a neť státního rady Loubardemonta. Ona hrála také mezi posedlými hlavní úlohu.

Když byl takto mysli jeptišek připravil, počal vybrané z nich v umění posedlosti vyučovati. Odbýval s nimi denně několikrát obřad vymítání ďábla, učil je, jaké odpovědi mají dávati, cvičil je v ďábelském se tváření a tělem trhání a lomcování. Když je poněkud do toho vpravil, připouštěl také některé obyvatele Loudunu za diváky ke svým vymítáním. Tak se roznesla brzy pověst o posedlých jeptiškách po celém městě a okolí.

Nyní uznal Mignon za vhodné, aby celé přátelstvo se svým plánem seznámil. I svolal všechny spiklence do jedné vsi, do domu prokuratora Trinquanta. Tam uradili se o společné jednání proti Grandierovi na novém základě.

Zpředu jednalo se o to, aby vymoženo bylo ke všemu, co následovati mělo, svolení biskupa poitierského. Úkol tento vzal na sebe jeden z jeho miláčků, farář Granger z Venieru, jejž spiklenci proto do středu svého přijali, poněvadž s Grandierem ve zjevném nepřátelství nežil a tudíž co osoba na oko nestranná výborně k účelům jejich se hodil. Biskup dal se snadno přemluviti, poněvadž byl na Grandiera rozezlen, že se v procesu námi svrchu dotčeném soudu jeho nepodrobil.

Z rozkazu biskupova odebral se páter Barre v slavné procesí z Chinonu do Loudunu, aby svému spolubratru ve spasitelném díle vymítání ďáblů po-

máhal. Lepšího pomocníka nemohlo se Mignonovi dostati. Bylť Barre rovně zlomyslná, ješitná, mstivá povaha. Oba pracovali nyní svorně k vytčenému cíli. Plných čtrnácte dní cvičili spolu krásné posedlé, aby s nimi se ctí před širší obecenstvo předstoupiti mohli. Konečně zdálo se jim, že jsou jeptišky s dostatek připraveny — opona mohla se vyhrnouti.

Dne 11. října 1632 podal Granger baillimu*) Guillaumovi z Cerisey a loudunskému sudímu Chauvetovi zprávu o dvou ďáblem posedlých jeptiškách v klášteře uršulinek a vyzval je, aby tu věc vyšetřili.

Oba úřadníci odebrali se tudy do kláštera, kde je přijal Mignon, oděn v rochetku a štolu. Vypravoval jim hned, jak se věc má. Po čtrnácte dní byly prý jeptišky hroznými přístrachy sužovány a konečně posedli prý ďáblové těla priorky a dvou jeptišek. Za spolupůsobení pátera Barre a několika karmelitánů vypudil prý ty zlé duchy na osm dní, ale minulé noci vrátili se do priorky a jedné sestry zase a obě jsou prý nyní úplně posedlé. Čert v priorce jmenuje se Astaroth, bratříček jeho v druhé jeptišce Jubilon. Tvrdil dále, že povstala první posedlost následkem ďábelské smlouvy, jejíž znamení byly tři černé trny. Znamení druhé smlouvy bylo prý několik růží.

Poněvadž jim zpovědník zároveň oznámil, že obě posedlé jeptišky právě spějí, chtěli již úřadníci odejíti. Však tu přiběhla jedna jeptiška s hora a zvolala, že se posedlé probudily a že jimi ďáblové

*) Bailli jmenovali se za tehdejší doby ve Francii úřadníci, spravující politické a soudní záležitosti okresu.

divoce lomcují. Úřadníci odebrali se tudy s Mignonem do hořejší světnice, v níž priorka a sestra na postelích ležely. Kromě ostatních jeptišek byli ve světnici ještě přítomni kanovník Rousseau a ranhojič Manouri.

Priorka byla rozhlášená krasavice. Ale v této chvíli poskytovala přítomným odporný a děsný pohled: tahy obličeje jejího byly hrozně zpotvořeny a tělo její zmítalo a svíjelo se způsobem strašlivým. Opěněná ústa vydávala pronikavý ryk. Však Mignon vložil srdnatě dva prsty mezi její rty a po předepsaných zaklínacích slovech začal s ďáblem latinsky následující výslech:

Mignon: Z jaké příčiny vešel jsi do těla této panny?

Ďábel: Z nenávisti.

Mignon: Jaké jest znamení tvé smlouvy?

Ďábel: Květiny.

Mignon: Jaké?

Ďábel: Růže.

Mignon: Kdo je poslal?

Ďábel: Urban.

Mignon: Dolož příjmení.

Ďábel: Grandier. (Při této, jakož i při předcházející odpovědi zajíkala se jeptiška, jakoby ďábel nerad, jen z nejtužšího přinucení spojence svého vyzrazoval.)

Mignon: Udej stav jeho.

Ďábel: Kněz.

Mignon: Při kterém kostele?

Ďábel: Svatého Petra.

Mignon: Jaká osoba přinesla ty květiny?

Ďábel: Ďábelská!

Podotknouti sluší, že dle učení bohoslovců ďábel exorcistovi (vymítači), když tento zaklínacích formulí řádně užil, pravdu odpovídati musí.

Po skončeném výslechu vzpamatovala se priorka a požádala o nějaké občerstvení. Bailli a sudí vytýkali Mignonovi, proč se netázal také po příčině nenávisti; vymítač se omluvil tím, že mu všetečné otázky nejsou dovoleny.

Na to chtěl Mignon také čerta Jubilona v druhé jeptišce, rovněž velmi sličné dívce, svou latinou mořiti; ale posedlá odmítala od sebe rukou všeliký výslech a volala: „Druhou! druhou!" Bezpochyby obával se Jubilon, že by při zkoušce z latiny neobstál.

Ostatně byla i Astarothova pekelná latina velmi smutná; odříkávalať priorka své kratičké odpovědi jako malá žačka slova svého slabikáře, s přízvukem nelatinským. A přece shodovali se ode dávna všichni exorcisté v tom, že ďábel z posedlých v jakémkoli jazyku hovořiti může. Dále vyšlo na jevo, že jeptiška při všech dřívějších zaklínáních, jimiž se vymítači Mignon a Barre toliko před užším kruhem přátel blýskali, vždy jen tytéž latinské drobty od sebe dávala, což muselo mimovolně v každém rozumném člověku vzbuditi podezření, že se vůbec celá latina Astarothova z těch několika slůvek skládá.

Než buď jak buď, podvodníci vystoupili s drzým čelem na jeviště veřejnosti a obvinili ústy priorčinými nenáviděného odpůrce z nejstrašnějšího zločinu.

Veřejného mínění nebáli se mnoho, vědouce, že celá přemocná strana tmářů v boji proti svobodomyslnému knězi a lidem zdravého rozumu za nimi státi bude. Sedmnácté století bylo prahem velikého

převratu. V bystřejších hlavách vřel již tehdy duševní kvas, z kteréhož se v příštím století vyhranily ony vznešené myšlenky, jimiž velduchové francouzští nesmrtelným leskem hlavu Francie obklopili a do dalekých končin Evropy paprsky nové osvěty rozmetali. Nad Francií počínalo svítati. Však mocnosti temnoty, větříce ranní vzduch, vzchopily se právě v tu dobu k zimničné činnosti. První polovice sedmnáctého století byla ve Francii dobou nejtužšího pronásledování čarodějnic; navzdor odporu vzdělanějších tříd, které byla kniha Montaignova, vyšlá již r. 1588, pádnými svými duvody o nicotě domnělého čarodějství přesvědčila, hnojili katané pověry půdu Francie popelem upálených obětí.

Bailli a sudí loudunský byli rozumní, poctiví mužové. Oni prohlédli záhy ty hanebné pikle, zosnované na záhubu nevinného člověka a hleděli je zmařiti. Že Grandier navzdor tomu podlehl, nestalo se vinou jejich.

Příští den utvrdil úřadníky v jejich náhledu. Ač priorka dle tvrzení vymítačů šesti ďábly najednou posedlá byla a také dle toho se tvářila a svíjela, byla latina její chatrnější, než předešle. Na jednu otázku neuměla odpověděti a zakoktala posléze „finis" (konec), jakoby chtěla říci, aby jí dal velebný exorcista již pokoj. K dalším otázkám tvrdošíjně mlčela. Nadarmo postavili jí na hlavu kalich se svěcenou hostií, nadarmo zaklínali ji nejmocnějšími slovy: ona sebou toliko trhala při svatých jmenech jakoby v strašných bolestech. Když jí Barre přikázal, aby tělo své do rukou božích odevzdala, odpověděla, že nemá k němu více moci, že je ďáblovo. Konečně se utišila, rozhlédla se jasným okem

*

po světnici a pravila s úsměvem k Barreovi, že ji ďábel opustil. Nyní se ústa její pojednou rozvázala. Vypravovala přítomným, jak byla očarována. Jednou v deset hodin večer, když v posteli ležela, chopilo prý se něco její ruky, otevřelo tuto a vloživši do ní tři černé trny, opět ji zavřelo. Ani ona, ani ostatní jeptišky neviděly prý nikoho, ale tři trny ostaly jí v ruce, všechny sestry spatřily prý je tam na vlastní oči. Když se jí někdo z přítomných otázal, zda-li ví, co se s ní před chvilkou dálo, odpověděla, že neví ničeho. Barre ujišťoval úřadníky, že dal Grandier znamení ďábelské smlouvy, totiž kytici růží a trny od svých lidí přes zeď do klášterní zahrady přehoditi a odtud prý začali ďáblové jeptišky sužovati.

Uprostřed těchto hrozných zpráv zašramotilo něco za stěnou a náhle vyskočila z krbu černá kočka a vydrápala se na vysoká nebesa jedné postele. Mnozí z přítomných ucouvli zděšeni ke dveřím; domnívali se, že je to sám ďábel ve zvířecí podobě. Dva srdnatější strhli kočku s nebes a posadili ji na postel priorčinu. Na to přistoupil Barre a jal se pekelného hosta zaklínati; ale kočka nevšímala si hrubě toho, co se kolem ní dálo, nýbrž seděla tu tak klidně a spokojeně, jakoby to bylo oblíbené její místečko. Konečně vyšlo na jevo, že je to obyčejná domácí kočka. Za to vylili si páteři zlost na uvadlých bílých růžích, znamení to, jak udávali, Grandierovy smlouvy s ďáblem, uvrhnuvše je do ohně.

Barre pozval úřadníky na druhý den se slibem, že čert srozumitelněji mluviti bude. Ale když se v určitou hodinu dostavili, požádal je, aby v pro-

tějším domě posečkali, že prý se jeptišky právě na sv. přijímání připravují. Za hodinu vrátil se k nim se zprávou, že již sám z jeptišek ďábla vypudil. Bailli pokáral jej ostrými slovy za to, že úřadní osoby takořka aprilem vyvedl a k tomu proti výslovnému nařízení jeho jednal. Byl totiž bailli předešlého dne nařídil, aby se nadále posedlé jeptišky toliko za přítomnosti úřadníků zaklínaly. Barre odsekl, že všechny jeho kroky toliko k rozmnožení slávy boží směřují a doložil, že prý se v osmi dnech stanou svědky veliké události, která vinu Grandierovu světle dokáže.

Však uplynul plný měsíc a předpovídaná veliká událost se nestala. Bezpochyby potřeboval čert tolik času, aby se na svou úlohu náležitě připravil. Teprvé dne 22. listopadu začali opět ďáblové ubohými pannami lomcovati.

Urban Grandier byl již dne 12. října baillimu odevzdal spis, v němž se ohražoval proti hanebným piklům svých protivníků. Nazval v něm patera Mignona přímo podvodníkem, který tu průhlednou přástvu na záhubu jeho utkal. Žádal tudy bailliho, aby ony dvě jeptišky odděliti, v soukromých domech ubytovati a kdyby se skutečně známky posedlosti na nich objevily, jiným poctivým a nestranným exorcistům je svěřiti kázal. Bailli mu odpověděl, že Barre z rozkazu biskupova jednal. Na to odebral se Grandier do Poitiersu, ale biskup nepřipustil jej ani k sobě a odkázal jej na královské úřadníky, aby těmto stížnosti své přednesl. Grandier podal tudy baillimu novou žalobu pro veřejné pohanění, které se mu stalo, a žádal jej za ochranu.

Jak jsme již svrchu podotkli, byl bailli muž bystrozraký a rozšafný. On ujal se rázně pronásledovaného. Nejprve zakázal exorcistům, aby se posedlých vyptávali o věci, které by se cti Grandierovy neb číkoli dotýkaly, a vůbec všem obyvatelům Loudunu, aby Grandierovi slovem neb skutkem ubližovali. Pak nařídil, aby byly priorka a světská sestra každá zvlášť v soukromých domech ubytovány a přísné dohlídce podrobeny. Nikdo nemá míti k nim přístupu vyjma exorcisty a ti smějí toliko v přítomnosti rozšafných a nestranných osob úřad svůj konati.

Ale poctivý tento úřadník setkal se s tuhým odporem moci, která se odedávna za sproštěnu všech lidských zákonů a řádu považovala. Podporováni biskupem poitierským a stranou kněžskou, zprotivili se Mignon a Barre rozkazům jeho, pravíce, že jim v těch věcech toliko duchovní představený rozkazovati smí. Barre vykázal se spolu s rozkazem od biskupa poitierského mu daným, aby ve vymítání ďáblů pokračoval. Rovně nechtěly se jeptišky ustanovením bailliho podrobiti. Priorka prohlásila, že neuznává nad sebou jiného soudu než biskupského, že bez svolení svého duchovního představeného nikdy z kláštera se vystěhovati nesmí. Protest tento podporovali mnozí vysoce postavení mužové, kteří v klášteře své příbuzné měli, a vyhrožovali baillimu žalobou. Tento musel nové jednání stran oprávněnosti svých opatření zavésti a prozatím na pilné dohlídce k výkonům exorcistů přestávati.

Že je dar jazyků v posedlých jeptiškách přeskrovný, jevilo se den ode dne patrněji. Latina jejich se nelepšila. K vyzvání Barreově: „Klaň se bohu,

stvořiteli svému!“ odpověděla priorka latinsky: „Klaním se tobě!“ a když se jí otázal, komu se klaní, odvětila nesprávně: „Ježíš Kristus!“ Jeden ze světských přísedících zvolal: „Ten ďábel nemá mnoho mluvnice v hlavě!“ Však Barre nedal se tím mýliti a opakoval rychle svou otázku v proměně takové, aby se k ní první pád hodil: „Kdo jest, jemuž se klaníš?“ „Ježíši Kriste!‘ zněla odpověď a vymítač svěsil hlavu. Ještě bídnější latinou odpovídala druhá posedlá; za to volala ustavičně „Grandier! Grandier!“ a vedla řeči tak necudné, že nikdo o ďáblu chlipnosti v jejím krásném těle pochybovati nemohl. Bailli prohodil, že by snad ďábel lépe v řečtině než v latině odpovídal, aby jej tedy vymítač k odpovědím v oné řeči přinutil. Ale nadarmo zaklínal Barre ďábla, aby řecky promluvil; ani slůvko nevyšlo ze rtů posedlé jeptišky, a když na ni vymítač usilovněji naléhal, probrala se najednou ze své posedlosti.

Jindy žádal Škot Stracan, ředitel školy loudunské, aby čert slovo „voda“ po škotsku řekl. Priorka pomohla si z nouze odpovědí: „Přílišná všetečnost!“ Když Stracan nicméně na žádosti své trval, zvolala jeptiška latinsky místo „Deus non vult“ (Bůh nechce) „Deus non volo!“ (Bůh nechci). Když vymítače na to upozornili, že rituál znalost cizích jazyků za hlavní známku posedlosti prohlašuje, odpověděl, že tomu v pravdě tak jest a že též ďábel v jeptišce sídlící velmi dobře škotsky umí, ale že jen tentokrát škotsky mluviti nechce. Za to že dovede mnohem nesnadnějších věcí: vypočte prý ihned do jednoho všechny tajné hříchy pana bailliho. Úřadník nedal se tímto nemotorným obratem od věci odvésti

a žádal, aby čert slovo „voda“ alespoň v hebrejštině řekl: tento jazyk že je ze všech nejstarší, že si jej tedy čert za svůj dlouhý život úplně osvojiti mohl. Ale ani k této maličkosti se čert neuvolil. Jeptiška mlčela hodnou chvíli a pronesla na konec tichým, chvějícím se hlasem několik slov; všichni blíže stojící tvrdili, že zněla francouzsky: „Ach, odvolávám!“ Však jeden karmelitán, který ve vzdáleném koutě stál, ujišťoval, že řekla hebrejsky: „Rozlila jsem vodu.“

K otázkám úřadníků odpovídali tito čerti vůbec liknavě a chybně anebo mlčeli; za to odříkávali své odpovědi jako na kolovrátku, když se jich vymítači z vlastní vůle dotazovali. Však úřadníci neustávali se ptáti a dokázali tak brzo, že jsou ďáblové jeptišek netoliko v jazycích, nýbrž i jinak velmi nevědomí. Jednou stěžoval si ďábel v priorce na to, že je v kapli jistý protestant. Bailli vyzval exorcistu, aby se čerta zeptal, kolik je protestantů ve shromáždění? Odpověď byla: dva! Ale když přítomné protestanty sečtli, shledáno jich devět. Jindy žádali úřadníci, aby ďábel udal, kde v tu chvíli Grandier mešká? Odpověď čertova osvědčila se nepravdivou. K otázce, za kterého biskupa byl Grandier vysvěcen, odpověděl ďábel zcela upřímně: „Nevím!“

Zákon předpisoval, aby také mínění lékařů o posedlých zapsáno bylo. Než lékaři prohlásili, že povahu nemoci nikterak určiti nemohou, pokud jim nebude dovoleno, aby se ve dne v noci u posedlých zdržovali, jim sami pokrmy a nápoje podávali a nikoho kromě úřadníků a několika jeptišek k nim nepřipouštěli. Z příčin snadno pochopitelných odmítli kněží a jeptišky rozumnou tuto žádost, a bailli

nevystačoval více svou mocí, aby zákonu průchod zjednal.

Na konec byl i samým úřadníkům přístup k posedlým zamezen. Tyto prohlásily totiž, že nechtějí býti více v přítomnosti bailliho a ostatních úřadníků vyslýchány. Bailli svolal ihned shromáždění všech obyvatelů Loudunu, v němž bylo uzavřeno, aby se úřadníci k biskupovi poitierskému a k vrchnímu prokurátorovi odvolali s prosbou o zmaření oněch hanebných piklů proti Grandierovi. Vrchní prokurátor odpověděl, že je věc tato ryze duchovní a že tudíž parlament (sněm) o ní rozhodovati nemůže. Biskup nedal žádné odpovědi a jmenoval pouze několik kněží — Grandierovi nepřejících — aby při dalších zaklínáních přítomni byli.

Nyní nemusely se tudy posedlé, k nimž během času ještě několik jeptišek přibylo, „všetečných" otázek obávati a mohly své odpovědi k otázkám vymítačů pěkně po řadě odříkávati. Tito pak mohli se bez ostychu jeptišek o Grandierovi vyptávati a s uspokojením z úst posedlých nejstrašnější žaloby na něho přijímati.

Mezitím byla se pověst o posedlých jeptiškách po celé Francii roznesla. Sama královna poslala do Loudunu svého almužníka Marescota, aby tu věc řádně vyšetřil. Světští úřadníci se obávali, že Mignon a Barre almužníka na svou stranu přitáhnou. I usnesli se na tom, že se navzdor protestům jeptišek a zákazu biskupovu k novému zaklínání dostaví. Ale pochodili velmi zle. Hned u brány klášterní oznámila jim jedna jeptiška, že nebudou vpuštěni, poněvadž prý po městě roznesli, že je celá posedlost holá smyšlenka a podvod. Na to vyšel jim

Barre v kněžském oděvu v průvodu almužníka vstříc a pravil, že jim sice vstup do kláštera nezamezí, ale že bude jednati docela po své vůli; zná prý povinnosti vymítače a nedá prý si od nikoho předpisovati, jaké otázky má posedlým dávati. Tato drzá řeč popudila úřadníky nejvýše; strhla se prudká hádka, která se skončila tím, že úřadníci odešli volajíce, aby se Barre neopovážil ve svých zaklínáních něčí cti se dotýkati. Barre rozkřikl se za nimi, že jim nepřísluší rozkazy mu dávati, a bouchl dveřmi. Úřadníci byli tedy prostě z kláštera vyhozeni. Již zdálo se, že Grandier z osidla nepřátelského více nevyvázne.

Však po druhé vyprostil jej mocný příznivec, arcibiskup bordeauxský. Tento vyslal do Loudunu svého lékaře, aby posedlé prohlédl. Mignon a Barre poznali ihned, odkud vítr věje, a učinili svá opatření. Dali se ihned do vymítání a vyhnali šmahem všechny čerty — arcibiskupskému lékaři právě před nosem. Když tento do kláštera vešel, uvítali jej potěšitelnou zprávou, že podivným způsobem všichni ďáblové před chvilkou rázem z jeptišek vyšli.

Grandier obával se právem, že po odchodu lékaře arcibiskupova podvodníci své kejkle dále provozovati budou. Obrátil se tudíž na arcibiskupa s prosbou, aby celou věc přísně a nestranně vyšetřiti dal. Moudrý prelát, v němž ovšem již ku podivu náhlé uzdravení posedlých jeptišek podezření vzbuditi muselo, vyhověl té žádosti a vydal dne 27. prosince 1633 nařízení, jehož podstatné kusy byly následující:

Posedlé jeptišky buďtež ubytovány v soukromém domě, který arcibiskup vzhledem k nemajet-

nosti kláštera z vlastních peněz najme. Za společnici budiž jim pouze jedna spolehlivá, ďábelství prostá jeptiška ponechána. Tři zkušení katoličtí lékaři mají je ošetřovati a pilně zkoumati, nevznikla-li snad domnělá posedlost z choré obraznosti, husté krve a porušených šťav anebo netají-li se za ní zlomyslnost a podvod. V druhém případě má se zavésti přísné vyšetřování, aby strůjcové těch hanebných piklů řádně potrestáni byli. Kdyby se však na jeptiškách skutečně známky nadpřirozeného vlivu objevily, zejmena: kdyby slova, jež sobě vymítači do ucha pošeptali, nahlas opakovaly, kdyby oznamovaly věci, které se na vzdálených místech přihazují, aniž vzniklo podezření, že byl oznámený čin napřed umluven; kdyby rozprávku skládající se nejméně z 8—10 delších slov v cizích jazycích vedly neb konečně kdyby na rohožku položeny a na rukou i nohou spoutány byvše, bez cizího přičinění volně do vzduchu se povznésti a tam po delší dobu vznášeti se mohly; — pak teprve smí se k vymítání přikročiti. Ve výkonu tomto mají se nadále dva od arcibiskupa ustanovení kněží s Barrem střídati; ale vždy smí jeden toliko v přítomnosti druhého příslušné obřady konati. Za svědky k těmto zaklínáním budou vždy bailli a sudí pozváni. Kromě vytčených osob nesmí nikdo s posedlými obcovati; zvláště pak zapovídá se všem duchovním pod trestem klatby, aby s nimi rozprávěli, jich se dotýkali neb vůbec do této věci se míchali.

Div divoucí! Moudrý tento rozkaz vyhojil posedlé jeptišky nadobro. Čerti jakoby se byli rázem do pekla propadli — ani vidu ani slechu o nich v klášteře loudunském. Snad zvětřili v arcibiskup-

ském rozkazu kousek zdravého rozumu a toho se čerti, jak známo, bojí jako samého pána boha. Barre sebral své vymítací náčiní a vrátil se s hlavou sklopenou na venkovskou faru. Peníze, které arcibiskup velikomyslně na zvláštní byt pro posedlé panny věnoval, ostaly pěkně v sáčku jeho a jeptišky v klášteře. Celé obyvatelstvo v Loudunu bylo na klášternice rozhořčeno. Místo slíbených milodarů sypaly se úštěpky a výčitky na hlavy jejich. Hubené příjmy jejich scvrkly se ještě více. Rodiče nechtěli více své dcery k sprostým komediantkám a křivým žalobnicím na stravu dávati a do školy posílati.

Nejhůře vedlo se Mignonovi. Jeptišky vinily jej co původce svého neštěstí, výčitky přátel a posměch odpůrců provázely jej při každém kroku.

Znova utrpěli protivníci Grandierovi citelnou porážku. Ale ani po té nevzdali se naděje; jizlivá jejich zášť nabyla tím nové potravy. Pátrali pilně po nových prostředcích k pomstě a štěstí bylo jim příznivo.

Brzy získali mocného spojence. Státní rada Loubardemont, strýc krásné priorky loudunských uršulinek, přijel za jistou vládní záležitostí do Loudunu. Ihned obklopili jej nepřátelé Grandierovi a jali se v něm rozdmychovati nenávist proti muži, který se stal příčinou špatné pověsti jeho neteře. Vylíčili mu průběh celé věci tak, že nikoli nejapného podvodníka Mignona, nýbrž kněze Urbana za jediného původce nynějšího trudného postavení jeptišek pokládati musel. Loubardemont zahořel proti osočenému prudkou nenávistí a přisáhl, že na zpupném kněžì zostuzení své neteře pomstí. Však

zprvu musela vůle arcibiskupa bordeauxského, Grandierova příznivce, mocnější vůlí zlomena býti a k tomu konci vyhlídl si všemohoucího tehdáž ministra, kardinála Richelieua. Aby jej proti Grandierovi popudil, použil osobní jeho nedutklivosti. Vyšlať krátce před tím perná satyra pod názvem: „Krásná ševcová neb ševcová loudunská,“ v níž se uváděl Richelieu co směšný galán, který své vyvolené rozličné nepěkné kousky ze svého života vypravuje. Kardinál nemohl se nikterak spisovatele té satyry dopátrati. Okolnosti té použil Loubardemont k provedení svého záměru. Dalť kardinála křivě zpraviti, že pisatelem nadřečeného hanopisu není nikdo jiný než Urban Grandier, který prý si také prostřednictvím jisté Hamonové s královnou matkou, Richelieuovou odpůrkyní, dopisuje. Tato seznámila prý jej s oněmi kousky ze života kardinálova, které pak v satyře na pranýř postavil.

Když byl kardinál takto proti Grandierovi popuzen vtiskl mu Loubardemont nejvhodnější zbraň na domnělého hanopisce do ruky. Podal mu lživou a překroucenou zprávu o posedlých jeptiškách loudunských a tvrdil s nestoudným čelem, že je Urban veliký čarodějník, který se toliko pomocí svého pekelného umění z rukou spravedlnosti vymknul.

Kardinál Richelieu uměl se mstíti. Ihned opatřen byl Loubardemont plnou mocí, aby proti Grandierovi a spoluvinníkům jeho pro čarodějství, spolek s ďáblem a jiné zločiny proces zavedl. Udělena mu plná a neobmezená moc, aby s osobou obžalovaného nakládal, jak za dobré uzná, a žádných odporů, protestů a odvolání s jakékoli strany nedbal.

Zároveň vyzývali se všichni úřadové, aby Loubardemonta, kdyby toho potřeba byla, brannou mocí podporovali.

S jásotem uvítali nepřátelé Grandierovi nového spojence, když se s tímto plnomocenstvím do Loudunu vrátil. Byliť tam zatím pro blahodárnou jeho činnost výborně půdu připravili. Staří čerti vrátili se do jeptišek a vzali s sebou hejno nových. V krásném těle priorky ubytovalo se jich sedm najednou; hle, tu pekelná jich jména v abecedním pořádku: Aman, Asmodi, Balaam, Behemot, Gresil, Isaakarum a Leviathan. Vedle ní bylo v klášteře šest posedlých, šest od ďábla všelijak sužovaných a tři očarované jeptišky. Ba i mimo klášter rozežralo se ďábelství; byloť v městě šest posedlých dívek, dvě očarované a dvě od ďábla trápené. Nápadné bylo, že měly za zpovědníka vesměs Mignona. A ještě nápadnější, že se mimo Loudun dvě posedlé právě v Chinonu vyskytly, kde byl farářem Barre.

Ihned po svém návratu do Loudunu nařídil Loubardemont, aby byl Grandier nazejtří (dne 6. prosince 1633) časně z rána zatčen. Úřadník, jemuž byl rozkaz tento dán, nenáležel do počtu nepřátel Urbanových. I zpravil jej potajmu o hrozícím nebezpečí. Grandier poděkoval mu za dobrou vůli, ale prohlásil se, že neuprchne, že důvěřuje ve svou nevinu a v milosrdenství boží.

Urban byl zatčen, právě když se k ranním službám božím do kostela ubíral. Nepřátelé jeho dostavili se k tomu v plném počtu jako k nějaké slavnosti. Ubohý kněz byl na milost a nemilost vydán v ruce jejich. Ďábelská rozkoš svítila z očí těch

velebných a nevelebných pánů, vidoucích tak dlouho a tak usilovně pronásledovanou oběť ve svých spárech. Světští členové ohavného spiknutí proti Grandierovi ustoupili nyní do pozadí a přenechali dílo pomsty s plnou důvěrou zručnějším rukám svých kněžských přátel. Tito okázali své katanské vlohy ve světle nejkrásnějším. Však neostali sami ve spasitelném díle: celé hejno tmářů chtělo spolupůsobiti při divokém reji kolem spoutané oběti, jejíž nejhroznější zločin byl ten, že byla svobodomyslnější a upřímnější než oni. Chtěli se tu zároveň okázati v nadplňku moci své a poděsiti svou strašnou pomstou všechny, kdož se před nimi v tupé oddanosti neplazili. Zvláště mniši pospíchali sem z blízka i z daleka, aby pomáhali hanobiti, týrati a katanonovati toho, jenž se opovážil odhalovati před lidem kejkle jejich. Kutny všech barev a odstínů vlály vesele k Loudunu. Každý chtěl přiložiti polínko na hranici Grandierovu, každý chtěl záští své nasytiti pohledem na bolestné jeho umírání. Smrt obžalovaného byla již napřed ujednána a celý proces byl pouze ukrutná hra kočky s myší. Soudcové nenamáhali se ani, aby alespoň před lidem libovolné své počínání přistřeli rouškou zákonitosti: bez ostychu šlapali do prachu všechen zákon a řád, lidský i božský. Veřejně upláceli svědky proti Grandierovi a jiné zastrašovali hrozbami. Výpovědí ve prospěch jeho svědčících nezapisovali. Královský prokurátor Richard vloudil se o půlnoci do jednoho domu, aby dvě ženy ku křivému svědectví proti obžalovanému svedl. Vlastní jeho zeť, advokát Fournier, který při komisi úřad královského prokurátora zastávati musel, byl onou podlostí tak rozhořčen, že se ihned

místa svého vzdal. Loubardemont nepřijímal žádných stížností a odvolání a zakázal soudním sluhům pod přísným trestem, aby takové spisy nadále přijímali. Poněvadž jim bratr Grandierův, muž to všeobecně vážený a rada soudu loudunského, svými spisy a kroky na obranu nešťastného bratra veliké nesnáze působil, obvinili jej ústy jedné posedlé jeptišky z kouzelnictví a uvrhli do žaláře, z něhož teprve po smrti Urbanově vyšel. Lékaři, kteří posedlost se stanoviska své vědy posouditi měli, vybráni byli vesměs z lidí strannických, nepoctivých a nevědomých. Jaký div, že jednohlasně pozorované na jeptiškách úkazy za nadpřirozené a všechnu lékařskou vědu přesahující prohlásili! K dodávání léků pro jeptišky ustanovil Loubardemont lékárníka Adama, kteréhož v prvním procesu Grandierově parlament pro křivé nařčení k církevnímu pokání odsoudil. Nyní mstil se mu Adam tím, že dodával jeptiškám prostředky rozčilující, které vrozené jejich vlohy herecké vydatně podporovaly. Také biskup poitierský dopouštěl se všelikého bezpráví. Zrušil samovolně nařízení svého duchovního představeného, arcibiskupa bordeauxského, a zakázal jakékoli odvolání k tomuto. V celé diecesi dal s kazatelen zločiny Grandierovy v nejsprostších výrazech vyhlásiti s doložením, aby každý, kdo o nich nějakou vědomost má, za svědka k soudu se přihlásiti neobmeškal.

Grandier vězněn byl zprvu čtyry měsíce v zámku angersském. Modlitby a duchovní rozjímání byly tu jediným jeho zaměstnáním. Kanovník Bacher, jemuž se tam ze všech svých skutečných hříchů vyzpovídal, podal o něm nejlepší svědectví.

V bytě obžalovaného zabaveno bylo několik básní a svrchu dotčený spis proti celibátu. Při té příležitosti zabavili všechny listiny, jichž Grandier k obhájení svému použíti mohl.

Teprvé dne 2. února 1634 zavedli Loubardemont a zástupce biskupa, Demourant, výslech s obžalovaným. Po sedm dní byl vyslýchán a neodporoval si ani jednou ve svých odpovědích. Jediné, k čemu se přiznal, bylo, že sepsal zabavené ono pojednání o bezženství kněží. Na to odcestoval Loubardemont do Paříže a vrátil se po dvou měsících s novým usnesením státní rady, jímž se všeliké odvolávání zapovídalo a všem parlamentům a soudům přísně se zakazovalo, aby jakýmkoli způsobem do procesu Grandierova zasahovaly.

Když byl takto Loubardemont svou libovůli proti všemu obmezení pojistil, dal Grandiera do Loudunu převésti a do domu Mignonova zavříti. Zde špehovala lstivá žena soudního sluhy Bontema každý jeho krok a donášela všechno, co vyslídila, za tepla posedlým jeptiškám, které tím vědomosti svých ďáblů značně obohacovaly. Tak oznámila Bontemova dne 25. dubna priorce, že se Urban při krájení chleba lehce do prstu řízl. Priorka vytasila se krátce na to v kostele s lístkem papíru, na němž bylo několik krůpějí krve. Tvrdila, že je to znamení nové smlouvy, jíž Grandier moc ďábla Asmodiho opět v ní oživil. Ihned vrazil státní rada Loubardemont do vězení obžalovaného, ale nenalezl na něm ani nejmenší stopy krve. Však za to pomstili se mu ihned jiným způsobem. Čert v priorce rozpomněl se, že tělo Grandierovo na pěti místech tak znamenal, že je tam úplně nezranitelný. Druhého

dne byl Grandier obvyklým surovým způsobem ohledán. Úkol ten svěřil Loubardemont ranhojiči Manourimu, který byl Mignonův synovec a švakr jedné z posedlých jeptišek. Ten vysvlékl ubohého do naha, zavázal mu oči a ostříhal ho po celém těle. Na to ohledával je zvláštním hloubátkem na jednom konci špičatým, na druhém zakulaceným. Na místech, kde byl Grandier dle výpovědi nezranitelný, užíval tupého konce, na jiných obracel nepozorovaně hloubátko v ruce a bodal Grandiera ostrou špičkou až do kosti. Ohavné toto mučení trvalo drahnou dobu, než se pan Loubardemont bolestných výkřiků své oběti nasytil.

Hlavními svědky proti Grandierovi byli ďáblové v posedlých jeptiškách. Vymítači prohlásili totiž, že otec lži, byl-li řádně zaklínán, pravdu vyjeviti musí. Všechny výroky posedlých jeptišek, které těmto sami do úst kladli, hromadili tudíž co nezvratné důvody proti obžalovanému. Tak byli zároveň žalobníky, svědky i soudci a k tomu žalobníky lživými, svědky křivými a soudci nespravedlivými.

Posedlé rozděleny byly na čtyry skupiny a každá skupina měla své zvláštní vymítače. Barre nebyl sice do počtu těchto přijat, ale místo jeho vyplnil důstojně jeden františkán, páter Laktanc, který se drzostí a nestydatostí svou za vzor pravého exorcisty pasoval. Blíženec jeho byl kapucín Tranquillus. Vedle těchto ozdobili ještě kapucíni Lukáš, Protasius a Eliáš a karmelitáni Saint-Thomas a Saint-Maturin nestoudná čela vavříny dobytých nad ďáblem vítězství. Ve čtyrech kostelích najednou konaly se výslechy ďáblů před očima četně shromá-

žděného obecenstva. Dům boží snížen byl na boudu sprostých kejklířů.

Ačkoli se všichni tito páteři a četní jejich pomocníci poctivě snažili, aby posedlým úkol jejich usnadňovali, dopouštěly se tyto den co den rozmanitých poklesků, které „dobré věci“ v očích obecenstva nemálo škodily.

Páter Laktanc, maje na paměti časté rozpaky, jaké Barreovi zlomyslný ďábel svou latinou způsoboval, rozkázal tomuto, aby vždy jen francouzsky odpovídal. Oduvodnil svuj rozkaz tím, že prý se čert smlouvou Grandierovi zavázal, že latinsky odpovídati nebude; ostatně jsou prý někteří čerti nad míru hloupí a nevědomí. Však jednou se zapomněl a otázal se priorky latinsky: jak často (quoties) se jí ďábel v podobě kočky, psa, jelena a kozla okázal? Priorka odpověděla: „Den jsem si nepamatovala.“ Domnívalať se bezpochyby, že je v latině „quoties“ (jak často) a „quo die“ (kterého dne) jedno.

Když se jednoho čerta v priorce ptali, kam Grandier své čarodějnické knihy uschoval, udal byt jedné dámy, kterou pověst za milenku krásného kněze vyhlašovala. Ihned byl udaný byt prohledán, však po knihách nebylo tam ani památky. Vymítač zaklínal ďábla znova, aby pravdu vyjevil. Čert se omluvil, že prý tam knihy v pravdě byly, ale že je před chvilkou neť oné dámy odnesla. Posláno k neteři, ale poslové našli ji v kapli se modlící a při ni pouze modlicí knížku.

Jednoho dne čert tvrdošijně mlčel. Když jej nazejtří vymítač pro to peskoval, omlouval se tím, že prý musel včera v Paříži duši jistého člena parlamentu do pekla dopraviti. Učiněna poptávka

v Paříži a tu vyšlo na jevo, že tam toho dne žádný člen parlamentu nezemřel a žádný člen toho jmena, jaké čert udal, nežije, aniž kdy žil.

Jindy, když priorku kolem vězení Urbanova vedli, zastavila se tato, tvrdíc, že se s místa hnouti nemůže, poněvadž čarodějník své ruce z okna vystrkuje. Než okázalo se, že jsou okna vězení tak úzká, že Grandier ruku ani prostrčiti nemohl.

Na sliby velikých divů byli čerti štědří, ale splnění se obecenstvo z pravidla nedočkalo. Jednou prohlásil čert v priorce, že zejtra toho, kdo by skutečnost posedlosti jeptišek popíral, až do stropu kostela vymrští. Na druhý den zvolal abbé Guillet hlasitě v kostele, že nevěří vůbec v posedlost a že se mu celé to ďábelství jeptišek nad míru směšným jeví. Vyzval zároveň chvástavého čerta, aby na něm svou hrozbu splnil. Čert jej sice nechal pěkně na pokoji, ale pan Loubardemont chtěl jej co kacíře zatknouti a byl by nepochybně své nábožné předsevzetí provedl, kdyby mu nebyl bezbožný abbé do Italie ujel.

V květnu slíbil jeden z čertů v priorce ubytovaných, že ji dvě stopy od země pozdvihne. Však nadarmo napomínal jej páter Laktanc, aby slib svůj splnil. Jednou zdálo se, že se přece k slíbenému kousku chystá. Jeden z diváků nadzdvihl trochu priorčinu sukni a tu bylo viděti, jak se jednou nohou usilovně o podlahu opírá. Však na tom pokusu ďábel přestal.

Čert Beherit, chtěje bezpochyby tyto hříchy svých spolubydlitelů napraviti, slíbil, že Loubardemontovi čepičku s hlavy zdvihne a po celý žalm

Miserere volně ve vzduchu držeti bude. V určený večer shromáždilo se četné obecenstvo v kostele a očekávalo netrpělivě nevídanou věc. Než nadarmo zaklínal pater Laktanc Beherita, aby slibu svému dostál. Čepička ostala na hlavě pana Loubardemonta jako přibita. Čert nebyl tím tentokráte vinen, ale několik mladíků, kteří zpozorovavše, že stolice Loubardemontova právě pod jedním otvorem v kostelním klenutí, jímž se obyčejně svítilna spouštěla, se nalézá, nepozorovaně na půdu vylezli a pomocníka čertova, když se tam s udicí na dlouhé žíni dostavil, zapudili.

Aby pochybnosti, takovými nezdary v lidu vzbuzené, rázem byly zaplašeny, uspořádal páter Laktanc dne 20. května velkolepé vymítání ďáblů. Tři ďáblové najednou měli z panenského těla priorky vyjíti a při svém odchodu k zahanbení všech nevěřících Tomášů po ráně v levém boku posedlé a po otvoru v její košili, kazajce a šatu zanechati. Místa, kde se ty známky objeviti měly, byla již napřed určitě vytčena a délka ran i otvorů na vlas vyměřena. Slíbené divadlo přivábilo do kostela nesmírné množství diváků. Nejprvé prohledali znalci — před očima shromážděných — tělo a oděv priorky, zdali se na onom žádná rána, v tomto žádný otvor neb ukrytý ostrý nástroj nenalézá. Po dvě hodiny sužoval vymítač ďábly — byli to Aman, Asmodi a Gresil — otázkami ve frančtině a latině a přinutil je konečně k odchodu z těla posedlé. Tato svinula se v klubko a trhala i škubala sebou způsobem oko i cit urážejícím, až z ní pekelná cháska vyletěla. Pak si z hluboka oddechla a vyskočila se země, jakoby byla procitla ze strašného snu, než za chvilku poklesla

opět, skřížila ruce na prsa a vyňala náhle ruku z pod levého ňádra — s prsty zkrvácenými. Když ji na to prohledali, nalezeny v kazajce a šatu jejím dva, v košili tři otvory ztloušti prstu a pod levým ňádrem tři nepatrné řezy. Rány tyto byly tak lehké, že ani kůži nepronikaly, největší mezi nimi pouze zdélí ječného zrna.

Přítomný škotský šlechtic Marek Duncan, profesor filosofie a slavný lékař, vytkl hned v kostele exorcistům, že priorce ruce na zádech nespoutali, jak byli obecenstvu přislíbili. Později vydal v Saumuru spis: „Proti posedlosti uršulinek loudunských", v němž — ovšem se stanoviska své doby — pochybnosti své o tom předmětu snesl. Zajímavé jsou jeho námitky proti ďábelskému puvodu oněch ran na těle priorky a děr v oděvu jejím. Ďábel, vycházeje odněkud, nezanechává prý řezané otvory, nýbrž propáleniny; kdyby ale výminkou přirozený svůj oheň nevydal, protrhl by si prostě otvor a neužil by k tomu perořízku ani nůžek, jimiž ony známky na těle a v oděvu posedlé patrně byly učiněny. Dále byly otvory v šatech a v košili mnohem větší než rány, tak že prý se spíše zdá, že čerti z venčí do těla a nikoli z něho na venek pronikli. Nad to prý bije do očí, že nemusel čert vyniknuvší z těla dirkou tak nepatrnou ty veliké otvory do šatů dělati a že by byl ve své úzkosti spíše pohodlnější cestou pod košilí a sukní unikl.

Týž Duncan zahanbil podvodníky jiným způsobem. Tito tvrdili, že šest nejsilnějších mužu s to není, aby posedlou udrželi. Duncan dokázal to sám. Sevřel pravou ruku priorčinu tak pevně, že tou stra-

nou těla ani pohnouti nemohla. Vymítač poručil jí, aby se obrátila. Ona odpověděla: „Nemohu, vždyť mne drží za ruku!" — „Pusťte ji," zvolal páter, „jakž může se ďábelské lomcování jeviti, když jí údy svíráte!" — Duncan vzkřikl: „Má-li v sobě ďábla, musí býti silnější než já." — „Třeba jste byl výtečný filosof," odvětil Laktanc, „jest závěrka vaše přece nesprávná; neboť čert je mimo tělo lidské mnohem silnější vás, ale vejde-li do těla lidského, jsou výbuchy jeho zloby silami toho těla obmezeny." Duncan byl priorku tak pevně stiskl, že známky toho několik dní na rameně nesla. Ostatně musel smělý Škot pro svůj svrchu uvedený spis mnohá pronásledování snášeti a jedině ochrana vznešeného příznivce, maršálka de Brezé, uchovala jej pomsty mocného Loubardemonta.

Však ne pouze v Duncanovi, nýbrž v celém obecenstvu vzbudilo svrchu vypsané představení s Amanem, Asmodim a Gresilem vážné pochybnosti. Protestantské i katolické obyvatelstvo Loudunu vinilo pátery hlasitě z podvodu. Páter Laktanc použil na obhájení cti své a svých kolegů samého ďábla. Zeptalť se následujícího dne Balaama, jednoho z čertů v priorce zbylých, proč jeho páni bratři v tu chvíli z posedlé vylítli, když obecenstvo tvář a ruce její viděti nemohlo, čímž v nevěřících pochybnosti vzbuzeny byly. „Proto," odpověděl Balaam, „aby většina přítomných ve své nevěře a zatvrzelosti setrvala." Na základě ďábelského toho výroku nemuseli se více exorcisté ničeho strachovati: povedlo-li se jim něco, byl to očitý zázrak boží; nepovedlo-li se, zavinili to diváci svou nevěrou a zatvrzelostí.

Ze zdařených divů byly největší ty, že ďábel z úst priorčiných jednou husí brk a podruhé hedbávný knoflík vychrlil.

Posedlé jeptišky byly sice v soukromých domech ubytovány, ale členové spiknutí a vymítači měli k nim volný přístup. Ba někteří exorcisté podnikali se svými posedlými krasavicemi výlety na venkov, aby je tam na zdravém vzduchu úspěšněji léčiti mohli. Všechny protesty Grandierovy proti takovým zlořádům byly marny.

Jeden letní den určen byl k tomu, aby posedlé obžalovanému vůči postaveny byly Biskup poitierský přijel schválně k tomuto povznášejícímu divadlu do Loudunu.

Již dříve jednou žádal Grandier, aby jej zároveň s několika jinými stejně oděnými kněžími posedlým pannám, které ho osobně neznaly, představili a tyto vyzvali, aby jim okázaly mezi představenými onoho, který je očaroval. Odvolával se na podobný případ z historie církevních otců. Na církevním sněmu v Tyru obžalovala jistá žena křivě svatého Athanasia, že jí násilí učinil. Přítel jeho, kněz Timotheus, dokázal nevinnost svatého následujícím způsobem. Když nadřečená žena v plném shromáždění žalobu svou opakovala, povstal se svého sedadla a obořil se na ni: „Jak, ty se opovažuješ mne viniti, že jsem ti násilí učinil?“ „Ano,“ odpověděla žena, „tys lupič mé nevinnosti a dobrého jména.“ Svaté shromáždění propuklo v hlasitý smích a tím bylo vyšetřování skončeno. Žádosti Grandierově, aby se podobně očistiti mohl, nebylo vyhověno.

Nyní poprvé měl tváří v tvář své posedlé žalobnice spatřiti. Starožitný chrám svatého kříže stal

se jevištěm toho odporného výstupu. Nejprvé předložili soudcové Urbanovi rozličné předměty pravíce, že jsou to znamení ďábelských smluv, jimiž prý své čerty do jeptišek posílal. Jeden z těchto předmětu spadl teprve v kostele se stropu do prostřed shromáždění. Jiným zabránil prý Beheritovi, aby slíbený kousek s čepičkou páně Loubardemontovou provedl. Urban odpovídal klidně a důstojně, že těch předmětů k ničemu nepoužil a nikdy před tím neviděl. Kdyby pravda bylo, že se s ďáblem smlouva uzavírati může, on že to neumí.

Po té vyřítilo se ze sakristie jedenáct posedlých provázeno tlupou kapucínů, františkánů a karmelitánů. Jakmile dívky Grandiera spatřily, obklopily jej radostně se tvářice, pitvorně k němu se lísajíce a mistrem a pánem svým jej nazývajíce. Laktanc vyzval přítomné, aby s kajicnou myslí přihlíželi zázrakům, které bůh na oslavu své církve skrze ďábly konati bude a aby se za spásu ubohých jeptišek modlili. Na to oslovil Grandiera: „Ty's dotud svěcený kněz a farář. Povinnost tvá káže, abys k rozmnožení slávy boží z posedlých ďábly vypudil a tím trýzeň jejich ukončil. Nuže, pokus se o to, ač dá-li k tomu velebný biskup své svolení a přeruší-li na tak dlouho klatbu, která na tobě spočívá.“

Biskup sedící tu na vyvýšeném sedadle jako římský imperator v očekávání velkolepé štvanice, přikývl hlavou. Grandier přijal štolu a obřadní knihu, poklekl před biskupem na kolena a vyprosil si jeho požehnání.

Nejprvé přiblížil se k sestře Kateřině. Ale když ji počal zaklínati, daly se ostatní do takového vřesku, že musel umlknouti. Stejně zmařen byl pokus jeho

u ostatních. Když chtěl priorku řecky zaklínati, odsekla se smíchem: „Aj, jak jsi chytrý! Vždyť víš, že bylo mezi mnou a tebou hned z počátku umluveno, abychom nikdy řecky neodpovídali!“ Konečně po dlouhém domlouvání uvolila se posedlá, že mu bude v jakékoli řeči odpovídati. Ale když se počal tázati, přehlušily jej opět všechny posedlé divokým vřeskem, hřmotily kolem něho, svíjely a zmítaly se po zemi, dělaly kotrmelce, dorážely na Grandiera jako furie, klnouce mu jakožto původci svého trápení a hrozíce mu, že jej na kusy roztrhají. Byl to výjev, při němž se žádný z přítomných pocitu hrůzy a ošklivosti ubrániti nemohl.

Jediný Grandier stál pevně a klidně uprostřed pekelné té vřavy. Bez bázně, s ostrou výčitkou tkvělo temné, pronikavé jeho oko na tvářích rozsápaných jeptišek. Žádal snažně biskupa a soudce, aby k rozmnožení slávy boží a k oslavení církve ďáblům přikázali, aby jej ihned uškrtili a tak svou moc k němu dokázali, však aby se ho při tom jeptišky dotknouti nesměly. Žádosti té nebylo vyhověno, poněvadž prý se ďábel faráři bezpochyby smlouvou zavázal, že tak neučiní.

Vymítači utišili na chvíli posedlé a spálili všechna svrchu dotčená znamení ďábelské smlouvy Grandierovy.

Po té rozzuřil se znovu pekelný rej posedlých. Všechny sápaly se na obžalovaného, aby své nehty do něho zaryly. Urban pravil k nim klidně: „Nejsem ani váš mistr, ani váš sluha; ale proč mne chcete uškrtiti, kdežto mne svým mistrem nazýváte?“ Tím podráždil posedlé ještě více. Stěží zdrželi je vymítači, aby se na bezbranného kněze nevrhly

a nehty i pěstmi vztek svůj na něm neschladily. Nemohouce jinak, házely mu lítice své trepky na hlavu. „Hle, toť jsou ďáblové, kteří si své podkovy utrhávají!" zvolal Grandier posměšně. Tím skončil se památný tento výstup.

Ale když zuřivost jeptišek, bezpochyby též rozčilujícími prostředky uměle zaněcovaná, poněkud ochabla, dostavily se u mnohých výčitky svědomí. V priorce probudily se tak mocně, že by byla málem samovraždou svou posedlost ukončila. Vyběhlať v košili, s hlavou nepokrytou, s provazem kolem hrdla a se svíčkou v ruce na dvůr klášterní a stála tam plné dvě hodiny v nejprudším lijáku. Když se na to dvéře hovorny, kde vymítač jednu posedlou vyslýchal, otevřely, vběhla do ní, padla mu k nohám a zvolala, že se chce káti za bezpráví, jaké na nevinném Grandierovi spáchala. Pak vyběhla do zahrady, uvázala tam provaz na větev jednoho stromu a byla by se jistě oběsila, kdyby jí v tom ostatní jeptišky nebyly zabránily.

Také sestra Klára dohnána byla výčitkami svědomí k smělému činu. Když ji jednou vymítač do kostela přivedl, dala se do usedavého pláče a vyznala veřejně: „Všechno, co jsem v posledních čtrnácti dnech mluvila, je lež a křivé nařčení; všechno, co jsem udala, předepsali mi pater Laktanc, Mignon a karmelitáni. Bude-li mi ochrana přislíbena, vynesu ještě více na jevo.“ Ihned odvlekli ji vymítači z kostela a týrali ji doma tak dlouho, až vyznání své odvolala. Ale když ji o několik dní později opět do kostela přivedli a své kejkle znova s ní prováděti chtěli, potvrdila své dřívější vyznání. Po příkladu jejím učinila také sestra

Anežka stejné vyznání a prosila s pláčem všechny přítomné, aby ji z moci exorcistů vyprostili. Kněží nutili ji k přijímání. Ona namítala, že není dostatečně připravena. Tu vnutil jí vymítač mocí hostii, volaje: „Právě jen ďábel vzbuzuje v tobě tento odpor!" Ubohé dívky poznavše, že jim odnikud pomoc nekyne, naříkaly si hlasitě: „Víme předobře, co nás očekává, že nás budou pro toto vyznání nelidsky týrati; ale buď co buď, nebudeme a nesmíme mlčeti!" — „Ďábel mluví z nich!' volali jednohlasně vymítači a odstranili je z kostela.

Také jedna posedlá z města, jménem Mogreteva, přiznala se veřejně v kostele, že Grandiera křivě obvinila. Prosila boha zkroušeně za odpuštění takové nepravosti a pokleknouc před Loubardemontem a biskupem na kolena, zapřisahala je hlasem úpěnlivým, aby vyznání toto za pravdu přijali a její svědomí smrtí nevinného člověka neobtěžovali. Loubardemont odpověděl jí hlasitým smíchem a biskup ujišťoval přítomné, že je to nová finta satanova, aby srdce nevěřících ještě více zatvrdil. Tak mluvili velební tito pánové týmž jazykem, kterým každé slovo posedlých proti Grandierovi za jistou pravdu a za nezvratný důkaz prohlašovali.

Takové libovolné a stranické počínání přesvědčilo konečně i většinu obyvatelstva loudunského, že je posedlost jeptišek holá šalba a soudní řízení proti Grandierovi nemotorná kukle, v níž se ukrývá nejjizlivější osobní zášť. Hlasité reptání proti podvodným mnichům a nespravedlivým soudcům ozývalo se městem. Nevole obyvatelstva vzrůstala tím, že posedlé jeptišky ponenáhlu také jiné obyvatele

a obyvatelky města z největších hanebností viniti počaly. Jitření toto nabylo rozměru tak povážlivých, že královský komisař dne 2. července 1634 na všech rozích prohlášku nalepiti dal, v níž se všem obyvatelům Loudunu bez rozdílu stavu a důstojenství přísně zapovídalo jeptišky neb jiné posedlé osoby, jakkoli zlehčovati a urážeti — a to pod pokutou 10.000 livrů, dle okolnosti i větší, a pod jinými tresty.

Tím udušen byl na nějaký čas všeliký odpor. Avšak bezohlednost a zlomyslnost vymítačů, kteří nejváženější obyvatele Loudunu ústy jeptišek hanobili a baillimu i sudímu za to, že se Grandiera tak vřele ujali, nejhanebnější úklady strojili, dohnala občanstvo k poslednímu zoufalému kroku. Dne 8. srpna 1634 shromáždilo se na radnici a sepsalo memorandum k samému králi, v němž proti bezprávnému jednání exorcistů protestovalo. Dokazovalo, že byly činěny otázky jedině za tím účelem, aby se nejváženější rodiny v městě potupily. Na pouhou výpověď jedné posedlé vnikl Loubardemont do obydlí počestné paní a dal tam všechno prohledati, aby nalezl jakési kouzelnické knihy. Jiné dámy dal v kostele vyvolati a pak doma při zavřených dveřích do naha vysvléci, aby na nich nalezl ďábelská znamení. Dále protestovalo proti tvrzení vymítačů, že ďábel, byv řádně zaklínán, pravdu vyjeviti musí, odvolávajíce se na písmo svaté, na církevní otce a na sorbonnu, která náhled ten zatratila.

Brzy na to prohlášen byl v Loudunu královský dekret, jímž se ono usnesení občanstva zrušovalo a jakožto vzpoura proti úřadům královským

přísně káralo. Zároveň zapovídalo se v něm baillimu a konšelům, aby nadále jakékoli shromáždění občanů za účelem věcí, které v obor soudní komise náležejí, dovolili. Tím bylo občanstvo úplně libovůli exorcistů vydáno.

K vynešení ortelu nad Grandierem připravovali se pokrytečtí soudcové rozličnými náboženskými obřady: dali v úmyslu tom mše sloužiti, uspořádali procesí a j., aby lid uvěřil, že jednají výhradně v prospěch náboženství. Konečně vynešen byl ortel v klášteře karmelitánském, v slavném sezení — jeden z nejhroznějších ortelů, které kdy ruka lidská podepsala.

Zněl slovo od slova takto: „Poněvadž Urban Grandier ze zločinu kouzelnictví a z mnohých jiných zločinů s dostatek usvědčen jest, má s hlavou nepokrytou, s provazem kolem hrdla, v ruce hořící svíci nesa, u dvojích dveří chrámových církevní pokání činiti, boha, krále a vrchnost na kolenou za odpuštění prositi, po té na hranici vsazen, ke kůlu přivázán a se všemi dotud nezničenými znameními ďábelského spolku a kouzelnými znaky, jakož i s rukopisem pojednání proti bezženství kněží od něho sepsaným za živa upálen a popel jeho do větru rozmetán býti. Z jmění jeho, kteréž se má zabaviti, budiž měděná deska zakoupena a s tímto nálezem na ní vyrytým v kostele uršulinek na vyvýšeném místě na věčnou památku zavěšena. Nad to má řečený Grandier před vykonáním tohoto nálezu řádnému a mimořádnému mučení podroben býti, aby udal jména svých spoluvinníků.“

Jakmile byl tento nelidský ortel podepsán, přistoupil Loubardemont k jeho vykonání. Bylo to 18. srpna 1634.

Z rána toho dne objevil se ve vězení nešťastné oběti jeden ranhojič v průvodu Manouriho, onoho bídníka, který byl při hledání ďábelských znamení podvodným hloubátkem tělo Grandierovo tak nemilosrdně rozbodal. Když Grandier svého dřívějšího mučitele spatřil, zvolal: „Přicházíš, kate, abys mne docela usmrtil? Zdaž jsi se nenamučil do syta mého ubohého těla? Nuže, roztrhej si mne na kusy!“ Ale tentokráte přivolali soudcové k vykonání hanebné operace jiného ranhojiče, jakoby se byli v posledním okamžiku za svou strannickou vášnivost zastyděli.

Ranhojič musel vězně znovu na celém těle ostříhati. Když jeden ze soudců žádal, aby mu také obočí ostříhal a nehty utrhal, odpověděl ranhojič s nevolí, že ho k tomu žádná moc na světě nepřinutí. Urbana prosil pohnutým hlasem za odpuštění. „Věřím milerád,“ odpověděl tento, „že jste jediný, který se mnou ještě útrpnost má.“ „Vy nevidíte celé obecenstvo,“ pošeptal mu ranhojič do ucha. —

Ohledavše a probodavše ještě jednou nahé tělo své oběti, oblekli ji mučitelé do staré špinavé haleny a odvezli v zavřeném voze do soudního domu. Tam byla již četná a vybraná společnost shromážděna, aby spatřila hrdého, krásného muže v nejhlubším jeho ponížení. Hrdost jeho byla zlomena, krása uvadla v temném žaláři. Klečel tu s rukama spoutanýma, v rozedrané haleně, líce maje vpadlé, oči vyhaslé. A před ním pestřil se sbor vznešených

dám s paní Loubardemontovou v čele a pohlížel s hrůzou a ošklivostí na zdrceného čaroděje. Soudcové byli jim postoupili svá křesla a šeptali si v pozadí jizlivé poznámky do ucha. Páter Laktanc a františkáni exorcisovali vzduch, zemi i klečícího Grandiera.

Na to odkopl mu sekretář klobouk s hlavy a zvolal: „Obrať se, bídníče, a pokoř se před umučeným.“ Grandier poklonil se před křížem s hlubokou uctivostí a šeptal vroucí modlitbu. Sekretář přečetl mu ortel chvějícím se hlasem. Odsouzenec vyslechl jej klidně a promluvil na to k soudcům hlasem pevným: „Dokládám se bohem otcem, synem i duchem svatým a blahoslavenou pannou, že jsem nikdy čarodějníkem nebyl, nikdy svatých míst a věcí nezneuctíval a ničeho o čarodějství nevím, kromě toho, čemu učí písmo svaté, kteréž jsem vždycky hlásal. Nikdy neměl jsem víry jiné, než jediné víry naší svaté matky, katolické, apoštolské, římské církve. Zříkám se ďábla a všeho, co k němu hledí, vyznávám spasitele svého a modlím se k němu, aby krev jeho též pro mne na zmar prolita nebyla, abych pro nesmírné zásluhy jeho odpuštění svých hříchů dosáhl. Vás, milostiví pánové, snažně prosím o zmírnění přisouzeného mně trestu, aby má duše v zoufalství nepoklesla.“ Dvě hodiny na to žádal jej Loubardemont v tajné rozmluvě, aby udal některé spoluvinníky; jen pod tou výminkou slíbil mu zmírnění trestu. Grandier odpověděl mu hrdě: „Nemám žádných spoluvinníků, poněvadž jsem sám nevinen!“

Hned po té rozmluvě přikročeno k mučení. Způsob, jakým bylo vykonáno, přesahá ukrutností

svou všechno, co kdy zvířecí surovost a ďábelská vybroušenost v tomto oboru vykonala. Nohy Grandierovy položeny byly mezi dvě silné desky a tyto provazy přepevně utaženy. Na to vráželi kladivem železné klíny mezi nohy a prkna a sice čtyry při řádném, osm při mimořádném mučení. Soudcové a mniši nebyli s katem nikterak spokojeni. Loubardemont obořil se naň, že přihotovil klíny příliš slabé; žádal mermocí na něm, aby zaopatřil silnější, a neupokojil se dříve, pokud kat přísahou nestvrdil, že jsou to největší jeho klíny. Přítomným františkánům a kapucínům, kteří nejprve nad klíny, kladivem a deskami své vymítačské kejkle provodili, aby prý ďábel účinek těchto mučidel oslabiti nemohl, zdálo se snad, že si kat při mučení příliš šetrně počíná; neboť prohlásili, že čert nesvěcenci snadno vzdorovati může, a vydravše katovi kladivo z ruky, jali se sami ze všech sil klíny zatloukati. Strašná bolest zbavila Grandiera několikrát smyslu. Zdvojené rány probudily jej pokaždé opět. Velební katané zaráželi klíny hloub a hloub a ustali teprvé, když byly obě nohy úplně rozdrceny a morek z hnátu vyprýšťoval. A tito lidé — však co dím? tito netvorové udusili v svých kutnách poslední jiskru lidskosti — osobovali si bezbožným jazykem jmeno služebníku božích, neostýchali se tvrditi, že páchají takové neslýchané ukrutenství ve jménu boha milosrdenství a lásky! Grandiera vinili ze zneužívání svatých věcí. A sami tropili kejkle se vším, co svato v křesťanstvu, a rouhali se slitovníku způsobem nejohavnějším. Grandiera vinili ze spolku ďábelského. A sami byli vtělení ďáblové, dokázali, že dovedou netoliko své bližní mukami pekelnými spasitelně

děsiti, ale i muka taková za živa vlastnoručně jim připravovati.

Urban snášel hrozné ony bolesti s trpělivostí a stálostí podivuhodnou. Nenaříkal si, nelál svým mučitelům. Modlil se hlasitě a vroucnost té modlitby dojala jednoho z úředníků tak mocně, že ji po něm napsal. Musel však Loubardemontovi přislíbiti, že ji nikomu neokáže.

Když na Grandiera naléhali, aby se přiznal, odpověděl: „Nejsem čarodějník ani bezbožník.“ Své ostatní poklesky vyznal upřímně; ale žádná bolest, žádná hrozba nevydobyla z něho jmena ženštin, s nimiž obcoval.

Zmučeného položili v poradní síni na slámu a nechali jej tam čtyry hodiny ležeti. Časem přicházeli k němu Loubardemont a přemlouval jej, aby nějakou listinu podepsal — však nadarmo. Z ostatních nevšímal si ho nikdo.

Po čtvrté hodině odpoledne položili jej holomci na nosítkla a odnesli dolů ke dveřím soudního domu. Grandier ujišťoval provázejícího jej úředníka, že všechno vyjevil, nic více že netíží jeho svědomí. Úřadník zeptal se ho pohnutě: „Chcete, aby se za vás modlitby činily?“ Tím prokážete mi velikou milost,“ odpověděl Grandier, „prosím vás za to.‘

Dali mu do ruky svíčku — on ji políbil. Když jej nesli městem, pozdravoval lidi v ulicích nakupené a prosil je, aby mu v modlitbách svých místečka popřáli. Když průvod chrámu svatého Petra došel, poručil Loubardemont, aby odsouzeného s nosítek sňali: kleče měl zde podruhé ortel svůj vyslechnouti. Ale rozdrcené nohy nemohly ubohému více

sloužiti; upadl na břicho. Ostal tak ležeti, čekaje trpělivě a bez reptání, až jej pozdvihli.

Tu přistoupil k němu přítel jeho, pater Grillau, a objav jej se slzami, pravil: „Rozpomeň se, že Ježíš Kristus mukami a smrtí kříže k bohu, otci svému, povýšen byl. Pečuj, šlechetný muži, jen o svou duši. Přináším ti požehnání tvé staré matky. Ona modlí se se mnou k bohu, aby ti prokázal milosrdenství a do ráje svého tě přijal.“ „Buď matce mé synem,“ odpověděl Grandier, „na hořké této cestě potěšuje mne přesvědčení, že umírám nevinně; důvěřuju v boha, že mi bude milostiv.“

Mniši pobídli holomky, aby tuto rozmluvu přerušili. Nechtělit, aby obecenstvo duševní stav obžalovaného poznalo. Nepopřáli ubohému ani zpovědníka. Bylť žádal o patera Grillaua a jednoho augustiána. Žádost tato byla zamítnuta: chtěli mu vnutiti za zpovědníky dva z oněch mnichů, kteří na něm v mučírně tak kanibalsky zášť svou chladili: kapucíny Tranquilla a Claudia. Však on se nechtěl svým katanům zpovídati.

Širé prostranství kolem hranice poseto bylo diváky. Z daleka pospíšili do Loudunu, aby viděli smrt strašného čaroděje. Stěží klestil si průvod vlnami lidu cestu. Množství holubů poletovalo kolem hranice. Nadarmo snažili se soudní sluhové svými halapartnami, luza křikem je zaplašiti. Mnichům přišla více vhod veliká moucha, která ustavičně kolem hlavy Grandierovy bzučela. Vysvětlovali lidu, že se v hebrejštině ďábel nazývá bohem much. Ona moucha je prý čert, který Grandiera do pekla odnese.

Když průvod před hranicí stanul, přiblížil se k odsouzenci farář troismoutierský, jeden z nepřátel jeho, a prosil ho za odpuštění: „Odpouštím všem svým nepřátelům z celého srdce, doufaje, že i bůh mi odpustí.“ Také onen úřadník, který byl modlitbu jeho v mučírně opsal, přistoupil k němu a chtěl ho za odpuštění prositi. „Vy jste mi neukřivdil; konal jste pouze svou povinnost,“ pravil k němu Grandier. Poctivý tento úřadník slíbil též odsouzenci, že mu popřeje čas, aby mohl k lidu promluviti a že jej dá před zapálením hranice uškrtit. Však mstiví a suroví mniši, kteří oběť svou až do posledního vzdechu s divokou sběsilostí pronásledovali, překazili obojí.

Nejprve byl Grandier železným kruhem ke kůlu upevněn. Na to jali se mniši vymítati ďábla ze vzduchu a z dříví hranice. K otázce jejich, chce-li nyní konečně vyznati, odpověděl: „Vyznal jsem již všecko; doufám, že budu ještě dnes u svého boha.“ Sekretář přečetl mu ještě po čtvrté ortel a napomenul jej znova, aby vyznání učinil. „Co jsem vyznal na trápení, je ryzí pravda!“ zvolal odsouzenec.

Když chtěl promluviti k lidu, nastříkali mu mniši tolik svěcené vody do obličeje, že ani slova ze sebe vypraviti nemohl. Když chtěl znova počíti, přiskočil k němu jeden mnich a líbal jej tak prudce v ústa, že je otevříti nemohl. „To bylo jidášské políbení!“ zaúpěl Grandier. Mniši obklopili jej a dali mu k ústům železný kříž. „Polib, polib umučeného!“ volali před lidem, a zatím rozráželi mu znamením spásy obličej a rty, že mluviti nemohl.

Vzdal se konečně. Poprosil toliko diváky, aby se zaň pomodlili „Zdrávas královno a Zdrávas Maria“. Ještě jednou tázali se ho vymítači: „Chceš se káti a

vyznati?" — „Vyznal jsem všecko," odvětil Grandier, „a důvěřuju v boha a jeho milosrdenství."

Na pokynutí úřadníkovo chtěli nyní holomci odsouzence uškrtiti. Ale mniši byli do určeného k tomu provazu potajmu tolik uzlu nadělali, že nebyl k potřebě. Jiný provaz nebyl po ruce. Františkáni, karmelitáni, dominikani volali jedněmi ústy: „Oheň, oheň!"

„Tak se tedy plní, co mi bylo přislíbeno!?" zvolal Grandier třikráte. Sám uchopil se provazu a chtěl si kličku kolem hrdla položiti. Tu zatřepal mu pater Laktanc hořícím věchtem před očima a vzkřikl: „Nechceš se ještě ďábla odříci? Jen ještě okamžik života ti vyměřen!" „Neznám ďábla; bože, buď mně milostiv!" zvolal Grandier. Zběsilý mnich zapálil sám, bez rozkazu úřadníkova, hranici pod nešťastnou obětí. „Ach, otče Laktanci," pravil k němu Grandier jemným hlasem, „kde ostává láska? Jest buh na nebesích, který mne i tebe souditi bude. Zvu tě před jeho soudnou stolici ode dneška za měsíc!" Znova nastříkali mu mniši svěcené vody do obličeje. Diváci byli milosrdnější; se všech stran volali na holomky: „Uškrťte jej!" Však již bylo pozdě, pro plameny nemohli se holomci více k němu dostati. „Bože, v tebe doufám; smiluj se nade mnou, bože!" byla poslední slova Urbana Grandiera. Shořel za živa.

Dílo mstivosti kněžské bylo dokonáno. Však nikoli! Muselit podlou, blbou lží památku jeho ještě více zohyzditi. Několik dní po jeho smrti nalepili na všechny rohy otisky smlouvy Grandierovy s ďáblem, kterou prý kdesi našli. Zněla takto:

„Já nížepsaný uznávám tebe, můj pane a mistře Lucifere, za svého boha, jemuž sloužiti chci až do smrti. Zříkám se každého jiného boha a Ježíše Krista, všech svatých, římské, apoštolské církve a všech jejích svátostí a všech modliteb, které by věřící za mne činili; slibuju ti dále, že budu seč mé síly stačí, zlé činiti a jiné k zlému sváděti. Zříkám se biřmování a křtu a veškerých zásluh Krista a svatých jeho. Kdybych tobě sloužiti, tobě se klaněti a třikrát denně ti obětovati přestal, nalož s životem mým po své libosti. Prvopis té smlouvy nalézá se v pekle, v Luciferově kabinetu. Svou krví podepsal: Urban Grandier.“

Dodati ještě sluší, že páter Laktanc právě za měsíc po Grandierově smrti v strašných bolestech skonal.

V redutě.

(Lumír 1875, č. 3.)

Falstaff. Uf! Ďas mne svedl, abych si vyměnil za lehký volný talár ten pytel koudele.

Dante. Sám jsi tomu chtěl. Ostatně není ta osmiliberní božská komedie právě polehčující okolností mého kostymu.

Falstaff. Vyslídil jsi už svou paní?

Dante. Ovšem. Vidíš tu královnu noci s půlměsícem ve vlasech, od hlavy k patě oděnou v černý atlas, s vějířem pestrých fantastických obrázků v ruce?

F a l s t a f f. A půvabná ta cikánka po jejím boku je slečna Božena?

D a n t e. Tak jest. Tvářil jsem se před nimi, jakobych úmyslně zavíral zrak i sluch všemu, co se vztahovalo k dnešní výpravě; ale za to povolil jsem Bětě čtvrthodinnou audienci a ta mi vypsala kostýmy jejich do nejskrytější arabesky a přesky, žebych je pomocí toho zatykače našel mezi tisíci cikánek a královen noci.

F a l s t a f f. Upřímně vyznávám, že se mi tvé konání naprosto nelíbí. V posledním okamžiku předstíráš nutnou přípravu k trestnímu líčení, nutíš svou paní, aby šla sama s přítelkyní na redutu a pak se plížíš za nimi se všemi příznaky policejního vyzvědače. Zdá se mi věru, že by ti slušel nejlépe kostým mouřenína benátského.

D a n t e. Žert, pouhý žert! Rád bych jen viděl, jak se umí baviti beze mne. A pak není to dozajista špatný masopustní šprým sváděti k nevěře vlastní ženu. Pokusím se o to.

F a l s t a f f: Nerouhej se bohu! Hleď, ty se mučíš pochybnostmi o svém štěstí, já pak se blažím pochybnostmi o svém neštěstí.

D a n t e. Smutné to blaho! Já na tvém místě jednal bych zcela jinak. Nemluvil bych kradmými pohledy a vzdechy, jako zamilovaný panoš, ale řekl bych jí krátce a rovně, co mám na srdci.

F a l s t a f f. Vím napřed, že by mne smíchem odbyla. Což nepozoruješ, jak uštěpačně a kousavě se mnou mluvívá, jak ráda mne do rozpaků uvádí, jak horlivě zpytuje mé slabé stránky, aby se mi při každé příležitosti vysmála? Z chování jejího mu-

sil by i méně ostrovtipný psycholog poznati, že jsem jí lhostejným.

Dante. Již lepší psychologové, než jsi ty, zoufali nad hádankou ženského srdce. Každá nemiluje slzou a vzdechem. Ostatně buď jak buď, máte-li si vyznati lásku, musíš ty učiniti začátek. Dnes je k tomu příhodná doba: v tomto zakuklení můžeš jí bez rozpaku učiniti nejohnivější vyznání. V nejhorším případě vysměje-li se ti, vysmála se Falstaffovi. (Změněným hlasem.) Nuž, mé básnické požehnání na cestu: já půjdu zkoušeti svatost své Beatrice.

Falstaff. (Změněným hlasem.) Provázej tě Virgil!

* *
*

Královna noci. Hleď, tamhle se batolí tvůj manžel ve vatě a žárlivosti.

Cikánka. A tamhle vzdychá tvůj smutný Dante po své Beatrici. Ubožáci netuší, že nám prozradil Josef již předevčírem do nejdrobnějších podrobností bohomrzký jejich plán, nejméně pak tuší, že jim udala Běta obráceně naše kostýmy. Ty natáhni mého čistého Falstaffa na skřipec žárlivosti, já pak vyloudím na tvém dřevěném seladonu nějaké básnické vyznání lásky.

* *
*

Dante. Kořím se ti, spanilá noci, patronko básníků!

Královna noci. Chceš, abych tě zlatýma křídloma snu unesla k nohám Beatrice?

D a n t e. Nikoli, spanilá masko, tys Beatrice má. Škoda, že patříš jinému.

K r á l o v n a n o c i. Můj manžel je ctihodný muž.

D a n t e. Chladný tón těchto slov připíná křídla mé naději. Ctihodný? Nic než ctihodný! Řekni lépe: všední, nudný, suchopárný, řekni: muž, k němuž tě připoutaly okolnosti, nic více, jemuž patří tvá ruka, nikoli tvé srdce.

K r á l o v n a n o c i (pro sebe). Mluví tak opravdově. (Nahlas.) Dost již toho — dalšího rozvlečení ten pavučinový vtip nesnese.

D a n t e. Nebuď ukrutnou, tušíš zajisté, kdo jsem. Hleď, v umělé této jeskyni jsme ukryti před všetečnými zraky. Tvá družka baví se v protějším konci sálu. Chvíle je příznivá. Zašeptni jen slůvkem, že opětuješ mou lásku, podej mi jen bílou ručku, abych jí svěřil plamenným políbením celý žár své duše.

K r á l o v n a n o c i (pro sebe). Nemožno! Nemožno! (Nahlas.) Ah, poznávám tě již. Docházíš jako přítel manželův do našeho domu, ba napohled jako ctitel mé přítelkyně — není-liž pravda?

D a n t e (pro sebe). Kýho ďábla! Toť Jaroslav. (Nahlas.) Dívka ta je mi lhostejná. Tobě jen platil každý tluk mého srdce. Ostatně, vždyť jsi již porozuměla mým pohledům a vzdechům, vždyť opětovala tvá ruka tajná stisknutí má, vždyť jsi ráda naslouchala mým šepotům, za šera, ve výklenku okna . . .

K r á l o v n a n o c i (pro sebe). Můj bože, jasno, strašně jasno přede mnou! (Nahlas.) Ale jak odstraníme ty překážky, které klade osud naší lásce?

D a n t e (pro sebe). Zmije! (Nahlas.) Což nám po nich? Což nám po slibech a povinnostech, po úsudku světa, po štěstí manželově, po hlasu svědomí — po všem, po všem!

K r á l o v n a n o c i (pro sebe). Hrozné! (Nahlas.) Pusť mne, pusť mne — přichází cikánka! (Odkvapí.)

D a n t e. Mé obavy se splnily! Skutečnost stojí přede mnou v hroznější podobě, nežli jsem tušil v dobách nejčernějších. Jak se chvěla ruka její v mé, jak unyle plály zraky její otvorem masky. Kdyby nebyla přišla cikánka, byl bych snad okradl přítele, padoucha, o všechno, co je po zákonu světském i božím mým nejsvětějším majetkem!

* *
*

C i k á n k a. Podivno! Můj manžel si nevšímá hrubě královny noci a věsí se jako stín na mé paty. Podivno!

F a l s t a f f. Hádej mi z rukavice, krásná cikánko!

C i k á n k a. Tento šev mi praví, že trpíš na vodnatelnost vtipu.

F a l s t a f f. Dle této uštěpačné odpovědi tě poznávám. Tvůj smích je lahodný jako zvonky, ale mé lásce zní truchlivě jako hrana.

C i k á n k a. Dle těchto nemotorných žertů poznávám zase já tebe.

F a l s t a f f. Ó, kdybys mi viděla do duše, jak málo je k žertům nakloněna! Miluju tě! Vím, že bysi se úsměšně neb chladně odvrátila ode mne,

kdybych sňal škrabošku tu, pod jejíž záštitou jsem se odvážil vyznati tobě nejhlubší své city.

Cikánka (pro sebe). Nevěřím svému sluchu! Že by miloval Boženu?! (Nahlas.) Však, co by tomu řekla královna noci?

Falstaff. Co nám po ní? Co mne k ní poutá, než svazky obyčejné zdvořilosti? Brániti by lásce naší nemohla.

Cikánka (pro sebe). Již není pochyby! Ó, já nešťastná! (Nahlas.) Je to dobrá žena.

Falstaff. Možná, ale ty's anděl, ty's seraf, a kdybys byla ďáblem, poslední krví srdce svého bych se ti zapsal.

Cikánka (pro sebe). Déle toho nesnesu! (Nahlas.) Opakoval bys to, kdybych sňala škrabošku?

Falstaff. Tisíckrát.

Cikánka. Nuže, bídníku! (Snímá škrabošku.) Ha, mlčíš, klečíš tu zahanben před ubohou, zrazenou ženou. Pryč tu larvu, abych viděla, umíš-li se ještě stydět! (Strhne mu masku.) Co to? Pan Jaroslav!

Falstaff (smutně). Běta nám udala opačně kostýmy.

Cikánka (radostně). A nám Josef.

Falstaff. A štěstí, které se tak netušeně na mne usmálo, rozplasklo se jako pestrá bublina.

Cikánka. Zkuste je podruhé. Škrabošku na tvář. Tamhle přichází královna noci. Má vás za mého muže; použijete-li chytře této mýlky, můžete vyzvěděti všechno. Já ustoupím za sloup.

* *
*

Falstaff. Krásná noci, podej mi ruku k dobrému skutku!

Královna noci. K jakému?

Falstaff. Mladík, kterého znáš, miluje dívku, kterou znáš také. Však mladík si netroufá vyznati dívce svou lásku. Nechtěla bys převzíti úkol prostřednice?

Královna noci. Byl by to úkol nevděčný. Pravda, dívka ta byla mladíku upřímně nakloněna, snad vroucněji, než tušíš, však on se stal navždy nehodným její lásky!

Falstaff. A čím?

Královna noci. Lhal jí lásku a miloval jinou.

Falstaff. Přísahám za něho, že byla a jest jedinou hvězdou jeho života!

Dante (šeptem k Falstaffovi). Zastřelím tě, hanebný svůdce mé ženy!

Falstaff. O deset lahví šampaňského se vsázím, že tak neučiníš!

Dante. Co, ještě žerty! (Strašlivým hlasem.) Právě bije půlnoc; po zákonu krále Masopusta škrabošky dolů! (Trhá škrabošku s obličeje.)

Falstaff a cikánka (jež byla přistoupila, snímajíce škrabošky, se smíchem). Ať žije král Masopust!

Dante (dívá se chvíli vyjeveně na oba, pak se smíchem). Ať žije! A proč vy, slečno Boženo, nesnímáte škrabošku?

Falstaff. Jest to poslední její vzdor. Nyní vzhůru, k šampaňskému!

Bahadur.

Obrázek z Východní Indie.*)
(Květy 1880, s obrázky.)

I.

Vytrhl jsem se napolo z objetí ranního snu a zrak muj spočinul chvilku na stěně, vykládané malými zrcadly z ruznobarevného skla, kolem nichž se vinuly vkusné zlaté arabesky a s nimiž se střídaly plochy, pokryté pestrými malbami na omítce — malbami zcela zvláštního, samorostlého zpusobu, jež představovaly podivná zvířata a figury lidské v neobyčejných krojích.

Zavřel jsem opět oči s nejasnou představou, že odpočívám ve své střízlivé panické ložnici a že připravuje matka v kuchyni vedle prosaické snídaní, ono vidění na stěně pak že bylo jen posledním za mihnutím nějakého vzdušného paláce tisíce a jedné noci, do něhož mne byl prchající čaroděj Sen naposled zanesl. Ale znenáhla začal se můj duch pro

*) V tomto náčrtku chtěl jsem skupiti některé zprávy cizích cestovatelu, zejména Francouze L. Rousseleta, o kraji a lidu Radžastanu (t. j. oblasti přečetných domorodých knížat hindustanských, pod vrchní vládou Anglie větší neb menši část panovnické své moci zachovavších) v celek, kterýž by podal alespoň částečný obrázek oné zajímavé končiny. K vuli větší souvislosti a živosti podávám tyto věrně z pramenu vzaté podrobnosti ve formě úryvku z fingované vlastní cesty po Hindustanu, kterou jsem bohužel jen v duchu častokráte konal. Slabá belletristická nit, která se tím fingovaným cestopisným úryvkem lehce táhne, zakládá se na skutečném příběhu, o němž se zmiňuje několika slovy Rousselet ve své „L' Inde des Rajahs". Poznámka spisovatele.

bírati k vědomí pravého stavu věcí. Střelhbitě vykonal v myšlenkách opět cestu do Terstu, odtud do Kahýry, na to indychově modrými vlnami Rudého moře do Adenu, pak indickým oceánem do Bombaye, kam jsem připutoval, abych poznal zemi, k níž touha má jako k báječnému Cipangu rozpínala ode dávna své plachty, zemi, jejíž pouhé jméno ve mně vždy budívalo představy nevídané krásy a nádhernosti, zemi, kde vznáší se nad obrovskými pomníky dávné vzdělanosti duch velikolepé poesie, která složila v posvátném sanskritu, praotci našich jazyků, tisíceré poklady své.

Doba dešťů, trvající v Indii od polovice června do polovice října, zdržela mne v Bombayi; použil jsem této nucené zastávky, abych se jaks taks naučil obyčejnému jazyku tuzemců, t. zv. „hindustani", a zároveň vnikl do tajemství umění fotografického, kteréž se mi jevilo co velmi užitečné vademecum.

V říjnu pak vydal jsem se s jediným indickým sluhou chutě do Radžastanu, kde se ještě zachovala pravá ryzí Indie, neporušená vlivem anglických bavlnářů, kteří se již tak pevně zapředli v bohatém poloostrovu hindustanském, v tom krásném „listu velikého leknínu, plovoucího na moři", t. j. světa dle poetického názoru indického.

V Radžastanu spokojují se prozatím pouhou vrchní vládou nad množstvím domácích panovníků, „radžů". Prošel jsem již několik těchto knížectví, jež byla z části založena, dávno před Kristem, a jejichž panovnické rodiny odvozují původ svůj od samého Rámy a spravují země své zákony, posvěcenými ctihodným stářím tisíciletí.

Nyní ležím v Ulwuru (jak píšou jméno to Angličané; časem píše se také Alvar, tuzemci pak vyslovují je Eluer), hlavním městě království stejného jména, v jednom z paláců královských, kterýž mi pohostinný „maharao radža" (t. j. veliký vévoda král — dle našich pojmů, dělících přísně velkovévody a krále, malý nesmysl) za bydliště propůjčil. Maharao ulwurský náleží k menším Anglii poplatným panovníkům indickým; roční jeho příjem z království obnáší pouze 9 milionu franku.

Přijel jsem večer před tím do sídelního jeho města s královskou poctou: dověděv se o mém příchodu do jeho země vyslal mi vstříc prvního svého dvořana, Bahadura, s četnou skvělou družinou, která mne u veliké slávě, na slonu, ověšeném zlatotkanými látkami, doprovodila do Ulwuru. Knížata indická jsou vůbec velmi pohostinná a zahrnují zejména evropské cestující úsluhami a poctami.

Zde ležím tedy a palác tisíce a jedné noci, který jsem byl před chvilkou do kouzelné říše snu odkazoval, obklopuje mne v makavé skutečnosti. Za ložnici mou nemusil by se věru styděti žádný pohádkový princ! Zvolil jsem si za ni t. zv. „šich mahal" čili palác zrcadel. Paláce indických velmožů obsahují obyčejně uprostřed skupiny jiných budov zvláštní stavení, v němž shrnut bývá jako v ohnisku všechen lesk nádhery, kterou oplývají jejich obydlí. Takové stavení nazývá se palácem zrcadlovým. Zde pokryty bývají stěny zlatem, drahým kamením a různobarvými zrcadly; sem shrnuje klenotnictví, malířství a čalounictví indické své divy největší.

Pokochav se nádherou, po stěnách kolem rozestřenou, svezl se zrak můj na nízké křeslo vedle

mého lože a poutkvěl tam na dvou fotografiích, výtěžků posledních předcházejících dnů mé cesty.

Hle, fotografie ty představují pouhé dvě brány — bránu Tadže v Agře a bránu mausolea v Sekundře ,— pouhé podřízené částky dvou staveb indických, ale jsou to pazoury lví, z nichž samých již poznati lze velkolepost a nádhernost architektury indické.

Tadž a mausoleum v Sekundře počítají se mezi přední divy Indie. Oba tyto velkolepé pomníky jsou však díla ducha mohamedánského, hlásajíce bývalou slávu říše velkomogulské.

Tadž! Jméno to má pro mne kouzelný zvuk. Hledím na bledou malou fotografii a vidím v duchu před sebou tu vysokou bránu, vypínající se nádherně uprostřed dvou elegantních kiosků; vidím hrdé její průčelí z ružového pískovce a bílého mramoru, ozdobené mosaikami z achátu a onyxu, pokryté v každé části své vkusnými výtvory umění kamenického a nesoucí na temeni svém těsnou řadu filigránských kiosků.

V duchu vcházím opět branou touto do bujných sadů a v pozadí těchto vynořuje se přede mnou zjev, který tehdáž, když jsem ponejprv branou tou vešel, nohy mé v kouzelném ztrnutí zastavil a z prsou mi vynutil výkřik nejmocnějšího překvapení a jásajícího obdivu. Jako vidina nadzemská objevila se přede mnou nad vrcholky mohutných cypřišů, odrážejíc se ku podivu mocně od pošmourných jejich skupení, zářící velebná spousta bílého mramoru — Tadž! Tento ohromný pomník jest mausoleum, jež vystavěl šach Džehan, jeden z nástupců velikého Akbara, krásné choti své Mumtaz-Mahale

čili Tadž-Bibi, která zemřela při porodu princezny Džehanary. Stavba jeho trvala 17 let (od r. 1630 do 1647) a 20.000 dělníku bylo na ní nepřetržitě zaměstnáno.

Mausoleum to zdvihá se na nevysoké platformě z růžového pískovce, zdélí 320 metrů a z šíři 110 metrů. Nádherná terasa z bílého mramoru zvýší 5 metrů slouží mu za podstavec. V každém rohu této terasy strmí mramorový minaret s lehkou kopulí do výše 150 metru. Mausoleum samo tvoří osmihran, jehož největší strany mají v šířce 40 metru; na terasovitém jeho temeni zdvihají se v rozích čtyři pavilony a uprostřed majestátní báně, jejíž vrcholek vznáší zářivý pozlacený pulměsíc do výšky 270 stop nad základy budovy. Čtyři hlavní průčelí osmihranu prolomena jsou vysokými saracénskými branami, ostatní pak strany dvěma řadami velikých výklenku.

Celá stavba od základů do vrcholku báně jest provedena z bílého mramoru, vykládaného mosaikami, pokrytého nápisy, arabeskami a jinými ozdobami z drahého kamení, kteréž uspořádány jsou s takovým vkusem, že přes úžasné množství své mohutný dojem celku nikterak neruší. Se shora dolu poseta jest budova ve všech částech, vyjma jen majestátní kupoli, těmito drahocennými okrasami.

Ba, Tadž pokládá se právem za jeden z předních divů Indie! Osm dní chodil jsem se obdivovati divu tomu a každý den nacházel jsem na něm nové krásy a nové zajímavé předměty studia. A nejsem snad jediným navštěvovatelem, kterého nadchl takovou měrou. Cestovatel Heber praví o něm: „Tadž byl vystavěn Titany a dokončen klenotníky — nikdy nevyšla skřínka jemněji a skvostněji ciselovaná

z trpělivých rukou čínského umělce.“ A jiný cestovatel píše: „Spatřiti v Indii pouze Tadž, bylo by pro stavitele neb umělce dostatečnou náhradou za délku a obtíže cesty; žádné péro nemůže spravedlivě oceniti nedostižnou jeho krásu a ochromující velikost.“

Tuto nádhernost zevnějšku převyšuje ještě báječná ozdobnost vnitřku; strop, stěny, náhrobní kameny — vše samá mosaika, květy, ovoce, ptactvo, provedené z drahého kamení. Kamenným mřežovím oken vniká sem jen přitlumené tajemné světlo. A promluvíš-li v té velebné kryptě, odpovídá ti jako z říše nebeských duchů divně lahodný ohlas, kterýž lze přirovnati jen k echu baptisteria Pisanského. Zdrojem ohlasu tohoto je ohromná dutina báně mausolea, vznášející se právě nad skvostným náhrobkem krásné choti šacha Džehana.

Dle předpisů moslimských má býti každé mausoleum opatřeno modlitebnou; Jsa Mohamed, stavitel Tadže, provedl tudíž na západní straně platformy vedle mausolea velebnou mešitu z růžového pískovce s třemi báněmi, jejíž barva přispěla ještě více k vyniknutí sněhové bělosti hlavní stavby. Ale když byla mešita vystavěna, nelíbil se mu celek: pohřešovalť náležitou souměrnost. Aby té vadě odpomohl, vystavěl na opačné východní straně platformy stavení mešitě oné zcela podobné, ale nesloužící za modlitebnu, nemající vůbec žádného jiného účelu, než aby dovršilo právě jen co pendant souměrnost celku. Nazval je proto Džavab, t. j. odpověď, rozuměj odpověď na mešitu s druhé strany. Což říci máme o staviteli, který mohl vyvěžiti co

pouhý — jinak bezúčelný — pendant budovu, jež by tvořila pýchu Cařihradu nebo Kahýry?!

Ubohá krásná Mumtaz Mahal! Netušila zajisté, když jí, umírající, vypravoval šach Džehan o krásách obrovského pomníku, jímž hodlá nad hrobem jejím zvěčniti nesmírnou svou lásku, jaké proměny uvidí ten pomník v běhu dvou století! Netušila, že za krátko klesne sláva velikých mogulů, že se přivalí sveřepí Džatové do starého jejich sídla Agry a vyrvou obrovská stříbrná vrata ze skvostné brány, za níž dřímati měla věčně nerušený sen, že později divocí Mharatové vrhnou se touto branou a škrabati budou drahocenné mosaiky se stěn jejího náhrobku, že konečně střízliví bledí synové dalekého evropského ostrova znesvěcovati budou všetečnými kroky její mohylu, houpati se ve skládacích sedadlech na samé terase jejího mausolea, píti tam nápoj, prorokem zapovězený, odfukovati kouř papirosů a zívati do rozkošného okolí, ba že promění část jejího velebného náhrobku v hostinec pro evropské cestovatele!

Jinak ovšem pochopila v novější době vláda anglická povinnosti své vůči tomuto pomníku lépe, než před tím lord Bentinck, který chtěl rozprodati drahocenné jeho stavivo. Dalať mausoleum opraviti a vyčistiti a udržuje sady kolem, — rozhojnivši je vzácnými rostlinami, — ve stejném stavu, jakému se těšily za doby šacha Džehana.

Mausoleum v Sekundře, jehož bránu jsem zachytil na druhé fotografii, klade se rovněž právem mezi divy Hindustanu. K místu tomu pohlíží s úctou celá Asie, Moslimové i Hindové; neboť zde odpočí-

vají kosti slavného Akbara, největšího z panovníků Indie.

Mausoleum jeho zdvihá se uprostřed velikého a krásného sadu, ohraženého do čtyřhranu vysokou zubatou zdí. Na jižní straně této ohrady nalezá se mohutná čestná brána, nádherný to pomník slohu přesného a vznešeného, kterýž jest sám o sobě hoden návštěvy cizích umělců. Vchod otvírá se do masivního čtyřhranného pavilonu, jehož průčelí jsou prolomena vysokou, ladnými oblouky nahoře do špičky vybíhající branou, ozdobenou arabeskami a květinami z barvitého mramoru. Na terase pavilonu vypínají se lehké kiosky a z rohu trčí čtyři ztepilé minarety z bílého mramoru, jichž svrchní část byla bohužel sražena kanonádou generála Lake r. 1803.

Od vchodu vede sadem k hlavnímu průčelí mausolea široká dlážděná cesta; tři jiné podobné cesty, končící ve středu ostatních průčelí, rozdělují s onou první sad ve čtyři stejné části.

Mausoleum samo jest podivná budova, kterouž nelze porovnati s žádnou jinou stavební památkou Indie. Jest to druh pyramidy, rozdělené ve čtyři patra rozličné výšky a spočívající na rozsáhlém čtyřhranném podkladu, vyvýšeném a prolomeném v každém průčelí maurským obloukem. První tři patra pyramidy jsou obstavena hustými skupinami četných kiosků, z růžového pískovce s takovou elegancí a něžností provedených, že se domníváš viděti kouzelná, ze vzduchu utkaná sídla víl. Pohled na ty růžové zástupy vzdušných ozdobných kiosků, stěsněných hustě na terasách pyramidy kolem do kola, nelze v plné jeho kráse pérem vylíčiti. Nejhořejší patro obklopeno je zdí z bílého mramoru s vypouk-

lými ozdobami, spočívající na drobnějších kioscích z téže látky.

Dlouhá, úzká a temná chodba vede z hlavního vchodu mausolea do krypty, kde je umístěna hrobka — prostý mramorový sarkofág bez ozdoby, jejž rozeznati lze s těží při sporém světle, kteréž báň malými svými otvory do vnitřku procezuje. Pod tímto prostým kamenem dřímá věčný sen potomek Tamerlanův, veliký Akbar, jeden z nejmocnějších a nejbystřejších vladařu, jaké viděl svět.

Tato prostá hrobka nebyla určena pro oči lidu. Parádní sarkofág, jemuž prokazuje lid úctu svou, stojí na samém vrcholku pyramidy. Jest to ozdobná deska mramorová, pravý klenot indického umění, na níž se spatřuje v polovypuklé práci, opleteno arabeskami, oněch 96 slov, která slouží v náboženství muslimském ku vzývání Všemohoucího.

Přicházejí sem četní poutníci a zhusta spatřiti lze před branou mausolea vozíky a stany nějaké karavany.

Z hlubokého snění nad fotografiemi těchto pomníků vyrušil mne muj sluha, který mi oznamoval, že zavítali do paláce poslové od vladaře ulwurského. Chce-li snad čtenář, abych mu představil také tohoto svého sluhu, musím jej prositi zpředu za odpuštění: lokaj muj je sice statný chlapík s pěkným obličejem, s jehož hnědou pletí bělmo velikých očí — zejména z večera — účinně kontrastuje, ale jeho livrej není právě salonní — skládáť se z jakýchsi plovacích kalhot a z kusu látky, která je zadrhnuta na způsob turbanu kolem jeho hlavy. Prostý Hindu nemá ostatně obyčejně ani krátkých kalhot, nýbrž spokojuje se kusem látky, kterým si ovíjí bedra a jenž

mu spadá, upevněn jsa mezi nohami, řasnatě po kolena. Oděv tento nazývá se „dhuti“.

Můj sluha je dle našich evropských pojmů lenoch, ale podle měřítka indického dosti čiperný jonák. Indičtí sluhové šetří totiž pracovní svou silou v té míře, že tam potřebuje slušný Evropan, chce-li býti řádně obsloužen, alespoň osmi služebníků, kteří praktikují zásadu dělení práce do takové krajnosti, že mu div nelešti jeden výhradně pravou a druhý výhradně levou botu.

Pravím-li tedy, že mi můj jediný sluha z nouze stačil, vzdávám mu tím nemalou chválu.

Ustrojiv se rychle vyšel jsem opovězeným hostům vstříc do verandy zrcadlového pavilónu, rovněž bohatě vykládané a malbami ozdobené, jejíž přední strana, opatřená řadou štíhlých čtyrhranných sloupů mramorových, se otvírala do vnitřní zahrady paláce, plné vodojemů a vodotrysků, vzácných stromů a květin.

Tam spatřil jsem již čekajícího Bahadura s tlupou dvorních sluhů, z nichž každý nesl na hlavě objemnou mísu, naplněnou dary od knížete, ten ovoce, onen cukroví, třetí pečenou drůbež atd. Bahadur zvěstoval mi pozdrav maharauv a na pokyn jeho skládali mi sluhové k nohám po řadě mísy; já pak se jich dotýkal dle obyčeje indického pravicí a přikládal tuto k čelu, na znamení své spokojenosti a vděčnosti.

Po tomto obřadu propustil Bahadur sluhy, ponechav jich jen několik k naší obsluze, a nabídl se, že bude mým společníkem až do ustanovené hodiny, v kterou mne měl uvésti k audienci. Přijal jsem nabídnutí jeho s radostí.

Tento Bahadur, s nímž jsem se již při včerejším uvítání seznámil, byl pravý Apollo indický. Cestovatelé, kteří navštívili jen Kalkutu neb jiná napolo anglická města Hindostanu, nemohou mnoho vypravovati o kráse plemene indického. Vidí tam vychrtlé tmavé postavy s mdlým výrazem obličeje, oděné namnoze jen nějakým cárem špinavé látky; jaký to kontrast ku statným svěžím postavám v malebných krojích, k výrazným obličejum jemných rysů, které nalézá cestující ve vnitřním Hindostanu, kde zachoval ještě krásný arijský typ alespoň poněkud svou ryzost. Bahadur byl jedním z nejkrásnejších představitelů tohoto typu, který jsem spatřil.

Byl to mladý muž ztepilé statné postavy, k níž se družily ruce a nohy téměř dívčí útlosti. Pleť jeho vykazovala onen světlejší odstín hnědožluté barvy, kterým se honosí vznešenější kasty indické nad tmavějším prostým lidem, a barvitý tento stín nezacláněl ani pro oko evropské krásu jeho souměrného, oválného obličeje s podlouhlým jemným nosem, s velikýma černýma očima, plnýma citu a ducha, s temným chmýřím na tvářích i bradě a s černými knírky nad malými ústy, v nichž se skvěly řady pěkných bílých zubu. Dva výrazy vracely se často v jeho obličej: někdy přikláněl dlouhé řasy a pak mívalo jeho vzezření ráz milé snivosti a něhy; však pojednou zdvihaly se hbitě jeho řasy nad planoucím okem a pak měnil se výraz onen mžikem v pohled smělého a hrdého bohatýra.

Tyto jeho přednosti zvyšoval drahocenný malebný kroj, v jakýž se odíval co bohatýr kšatrya a první dvořan knížete. Vznešení Hindové obklopují rádi svou postavu leskem četných klenotů.

Bahadur nečinil výjimku. Nad vysokým jeho čelem ovinuta byla kolem jemného havraního vlasu bílá, stříbrem protkaná látka na způsob malého turbanu, sešinutého na pravé straně až k uchu, nad nímž tuto malebnou přikrývku spínala ozdobná stříbrná agrafa; na druhé straně spadala s turbanu toho kolem obličeje hluboko na prsa šňůra perel, otočená druhým koncem svým kolem šíje. V uších vězely drobounké zlaté náušnice s blyštivými smaragdy. Dlouhá kamizola z lehounké, světlé látky, s rozstřiženými rukávy splývala k jeho kolenům, přepásána jsouc v bocích drahocenným, širokým šálem. Pod ní pak spadaly řasnaté spodky ze stejné látky ke kotníkům, nad nimiž byly sevřeny zlatým kruhem. Mimo to objaty byly dole nohy, jakož i ruce šňůrou perlí. Za obuv sloužily mu zlatotkané polostřevíce s vyhnutými zobáky, ozdobené na vrchu růží z červeného hedbáví, s démantem jako s krůpějí zářivé rosy uprostřed. Po boku houpala se mu obloukovitě zahnutá šavle, za pasem vězel „katar", dvojitá dýka indická. A rukovět této, pochva šavle, obruba šatu — vše poseto bylo zlatem, perlami a drahým kamením.

Bahadur těšil se také řídkému mezi krajany jeho stupni vzdělanosti; byl za mládí delší čas po evropsku vychováván v Kalkutě, uměl dosti správně anglicky, znal také dávnou literaturu indickou, vykonal mnohé cesty po různých končinách Hindustanu a spojoval s živou obrazností nemalý přirozený ostrovtip.

Vešli jsme spolu do zrcadlového paláce a společník muj vysvětloval mi úslužně mythologická vyobrazení na stěnách. Pojednou svezl se zrak jeho

na fotografie, které jsem byl nedávno prohlížel. Zahleděl se na ně, tvář jeho se oživovala a ze rtů jeho vydralo se zvolání: „Oh, Tadž!"

„Byl jsi tam také?" optal jsem se.

„Zda jsem byl v Tadži?" pravil Bahadur a již tón jeho hlasu prozrazoval, že je vřelým přítelem i ctitelem toho pomníku. „Oh, bývám tam často. Vždyť nemám odsud do Agry daleko. Není místa, které by mne bylo více okouzlilo."

Jal jsem se vychvalovati nadšeně krásu a nádheru mausolea.

Bahadur naslouchal snivě, kývaje na důkaz souhlasu hlavou. Však pojednou mne přerušil: „Ztrávil jsi tam také noc?"

Když jsem odpověděl záporně, pokračoval s rostoucím nadšením: „Kolik nocí jsem tam prodlel já, na terase pomníku, zabrán v hluboké snění! Noc taková mine ti, jako bys naslouchal čarokrásné, smutné a zároveň sladké báji. Kolem tebe klid a mlčení hluboké; jen vlny Džamny šplounají dole a časem uklání se tmavý vrcholek cypřiše, jako by šeptal sousedu tajemnou zvěst. Ze sadu vane k tobě opojná vůně jasmínu, oranžu a tisícerých květin. A kolem tebe, nad tebou tzná̌ší se ten tajemný, ohromný pomník lásky v neposkvrněné bělosti k jasné obloze, odkud k němu Višnu, nekonečné modro, duše světa, shlíží milióny zářících očí."

„Ale přece stírá noc s tohoto pomníku" — namítl jsem — „podstatnou část jeho velkolepého kouzla, totiž moře klenotů, jimiž se stěny jeho za dne třpytí a v nichž se právě jeví nejlépe bezměrná štědrost lásky, která náhrobek ten vyvěžila."

„Pravda". odpověděl Bahadur v zadumání. „Chtěl naznačiti nad hrobem drahé bytosti horou nesčíslných skvostů velikost své ztráty. Shrnul tam poklady ze všech částí rozsáhlé říše své, ze všech konců světa; poslalyť tam: Pendžab jaspisy, Tibet tyrkysy, Jemen acháty, Ceylon lapis-lazuli, Arabie korály, Bundelcund granáty, Pennah diamanty, Malwa horský křišťál, Kolombo safíry, Malá Asie chalcedony, Persie onyxy — Ubohý šach Džehan! Byl by milerád dal desetkráte tolik, kdyby mu byla vrátila neúprosná Kali*) jeho sladkou choť, urvanou mu v plném květu mladosti a krásy! Ztratil bytost horoucně milovanou, ztratil ji, ale před tím choval ji tisíckrát v náručí, líbal její sladká ústa, čítal v jejím oku vzájemnou lásku. Horší je osud, když se nám promění celý svět se všemi svými krásami ve hrobku lásky, však ta, již milujeme, žije v ní, spanilá, svěží, zářící, na věky pro nás nedostižná —"

Odmlčel se. Já pak jsem pohlédl při zvláštním bolestném tónu těchto slov překvapen do jeho tváře; byla pokryta stínem nevýslovné truchlivosti a zraky jeho upíraly se v prázdno s bolestně ztrnulým výrazem.

Nebyl bych věřil, že je ta svěží, hrdá tvář schopna tak smutného výrazu. Jaké za ním vězí tajemství? Či snad ranila Laksmi, bohyně lásky, srdce jeho jedovatým šípem nešťastné milosti?

Leč v tom si přejel Hindu dlaní čelo a obrátil se ke mně s dřívějším přívětivým výrazem v obličeji a zvolal žertovně: „Však nechme těchto truch-

*) Bohyně smrti.

livých věcí a pamatujme na žaludek, který se hlásí o své právo!"

Vstoupili jsme opět do verandy a na rozkaz Bahadurův přinesli sluhové dvě rozkládací sedadla a filigránský stolek, k němuž jsme si usedli. Brzy objevily se před námi stříbrné mísy s rozličným občerstvením a Bahadur, s jehož obličeje nedávný stín úplně zmizel, kořenil náš kvas poutavým hovorem a žertem. Ba, roztomilý tento Hindu postaral se i jinak o mou zábavu. Pošeptal jednomu sluhovi cosi do ucha, načež se tento spěšně vzdálil. Když pak jsme hostinu skončovali, oživil se pojednou sad před verandou pestrým rojem bohatě a malebně oděných dívek, za nímž se brali snědí hudebníci s píšťalami, měděnými poklicemi a jinými hudebními nástroji. Byla to tlupa bajadér, počtem asi třicíti dívek.

Tanec bajadér bývá nerozlučnou částí každé indické hostiny a slavnosti. Knížata indická vydržuji si obyčejně zvláštní sbor dvorních tanečnic; jiné sbory tvoří příslušenství některých chrámu. Ostatní žijí na svou pěst a jsou vždy ochotny, přispěti za odměnu v soukromých příbytcích neb veřejně svým uměním k zábavě hostů a obecenstva, jakož i k oslavení zvláštních příležitostí. Ale zpravidla nebývají tance jejich provanuty tím smyslným žárem neb tou nemravností, jaké obyčejně představa evropská ku jménu bajadér pojívá; posuňky a pohyby jejich bývají mravně bezvadné, s lehkým toliko přídechem koketerie, a jejich kroj sluší s evropského stanoviska prohlásiti přímo za počestnější, než kusý oděv obyčejné prosté ženy hindustanské. Tanec jejich nebývá ani tancem v pra-

vém slova smyslu; jsou to různé posice a obraty těla, pohyby a posuňky provázené zpěvem. Někdy činí ovšem z pravidla výjimku a provozují před rozjařeným indickým obecenstvem tance jiného rázu, k nimž bývá Evropan zřídka připuštěn; tyto podobají se pak našim baletům, ale jsou plny ohnivé smyslnosti Východu. Při všech ostatních příležitostech bývá tanec bajadér vždy cudný a vážný, ba mnohdy — zejména, nejsou-li tanečnice ani hezké, ani mladé — tak málo poutavý, že se host evropský domnívá býti přítomen nějakému pohřebnímu obřadu, k čemuž přispívá unylý jednotvárný nápěv hudebního průvodu.

Ale Víly, které Bahadur do sadu přikouzlil, byly vesměs mladé a hezké a půvab jejich zvyšovaly malebné oděvy různých tvarů a barev, zářící hojnými klenoty. Některé měly hedbávné vyšívané spodky, jiné řasnaté, zlatem lemované sukénky; kolem jedněch vinulo se lehounké „sarri",*) jiné měly hořejší část těla pokrytu přiléhavou kazaječkou, s vyšívanými zlatými kruhy na ňadrech, tak kratičkou, že zůstávala spodní část dříku až pod boky k sukni neb spodkům úplně nahou. Na hlavách měly malé, na stranu pošinuté čapky. Celý tento oděv zářil démanty a jiným drahým kamením a nohy i ruce opínaly zlaté kruhy s rolničkami a šňůry

*) Obyčejný oděv žen indických. Jest to velmi dlouhý kus látky, který pokrývá nohy a spodní část těla jako „dhuti" mužských, zbývající částí pak se přehazuje na pravé rameno, zastíraje tak prsa, a koncem se ovinuje kolem hlavy, kterou, mimo obličej, úplně zakrývá. Jest to oděv velmi úhledný, cudný a pohodlný k nošení; ale uspořádání jeho je velmi složité.

perel, zvonící a chřestící při každém kroku. V uších měly skvostné náušnice, některé i v chřípí nosu zavěšené tenké zlaté kruhy, ozdobené perlami.

(Čtenář usměje se snad již nad množstvím klenotů, které jsem po těch několika stránkách tak štědře rozsypal. Nemohu za to: jsemť právě v zemi, nad níž se protrhla zástěra pořadatele světa, když rozséval po něm drahé kamení.)

Na terase před verandou rozestřen byl ohromný pestrý koberec, na jehož lemu usedli na bobek řadou hudebníci. Bajadéry, vzdavše nám čest, utvořily polokruh na koberci a jedna z nich vystoupila v před; s vlajícím závojem, pozdvihujíc jako k objetí ruce, točila se jemně do kola s lehkým chvěním těla, kteréž rozzvučovalo zlaté rolničky na jejich nohou; zdálo se, že ji kolébá sladká, unylá hudba, jíž byl tanec ten provázen; oči její byly napolo zavřené. Pak vystoupila jiná; houpala se před námi na špičkách nohou v ladných vlnitých pohybech, které objevovaly polopruhledným, perlami protkaným „sarri" celý puvab bronzového jejího těla. Tak následovaly řadou po sobě, jedna napodobujíc krotiče hadu neb zápasníka, jiná víříc prudce do kola; jiná blížila se k nám s loudivými posuňky a provázela hudbu zcela zvláštním koketním pohybem těla.

Nejlépe líbil se mi umělý a graciésní tanec, který provedla poslední, nejkrásnější z bajadér.

Indická tato grácie byla oděna jen zlatotkanou, přiléhavou, toliko pod ňadra dosahující kazajkou a krátkým „sarri", krásné její tělo pouze od boku ke kolenům zahalujícím, tak že se objevovala střední část jejího dříku v úplné bronzové nahosti. Rozumí

se, že ani jí nescházely zlaté a perlové ozdoby na čele, hrdlu, v uších, na štíhlých nohou a rukou. Nad havraním jejím vlasem bylo na temeni vodorovně upevněno dosti široké kolo z proutí, s jehož obruby visely ve stejných vzdálenostech od sebe nitě, opatřené na konci kličkou, kteráž se udržovala otevřenou pomocí skleněné perly. Takto vystrojena přiblížila se k nám dívka s košíčkem vajec v ruce, kterýž nám podala, abychom se přesvědčili, že obsahuje skutečná vejce, nikoli snad napodobená z nějaké méně křehké látky.

Hudba zanotovala jednotvárný nápěv a tanečnice začala se točiti kolem vlastní osy s velikou rychlostí. Vzavši na to jedno vejce, vsunula je hbitě do jedné kličky a stáhnuvši tuto, povyhodila vejce takto na niti upevněné lehce do výše. Následkem odstředivé síly, způsobené báječnou rychlostí, s jakou se tanečnice okolo vlastní osy točila, natáhla se nit s vejcem a toto vznášelo se v rovné čáře na prodlouženém dotyčném poloměru prouteného kruhu. Tak octlo se jedno vejce za druhým v kličce a za krátko utvořila se kolem hlavy tanečnice vodorovná aureola z vajec. Nyní stával se tanec rychlejším a rychlejším; s těží lze rozeznati tahy tancující dívčiny; okamžik je kritický, neboť nejmenší chyba, nejmenší zastávka v rychlosti této může způsobiti, že se vejce o sebe rozbijou. Ale jakž jinak ukončiti tanec? Jak se zastaviti? Není jiného prostředku, než vyjmouti vejce z kliček stejným způsobem, jakým tam byly vpraveny. V tomto výkonu vrcholí umělost a nesnadnost toho tance. Jest zapotřebí, aby tanečnice jediným hbitým a zručným sáhnutím vejce uchopila a k sobě přitáhla. Kdyby jedinkrát neobratně do víří-

cího kruhu zasáhla ,kdyby se jen některé niti dotkla, byl by rázem zrušen celý ten tančící vejcový věnec.

Naše bajadéra vyňala šťastně všechny; pak zastavila se rázem a popošla, nejevíc nijakou závrať po tom víření, trvavším 25 až 30 minut, pevným krokem k nám a podala nám košíček s vejci, která byla ihned do mísy roztlučena na důkaz, že se to všechno dělo bez nejmenšího úskoku.

Obsypali jsme ji chválami. Na to opustily bajadéry palác, byvše hojně obdarovány.

Ale krátce po jejich odchodu naskytla se nová zábava. Přišliť dva „sapvallah"-ové, t. j. krotiči hadu, kteří vedou též obchod zkrocenými vzácnějšími hady. Nabízeli nám mimo jiné vzácne druhy jednoho „gulabi" čili ružovéno hada, jehož kuže jest pokryta skvrnami korálové barvy, a jiný druh, jehož hlava a ocas jsou k sobě tak podobny, že lze s těží obojí rozeznati.

Ptal jsem se jich, mají-li ve svých koších také brejlovce. Had tento, zvany též cobra capello (Naja tripudians) jest nejhroznějším plazem Indie. Jeho uštknutí je tak jedovaté, že následuje smrt ve čtvrt hodině.

Jeden z kejklířu, statný to chlapík, mající na hlavě přeširokou plochou pokrývku, v podobě pestrého terče, ozdobenou fantasticky peřím, odpověděl s úsměvem: „K čemu bychom s sebou vlekli hada, kterého si můžeme opatřiti kdekoli a kdykoli. Žádáš si snad jednoho, pane? Přinesu ti jej za chvilku."

Zvědavost má byla napnuta i kývl jsem proto hlavou. Pochyboval jsem velice, že lze jedovatého toho hada s tak malými okolky opatřiti.

Krotič hadu odložil všechny své šaty, vyjma „languti“ (úzký pás, otočený kolem beder a pokrývající údy pohlavní, jenž tvoří jediný oděv divokých kmenů v některých krajinách Indie; ostatní Indové nosí jej pod svrchním oděvem), a chopiv se své píšťaly ku krocení hadů, zvané „tumril“, vyzval mne, abych ho následoval. Vedl mne před palác k místu, pokrytému kamením a křovím, a vyloudil z píšťaly pronikavé zvuky, přerývané jemnějšími modulacemi. Při tom zkoumal, nahnut ku předu, pozorným okem každý kámen a každou travinu. Za chvíli okázal mlčky na jedno místo; pohlednuv tam, spatřil jsem hlavu hadí, vztyčující se z pod jednoho kamene. Rychle jako blesk upustil „sapvallah“ píšťalu a schvátiv s nepodobnou k víře hbitostí hada, vymrštil jej do vzduchu a chytil ho za ocas v okamžiku, kdy dopadal k zemi. Avšak okázalo se, že je to had úplně neškodný. Krotič hadů pokračoval klidně ve svém výzkumu. Následoval týž úvod s píšťalou, leč za chvilku padla tato k zemi, plaz vyletěl do vzduchu, padl zpět a Hindu presentoval mi s vítězoslavným posuňkem za ocas strašného brejlovce více než metr dlouhého. Ohyzdný plaz se svíjel a kroutil, ale Hindu uchopil jej střelhbitě za zadní část hlavy a otevřev mu hubu, okázal mi hrozné ty zuby, z nichž kane smrt. Učinil tak na důkaz, že nebyl kousek jeho nijakým kejklířstvím, neboť hadi, které s sebou nosí „sapvallahové“, bývají vždy jedových zubů zbaveni. Vzav na to jakés klíštky, vytáhl hadu opatrně jedové zuby a podal mi jej neškodného.

Po této honbě okazovali mi „sapvallahové“ rozličné kousky, které s hady provozují. Obyčejný jest

ten, že had vztyčenou hořejší částí těla s hudbou do taktu pohybuje. Jeden z těchto kousků upomíná živě na zázrak, jejž vykonal Mojžíš před Faraonem. Kejklíř, odloživ všechny své šaty, vyjma „languti“, vezme hada neškodného druhu a položí jej do košíku, jejž pokryje prostěradlem. Na to vstane a hází rukama ve vzduchu, zpívaje při tom čarodějná slova, kteráž soudruh jeho na tambuřině doprovází. Náhle uchopí pružnou hůl, točí jí několik okamžiků kolem hlavy a hodí ji pak prudce k našim nohám, kdež se nám domnělá hůl pojednou objevuje co had, kterého byl kejklíř do košíku ukryl. Kejklíř snímá prostěradlo a skutečně — košík je prázdný. Patrně hraje při této divné proměně hlavní úlohu obratnost a rychlost kejklířova, ale přes nejupjatější pozornost nemohl jsem, ač jsem si kousek ten třikráte opakovati dal, postihnouti okamžik, kdy se proměňuje hůl v hada. Vše provedeno bývá tak zručně, že by lehkověrní lidé přísahali na skutečnost oné proměny.

II.

Ustanovená hodina audience se přiblížila. Před palácem očekával mne povoz zvláštního druhu. Vypadal jako malá kaple nebo kiosk na kolách. Byl to t. zv. „rat“, v němž vozívají se dámy indické, řidčeji mužští vyšších kast. Nad sedadlem jeho vypíná se na čtyřech sloupcích lehká homolovitá kupole v ten způsob, že pod ní vnitřek povozu na všechny čtyři strany otevřen zůstává, ale pomocí záclon úplně zastřen býti může. Podivný ten povoz stál tu ve

vší slávě, s pozlacenou kupolí, s hedvábnými záclonami, maje za přípřež dva páry sněhobílých volu s pozlacenými rohy, na pohled spíše povolán, aby vezl v slavnostním průvodu nějakou modlu indickou, nežli k přijmutí mého smrtelného, neúhledného těla.

Seznámil jsem se před tím důvěrněji s dvěma jinými druhy indických povozu. První podobal se tvarem svým obrovské parádní posteli s nebesy, mající místo noh čtyři nízká kola. Na těchto spočívala totiž bez pér neb jiného podobného přístroje čtyrhranná, modře natřená, divnými květy a bůžky pomalovaná archa, zdélí tří metrů a zšíří dvou metrů, nad níž se vznášela na štíhlých, uměle vyřezávaných sloupcích plochá střecha; s obruby její visely kolem do kola pestré opony, jichž pomocí se vnitřek vozu dle libosti zastříti neb odestříti mohl. Nahoře ohražena byla tato střecha nízkým zábradlím a široká plachta, na žerdích nad ní rozepjatá, činila z ní jaksi zároveň podlahu hořejšího patra, kde půl tuctu Hindů, část mého průvodu, na znaku neb na břichu odpočívajíc, kochalo se předtuchou Nirvanny. Zápřež tvořily tři páry bílých volů. Povoz tento nazývá se „čópaja“, t. j. „šestinožka“, poněvadž mívá někdy šest kol. Jest na pohled velmi malebný a důstojný a připomíná se svými bílými voly slavnostní vůz dávných králů francouzských. Vlezl jsem do té archy s jakousi úctou a rozloživ se tam na měkkých polštářích, vyzíral jsem pod vyhrnutou oponou s rozkoší do půvabné krajiny, kterou jsem při slavnostně zdlouhavém kroku naší rohaté zápřeži důkladně prohlížeti mohl. Ale konečně nasytil jsem se půvabu krajiny a čekal toužebně, brzy-li nás voli k obzoru dovlekou. Trvalo to věčnost. Ale běda! další cesta

byla plná roklí a kamenů a nemotorný náš povoz otřásal se při každém nárazu v základech svých, hroze každou chvíli úplným rozpadnutím. Cítil jsem každý ten kámen na cestě ve všech kostech. Když pak jsem byl po několika hodinách náležitě vytřesen a roztlučen, zlepšila se opět na několik hodin cesta, ale krajina kolem byla jednotvárná a naše „šestinožka“ lezla po ní housenčí zdlouhavostí, že jsem brzy pocítil všechna muka dlouhé chvíle. Opustil jsem „čópaju“ a konal kus cesty raději pěšky, ale úpal sluneční přinutil mne, abych hledal ochranu pod její střechou. Ležel jsem tam tedy, mučen nevýslovnou nudou, a kdyby se nebylo přede mnou na slunci třpytilo dvanácte mosaznými špičkami ozdobených rohů, byl bych přisahal, že jsou do našeho povozu zapřaženy tři páry hlemýžďů. Proklínal jsem v duchu ty flegmatické voly, ten nemotorný stroj i vynálezce jeho!

Na štěstí dovlékla nás „čópaja“ posléze do malé poštovní stanice. S radostí vylezl jsem z útroby malebného kolosu a vsedl si do poštovního vozíku. Byl to nízký, červeně natřený truhlík na dvou ohromných kolách, před nímž hrabala netrpělivě kopytem trojice statných koní. Celek podobal se velmi pověstné ruské „trojce“. Kočí práskl do koní a vozík vyletěl v oblaku prachu jako střela z poštovní stanice. Jakou rozkoš pocítil jsem při této bleskorychlé jízdě po hlemýždím chodu „čópaje“! Ale tak příliš rychle bychom nemusili přece uhánět! Truhlík, skákaje letmo přes kameny, metá mnou na pravo, na levo, ke dnu, do výšky. Musím se pevně držeti jeho okraje, aby mne ten prak nevymrštil do povětří. Zuby cvakají mi při každém nárazu — jen pozor,

abych si jazyk nepřekousl! A teď se sklání cesta přes balvany a bystřiny v jakousi propast. „Hej, vozko! Vyl—le—“ V půli slova cvakly dásně dohromady a hop! hop! skáče se mnou vozík přes balvany a bystřiny do údolí a letí pak tímto dále, nepopřívaje mi ani času, abych ohledal své ubohé tělo, zdali zůstalo v celosti po tom krkolomném kousku. „Hej, vozko, vyl—lezu na chvíli! Což nemůžeš jet volněji?“ Ale vozka, tmavohnědý Hindu, zahalený v kus červené látky, pokrčil rameny a práskl do koní. Ovšem že nemůže! Vždyť musí obdržeti anglická poštovní správa v čas dopisy a ta dbá málo o to, že si každou chvíli některý kůň neb vozka zlomí nohu neb ruku při té šílené jízdě. Uznával jsem to, ale prosil jsem v duchu za odpuštění ctihodnou „čópaju“ a jejího dobrého vynálezce.

Od té doby pohlížel jsem v Indii na všechno, co mělo kola, s hlubokou nedůvěrou.

Pohrdnul jsem tedy také skvostným „ratem“, v jehož nitru se nad to mohla směstnati jen jediná osoba, a vsedl jsem po příkladu Bahadurově na koně, kterýž mne brzy několika ulicemi špinavých domků a hemžením hnědých, malebně oděných postav donesl ku vchodu knížecího sídla.

Sesedše s koní, vešli jsme obrovskou branou, při níž vypínala se po každé straně krásná pagóda, do prostranného nádvoří, kde se však nalezaly pouze knížecí konírny a řada nízkých domků, v nichž přebývalo podřízené dvorní služebnictvo.

Druhým portálem, ozdobeným pestrými malbami na omítce, vešli jsme do jiného dvora, v němž stál nádherný palác, stavěný ve vlašském slohu, ale nedokončený. Když byla totiž hlavní stavba pro-

vedena a evropský stavitel k zevnějšímu vyozdobení paláce přistoupiti chtěl, znelíbil se celek knížeti a všechny další práce jsou zastaveny. Od té doby stojí tu palác nedokončen a neobydlen, čině dojem smutné zříceniny.

Ve třetím nádvoří spatřili jsme konečně vlastní palác panovníkuv, vystavěný téměř veskrze z bílého mramoru. Sloupové chodby se zubatými oblouky obklopují nádvoří, vydlážděné bílým a černým mramorem, z něhož se vstupuje přímo do veliké síně audienční Sál tento proveden jest úplně dle vzoru slavného Devani Khasu v Dighu, jednoho z nejkrásnějších výtvoru indického stavitelství. Jest to veliká, do nádvoří zcela otevřená síň, prostoupená několika řadami přeozdobných nízkých sloupů, nad hlavicemi spojených mohutnými, zubatě vykrajovanými oblouky. Bohatá ozdobná práce kamenická na sloupech a obloucích těchto budí originálností, vkusností a jemností svou obdiv pozorovatele a celek činí dojem přímo čarovný. Avšak co do nádhernosti převyšuje audienční síň ulwurská ještě slavný svůj vzor, jsouc provedena zcela z bílého mramoru, kdež to Devani Khas se skládá pouze z pískovce.

K podivení svému spatřil jsem v nádraží tom před audienční síní celý roj svátečně oděných bajadér, smějících se, zpívajících a tančících v pestrých skupinách, uprostřed nichž seděli na zemi hrající hudebníci. Otázal jsem se Bahadura, je-li to snad sbor dvorních tanečnic.

Bahadur odvětil, že má sice „maharao“ dvorní bajadéry, jaksi svůj dvorní baletní sbor, ale tyto zde že jsou volné tanečnice z města a okolí, shromáždivší se k slavnosti „dasara“. Jest to nejpřed-

nější svátek indický. Začíná dne 6. října a trvá deset dní. Prvních devět dnů, zovoucích se „naurâtri“ t. j. slavnost devíti nocí, zasvěceno jest poctě zbraní a koní. Meče, pušky a štíty snášeny bývají v tyto dny na oltáře, kde na ně bramínové vkládají žehnající ruce; jezdci ozdobují své koně věnci a živými barvami a provádějí je slavnostně ulicemi. V nocích pak odbývají se rozličné radovánky a bajadéry provádějí v příbytcích knížat a velmožů náboženské tance. V desátý den čili vlastní „dasaru“ koná se velkolepý slavnostní průvod na památku bitvy, v níž zvítězil Rama nad králem Ceylonu, Ravanou.

Po celý čas těchto svátků požívají bajadéry neobyčejné volnosti. Všechny dvéře jsou jim otevřeny. Obyčejně shromažďují se v paláci některého velmože, zařizují se tam zcela po domácku a žijí po celý čas „dasary“ na jeho útraty. Obyčej tento vysvětlují tuzemci známou indickou legendou. Bůh Višnu sestoupil prý jednou na zem v podobě krásného mladého muže. K večeru přišel do malého městečka, kde zaklepal na dvéře bramína, žádaje za nocleh. Ale kněz odbyl jej hrubě. Stejně nevlídného odbytí dostalo se mu ve všech ostatních domech. Rozhněván vyšel bůh z nehostinného městečka a chystal se opustiti zemi, kterou chtěl za trest nelaskavosti obyvatelu jejich zničiti. Ale v tom spatřil pod skupením stromů osvětlené okno malé chatrče, z níž se ozýval líbezný zpěv. Chtěje učiniti poslední pokus, zaklepal na dvéře chatrče. Tu objevila se na prahu mladá bajadéra a vyslechnuvši žádost cizincovu, uvedla jej laskavě ku svému krbu a připravila mu večeři. Když se nasytil, bavila ho zpěvem a tancem a ustlala mu konečně na vlastním

loži. Z vděčnosti zjevil jí buh ráno při odchodu, koho pohostila, a slíbil jí, že bude od toho dne požívati ochrany a vážnosti jeho ctitelů. —

Kníže neočekával mne v obecném přijímacím sále, nýbrž v prostranné vnitřní síni paláce, kde vyřizoval obyčejně v kruhu svých dvořanů vládní záležitosti. Dostali jsme se tam dlouhou chodbou, jejíž podlaha byla v plném slova smyslu pokryta rozmanitou obuví. Dle východního obyčeje zouvá zde každý svou obuv, nežli se objeví před obličejem panovníka. Viděli jsme tu úplnou výstavu všelikých výrobků indického obuvnictví, od skvostného pozlaceného střevíce se špičkou na stopu dlouhou až po trpasličí hedvábný pantoflíček. Co zkušený dvořan byl by mi mohl Bahadur nepochybně dle této sbírky střevíců oznámiti hodnost, kastu a stáří všech osob, meškajících právě u radžy. Též průvodce můj zul zde svoje střevíce; na mne co Evropana nevztahoval se ovšem tento zákon východní etikety.

U vchodu do knížecí síně přijal nás vyfintěný „čubdar“ (dvorní sluha) a proklestil nám pomocí své zlaté berly množstvím prosebníků, úředníků a dvořanů cestu k radžovi. Tento seděl v pozadí síně na dřevěné, ozdobně vyřezávané lavici, pokryté hedvábným polštářem. Sedadlo toto tvořilo jediný nábytek obšírné síně, jinak po stěnách a na stropě mosaikami i čalouny bohatě okrášlené. Spatřiv mne, povstal radža a popošel mi několik kroku v ústrety; když mne byl na to Bahadur obřadně představil, podal mi kníže ruku a požádal mne přívětivě, abych usedl na lavičce po jeho pravici.

Šeodan Sing, maharao radža ulwurský, učinil na mne svou osobností rozhodně příznivý dojem.

Spatřil jsem mladičkého muže drobné, ale při tom ku podivu lepé postavy, jehož ruce a nohy překvapovaly něžností v pravdě dívčí. Oděn byl volným zlatotkaným šatem světlé barvy, kolem hrdla vinula se dvojitá šňůra perel a hlavu pokrývala lehká hedvábná látka, stočená vkusně na způsob turbanu. Obličej jeho vynikal nevšední krásou a jemností tahů a prozrazoval bystrého ducha; pohled jeho byl velmi sympatický. Ale kdož smí důvěřovati lahodnému vzezření těchto východních tyranů, uvyklých od kolébky, aby se všechno sklánělo pod každým jejich vrtochem?

Mladý tento vládce pocházel z rytířského kmene Radžputu, „synu královských", kteří si osobují dnes v Indii název „Kšatryu" (kasty vojenské), ač jim ho bramíni stále upírají, tvrdíce, že byla tato kasta již v pradávných dobách vzbouřením všech ostatních kast pod vedením Parasuramy, jedné z inkarnací boha Višnu, úplně vyhlazena a že jsou Radžputové toliko potomci národa, který se teprve mnohá století po původním přistěhování Ariů do Hindustanu, přivalil v ty končiny a zde zbraní rozšiřoval vládu svou nad původně přistěhovalým národem arijským, s nímž ovšem postupem času v jazyku a víře splynul. Buď jak buď, Radžputové jsou rození bojovníci a domohli se v Hindustanu veliké moci.

V osmnáctém století vzbouřil se jeden velmož radžputánský, Pertap, proti velikému mogulu, sídlícímu v Delhi a urval od říše jeho kraj Mevatský, mezi Delhi a Džeyporem. Nástupce jeho poskytl mogulu pomoc proti Džatům a dosáhl za to uznání své samostatnosti a titulu „maharao radža".

Za sídelní své město zvolil Ulwur. Za doby prvního zasáhnutí Angličanů v záležitosti indické, uchýlil se panovník ulwurský pod jejich prapor a zachoval tak v celosti svou říši, ovšem pod vrchní mocí Anglie, jíž odvádí „maharao“ mírný poplatek. Šeodan Sing vstoupil na trůn ulwurský co čtvrtý maharao radža, maje teprve čtrnácte let.

Kníže jevil radostné překvapení, když jsem jej oslovil bez pomoci tlumočníka v mateřském jeho jazyku. Vyptával se mne na účel mé cesty, na poměry evropské a na dojem, jaký na mne učinila jeho země. Když jsem mu vzdával díky za pohostinnost jeho, prohlásil, že mne ubytuje blíže sebe v sídelním svém paláci a že se musím v Ulwuru delší čas zdržeti, abych s ním podnikl několik loveckých výprav do okolí. Když pak jsem chválil úslužného Bahadura, kýval Šeodan Sing spokojeně hlavou a sdělil se mnou pak šeptem, že je Bahadur prvním a nejmilejším jeho dvořanem, bez jehož rady ničeho nepodniká. Ba každé ráno při svém probuzení dává prý jej zavolati a neotvírá očí, dokud před ním nestojí věrný dvořenín, „aby první osoba, kterou spatřím, učinila na mne příjemný dojem,“ dodal s úsměvem. Ostatně dokazoval také zpusob, jakým se chovali ostatní dvořané k Bahadurovi, sedícímu v uctivé vzdálenosti na podlaze, že se sloní na paprscích největší přízně panovníkovy.

Po chvíli vyzval radža Bahadura, aby mne provedl ostatními místnostmi paláce. Mohutná tato stavba má čtyři patra, která však nejsou spojena schody, nýbrž znenáhla do výše stoupajícími chodbami, čímž se chtěl patrně stavitel zalichotiti vy-

broušenému smyslu pro pohodlí, kterým jsou radžové obdařeni v míře svrchované.

Hned v prvním patře přivábila mne vyhlídka na kamenný pavlán. Pode mnou, přímo na úpatí paláce rozprostírá se jasná hladina rybníka, k níž vedou se zvýšených břehů široké, kamenné stupně. Rybník ten či vlastně okolí jeho náleží k nejmalebnějším místům Indie. Po pravici zdvihá se nad ním vysoká skála, fantastický jehlanec mramorových balvanů, promíchaných bujnou zelení a chrámy; po levici třpytí se na terase z růžového pískovce v bohatém rouše mosaikových ozdob mausoleum radžy Baktavara s lehounkými sloupy svých vzdušných kiosků a křižových chodeb, s elegantní svou kupolí, obklopenou čtyřmi menšími báněmi, jako veliký zářící klenot. Naproti sídlu knížecímu pak spadá kuželovitá hora Ulwurská se zubatou hradbou pevnosti na temeni a s jasně zeleným rouchem lesa na bocích srázně k hladině vodní, ponechávajíc mezi úpatím svým a rybníkem pouze úzké nábřeží, po němž se tísní dlouhou řadou celý pluk nádherných paláců a chrámů, poskytujících svými okrouhlými střechami, posázenými po hřebenu hustou řadou blyštivých hrotů, ozdobnými svými balkóny, nesčetným množstvím štíhlých sloupů a lehkými, k samé hladině rybníka pošinutými kiosky, nořícími do vody svůj elegantní stín, — pohled, o němž se snívá jen člověku, čtoucímu pohádky tisíce a jedné noci.

Vnitřek paláce obsahuje množství komnat, ozdobených sice vkusně, ale s menším přepychem, nežli jsem vídal u jiných knížat indických. Za to však shrnuje ve své „zrcadlové síni“, která — jak již podotknuto — neschází v žádném paláci indickém, jako

v zářící perle tolik lesku, bohatství a umění, že se v této části směle měřiti může s každým jiným panovnickým sídlem v Radžastanu.

Dle obyčeje zdejšího skládá se palác ten z několika stavení. Když jsem se Bahadura po významu jednoho z nich, které se mi pro ozdobnost svého zevnějšku zvláště zalíbilo, otázal, přeletl je dvořenín plachým pohledem a zamumlal, že jest to „zenanah". Slovo toto má stejný význam, jako turecké „harem", značíc obydlí žen, kteréž jsou u vznešených Hindů podrobeny bezmála témuž přísnému řádu odloučenosti, jako ženy mohamedánské. Též ony uzavřeny jsou ve zvláštní části domu, kam nesmí vniknouti cizí noha mužská, a neobjevují se s nezastřeným obličejem u veřejnosti. V novější době však ustupují tato přísná pravidla namnoze větší volnosti.

Radžputové libují si v mnohoženství. Každý zámožný muž toho kmene má nejméně tři ženy. Ale ženy tyto nemají vůči němu ono ponížené postavení, k jakému jsou odsouzeny obyvatelky haremu tureckého. Radžput nedá vám nikdy hned odpověď, jedná-li se o nějaké důležitější rozhodnutí; odchází dříve do „zenanahu", aby se tam poradil se svými ženami, mezi nimiž obyčejně jedna požívá práv první vyvolené manželky a důvěrnice jeho.

Když jsme se ze své procházky palácem vrátili k maharaovi, byla malebnost obklopující jej družiny ještě zvýšena sborem dvorních bajadér, který se byl mezi tím ku shromáždění přimísil.

K rozkazu knížete zablýskla se nejlepší z jeho tanečnic přede mnou svým uměním. Ale nepobavila mne tím valně, neboť byl jsem již přesycen baletem,

který mi uspořádal Bahadur před tím v mém obydlí a jehož některé kusy dvorní bajadéra opakovala.

Na to následoval obřad, kterým vznešení Hindové své hosty propouštějí: sluha podal mi na stříbrné míse „pânsopari", smíšeninu arekových ořechů a betelu, kteráž není při prvním požití chuti příjemné, ale na niž si cizinec brzy přivyká. Jiný sluha přinesl křišťálovou nádobu s růžovou vodou a Šeodan Sing nalil mi jí vlastnoručně trochu na ruce a pokropil jí mé vousy. Propustil mne pak laskavě s podotknutím, že se brzy opět uvidíme.

Bahadur provázel mne nazpět do mého obydlí. Cestou přiměl mne ještě, abych si prohledl jeho palác. Bylo to mohutné cihlové stavení s pestře pomalovaným průčelím. Do vnitř vcházelo se jedinou uzounkou brankou. Vkročil jsem za ním do tmavé těsné prostory, v níž rozeznati bylo stěží kamenné schody, vedoucí téměř kolmo do výše. Byly tak úzké, že jsem se při vystupování dotýkal lokty chladných stěn. Vzpomněl jsem si při tom bezděky na tmavé, krkolomné schody, oblíbené v našich rytířských románech. Nahoře končilo toto romantické schodiště těžkými padacími dveřmi, na které Bahadur prudce zaklepal. Dvéře se zdvihly, divoký hnědý obličej objevil se nad nimi a my jsme vystoupili do pošmourného pokoje, který se podobal strážnici. Stálo a sedělo tam několik ozbrojených mužů. Pozdravili nás uctivě.

Bahadur zpozoroval udivení, jímž mne naplnil tento zvláštní vchod, a pravil s úsměvem: „Můj dům je náležitě opatřen proti nezvaným hostům — není-li pravda? Jediný člověk mohl by zde celému stu vetřelců vchod zabrániti. Opatření toto nepochází ode

mne: zdědil jsem je prostě po otcích. Kdož ostatně ví, nebudu-li jim jednou za to vše povděčným?! Žijeme zde posud v podobných poměrech, jaké panovaly u vás v Evropě za středověku. Pozdržíš-li se, pane, v Ulwuru nějaký čas, přesvědčíš se, jak snadno tu vyskakuje ocel z pochvy a jak obratně umějí zdejší dvořané kouti a spřádati pikle a pletichy."

Takto mluvil potichu, veda mne chodbami a síněmi, v nichž jsem všude viděl skupení ozbrojenců: někteří hráli v kostky, jiní zpívali ke zvukům nějakého hudebního nástroje, jiní chrápali, roztaženi na špinavých kobercích. Po stejně strmých schodech, jaké vedly z přízemí do prvního patra, dostali jsme se do patra druhého a tak výše, až jsme konečně v pátém poschodí vystoupili na prostrannou terasu, která zaujímá celou šířku paláce a kolem níž jsou skupena pěkná stavení se sloupovými chodbami, takořka malé paláce na temeni velkého — vlastní to obydlí mladého velmože. Kdežto se v evropských palácích vykazují služebnictvu obyčejně hořejší patra, přebývá zde pán domu v nejhořejší jeho části. Tato část bývá zde totiž k bydlení nejpříjemnější. Nedostupna výparům bazáru, otvírá čistému vyššímu vzduchu volný přístup do svých komnat, a terasy její, chráněné proti slunci shora rozepjatými plátěnými střechami, mění se ve stinné, vzdušné salóny.

Usedli jsme na pohovku v jedné verandě s maurskými oblouky, jejíž stěny byly pokryty zrcadly, obrazy a rozličnými ozdobnými tretkami. Sluhové přinesli různá občerstvení na nízkém stolku, za nímž jsme se bavili hovorem až do večera.

Mimo jiné oznámil mi Bahadur, že se odbývá zítra v poslední den „dasary“ velkolepý slavnostní průvod a přehlídka vojska, a že se pro mne zastaví, aby mne uvedl na místo, odkud bych mohl toto divadlo — podívání skutečně hodné — nejlépe přehlédnouti.

Když se setmělo, doprovodil mne Bahadur v průvodu sluhů, nesoucích pochodně k mému obydlí.

Na zejtří probudilo mne již časně z rána hřmění děl, rachot bubnů a hlučná hudba, rozléhající se městem. Po obědě dostavil se Bahadur a uvedl mne k východu města na lešení, které pro mne kníže v příhodném místě zříditi dal, abych si slavnostní průvod pohodlně prohlednouti mohl. Stěží proklestil mi k tribuně cestu šumným davem, který se tísnil v ulici a netrpělivě začátek průvodu očekával. Všechny domy ověšeny byly prapory a koberci; cestu pokrývalo kvítí.

Nikdy neviděl jsem dotud národní život indický v barvách tak pěkných a smavých, jako toho dne. Pohled podobně malebný poskytovaly v Evropě snad jen slavnosti středověku. Zde tlačí se ku předu tlupa venkovanu s ohromnými plátěnými turbany; onde kupí se ženy, půvabně zahalené v hedbávné „sarri“, ověšené ozdobami ze zlata a stříbra, před krámky polonahých fakiru, prodávajících bizarní bůžky a vypravujících legendy. Jinde rokuje kruh bíle oděných písmáků, s barvitým turbanem na hlavě a s měděným kalamářem u pasu. Tamo vyniká z davu obrovský vojín, opíraje se o vysoké kopí s blyštivým hrotem. Veselé bajadéry v řasnatých

spodkách proháněji se, zvoníce rolničkami na svých nohou ,mrštně šumnými zástupy.

Stále nové výjevy poutají mou pozornost v této směsi hnědých těl a pestrých oděvu, z níž se ozývá na všech stranách křik, zpěv a hudba, ohlušující chaos zvuků, jaký neuslyšíš ani při nejhlučnější národní slavnosti evropské.

Pojednou začíná se hluk ten stišovati, všechny hlavy se vztyčují, všechny zraky obracejí se jedním směrem. Průvod se blíží. Pěší a jízdní ozbrojenci připravují mu širokou dráhu mlčícím davem diváků. Průvod zahajují řady vojska, jízdného i pěšího, většinou v turbanech, pod lesem dlouhých pik, jejichž ostré hroty se kmitavě blýskají na slunci. Za vojskem následuje, sedě na mohutném slonu, praporečník knížecí, nad nímž vlaje obrovský, zlatotkaný prapor. Kolem něho jede tlupa vybraných jezdců, oděných v kabáty z rudého sametu a řasnaté bílé spodky, s dlouhou pikou na rameně a zahnutou šavlí po boku, s okrouhlým štítem z nosorožčí kůže za sebou na sedle. Dalším článkem pruvodu je velký hudební sbor, troubící v rohy, pískající v dlouhé píšťaly, řinčící kovovými mísami, tlukoucí na bubny všelikých tvaru a rozměru, od páru velikých kotlů, umístěných na hřbetě slonů a velbloudu, až po skromný bubínek u pasu, nad nímž se rozhání bubeník miniaturními paličkami. Bohužel nebyly tyto hudební nástroje stejně příjemné sluchu, jako krásné na pohled.

Nyní blíží se dlouhá řada předních hodnostářu: vrchních kněží, nejvyšších dvořanu a úředníku knížectví. Každý z nich sedí se skříženými nohami v parádním sedadle, zvaném „haodach“,

na hřbetě krásného slona, s něhož splývá těžká pokrývka sametová se zlatým třepením až k samé zemi a jenž stoupá vážně a slavnostně, jakoby byl proniknut vědomím důstojného svého úřadu; většina slonů těchto ozdobena je fantastickými malbami na rypáku a čele a nese na vrchu hlavy veliký chochol bílého peří. Nad sedadlem každého toho hodnostáře rozpíná se skvostný slunečník s vodorovnou střechou, s jejíž obruby visí kolem dokola dlouhé, drahocenné třepení.

A teď nastal zvláštní ševel v zástupech diváků — blížilť se, obklopen tlupou jezdců na velbloudech, hlavní článek tohoto řetězu nádhery. Ohromný slon, větší všech předcházejících, téměř úplně zakrytý pod spoustou ozdob, pohyboval se volně vpřed jako oživlá hora ze zlata a diamantů; nad temenem jeho zářil veliký zlatý terč v podobě slunce se zlatými paprsky. Na hřbetě jeho mával hlasatel velikým kusem zlatotkané látky a provolával jméno a titule knížete, vychvaluje při tom jeho moc a slávu. Za ním táhli čtyři slonové skvostný dvojpatrový vůz, nad nímž se vypínaly tři pozlacené báně a po jehož stranách visely drahocenné látky. V hořejším patře toho vozu, zevšad otevřeném, seděl na trůně maharao — radža, obklopen několika předními dvořany, mezi nimiž jsem spatřil také Bahadura, jenž se byl, umístiv mne na tribuně, na toto své čestné místo po boku knížete odebral. Dva sluhové povívali s obou stran nad panovníkem vějíři z pávích pér. Rozumí se samo, že převyšoval tento vůz, jakož i šat osob, v něm se nalezajících, nádherností svou vše předcházející.

Před povozem kráčeli muži s dlouhými tyčemi, opatřenými nahoře kovovým přístrojem, v němž se pálilo vonné koření; modravý dým valil se s nich kolem vozu a dával celému tomu výjevu jakýs mystický ráz. Všechno množství diváků padlo před povozem vládcovým uctivě k zemi.

Teď následuje opět obrovský, stejně nádherně jako onen před vozem knížecím vystrojený slon, nesoucí však nad hlavou na místě zlatého slunce velikou stříbrnou lunu. Na hřbetě jeho třpytí se skvostný „haodah“, krytý postříbřenou kupolí, s níž splývají stříbrotkané záclony, vnitřek jeho úplně zastírající. Sedíť v něm „rani“ (královna, kněžna), první a nejmilejší z manželek radžových. Za ní jedou, rovněž na slonech, ale s menší nádherou, ostatní ženy jeho, pak přední dvořanky. Druhý oddíl vojska uzavírá tento malebný průvod.

Vsednuv na koně, vyjel jsem s průvodem z městské brány. V nějaké vzdálenosti od města stojí před velikou plání, na níž se odbývají vojenská cvičení, krásný palác. Tam bral se průvod. Na terase paláce zřízeny byly tribuny, na nichž se usadili hodnostáři. Uprostřed stály dva trůny; na jednom usedl radža, na druhý postavena byla stříbrná socha boha Ramy. Právě naproti trůnům těmto, v nevelké vzdálenosti od paláce, strměl ohromný panák, hrubě z proutí upletený, představující obra Ravanu, krále Lanky, úhlavního Ramova nepřítele. Lid pokryl celou pláň, nechávaje pouze těsnou uličku od paláce k nohám tohoto panáka.

Nastala chvíle obecného mlčení. Zraky všech upíraly se chvílemi na knížete a chvílemi na ve-

liký plamenný kotouč slunce, chýlící se zvolna k obzoru.

Zvolil jsem si místo před palácem u rohu terasy, odkud jsem mohl přehlednouti všechny osoby na ní shromážděné. Chvíli pohřešoval jsem mezi nimi Bahadura. Zrak můj hledal ho nadarmo v okolí radžy. Nejblíže u tohoto stál jiný starší dvořan, s hubeným vrásčitým obličejem, jímž byl stále obrácen k radžovi. Však brzy seznal jsem, že nevěnuje tomuto svou pozornost, nýbrž přes ramena knížete v jiný bod terasy upjatým, číhavým pohledem svým směřuje. Pohlednuv tímto směrem, spatřil jsem na druhém konci terasy v pozadí Bahadura, jenž tam stál bez pohnutí, lehce opřen o vkusné její zábradlí, vznášeje zrak svůj k balkónu nad terasou. Tam byly se umístily ženy radžovy se služkami svými a pohlížely kradmo z pod hedbávných záclon, jimiž byl balkón obestřen, na další průběh slavnosti. Každá zaujímala tam se služebnictvem svým jednu z četných komnatek, ve které byla prostora pavlánu těžkými oponami rozdělena. Viděl jsem je sice, když sestupovaly se slonů, ale jejich obličeje byly zastřeny hustými závoji. Mohl jsem tedy pozorovati toliko jejich vzrůst. Skutečným obdivem naplnila mne ztepilá postava první manželky radžovy. Byla to postava útlá, dívčí, jako ze vzduchu utkaná, a když rozhrnuvši něžnými prstíčky hedbávné záclony „haodahu“, ku podivu drobnou nožkou v zlatém pantoflíčku na stupátko, k boku jejího slona přistavené, lehce se vyhoupla, oděna jsouc v řasnatý, pod kolena sahající vrchní oděv a široké spodky, třpytíc se od hlavy k patě zlatem

a démanty, domníval jsem se, že vidím ve snách nějakou líbeznou princeznu východní pohádky.

Neustal jsem stopovati pohled starého dvořana na Bahadura a pohled tohoto k balkónu a v jedné chvilce se mi zdálo, že se náhle pozdvihla záclona jedné komnaty tam nahoře a že se pod ní okázal, jak luna pod oblakem, bez žárlivého závoje něžný obličej, překrásný i v tom lehkém stínu tmavší pleti indické, jehož temné veliké oči se setkaly s pohledem Bahadurovým. Avšak byl to snad pouhý přelud. V příštím okamžiku visela tam opět klidně záclona a v záhybu jejím bylo viděti jen útlou ručku, jíž opínal v předloktí náramek z velkých zářivých perel.

V tom zdvihl se radža s trůnu. Slunce začalo klesati za obzor. Když úplně zapadlo, nachýlil se „maharao" s terasy a zvolal velikým hlasem na jednoho dvořana, sedícího před palácem na hřbetu velblouda: „Jdi otázat se Ravany, máme-li se přichystati k válce?" Dvořan jel tryskem k proutěnému panáku a vrátil se s odpovědí zápornou. Pak následovaly jiné otázky a odpovědi, které měly za účel dokázati, že je armáda radžova nepřemožitelna, a že zachovají nepřátelé jeho mír z bázně před válečnými jeho přípravami.

Mezi tím bylo se setmělo. Sluhové zapalovali na terase pochodně. V rudé záři, kterou první z nich po terase rozlila, zahledl jsem zvláštní výjev. Pod odestřenou záclonou balkónu zjevila se nachýlená tvář a ruka, která upustila na terasu třpytivý předmět. V příštím okamžiku zachytil jej Bahadur a schoval jej v záňadří. Poznal jsem náramek z perel.

*

Zároveň poznal jsem, že mimo mne výjev ten upjatě stíhal ještě zrak starého dvořana, v jehož vráščitém obličeji, rudou září pochodně příšerně osvětleném, se jevil zvláštní vášnivý výraz.

V tom zahřměla děla, několik mužů s pochodněmi přiskočilo k figuře obra Ravany, zapálili ji a proutěný kolos, naplněný hořlavými a třaskavými látkami, začal se s prudkými výbuchy a rachotem rozlétati do povětří a řítiti za ohlušivého křiku množství. Tím byl obřad skončen.

III.

V noci po slavnosti bděl jsem velmi dlouho. Především usedl jsem k denníku, kterýž jsem byl zanedbával po několik dnů. Ale marně namáhal jsem se, abych soustředil prchavé myšlenky. Každý zvuk v ložnici a zvenčí upoutával mou pozornost. Indická noc vládne hojnou zásobou rozmanitých zvuků. V sadě před okny neozývá se pouze šumění stromů a pleskání vody, cvrkání hmyzu a skřehotání žab, mezi nimiž vyniká jedna podivným hlasem svým, dle něhož se jí dostalo názvu „volská žába“, nýbrž i pištění rozličných létavců a časem zlověstné syčení, podobající se tikání kuřete, jímž se ohlašuje zkušenému sluchu brejlovec, ženoucí se po vyhlídnuté kořisti. Z dáli pak zaznívá žalostivé vytí šakalů a řvaní větších šelem. V ložnici samé prozrazují ti jemné zvuky přítomnost tajemných spolubydlitelů. Kdybys hledal, našel bys mnohou krásnou ještěrku, mnohého pěkného chameleona a

za hodinu měl bys pohromadě sbírku stonožek, škorpionů, obrovských huňatých pavouků a jiného vzácného hmyzu ruzných tvaru a barev, snad i jedovatých hadů, které by ti mohl záviděti leckterý evropský kabinet přírodnický. Snad octla by se v této sbírce také nějaká „biscobra", ohyzdná to ještěrka, pokrytá hustými ostny, jejíž dlouhý jazyk, rozdělený na konci ve dva tuhé hroty, vydává prudký jed, neb obrovská krysa indická, zvaná „bandykut", která přemáhá i nejsilnější kočku. Kolem světla tančí nejkrásnější druhy nočních motýlu, kteří sem volně vnikají nezastřenými okny. Někdy pak zabloudí do vnitřku obydlí, nalezne-li dostatečně prostranný otvor, též upír indický, kterýž se zde zove „létavá liška". Jest to veliký netopýr, jehož černá křídla mají v rozpjetí více než tři stopy; tělo jeho pokryto jest hustou červenavou srstí a hlava s prodlouženým čenichem a tenkými špičatými zuby podobá se hlavě lišči. Z večera obletují upíři tito s pískotem v četných rojích ovocné stromy, jichž plody se živí. Za dne visí v tlupách na nejvyšších větvích, držíce se zadními nohami, hlavou dolů, s křídloma svinutýma, tak že se podobají velikému černému ovoci. Indové vypravují o nich známou báji, že ssaji krev spícím lidem; ale ve skutečnosti jsou tato zvířata škodliva jen ovocným sadum, kteréž časem za jedinou noc úplně spustoší.

Odloživ tužku na prázdnou stránku denníku, zadíval jsem se v myšlenkách na stěny nádherné ložnice. Ale stěna tato plnila se v míhavém paprsku lampy tajemným životem: oči a tváře bůžku, knížat, bajadér a vojínu, namalovaných tam skvoucími barvami, hrály podivným výrazem a rozčilená

moje obraznost našla mezi nimi obličej přítele Bahadura i ztepilou postavu mladé kněžny i číhavou tvář starého dvořana. Čelem snulo se mi zmotané pásmo romantických výjevů, milostných i děsných... Daleko po půlnoci usnul jsem s myšlenkou na perlový náramek.

Přes to vše probudil jsem se velmi časně a dal si osedlati koně. Chtěl jsem si prohlednouti bez průvodu, pohodlně město a nejbližší jeho okolí. Brzy octnul jsem se uprostřed ruchu a lomozu města. Zdá se, že je Ulwur velmi hustě obydlen. Ulice hemží se lidem a na bazárech klestí si chodec stěží dráhu šumnou směsí malebných postav. Jsou v ní zastoupeny všechny národnosti a stavy, všechny kasty a sekty mnohotvárného indického obecenstva. Nastínil jsem již v předešlém článku povšechný ráz a vynikající části té živé mosaiky. Velmi silnou dávkou zastoupen je v této směsi živel náboženský. Četní bramínové, v bílých plátěných oděvech s velikým bílým turbanem, procházejí se vážně davem; v tučném jejich obličeji zračí se spokojenost a pohrdání ostatním, nesvatým množstvím. K nim druží se kněží sekty Džainu; ti mají ústa vždy zahalena hustým závojem, aby nespolkli náhodou nějaký hmyz a nedopustili se tak smrtelného hříchu, a drží v ruce malé koště, aby si mohli očistiti místo, kam se hodlají usaditi a které snad před nimi nevěrec neb paria poskvrnil svou přítomností.

Zhusta vyskytují se mezi množstvím „fakirové“ čili „gusainové‘, žebraví fanatikové náboženští, tvořící zvláštní kastu. Pohled na ně nebývá příjemný. Jsou to obyčejně polonahé, příšerně vy-

chrtlé postavy s posupným obličejem, v němž mívají hrubými barvitými čarami nakresleno znamení sekty, ku které se přiznávají. Někteří prodávají pitvorné bůžky, jež byli vlastní rukou z hlíny uhnětli; jiní sedí klidně na rozcestí a na stupních chrámů, čekajíce mlčky na almužnu a přijímajíce ji bez díků jako povinný žold. Jen chvílemi, když měděný dešť dobročinnosti po delší dobu ustává, upozorňují na sebe kolemjdoucí, chřestíce šňůrami koštěných neb dřevěných kuliček, jimiž jsou plece i hlavy jejich hustě ovinuty. Někteří staví na odiv rozličná zmrzačení těla, jimž se byli v náboženské šílenosti podrobili. Jeden z nich zaryl se příšernou ohyzdností svého zjevu hluboko do mé paměti. Úplně nahé tělo bylo znešvařeno blátem a popelem; škaredý obličej, v němž spatřovalo se hrubě namalované znamení sekty v podobě rudého tříhranu, obklopen byl rozcuchaným štětinatým vousem a na hlavě zdvihaly se vyhrnuté a nad temenem svázané vlasy na spůsob špičaté mitry. Ale nejhroznější částí odporného toho zjevu byla levá ruka, docela uschlá a zmrtvělá, trčící nad ramenem kolmo do vzduchu. Vztyčené toto rámě jevilo pouhý hnát s temnou uschlou koží; nehty v zaťaté pěsti byly vrostly do dlaně a, prorostly až na druhou stranu ruky, z níž vynikaly jako zkřivené drápy. Dutina mezi prsty a dlaní byla vyplněna prstí, tvoříc takto vásu, z níž vyrůstala jakás posvátná bylinka. Nehybně vztyčené rámě dávalo mrzákovi tomuto vzezření hrozícího hněvného proroka.

Takových fakirů s odumřelou rukou potuluje se v Indii velmi mnoho. Kdo se zmrzačení tomu podrobiti chce, bývá přivázán na sedadlo a vzty-

čená, natažená jeho ruka upevňuje se k tyči, v příměřené výši nad jeho hlavou vodorovně umístěné; v této nepřirozené posici setrvává tak dlouho, až po mnohých bolestech rámě jeho úplně ztuhne a zmrtví, tak že nadále i bez vazby vztyčeno zůstává. Lid chová takové mučenníky fanatismu v nemalé úctě a pokládá je přímo za vtělení božstva.

Místy spatřiti lze též skupení nahých fakirů, kteří si v divokém tanci krátkými dýkami rozdírají těla, až posléze, když jim okolostojící naházeli k nohám dostatečnou sumu penízků, od hlavy k patě pokryti četnými, ač jen lehkými ranami a zbroceni krví bez vlády poklesají k zemi.

Ale vždy neodpuzují fakirové evropské oko divadlem tak odporným. Někteří představují se v dosti slušném oděvu a zabývají se pouze prodáváním bůžků, neb vypravováním svatých legend uprostřed zbožně naslouchajícího davu. Někdy nosí relikvie, upevněné na obou stranách krátké tyče, která spočívá vodorovně na jejich rameně. Relikvie tyto bývají zahaleny zlatotkanou látkou a pod tyčí visí zvonec, který zaznívá při každém kroku fakirově a vyzývá tak množství k uctivému poodstoupení a k poskytnutí almužny. Mnohdy žijí „gusainové“ pohromadě v klášteřích, jako u nás žebraví mniši. Těší se ostatně přízni nejen prostého lidu, nýbrž i radžů, kteří je často obsypávají při dvorech svých poctami a hodnostmi. Nejeden z těchto žebráků vyšinul se i na trůn, jako na př. fakir Beni Huzuri, praotec vladařského rodu v Myhere.

Pestrá kytice indických postav, stěsněná mezi krámky bazaru, nevydává vůni právě líbeznou; hleděl jsem se tedy vymknouti z hemžení toho do

klidnějších částí města. Několik širokých, dobře vydlážděných ulic vede od rozličných bran Ulwuru k jeho středu, kdež se spojují pod obrovskou baňatou krytbou. Ostatně skládá se město většinou z těsných uliček špinavých, hustě k sobě sražených domků. Však mezi těmi vypínají se tu a tam chrámy a paláce, jakož i úhledné příbytky bohatších obyvatelů. Tyto bývají někdy na cihlovém podstavku z dřeva vyvedeny a vyznačují se pěknou řezbářskou prací na trámech a pestrými malbami bohů, slonů a tygrů, jimiž bývá pokryta omítka jejich štítu. Při nich strmí zhusta ztepilé vížky s četnými okénky. Se všech stran obklopují Ulwur vysoké zubaté vrchy; bujná zeleň rostlinstva, pokrývající srázné jejich boky, zdá se vznášeti nad městem jako visuté sady a vrcholky jejich z bílého křemene, ozářené sluncem, podobají se třpytivým ledovcům.

Vyjel jsem do předměstí. Tam ustupovaly domy více a více skromným dřevěným chatám, krytým korou, listím a slámou, majícím jeden, dva těsné otvory s mřežovím hůlek bambusových na místě oken. Ale jakou nádherou překvapuje Evropana bujné rostlinstvo, v jehož stínech se ostýchavě skrývají tyto příbytky chudých! Nad houštím akacií, tamarind, mangovníků a přemnohých jiných stromů, jejichž listí rozmanitých tvarů a rozličných odstínů zelenosti se snoubí místy v husté klenby rozpínají štíhlé arekové, tarové a jiné palmy pyšně své elegantní zelené vějíře a „banyan“, „pipal“ (ficus religiosa) a „nim“, tito obři indického pralesa, rozkládají tu a tam širošíré krovy svých hustých větví, ověnčených někdy různobarvými, zářivými květy povíjivých rostlin. Zejména staletý banyan, jehož pů-

vodní kmen časem úplně zmizel a jehož obrovské, přeširoko rozložené větve spočívají kol do kola na řadách vedlejších kmenů jako na mohutných sloupech, může býti právem přirovnán k velebnému přirozenému dómu.

Čím dále za město, tím více houstly davy stromů a tím stydlivěji ukrývaly se se pod nimi bídné chýše. Snad jsou to obydlí „pariů“, vyvrženců indické společnosti. Ubozí „pariové“! Hlubokou soustrastí naplnil mne hned první, kterého jsem v Indii spatřil. Konal v bombayském hostinci, kde jsem se ubytoval, služby nejnižšího druhu, při čemž se musil míti na pozoru, aby nepotkal žádného příslušníka vyšší kasty, či lépe kasty vůbec, poněvadž jsou pariové ze soustavy kastovní co nečistí úplně vyloučeni. Vlézal tedy lehounce jako stín otevřeným oknem a při každém šramotu lekal se jako plachá zvěř polní. K lítosti s těmito ubožáky přimísila se ošklivost, když jsem je zastihl jednou při nenadálé hostině. Kdysi z večera rozbil jsem s četným průvodem, jejž mi dal jeden radža na cestu, tábor v pusté krajině. Zahynul nám jeden velbloud; trup jeho byl provazy připoután k jiným velbloudům a odvlečen na nějakou vzdálenost od ležení. Za čtvrt hodiny na to ozvala se s oné strany divná vřava. Vyběhl jsem ze stanu a zvláštní divadlo naskytlo se mým zrakům: dav nahých, vychrtlých, ohyzdných lidí, jichž ruce byly až po lokty zbarveny krví a z jichž úst se draly radostné skřeky jako hlasy šelem, tvořil kolem zdechliny fantastický kruh. Někteří řezali s ní krátkými šavlemi dlouhé prouhy masa; jiní rvali z trupu krvavé vnitřnosti. Kolem plesaly ženy a děti nad bohatým, nenadálým lovem. Jaké štěstí

způsobila pariům kořist, již urvali hyenám a šakalům, kteří obcházeli vyjíce opodál a musili se se později spokojit zbytky šeredného kvasu!

V podobných myšlenkách a vzpomínkách jel jsem dále kolem řídnoucích chat a houstnoucího stromoví, až jsem se octnul na břehu malé řeky. Na stezce vinoucí se kolem říčky, spatřil jsem nedaleko před sebou zvláštní průvod. Čtyři muži nesli na lehkých, nekrytých nosítkách nahou mrtvolu; za nimi pak kráčeli dva nosiči s dlouhou tyčí bambusovou, k níž byla přivázána jiná mrtvola, rovněž úplně nahá. Kolem mrtvol křepčila tlupa polonahých mužů, zpívajících vřeštivě a troubících v měděné trouby. Za nimi ubíral se lhostejně hlouček mužů a žen v roztrhaných oděvech. Byl to pohřební průvod. Brzy ohlásil mi též odporný zápach spáleniny a vystupující kouř blízkost pohřebiště, ač lze-li tak nazvati místo, kde spalují Hindové své mrtvé. Místo toto leželo při samé řece, jsouc ohraženo vysokou zdí, na níž sedělo několik obrovských supů, kteříž se patrně hodlali činně súčastniti při tomto smutném obřadu. Jaká to protiva, když jsem vzpomněl na poesii našich hřbitovů, zastíněných vonnými lipami, porostlých kvetoucími křovinami, z nichž ozývá se za noci líbezná píseň slavičí!

Dvě hranice tam již hořely. Ale stěží bylo již rozeznati obrysy mrtvol, na nich ležících. Několik mužů prohrabávalo tyto hořící hranice dlouhými, železem okovanými tyčkami. Kolem po zdi seděli schouleni přátelé zemřelých, žvýkajíce klidně betel a kouříce z podivných dýmek indických („hukah“). Dva hudebníci doprovázeli obřad vřískavým zvukem

měděných trub. Pro obě právě přinešené mrtvoly zřízeny byly nové dvě hranice. Na tyto položili pak příbuzní nahé trupy a narovnali nad nimi drobnější dříví tak vysoko, až byly mrtvoly zcela zakryty. Po té odbyla se ceremonie spálení při obou stejným způsobem. Jeden z příbuzných přistoupil k hranici, bije se pěstí v prsa a naříkaje hlasitě; pak uchopil pochodeň a zapálil čtyři rohy hranice, kteráž se rychle vzňala plným plamenem. Ostatní přilévali do plamenů oleje. Když všechno shořelo, pokropili spáleniště vodou a odhodili pozůstatky spálené mrtvoly do říčky.

Ale všechny mrtvoly nespalují stejně pečlivě. Některé mrtvoly — snad chudších lidí — spalují jen částečně a spouštějí ohořelé trupy do vody. Krátce po mém příchodu přinesla chudá žena mrtvolu krásného děcka; chlap jeden vloužil pouze obličej jeho na chvíli do hořící hranice a spustil pak malou mrtvolu do řeky, kdež se na ni snesl houf orlů, supů a jiných dravých ptáků. Mnohem poetičtější byl pohřeb dítěte, jehož netušeným svědkem jsem se stal nedaleko Agry, na břehu Džumny. Procházeje se kdys na blízku té řeky, zaslechl jsem vzlykání a žalostný zpěv. Přiblíživ se potichu ku břehu, spatřil jsem, ukryt za kmenem obrovského stromu, následující výjev. Na jednom z kamenných stupňů, jež vedou k řece, ve stínu zelených vějířů palmových a jiného bujného malebného rostlinstva, seděla vzlykající ženština, skrývajíc obličej do dlaní. Na nejnižším stupni, nad hladinou řeky, stály dvě mladé Hindustanky. Jedna z nich, obnažena jsouc shora až po kyčle, klečela tam nahrbena, zdvihajíc ramena k nebi, a zpívala žalostivým hlasem ukolé-

bavku, jakou ženy indické uspávají své děti; stále zpívajíc, chopila se košíku s natrhanými květy a jala se volně vrhati do vody ohnivé jejich kalichy. Nemohl jsem pochopiti význam toho obřadu, až jsem posléze, nakloniv se trochu, zahledl na hladině vody malou ošatku z proutí, v níž ležela mrtvola robátka. Pochopil jsem vše: chudá matka, bezpochyby bajadéra, nemohouc sehnati peníze na hranici obřadní, odhodlala se, že odevzdá své mrtvé dítko svatým vodám Džumny. Provázena sestrou a matkou loučila se navždy s miláčkem. Neřídila se při tom žádným obřadem náboženským; srdce vnuklo jí, aby zapěla nad mrtvým děckem naposled obvyklou ukolébavku a poházela je utrženými květy, podobenstvím krátkého jeho života. Sestra, nahnuta k vodě, zadržovala rukou drobounkou kocábku, nemohouc se odhodlati, aby přenechala sladkou kořist číhajícím netvorům vodním.

Odporný zápach, dým, a prudký žár, vycházející z hořících hranic, odehnaly mne od pohřebiště. Vrátil jsem se jiným předměstím do Ulwuru. Ale na jednom místě toho předměstí zastavil jsem na chvíli svého koně. Ve stínu mangovníků a palem, obklopen malým, ale pečlivě pěstovaným parkem anglickým, stál tam koketní letohrádek rázu poloevropského, poloindického. Stranou k ulici opatřen byl vkusnou verandou, jejíž dřevěné sloupce jen kradmo prohlédaly spoustou úponkovitých bylin tropických, překvapujících oko krásou a skvělostí svých různobarvých květů. Ale vše to nebylo by mne zastavilo. Podobné letohrádky mívají též indičtí velmožové. Než tuto překvapil mne zjev dívky, hebce rozložené na verandě v pohodlném rákosovém se-

dadle a čtoucí v objemném obrázkovém časopise, jenž spočíval v jejím klíně. Světlé evropské šaty modního střihu vlnily se kolem útlého jejího těla a jediným indickým přídavkem oděvu toho byl muselín, stroucí se lehce jako bílá mlha kolem hlavy. Byl to zajisté jemný muselín bundélský — celé šaty z dechové této látky lze svinouti v uzlík ne větší jablka. Pod touto clonou, jež zamžívala jen z části bohatý světlý vlas, jevil se podlouhlý obličej něžných rysů, nesoucí na sobě zřejmě nyvý typus dcer Albionu.

Lze pochopiti, že mě nemálo překvapil tento zjev sličné Evropanky uprostřed odlehlé končiny Radžastanu. Teprvé po chvíli rozbřesklo se mi v hlavě. Hned po příchodu svém do Ulwuru byl jsem se pídil po agentu anglickém při dvoře maharově, Mr. Claytonovi, abych mu odevzdal odporučující listy a jej požádal o jeho přízeň a záštitu, jakož i za další odporučení. Avšak pravili mi, že odejel do Agry v ústrety své choti a dceři, které za ním z Kalkuty přijeti a nadále s ním v Ulwuru bydleti měly. Jistě to dcera Mr. Claytonova!

Též dívka, vyrušena krokem mého koně, pozdvihla ke mně z knihy oči. Jsem přesvědčen, že byla stejně překvapena jako já. Ale jen jedno pohnutí — a klidně pohlížela na mne krásná Angličanka, jakoby byl Evropan v Ulwuru zjevem zcela všedním. Chránil jsem se ovšem na vzájem, pozdraviti ji zdvořile neb dáti jí vůbec na jevo své radostné překvapení — bylo by to smrtelným přestupkem etikety. Vždyť jsem jí nebyl dosud ani představen!

Hrozní Angličané! Do všech končin světa nosí s sebou svůj plumpudding, svou škrobenost, svou

zapjatost, svou malichernou etiketu! Setkáš-li se s nimi třeba v Sahaře neb na severní točně, budou snad žádati, abys jim byl prvé představen a neobjevil se dámám jejich jinak, než ve fraku, rukavičkách a bezvadném nákrčníku. Alespoň zde v Hindustanu lpějí houževnatě na tomto salonním obleku — nedbajíce ani za mák rozdílnosti země a ponebí.

Zajel jsem tedy domů a vyparádiv se náležitě, dal jsem se donésti v nosítkách k rozkošnému obydlí Mr. Claytona. Přijal mne nad očekávání přátelsky, představil mne důstojné lady a své sličné dceři a přinutil mne, abych s nimi pojedl. Hostinu kořenila nám zábava na společnost anglickou dosti nenucená. Bylo mi příjemno, mluviti zde v daleké cizině o Evropě a jejím duševním životě. Po desertu, kterýž se skládal většinou ze vzácného indického ovoce, odebrali jsme se s agentem do vzdušného pavilónu, jenž zastupoval pokoj kuřácký. Tam rozmlouvali jsme při vonných doutnících o Hindustanu a jeho národech, o postavení Angličanů v těchto končinách. Agent netajil, že tu spočívá panství britské na sopce, která může kdys v úžasném výbuchu vyhoditi do povětří tu hrstku Evropanů, velící nesčetným spoustám cizího lidu, napohled sice mlčky se jí podrobujícího, ale v srdci stále jí nepřátelského. Bavil mne episodami z bojů proti povstalým Indům a líčil mi zejmena živě zajetí posledního Timurovce, vládnuvšího v Delhi. Byl při zajetí tom sám přítomen.

Nedaleko Delhi stojí mezi jinými zříceninami a zvětralými pomníky krásné mausoleum z bílého mramoru a růžového pískovce, pod jehož velebnou

bání odpočívá první veliký mogul, pravý zakladatel panovnického rodu Timurovců, Humajun. Vládce tento nalezl smrt v nádherné své knihovně, spadnuv se stupátka, když sáhal po knize do vysoké přihrádky. Popel jeho leží v dotčeném mausoleum pod prostým neozdobným náhrobním kamenem. A právě zde u hrobu svého zakladatele divnou náhodou žalostně skončila dynastie, proslavená jmeny Akbara, Šacha Džehana, Aurengzeba. Když dobyli Angličané Delhi r. 1857, vyvázl poslední Timurovec Mahomed Bahadur, kterýž co pouze titulární vladař od povstalců na trůn v Delhi skutečně byl znovudosazen, téměř zázrakem ze svého paláce, kde synové a věrní jeho bojovali do poslední krůpěje krve, a utekl se do mausolea Humayunova. Kapitán Hodgson, který byl vyslán, aby jej pronásledoval, našel nešťastného starce, ležícího v slzách na hrobě slavného svého předka. Dal jej vyvésti z mausolea a dopraviti do Delhi. Z obav před lidem indickým nedali sice Angličané zajatého knížete popraviti, ale vyměřili mu tak skrovnou pensi, že za několik roků na to v Kalkutě, kam byl internován, v bídě zemřel.

Jméno nešťastného Mohameda Bahadura uvedlo mi na paměť mého indického přítele. Obrátil jsem k němu rozprávku a Mr. Clayton sdělil mi, že je sám mladému dvořanu nakloněn a že má týž velmi blahodárný vliv na vrtkavého knížete, avšak zároveň mnoho tajných nepřátel u dvora.

V tom ozvaly se před pavilónem spěšné kroky a v příštím okamžiku stanul bez ohlášení ve vchodu jeho statný Hindu v bohatém, ale pocuchaném a zaprášeném oděvu; tvář jeho měla výraz tak prud-

kého rozčilení, že agent vyskočiv zvolal: „Co se stalo? Co se stalo?“

„V tuto chvíli snad loučí se Bahadur s životem, pane,“ vyrazil ze sebe příchozí.

K dalším otázkám vypravoval kvapnými, přervanými slovy tento sběh věcí: Ráno, dříve než se Bahadur ke dvoru dostavil, vešel do ložnice knížecí starý jeden dvořan, úhlavní nepřítel milostníka radžova. Po delší chvíli vyšel s ním kníže u velikém rozčilení a odebral se do „zenanahu“, paláce žen. Pobyl tam dlouho a vrátil se s obličejem temným jako noc. Shromáždění dvořané čekali již naň v síni přijímací. Bahadur stál mezi nimi na čestném místě svém nedaleko trůnu. Ale radža nedošel trůnu, nýbrž přistoupil k Bahadurovi a chopiv jej za prsa, obořil se naň hromovým hlasem: „Bídníku, kam dal jsi perlový náramek?“ Dvořan zblednul před tímto náhlým útokem a nemohl na chvilku ze sebe vypraviti slova. Radža pak třásl jím zuřivě, mezi tím co se dvořanstvo kolem tohoto výjevu sestoupilo v ustrašený a zvědavý kruh. Ale pojednou rozesmeklo se prudkým oním pohybem roucho na prsou nešťastného ministra a na nich objevil se zavěšený perlový náramek. „Aj zde důkaz tvého zločinu, hade!“ vzkřikl radža, vytrhnuv mu náramek ze záňadří a mrštil osudným tím klenotem tak prudce na podlahu, že se perly po ní rozkutálely. Bahadur zašeptal: „Nuže, ano — jsem vinen, ale přisahám ti, že jest ona nevinná a čistá jako tyto perly zde!“ Leč kníže dupnul jen nohou a rozkázal zuřivým hlasem pochopům, aby strhali s dosavadního miláčka jeho nádherná dvořanská roucha, jakož i odznaky jeho hodností, a vyvedli

jej bez odkladu na smrt. Darmo prosili rozvážnější dvořané knížete, aby se nepřenáhloval, darmo vrhali se mu přátelé Bahadurovi k nohám: radža velel pochopům, aby vinníka bez průtahů do nádvoří odvedli a tam trest smrti na něm vykonali. „V tuto chvíli opustil jsem palác," končil příchozí dvořan, přítel to odsouzeného, své vypravování, „a pospíšil jsem k tobě, pane, abys mocným slovem a vlivem svým zachránil Bahadurovi život a odvrátil radžu od skutku nešlechetného."

Za chvilku na to uháněli jsme na koních tryskem k paláci knížecímu, trápeni obavou, že přijedeme pozdě. Zpráva o katastrofě u dvora byla se rozletla bleskem po městě: odevšad hrnuly se k paláci zvědavé zástupy a nádvoří byla již naplněna lidem, ku předu se tlačícím a hlučně rokujícím. Nám ustupoval ochotně s cesty, věda, že příchodem naším nastati může nový důležitý obrat v celé této záležitosti. Došli jsme tak až ke komnatám knížete; stráže v předsíni oznámily nám, že ortel právě vykonán býti má. Chvátali jsme do prvního patra. Jdouce tam sloupovou chodbou k pavlánu, na němž kníže meškal, zahledli jsme na malém postranním nádvoří u našich nohou výjev, který nám dokázal, že přicházíme v okamžik rozhodný. V kruhu vojínů, ozbrojených dlouhými pikami, stál tam před velikým čtyrhranným kamenem odsouzený dvořan, obnažen shora až po pás, ruce maje vzadu svázané. Otevřenou pak mříží po jedné straně nádvoří přiváděl několik mužů ohromného slona, na jehož šíji seděl ohyzdný „mahut" (průvodčí slona) v červeném, fantastickém oděvu.

Maharao zvolil pro oběť své prchlivosti smrť pod nohou slona. Smrtí touto trestají se největší zločinci. Vykonává se způsobem následujícím. Odsouzenec bývá spoután na rukou i nohou a přivázán za pás k zadním nohám slona, který jej pak vleče v rychlém běhu ulicemi města za bránu. Tam odpoutávají nešťastníka, pokrytého prachem a krví, ač neskonal-li již na hrozné cestě, a kladou hlavu jeho na veliký plochý kámen, davše mu před tím z vybroušené ukrutnosti napíti sklenici vody. Vyučený slon rozdrcuje mu pak hlavu ohromnou svou nohou. Radža buď že pocítil přece jakous útrpnost se svým bývalým milcem aneb že chtěl bez odkladu pohleděti na smrt jeho, ušetřil svou oběť hrozného vlečení za město a rozkázal, aby byla poprava v nádvoří vykonána.

U vchodu k pavlánu stál „čubdar“ s nastavenou na příč stříbrnou holí. Před námi zdvihl ji s hlubokou poklonou. Zdvihli jsme těžkou záclonu a vešli na pavlán. V tlupě dvořanů, — mezi nimi stál starý intrikán, kterého jsem byl tehdáž na terase při večerní slavnosti spatřil, s vítězným výrazem v obličeji, — seděl na nízké stoličce s hedvábným zeleným polštářem mladý kníže, jako římský césar, čekající na krvavou hru cirku.

Když nás spatřil, vstal sice a popošel nám vstříc; ale tvář jeho nejevila překvapení příjemné. Tušil patrně, proč přicházíme. Prosili jsme jej vřele za milost pro odsouzeného, dokládajíce, že snad ani vina jeho náležitě dokázána není. Ale radža zamračil se hned při prvních slovech našich a vskočil nám do řeči prohlášením, že nechce, aby o té věci dále mluveno bylo, a že Bahadur zemříti musí. Tu

došla nit trpělivosti ráznému Britu i prohlásil pevně, že mu přísluší veto v té věci, že práva svého užívá a že odsouzence bere pod svou ochranu. Bude-li přes to poprava vykonána, že opustí bez odkladu místo své u dvora radžova a že si pak bude moci kníže přičísti nemilé následky, které z toho vzejdou. „Čiň, pane, co se ti líbí!“ zvolal maharao prudce a odvrátil se od nás. Ta tam byla všechna včerejší hladkost a příjemnost jeho: měl vzezření krvežíznivého dravce. Nedbaje dále naší přítomnosti, usedl na hedvábný polštář a pokynul rukou do nádvoří: pochopové srazili tam odsouzence k zemi, položili krásnou hlavu jeho na kamenný špalek; „mahut“ vzkřikl — popravce slon pozdvihl nad hlavou oběti svou ohromnou nohu...

Odvrátiv zrak od konce hrozného divadla, spěchal jsem z paláce za rozčileným agentem, pln lítosti nad osudem mladého ušlechtilého Inda a pln rozhořčení proti jeho vrahu. Rozumí se, že jsem pohrdl dalším pohostinstvím ukrutného vladaře. Přijal jsem nabídnutí agentovo a dal jsem bez prodlení dopraviti k němu svá zavazadla, abych s ním ještě téhož dne opustil Ulwur. Kvapil s odjezdem svým tím spíše, poněvadž mu zde hrozilo po výstupu s knížetem opravdové nebezpečí.

Na krátko přivezl si Mr. Clayton choť a dceru do rozkošného ulwurského letohrádku. Ještě nebyl obsah všech četných krabic, které co nezbytné příslušenství tak elegantních dam s nimi přibyly, na světlo vynesen a již nastalo opět stěhování.

Z večera vyjížděli jsme v průvodu ozbrojených sluhů agentových z Ulwuru. Trvali jsme v mlčení. Vzpomínka na události dnešního dne a pohled na

výraz nepřátelství, který se jevil namnoze ve tvářích kolem jdoucích Indu, nepřály vzniku zábavě. Za branou prohodil agent, že mu brzy zjedná vláda anglická náležité zadostiučinění. Bezpochyby — ale což pomůže to ubohé oběti knížecí prchlivosti?! Ohledl jsem se po krásných palácích města s trpkým pocitem. Rozeznal jsem mezi nimi nádherný „zenanah". Co stalo se asi s krásnou kněžnou? Nezvěděl jsem to nikdy.

Jeli jsme dále k Agře malebnou krajinou. Nastala noc. Obloha zaskvěla se hvězdami a nad temnou spoustou lesa, z jehož podrostu sršelo množství jiskřivých světlušek, odstiňovali se na jasném nebi nádherné vrcholky palem. Jaký to krásný kraj! Žel jen, že se hemží malebné ty lesy tisícerou krvelačnou šelmou, tisícerým jedovatým plazem a že lid obývající tuto krásnou zemi, strádá v poutech nerozumného kastovnictví, pod železnou metlou svéřepých tyranu! — Ale zdaž oprávňuje to všechno Anglii, aby místo domácích drobných krutovlád vkládala národu indickému na šíji osvětou a vzdělaností opentlené jarmo své vlastní sobecké tyranie?!

Malířská epištola.

(Květy 1880, s obrázky.)

Milý příteli!

Odpusť, že ti posílám dopis illustrovaný. Je ti známo, že jsem stylistou velmi neobratným; obávám se, že nedovedu slovem řádně zachytiti půvab

nynějšího svého způsobu života a vypomáhám si tedy kresbou. Rád bych, aby se vloudila závist do útroby tvé, vdechující pod rozepjatou vestou i košilí, v dusném pokoji kamenouhelný nimbus stověžaté matičky Prahy. Vidím tě v tu chvíli jasně před sebou a kdyby mi nebránila úcta k tobě, vypodobil bych tě zde in margine — i s tím rozskřípaným pérem za uchem, i s tou dýmkou v melancholicky spuštěném koutku úst, mnoucího si pošmourné čelo, v němž nechce zabřesknouti spasná myšlenka... Odkud má k tobě zavítati, brachu? Snad ne z toho sirého květináče s uvadlou, zaprášenou resedou v okně, nebo přes dvůr z té neobhledné šedivé stěny, která ti věčně zastírá vyhlídku do světa jako nejhustší londýnská mlha?

Jest mi tebe srdečně líto, příteli můj! Život pražského literáta není nikdy závidění hodným, v srpnu pak nejméně. Vidím tě v duchu, jak odkládáš beznadějně péro a vycházíš z dusného pokoje na žhavou ulici, — jak dychtivě vyhledáváš sporé oásy stínu na palčivém chodníku, — jak sedíš s kollegy svými v zakouřené kavárně, jak si tam vzdychajíce utíráte šátkem čela a bavíte se rozjímáním o bezedné nicotě svých kritiků, nebo sporem o Zolovi — — Příteli, nech Zolu a vyleť si raději sem ke mně: budeme tu těkati spolu krásnou přírodou a ssáti med čistých požitku z květnatých jejích ňader, jako ti dva motýlové, jimiž jsem lákavě okrášlil vstup svého dopisu.

Pohleď na fig. 2. Vidíš mou kreslicí mapu, otevřenou a vnitřkem hřbetu vzhůru postavenou do vysoké traviny. Divíš se asi, vida v ní krajinku, kterou jsem dokončil dávno před svým výletem.

Proč jsem tam nevystavil na odiv některou z nových prací svých? Poněvadž prostě žádných nemám. Věc má se takto:

Kdybys rozšířil mou vedlejší kresbu, spatřil bys opodál kreslicí oné mapy, asi zde, kde nyní píšu, muj ušlechtilý, klidně snivý obličej, obklopený kvetoucími stébly lesních travin. Ležím tu na znaku, na stinném pokraji lesa. Širokostřechý klobouk, ozdobený kyticí pestrých zvonku, odpočívá na rozhalených mých prsou a krásné černé kadeře splývají volně do trojlístku divokého jetele. Ruce mé skříženy jsou pod hlavou a přivřené oči toulají se volně po krásné krajině. Vidím lány žlutých klasu, vidím jiné posečené a oživené ruchem žatvy; vidím lučiny s řadami vrb a s blýskajícím v dáli rybníkem, při němž se kryje v olšoví starý mlýn s omšeným kolem; vidím řeku, vinoucí se lesnatým údolím; vidím rozptýlené vížky vesnic a městeček a v pozadí tmavomodrou silhuetu horstva, vlnitě nastíněnou na jasnějším modru nebeském. A časem sklání se zrak muj, unaven toulkou po krajině, k mikrokosmu rozmanitě a něžně utvořených stébel a lístku, květu a klásku, vukol mé hlavy, oživený veselým ruchem pestrobarevných motýlu, much a broučku. Při tom pak sním, popouštěje zcela uzdu svým myšlenkám — a hleď! v tom snění spočívá takové kouzlo, že se nemohu vymknouti z náručí jeho k umělecké práci. Nevím, cítíš-li ty při básnickém tvoření nějaký požitek; pochybuju o tom. Já jsem při uměleckém díle nikdy pravé rozkoše nepocítil. Ano, dokud se vznáší před námi myšlenka v první svěžesti své, v étherickу zářivé své podobě duševní, kocháme se jí jako krásným snem; ale

když ji chceme v plné čarovné kráse její přenésti z říše představ a snu v hrubou skutečnost, mizí každým slovem neb črtem část této rozkoše a nastupuje zvolna vystřízlivění. A vše, co následuje: namáhání, abychom si hrubnoucí a blednoucí vidinu znovu představili v původní zářivé kráse její, marný zápas s nedostatečností svých sil, abychom ji znázornili pérem neb štětcem v úplném vděku jejím — plodí nám spíše každý jiný, než blažený pocit. Nuže a zde v tom božském zátiší jsem věru neschopen kaziti si marnými pokusy tvoření rozkoš, jakou mi působí volná bezděčná hra obraznosti; ta půvabná příroda kolem, ten čistý vzduch, nasycený kořenitou vůní jehličí, pryskyřice a mateřídoušky, jejž dýchám plnými doušky, ponořuje mne v jakési opojení. Nic neruší mé snění. Jen srpy znějí z polí, jen kukačka zakuká časem z dáli, jen cvrček ozve se časem z trávy... Hle, družina skákavého hmyzu prohání se kolem kreslicí mé mapy. Několik cvrčků a brouků zastavilo se těsně před ní a čím déle hledím na tu drobnou skupinu, tím živěji mne upomíná na skupení znalců, podrobující vystavený obraz své kritice. Hle, jak nachylují k sobě tykadla, jakoby si sdělovali výsledky svého pozorování neb jakoby chtěli čísti navzájem v očích svých němý úsudek o mém nákresu. Dva umístili se na blízkém stéblu, jakoby tam byli vypátrali nejvýhodnější hledisko, a dva vyšinuli se dokonce na hřeben mapy, odkud zevlují tupě na mou skizzu. Obraznost má mění znenáhla hmyz ten v povědomé figurky výstav; představuju si voňavkami napuštěné uvadlé šviháky, lornětující nestoudné bohyně na obrazech a cudné dívky, klopící zraky před touto malovanou nahotou.

— ty enthusiasty obojího pohlaví, kteří před každým obrazem uvolňují svému vytržení sladce mroucím „Áááá —!" neb „O—óóó —!" — toho venkovského přítele umění, který se tulí k „znalcům" a hledí na nich vyzvěděti skryté pro něho puvaby toho neb onoho obrazu — toho starého holohlavého pána, který sedá celé odpoledne s katalogem v ruce v jednom koutě a zrak svuj upírá na jediný obraz, vážně, slavnostně, s pohrdlivými pohledy na pestré množství, střídající se kolem něho, až pak hlavu v myšlenkách na prsa kloní a sladce, pevně nad katalogem usíná ... Však i mně klesají těžká víčka, usínám také —

Ano, usnul jsem, příteli, a měl jsem hrozný sen.*) Zdálo se mi, že se nalezám v okrouhlé lepenkové krabici s odklopeným víkem, uprostřed kulatého stolu, kolem něhož seděla společnost vážných, přísně hledících pánu. Vyznávám se, že mne uprostřed slavného toho shromáždění sklíčil pocit, jaký as mívá žába v kruhu vědatoru, chystajících se k zajímavé vivisekci. Trapný tento pocit nebyl zmírněn poznáním, že jsem mizivě malým u porovnání s každým členem společnosti, která na mne kolem do kola upírala nadlidsky veliké oči jako kruh obru na lapeného trpaslíka. Hledě na pevně sevřená jejich ústa, vmyslil jsem se bezděky v postavení lidiček, které Rabelaisuv olbřím vstrčil do úst s lupením salátu, do něhož se byli ukryli, a kteří ušli hrozící záhubě jen tím, že uvízli v kotlavém jeho zubu.

---

*) Srovnej se zlomkem „Příteluv sen" v XXV. svazku na str. 332—334.

Ale brzy proměnily se teskné obavy v čiré zděšení. Když jsem si totiž obličeje kolem důkladněji prohlédl, poznal jsem v nich nadlidsky zveličené tváře známých uměleckých referentů, pod jejichž kritickým nožíkem se byl svíjel již nejeden z mých obrazů.

Než jsem si povážlivost svého postavení úplně představiti mohl, trhl nejstarší z nich, patrně předseda shromáždění, zvoncem a promluvil takto: „Schůze je zahájena, pánové! Známo vám zajisté, za jakým účelem jsme se tuto sešli. Nabyvše přesvědčení, že svými kritikami zbloudilé umělce na pravou cestu neuvedeme, usnesli jsme se, že si vypěstujeme sami vzorného malíře, který by nám maloval pro potěšení a národu na oslavení. Chytil jsem exemplář, pánové, který se tuším hodí k provedení našeho záměru. Nuže, přistupme již k poradě, šetříce při tom pořádku, programem vytknutého. Prvním z dvanácti jeho čísel je zevnějšek této osobičky.“

Po chvilce hloubavého mlčení sáhl si jeden ze shromáždění na bradavici zvící slušné tykve, zdobící obrovský jeho nos, a pravil: „Zevnějšek tohoto individua musí se ovšem úplně přetvořiti. Pohleďte jen, pánové, na tento divoký, širokostřechý klobouk, který by se hodil spíše banditovi, než umělci! Co by měli především neúnavným studiem připravovati dráhu svému nadání, nemají ti mladí pánové pilnější starosti, než aby si pořídili takovou širokou střechu; myslí bezpochyby, že se ve stínu jejím budou samy sebou líhnouti geniální myšlenky Rubensovy. Charakterisuje to celý směr mladého malířstva: vážného studia se štítí, ale za to snaží se,

aby domnělou svou genialnost projevovalo rozličnými výstřednostmi — zvlčilostí mravu, podivným oděvem a dlouhými vlasy..."

„S tímto náhledem nemohu souhlasiti," ozval se ostře jiný referent, s jehož hlavy splývaly až do polovice zad žíňovité černé vlasy. „Jest zcela pochopitelno, že se umělec liší svým zevnějškem od všedního davu... Jest pochopitelno, že dává přednost malebnému oděvu, třeba by tento nevyhovoval zvrhlému vkusu množství..."

„Vašemu vkusu se ovšem ten čínský širák zcela podobá!" zvolal jizlivě muž s bradavicí.

Vlasatý referent vyskočil jako podrážděný lev, ale v tom trhl předseda opět zvoncem a krotil hrozící bouři: „Mírněte se, pánové! Považte, že máme před sebou dvanáct čísel. Nerozšiřujte zbytečně debatu při prvním, poměrně méně důležitém. Tamo pan kollega má slovo."

„Nemám ničeho proti tomuto klobouku," začal rozvláčně nový řečník. „Ale přiznávám se upřímně, že by se mi líbila více řasnatá sametová karkule, jakou nosili nejslavnější mistři — —"

„To mu již raději pořiďme paňáckou čepici!" vpadl zlomyslný referent s bradavicí.

„Která by vám dobře slušela!" zasyčel naň vlasáč, před tím od něho uražený. „Vy jste pouhý fraškář, jehož nebetyčná domýšlivost úplně odpovídá bezedné jeho nevědomosti..."

„Ah, vy budete rozhodovat o vědomostech, vy, který nemáte ani pojmu o prvních základech esthetiky..."

„Nepřete se, pánové!" zvolal do toho jiný. „Máte oba své slabé stránky; stanovisko, s jakého hledíte na umění, jest u vás obou stejně pochybené —"

„Ah, máme se snad poučiti z vaší esthetické rukověti, která je pravou anthologií nejsměšnějších nesmyslů — —"

Nadarmo chlácholil předseda, káral, prosil, zaklínal, poukazoval na dvanáct čísel programu — hlas jeho zanikal v lité vřavě.

Referenti vyskakovali s židlic s planoucíma hněvem očima, s pěnou na rtu, jeden křičel přes druhého, obrovské jejich pěstě šermovaly nade mnou hrozivě ve vzduchu, mohutné jejich prsty zabíraly se odpůrcům do vlasů a zvonec předsedův zněl v tom lomozu a halasu jako zvonění na poplach uprostřed bouře. Mně se dělaly mžitky před očima, krůpěje studeného potu vyvstávaly na mém čele — náhle překotil se stůl a já jsem vyletěl střemhlav z padající krabice...

Probudil jsem se a promnul si oči. Byl již večer. Slunce klesalo k obzoru jako veliký zarudlý terč plamenný a krajina odívala se pozvolna v hnědý soumrak. Poslední vůz, s vysoko narovnanými snopy, opouštěl pole. Hlas cvrčků ozýval se kolem.

Vstal jsem, oklepal trávu se svých šatů, vytřepal drobné mnohonohé enthusiasty z kreslicí mapy a zastrčiv ji pod paží, ubíral jsem se volně k vesnici.

Jak příjemná je chůze vonnými lukami, z nichž vane líbý večerní chlad a tu blíže, tu dále se ozývá melancholický kvakot žabí!

Jak příjemná je plavba v houpavém prostém člunu přes řeku, po níž hrají poslední záblesky hasnoucího dne a za níž se vábivě odstiňují na

blednoucí již záplavě oblohy obrysy ztemnělého stromoví a špičatá vížka dřevěné zvonice! Ubírám se již večerním šerem do svého Tusculum. Těším se již na chutnou večeři, kterou mi přinese vlastníma krásnýma rukama dceruška pana hostinského — dívka, jejíž půvab ani pérem vypsati, ani tužkou nastíniti nemohu.

Touha zrychluje mé kroky. Již míjím starou zvonici, která mne vítá dumným hlasem svého zvonce. V prsa moje loudí se poesie svatvečerní, vzpomínka na slavný hlahol pražských zvonů, jejichž večerní hudbu jedna báseň Krásnohorské tak překrásně líčí — ale zároveň s touto vzpomínkou plíží se do mé duše žal, žal nad tím, že ony pražské zvony brzy opět uslyším.

Jak ti povědomo, neoplývá naše vlast velkodušnými mecenáši. Ale přes to nalezá český umělec časem obětovného přítele, majícího pravidelně obličej východního střihu, který ti poskytne prostředky ku krátkému uměleckému výletu a vymíní si pouze, abys mu vděčnost svou dokázal později přenecháním několika výtvorů svého štětce. Také já jsem našel podobnou šlechetnou duši. Jako Jidáš Krista prodal jsem nešlechetně sám sebe židům za třicet stříbrných. Koupil jsem si pěkný sáček, s polovice bíle a s polovice červeně vyšívaný, a když jsem do něho krvavý mamon vtěsnal, podobal se ten hladce rozpjatý sáček nejkrásnějšímu míšenskému jablku nebo buclatému líčku zdravé venkovské dívky. Ale nyní okazuje, hochu, již kolkolem hluboké vrásky jako seschlá zimní hruška nebo jako uvadlá tvář ohyzdné babice, pokrytá červeným líčidlem. Ba, můj váček schází vučihledě a za krátko

nadejde chvíle, kdy jej budu moci bez obtíže protáhnouti mezi ukazováčkem a prostředním prstem své ruky.

Můj mecenáš číhá již na mne, číhá jako pavouk na vypaseného zeleného koníka, jenž po krátké toulce květnatým luhem upadne do jeho tenat, — ach ano, potměšilý ten pavouk těší se na můj umělecký tuk a bohužel zatřepetám se již brzy v ošemetné jeho síti.

Tvůj a t. d.

Jaro.

(Květy 1881, s obrázky.)

Sedím u okna a vyzírám na ulici. Neutěšená to vyhlídka! Venku plískanice, okna krámů jsou osvětlena a po jejich hladké ploše mihají se hvězdičky padajícího sněhu, ulicí kvapí málo jen lidí a chvílí drkotá spěchající drožka po tvrdé dlažbě. V pokoji mém je ticho, jen stereotypní tikot malých hodinek na psacím stolku zaznívá neúnavně šerem a chvílemi ozývá se hukot větru až i v netopených kamnech.

Oddávám se vzpomínkám! Je tomu již značná řada roků, co velkoměstská vřava hučí mi kolem hlavy, vytiskujíc den ode dne více z duše ten trošek pelu, jejž vdechly jí naše družné stráně a skromné, došky pokryté chaloupky se zahrádkami. Připadá si tu člověk, jakoby nebyl více svůj; nechce věřiti, že byly doby, kdy prost jsa věčného chvatu, věčně neukojné snahy, pozíral na okolí své s dů-

věrou, snoubě ducha svého s krásou, kolem něho tak živě bující. Dávno uprchly ty chvíle...

Špinavě žlutou travou luční zmítal jarní větřík. Břehy potoků se již zelenaly a na hlínovatých místech tlačily se první kvítky petrklíče z vlhké půdy. Modrá obloha klenula se vzdušným obloukem nad vysokými, bledě zelenými modříny, po jejichž větvičkách tísnily se chumáče fialových kvítků. Po údolí poletovali a pokřikovali veselé čejky i plačtiví jespáci. Vypadávalo to naše údolí jako kalejdoskop. Každý den jiný obraz a se zardělou lící chodívali jsme dnes po stráni, zítra kolem vody — abychom postihli lačně všechno, co příroda po tisícáté člověku předkládala.

A měli jsme každý den svátek.

Nadešel duben. Po hruších a jabloních zazelenaly se první pupeny a za mlhavého jitra seděl u budky na staré oprýskané třešni první pár špačků, hovící si nečinně u prostřed zástupu vřeštících vrabců. Druhého dne na to, derouce se hustým pichlavým mlázím u vody, vyplašili jsme zástup šedých černohlávků, ubírající se krajinou naší vzhůru do pohoří. Byltě tah ptactva v plném proudu. Několik buků a temně zelených smrčin, vyčnívajících v mlází nad křoviny, jejichž hlavy se smáčejí ve vodě, byly každého dne osídleny jiným družstvem. Tu slavík, tu modravá sýkorka, něžní zlatohlávkové, modřenky a jiní, jiní hemžili se mlázím. Nestačili jsme ani vyptávati se nebožtíka starého kováře, jací že to byli ptáci, kteří dnes mlázím táhli. A minulo několik dní a v mlází skotačily šedé sýkory, pěnkavy, červenky — stejně veselí jako před tahem. Cizí

hosté odešli dále, a pěnkavy jakoby se posmívaly zvědavosti naší.

Blížil se květen. Po stráních v lese i po mezích rozkvetly růžové vonné kvítky šípku, pod křovinami, zdobeny temnou rýhovanou zelení listů, choulily se bílé kvítky jahod i chvějící se stonky anemonek. Kolem cesty plazily se ostružiny; modré nezabudky s oranžovým středem kvetly po lukách u potoka, na zahradách narcisky — slovem sta rozmanitých květů. A když vysvitnulo z modrého nebe slunce, nastal na sadě u včelníků život, že šla hlava kolem. Sta a sta včelek rozlétlo se po okolí, bzučíce usadily se na jednotlivých kvítcích a vracely se domů se zásobou vosku, majíce nožičky žlutým pelem kvítků jako paličky olepeny. Strýc přišel po požehnání jedné neděle a nasadiv si drátěnou kukli na hlavu, vyčistil ouly, při čemž jsme se soudruhy v posvátné hrůze opodál stáli, divíce se netušené odvaze strýce včelaře. Kdo by také nebyl znal nepříjemnou stránku včeliček, které častokrát bolestně bodnuly odvážlivce, jenž nemaje co lepšího na práci, sevřel prsty květ náprstníku, v jehož nitru včely bzučívají.

Také v poli na osluněném náspu posázeném bodláky, pryšci a jinými bylinami batolili se zemdlení čmeláci, hledajíce výhodné místo k založení nového domova. Po starém není více památky; jedné rodině uškodila polní myš, jiné pasáci, kteří se do skladu medového prokopali a veliké žluté buňky naplněné medem lačně vyssáli.

Na písku objevili se první střevlíci, pobíhajíce neúnavně po ohřáté půdě, ve vyhnilých vrbách zaleskli se tesaříci, po trávě ploužili se kovovým le-

skem ovanuté majky a tu a tam šelestil odřenými křidélky některý ospalý motýl. — Jeden po druhém objevovali se tu, jakoby byli přišli z kraje pohádek, aby přítomností svou poctili a doplnili slavnostní dny, k nimž se chystala příroda. Jako sen připadají dni ty člověku!

A není to všechno, co řine se při vzpomínce na ně do mysli naší. Nastaly dni, v nichž postřehli jsme čistotnou pěnkavku, nesoucí v zobáčku kousek mechu, bledě zeleného, jejž byla odloupla s kmene staré švestky, na konci sadu klidně umírající. Se zatajeným dechem stanuli jsme, abychom pohlíželi, kam pěnkava s kouskem mechu zalétne, abychom dověděli se, kde domov si chystá, kde hnízdo si spřádá. Neminulo deset dní, znali jsme po celé vsi, po všech sadech všecka hnízda pěnkavčí. Stávali jsme celé chvíle pod stromem, na jehož hnízdě seděla již pěnkava, viděli jsme vykukovati z hnízda jen hlavičku její, viděli jsme úzkostné očko její, jímž po nás pošilhávala, netušíc nic dobrého. Chudák, dobře tušila! Puzeni zvědavostí, vyšplhali jsme se jednou na strom, vyplašili pěnkavu, kteráž zkormoucena poodlétla na sousední jabloň, projevujíc zoufalým „pink,pink“ náladu svoji. Strach se tu zmocnil odvážlivců. Jednak úpěnlivý nářek pěnkavčin nás znepokojoval, jednak strach, že by otec některého z nás přistihnouti mohl při skutku, proti němuž otec doma a pan učitel ve škole tak určitě brojili. Však marně! Nad čím také nezvítězí zvědavost dětská! Již jsme se sklonili nad uhlazené hnízdo, vzali do ruky malounké vajíčko pěnkavčí. V tom ozval se šumot, kdosi se blíží. Leknutím pouštíme vejce z ruky, toto rozbilo se v pádu o nejbližší větev

a k hanbě své vidíme pod stromem souseda nemálo lajícího. Mám povídati, jak nám bylo, když nás potom z trestu přivázali ke stromu, na němž zkormoucená pěnkava bolestně naříkala? Nikoliv! Tak asi pohlíží palič na vypálenou jím ves, jako my pohlíželi později na osiřelé hnízdo pěnkavčí. Ba celé dny jsme stopovali nešťastný párek, až k našemu potěšení na jiném stromě na novo počal hnízditi, uspořádav si takto novou šťastnější domácnost. Běda pak soudruhovi, jenž pomýšlel stejným způsobem ukojiti zvědavost svou, jako my před tím! Plačky vracel se k domovu.

Což konečně pěnkavy! Ubohé vystačily jen k zábavě jediného jara. Již roku příštího viděli jsme, že není to žádné umění vypátrati, kde ptáčkové tito hnízdí — viděti lze práci jejich z okna. V příštím jaře obcházeli jsme mlází kolem vody, abychom vyslídili, kam zapadnul snášející strnad neb čížek; ba obcházeli jsme lesem, tlukouce do stromů. Jeden bušil do borovic, druzí stáli kolem dívajíce se, zdaž vylétne z ohrožené korunky stromové vyplašený brávník neb drozd. Nejstatečnější z nás vylezl pak na strom, aby zvědavcům oznámil, že nahoře je hnízdo s právě vylíhnutými mláďaty. Načež pak spokojeni, že víme o pátém neb šestém hnízdě téhož druhu, poznamenali jsme snešenou hromádkou kamení důležitý takový strom a kráčeli dále, pátrajíce stejným způsobem. Dopátravše se jednou toho, že hnízdí v kvetoucím právě hlohu na skalce v lukách poblíž lesa párek červenek, plížívali jse se den co den k hnízdu tomu, až konečně mláďata dostala ospence a počala se odívati peřím. Tu snesli jsme hnízdo i s mláďaty na zem, zatloukli

kolem něho do kola husté špičaté kolíčky, daly na tyto na horu kus drnu a pohlíželi pak s potěšením, jak sameček i samička rostoucí mláďata v ohradě naší krmí. Konec si domyslíte: Jednoho odpoledne odnesli jsme si každý dospělé jedno mládě domů, krmili je z počátku sami, pak ale s potěšením pohlíželi jsme, jak čiperné mládě počíná se po komoře rozletovati a chytati mouchy, jichž proháněly se po komoře celé roje.

Jako roj včel hemží se tu podobné a jiné vzpomínky v hlavě. Vidíme se všude, v plátěných nohavicích, lehounké kazajce, v čepici s prýmkem — bez starosti, bez strasti. Tu ploužíme se v bažině trhajíce sítí, abychom si z něho uvili špičaté čepice, tam sedíme u vrby, otloukajíce na prutu kůru, abychom si z ní vyrobili píšťalu. Tu plašíme káni třepetající se nad polem, aby postihla některou bezstarostnou myšku, tam vyháníme vlašťovky sedící u rybníka v rákosí. Tu skrýváme se v lese v houští u potoka nedůvěřujíce cizímu muži ubírajícímu se lesem, onde zase poháníme s indiánským pokřikem čápy, usadivší se v lukách a vykračující si majestátně po trávě...

Ty tam jsou doby ty!

Po ulicích rozžehují plynové svítilny a zář jejich mermomocí vyrušuje nás ze snění, jemuž jsme se s takovou rozkoší byli oddávali. Jako přičarovaná sedá na paže naše veškerá životní tíha, a bolestně vycházíme, abychom se vmísili mezi osamělé chodce na ulici.

Kde domov můj . . .

(Národní Listy 4. února 1881.)

Kde domov můj?

Nejsem stižen chorobnou citlivostí, ale oči mé zalily se vláhou, když mi dnes při vzpomínce na Josefa Kajetána Tyla náhle tato píseň duší zašuměla. Vynořily se přede mnou dnové krásnější mladosti, kdy zvučel celý národ písní tou jako háj za jarní noci tlukotem slavičím, kdy jsem ji tolikrát zpívával uprostřed nadšeného zástupu, stoje, s obnaženou hlavou, s okem jiskřícím se a slzícím zároveň. Nyní zaznívá řídčeji; vždyť bývalá naše zpěvnost vůbec ochabla. Ale přes to zůstal a zůstane zpěv tento hymnou naší nejdojemnější. Tklivé kouzlo jeho pro srdce česká neotře se snad nikdy. Vždyť možno říci, že je to právě slavíčí píseň našeho nového národního jara, že do ní vdechlo předcházející pokolení celou svou duši, zanícenou horoucím mladistvým zápalem pro krásné myšlenky, z nichž většina teprv nad hrobem jeho dochází neb dojde uskutečnění.

Vloudí-li se na rty naše úsměv nad leckterou stránkou v dějinách našeho národního probuzení, nad leckterou naivností nebo přepjatostí v době blouznivého vlastenectví před rokem osmačtyřicátým: — zaplašme jej! Nesluší nám. Třebas by se střízlivějším zrakům našim mnohé jevilo malicherným, za čím se tehdáž mysli zanícené nesly, třeba bychom vrtěli hlavou nad tím ustavičným, věčně opakovaným, všude až do unavení proznívajícím refrénem vlasteneckým: přes to vše musíme uznati,

že spočívá v době starého onoho vlastenectví základ celého nynějšího rozvoje národního a vedle toho kus veliké, hluboce tklivé poesie. Byla to právě doba — abychom tak řekli první jinošské lásky k vlasti: lásky to blouznivé a horující, která tvořila ideální střediště všeho myšlení a konání těchto nadšenců. Pojem vlasti, kterou nedávno teprve poznali, vznášel se před nimi jako luzný obraz spanilé milenky, k níž se nesly všeliké sny a tužby jejich, kolem níž se otáčelo všechno jejich snažení, jejíž jmeno nosili stále na rtech a jejíž krásu opěvovali bez únavy v každé písni svojí. Každá maličkost, která souvisela s tímto ideálem, měla pro ně cenu neskonalou. Ostatně byl také kruh, v němž pro myšlenku svou působiti mohli, velmi úzce vyměřen. Stáli tu — hrstka bezmocných a nemajetných lidí — v stálém zápasu s mocnými a četnými nepřáteli, uprostřed neuvědomělého lidu, jejž teprve usilovně rozehřívati musili tím horoucím zápalem svým pro národ a jazyk mateřský. Blouznivá láska mladistvá musila ovšem ustoupiti časem střízlivější lásce mužné; ale jako tato vždy se osvěžuje a sesiluje vzpomínáním na zašlé horování, tak sluší i nám střízlivějším — namnoze snad až příliš střízlivým — epigónum, abychom často s pozornou a vnímavou myslí nazpět zalétali k onomu vlasteneckému jaru našeho nového žití národního.

Najdeme tam postavy, před nimiž staneme s obdivem a hlubokým pohnutím. Jak předojemný je pohled na mnohé ty vlastence, kteří uprostřed svízelu a zápasu všeho druhu, v nouzi a bídě, s neúnavnou horlivostí, všemi silami svými až do hrobu pro ten svuj vznešený, jediný ideál pracovali! Kteří

často celý svůj život obětovali věcem, jež se nám nyní jeví jen jako nepatrné stupínky k nynějšímu rozvoji národnímu, ale bez nichž bychom tohoto rozvoje nikdy nebyli dostoupili!

A jedna z nejvýznačnějších a nejkrásnějších mezi postavami těmito jest Josef Kajetán Tyl. On byl jedním z nejhorlivějších těch rytířů, kteří nosili barvy zbožňované milenky vlasti. Jí obětoval všechno, pro ni pracoval a lopotil se s neúmornou čilostí až do hrobu. Probouzeti lásku k vlasti všude, ve všech vrstvách národa, bylo jediným cílem jeho života.

Jak ve směru tom literárně působil, netřeba zde šíře líčiti. Kdož z vás nepokochal se alespoň v některých z té dlouhé řady půvabně psaných románů a povídek jeho a nebyl roznícen tím horoucím vlasteneckým žárem, který sálal z každé jejich stránky! Tendence vlastenecká proniká tu všude a stále, že až Havlíček za dobré uznal, zajeti svým ostrým pérem nemilosrdně do toho přílišného „vlastenčení" — ale Tylovi byla tato tendence věcí nejhlavnější a jí byl by ochotně obětoval i svou literární slávu. Jak velkých zásluh si touto svou literární činností o probuzení národního vědomí v nejširších kruzích dobyl, jest vůbec známo; ale také o písemnictví samo získal si Tyl co belletrista, redaktor a dramaturg zásluhy stejně veliké.

Vedle literatury bylo hlavním ohniskem jeho neunavné činnosti divadlo a první trudné začátky našeho dramatického umění jsou s jmenem Tylovým nerozlučně spojeny. Když čteme o nesčíslných trampotách a svízelích, s jakými bojovati musil při snahách svých o zřízení chudičkého toliko stánku

české Thalii, tane nám bezděky na mysli, s jakými pocity by as nyní, kdyby zavítati mohl z chladného hrobu svého na hřbitově plzeňském opět do milé Prahy, pohlížel na velkolepou budovu Národního divadla, kterouž nevídal zajisté ani v nejsmělejších svojich snech!

Za živa nedošel Tyl za svou horlivou práci vlasteneckou jiné odměny mimo tu, kterou nalezal ve vlastním nitru svém. Nelze bez hlubokého pohnutí sledovati poslední roky pozemské jeho pouti. Přečtěme si jen v právě vyšlém zajímavém spise „O životě a působení Josefa Kajetána Tyla" od J. L. Turnovského poslední jeho dopisy, z nichž poznati lze jeho tehdejší nouzi a bídu, trpké jeho starosti o sousto chleba pro sebe a svou rodinu; přečteme si otištěné v dopise tom líčení jeho bytu, jenž „byl takový, jako toho nejbídnějšího proletáře v Podskalí, po jehož zdech se lilo potokem a v němž seděl shrbený Tyl, ten proslavený Tyl, v županu dávno vybledlém, starém to kostýmu divadelním..."

Zemřel v největší chudobě co kočující herec.

Dnes tomu právě 73 roků, co se Tyl narodil, a 25 roků odpočívá již na hřbitově plzeňském. Ale milý jeho obraz vznáší se dosud v nezkalené jasnosti před námi...

Kde domov muj?

Mezi Čechy — ano, v srdcích českých jest věčný domov Tvůj!

Národové o národech.

(Náčrtek z r. 1881.)

Hleďme především, co soudí jiní národové o Slovanech. Říká-li nám Čechům Němec posměšně „tvrdé palice“ a „paličatí“ Češi, nemrzíme se proto; pravímeť sami o sobě: „Srdce z hubky, v hlavě kámen: křísni, hnedle bude plamen“. A přezdívku „Stockböhme“ oplácíme „kovaným, litým Němcem“.

Ale zdvořilí sousedé mají pro nás Slovany vydatnější průpovídky: „Kam přijde Slovan ,třese se i každý hřebík před ním,“ uráží nás Němec; my ovšem odpovídáme nemenší urážkou: „Ale kam přijde Němec, vystěhuje se každý hřebík.“

V jiném německém přísloví lichotí se nám zcela bez obalu: „Der Pole und Böhm haben einander lieb, kommt dazu ein Ungar, so sind's drei rechte Dieb.“

Polákovi vyčítá Němec také něco jiného: „Ein Polack ohne Läuse, ein Feld ohne Mäuse, ein Krieger ohne Klinge, sind drei seltne Dinge,“ a přeje mu: „Zigeuner und Polen kann der Teufel zusammen holen.“

Ani s Rusem nezachází Němec onačeji. Praví: „Ein Russe ohne Knut tut selten gut,“ a „Škrabeš-li Rusa, bručí medvěd,“ což podobně, jenom poněkud zdvořileji vyjadřuje Francouz pořekadlem „Grattez le Russe, vous trouverez le Tartare.“

Angličané chovají se k Rusům šetrněji, přezdívajíce jim toliko „bradatých dětí“.

Ostatně i Slované mezi sebou nečiní si přílišné poklony. Zášť Poláků k Rusům propuká v přísloví:

„S Moskalem za dobré bývej, ale vždy kámen za ňadry mívej!“ a „Čerta zaženeš křížem, ale ne Moskala“. Hanák říká za to Polákum: „Poláci — tuláci“.

Ale mnohem huře než Slované mají se Němci v pořekadlech sousedních národu, zvláště Slovanu. Již samo jméno „Němec“ značí člověka těžko chápavého, a v Haliči i u nás říká se: „Mluv s ním, když je Němec.“

Přídavku „německý“ dostalo se mnohým věcem, které jsou nám protivné, na př. „německá myš“. Žába sluje Slovákum „německým rakem“ a bodlák nazývá se na mnohých místech „německou ruží“.

Již dítky naše posmívají se: „Němec brouk hrnce tlouk atd.“ a podobně polské: „Němec dad atd.“

Slovenská děva vyličuje svou nechuť k Němcům v písni: „Žáden neví, jak je mně atd.“ a jinde odbývá nápadníka Němce posměchem: „A sem nechoď k nám, ty němechno atd.“

Nevinné jsou ještě posměšky, jako: „Směje se na to, jako Němec na lívanec“ u Hornolužičanu, „Libuje si v tom, jako čert v německém kroji,“ „Němčina je řeč kozlu,“ „Nikdo nepředčí ženu láskou a Němce psavostí“ a „K vuli společnosti nechá se Němec oběsit“ u Poláku a „Všemu světu na posměch dle německého zpusobu“ u Rusu. Ale horší jest již ruské přísloví „Kdo se jako Němec narodil, toho potrestal buh již dostatečně,“ nebo dokonce „Na srdci lehce, když vyklaješ Němce.“

Hluboká neduvěra, splozená trpkými zkušenostmi, obráží se v našich příslovích: „Je Němec,

nevěř!“ „Němec v české radě, mol v drahém rouše,“ „Němec jako vrba, kde vsadíš, tu se ujme,“ „Němec bude tehdy Čechu přáti, až se bude had na ledě hřáti.“

Stejné smýšlení jeví Polák v příslovích: „Pokoj s Němci jako mezi vlkem a ovcí“ a „Co svět světem, nebude nikdy Polák Němci bratrem.“

Chorvát míní: „Lepší turecké nepřátelství než německá láska“ a Slovan v Horním Slezsku varuje: „Měj na všechny věci pozor, aby ti je Němci neukradli.“

Zvláště nestřídmost a obžerství jsou vlastnosti, jež často jiní národové Němcům vytýkají, na př. Poláci: „Polski most atd.“ Ostatně Němci sami se k této své národní nectnosti přiznávají četnými příslovími jako: „Sachse, Bayer, Schwab und Frank, die lieben all' den Trank“ a pod.

*   *
*

Naše přísloví praví: „Němkyně patří do chléva, Češka do kuchyně a Francouzka do parádního pokoje.“ Polák naříká: „Co Włoch wymyśli, Francuz zrobi, Niemiec sprzeda, Polak głupi wszystko kupi a Moskal złupi,“ a pak „Włoch przed szkodą, Niemiec w szkodzie, Polak po szkodzie przychodzi k sobie.“ Vlach: „Gl' Italiani sono sagaci innanzi il fatto, i Tedeschi nel fatto, i Francesi dopo il fatto.“ U Poláka jest co Vlach to doktor, co Němec to kupec, co Polák to hetman, ačkoliv jiné, i u nás známé přísloví praví: Co Čech, to hetman.

Polák řeč charakterisuje: „Ďábel svedl Evu italsky, Eva Adama česky, Buh zatratil oba německy a anděl je vyhnal z ráje po maďarsku."

Slovák zpívá:

Kde Slovanka, tam zpěv,
kde Maďarka, tam hněv,
kde Němkyňa, tam je faleš,
kde cigaňka, tam je krádež.

Höflerova slza.

(Zlomek z r. 1882.)

Hlas uvázl mu v hrdle. Chvějící se ruce spočívaly na prsou a rty jeho se třásly. Víčka skláněla a zdvíhala se křečovitě a pojednou vytryskla na ušlechtilou jeho tvář slza veliká, bohatá, zářivá. Objevila se na bledé tváři jako krůpěj rosy na lupenu bílé růže. Stékala zvolna k chvějícím se rtum. Sněmovnou ozývalo se tiché vzlykání a štkání pohnutých sněmovníků.

Vzpomínáte si zajisté na skvostnou humoresku o podivínu, který odkázal svůj dům tomu z četného vzdáleného příbuzenstva, jenž prolije ve shromáždění k tomu konci ustanoveném první slzu. K smíchu vás polehtal zajisté humorista líčením namáhání, s jakým strýcové a tety důležitou slzu darmo z očí nutili a na konec přáli jste zajisté od srdce dům chudému kandidátovi bohosloví, který přemítáním o svém bídném osudu šťastně slzu onu procedil.

On plakal! On plakal nad universitou naší! Třicet let pracoval pro smíření a hle! nyní roniti musí hořkou slzu nad zmařením své třicetileté práce: vždyť mají se o universitu bratrsky rozděliti oba kmeny naší vlasti. On půjde a miloval nás Čechy přece stejnou láskou jako své krajany. Vždyť bádal neúnavně v historii naší, vybíral si tam stránky nejskvělejší a utíkal přímo přede vším, čím by nás byl uraziti mohl.

On plakal nad českým národem! On plakal, že navštěvovati budou také Češi místnosti, které Karel IV. jen pro Němce ustanovil, že používati budou ústavů a nadací, ba že snad i čeští professoři obdrží nádherné byty à la Klebs. On plakal nad vědou, která přestane býti vědou, poněvadž může býti pouze německá.

On plakal jako Jeremiáš nad zkázou Jeruzalema. Krokodilská slza!

Konečně.

(Národní Listy 12. února 1882.)

Byl to věru balvan Sisyfuv. S jakým úsilím valili jsme jej po léta vzhůru a kolikrát vysmekl se nám pod rukama, kdy jsme již již dostihovali cíle! Konečně, konečně tedy můžeme si setříti pot s čela a zajásati nad vykonáním nadlidské práce.

Ale jásat již ani neumíme. Bývaly chvíle, kdy vítali jsme bouřlivým jásotem záblesky šťastnější budoucnosti; ale sotva rozpřáhli jsme po nich ruce, rozplynuly se domnělé úspěchy jako klamné obrazy

pouště. Odtud stali jsme se skeptiky. Tlumíme výkřik radosti na rtech, když nová svůdná vidina vynořuje se na obzoru našem: nevěřímeť v její skutečnost a bojíme se, aby za hlučným plesem nenásledoval žalostný povzdech zklamání a posměch nepřátel. Jsme již trpkými zkušenostmi poučeni, že nenáležíme k miláčkům Štěstěny jako jiní národové, jimž padá zlaté ovoce samo do klína, víme, že nemá pro nás osud žádných darů z lásky, že vymknouti musíme každý drobet svých národních potřeb klopotným úsilím ze zdráhavé jeho ruky. Každý z našich skutečných úspěchů bývá výsledkem namáhání a bojů tak perných, tak dlouholetých, že po dosažení jeho dere se nám z unavené hrudi na místě jásotu jen oddechnutí: Konečně!

Ano, na každé vymoženosti naší lpí krvavý pot dlouhé mozolné práce. Vzpomeňme si na všechny ty zoufalé boje, jimiž nám bylo dobývati nazpět každou píď odcizené půdy národní; vzpomeňme si těch nesčíslných tuhých šarvátek o každou školu, každou hlavu protokolu, každý recepis, každou tabuli, každé bídné razítko poštovní; vzpomeňme si, co stálo nás úsilí a obětí, než zbudovali jsme jediný důstojný chrám dramatickému českému umění — a když vypjal posléze skvoucí téměř k nebesům, tu noc jediná rozbila nám jej v trosky — musili jsme začíti znovu a kdož ví, kdy oddechneme si opět na prahu dokončené budovy: Konečně!

Konečně! voláme také nyní, kdy otvírají se brány staroslavné university Karlovy vysokému učení českému. Ještě sice skuhrá nám ta neodbytná, mnohým hořkým zklamáním vyhýčkaná skepsis do uší: Dosud tam nejste!... Ale, nikoli, již není po-

chybnosti, že za krátko uskutečněna bude naše vroucí, dávná tužba. Konečně dosáhli jsme splnění požadavku, jehož oprávněnost byla tak zřejmá, že již ani odpůrcové naši netroufali si setrvati na stanovisku holého odmítání a snažili se jen, aby nám vyplnění spravedlivé žádosti dle možnosti oddálili, ztenčili a ztrpčili. Konečně tedy držíme v ruce ovoce mnoholetých usilovných snah a bojů, trpce vysloužené ovoce, jež tolikrát již svůdně ke rtům našim se sklánělo, ale vždy zase toužebné dlani unikalo, až jsme je klopotnou prací vydrali z nepřejících rukou osudu.

Je to pravé dítko bolestí. Pravda-li, že člověk neváží si toho, co snádno získal, přilne zajisté národ náš celým srdcem ku své mladé universitě. Ano, národ vine ji k srdci jako drahého jedináčka a přísahá si v duchu, že pečovati bude všemi silami o zdárný její vzrůst a rozkvět.

Ba, sami nepřátelé jeví k novorozeňátku péči nejněžnější.

Jeden upozorňuje nás laskavě na to, že nemáme žádné literatury vědecké a že tedy dítko zahynouti musí nedostatkem duševní výživy. A dr. Unger je zajisté v oboru českého písemnictví soudcem nad jiné povolaným. Na štěstí lze o tom pochybovati, že je pan doktor stejně důkladně zasvěcen do tajemství tvoření a že tedy další tvrzení jeho: „duch si tvoří tělo ‚nikoli naopak“, náleží mezi pravdy nezvratné. Nechceme hloubati o této poněkud metafysické větě a vzdycháme jen, aby se nesplnilo strašlivé jeho proroctví — kdož si tu nevzpomíná na velikého proroka, jehož jméno bylo Päumann?! —, že zůstane universita naše tělem

bez ducha, vědeckým ústavem bez vědecké literatury, právě jako naše střední školství, kde panuje — jak s dostatek známo — přímo děsná nouze o knihy učebné!

Jiný poukazuje zase s lítostí na to, že česká universita nemůže se státi zdárným sídlem vědy, poněvadž si nelze pomysliti pravé vědy bez němectví. Nezbude nám tedy, než spokojiti se onou lživědou, která je přístupna každému vzdělanému a vzdělání chtivému národu a neostýchá se choditi v rouše francouzském, anglickém, italském, ruském, ba třeba v maďarské attile.

Také horká slza skanula do kolébky naší university. Stekla po tváři ctihodného starce, který byl vždy spravedlivým k národu našemu — vždyť obral si za úkol životní okazovati světu ve světle nepředpojatého zkoumání historického nejskvělejší stránky našich dějin a naše muže nejslavnější. Po třicet let bylo jediným cílem jeho snah smíření obou národností v naší vlasti a nyní, na sklonku života, má se dožíti toho, že národ český rozdělí se s národem německým bratrsky o vysoké učení, zřízené Karlem IV. pro všechny syny této země — zdaliž tu není plně odůvodněna hořká slza, která se zatřpytila na jeho tváři?!

Avšak položme již stranou všeliké ty krásné věci, jež vložili nově narozené universitě české do vínku velikomyslní naši nepřátelé! Nekalme si jimi radost okamžiku, po němž toužili jsme tak dávno a tak vroucně! Třeba nedral se z úst hromový jásot, třeba z nich vanulo jen povzdechnutí: „Konečně!“ — srdce naše v bouřlivém tlukotu cítí, že zůstane 9. únor t. r. velepamátným dnem v našich

dějinách, že jím byla zahájena nová, bohdá utěšená doba našeho rozvoje národního. Nyní teprve dospívá k hrdému krovu budova, jejíž základy otcové naši ve svatém zápalu, s mravenčí pílí snášeli, jejíž stěny navzdor nepřízni časů a zlobě nepřátel pod rukama tisíců nadšených dělníků pozvolna, avšak stále vzrůstaly; nyní teprve může strom národnosti naší široko rozložiti větve v čisté, vznešené oblasti práce duševní a sloniti vrcholek svůj volně a nádherně na paprscích osvěty; nyní teprve obsypati se může zářivým květem a ovocem zlatého věku naší literatury.

Kéž myšlenka tato roznítí plápol nové, nechabnoucí horlivosti v srdcích našich, kéž vzpruží a zocelí síly všech českých rytířů ducha, by povznesli brzy vysoko před světem prapor mladé české university, prapor české vědy, prapor české cti!

Voják v české písni národní.

K nákresům Mik. Aleše. (Květy 1882.)

Není divu, že motivy vojenské ozývají se tak často v naší písni národní. Vždyť zasahuje daň krve hluboko do života lidu, dotýkajíc se bolestně nejněžnějších poměrů rodinných a milostných. Bez milosti béře rodičům syna, kterého s těžkostí vychovali, a dívce hocha milovaného; odvádí ho z rodné vísky v dalekou cizinu, kde očekává jej trudná služba vojenská a snad předčasná smrt na poli krvavém.

Smutné je loučení odvedeného s otcem a s matkou, která ho „těžko vychovala, z ručky na ručku překládala". Se slzami v očích jí děkuje:

Na stokrát děkuju
svý zlatý mamince,
že je mě chovala
v cicový peřince.

Chovala, chovala,
nevěděla komu,
když mě vychovala,
vzali mě na vojnu.

Na vojnu mě vzali,
ani se neptali,
jak jsou mě mí starší
těžko vychovali.

Rozžehnává se s přáteli:

Na koníčka sedám,
ještě se ohlídám,
koho jsem rozhněval,
za to žádám:

Prosím vás, kdo tu jste,
nýčko mi odpusťte,
snad vás už nikdy víc
neuhlídám.

Truchlivým pohledem loučí se s místy známými a milými:

Až já odtud pryč pojedu
přes ten zelenej sad,
ohlídnu se na vše strany,
kde jsem bejval rád.

A což teprve, musí-li doma zanechati mladou ženu! Dojemnými slovy odporučuje ji své staré matičce:

Ach, má rozmilá matičko!
já vás prosím velice:
ublížit nedejte
a neubližujte
mojí mladé manželce!

Dá-li jí Bůh v roce synka,
nebo hezkou dcerušku,
já jí z vojny pošlu,
já jí domů pošlu
vyšívanou podušku.

Vyšívanou poduštičku
a ružový povíjan:
tu máš na památku,
můj zlatý obrázku,
že jsem tebe miloval.

Ale nejčastěji a nejtklivěji vyličuje, jak přirozeno, píseň národní loučení vojínovo s milenkou. Básník Jaroslav Kalina zaznamenal dle sdělení své matky jednu takovou píseň, kterou prý švoležér Jan Róza v Mochovské hospodě, stoje před hudebníky, improvisoval děvčátku svému na rozloučenou. Viděli se tenkrát naposled; neboť Róza umřel brzy na to v poli, následuje za milou Barborou, která se žalostí pro něho utrápila. Píseň ta, jež se ostatně zpívá dle Sušila také na Moravě, zněla takto:

„Rozvij se, rozvij, rajská růžičko!
že jsem tě miloval,
s tebou se vodíval,
drahá perličko!

Koně sedlejte, pistole dejte!
Ještě mi mou milou
holku roztomilou
ven vyvolejte!

Ven vyvolejte, ať já ji vidím —
ať já s kuráží,
páni muzikáři,
na koni sedím.“

Na koně sedal, za palaš se bral —
„Navrať mi, má milá,
holka roztomilá,
co jsem ti zavdal!“

„ „Zavdals mi, zavdals jeden prstýnek,
ještě si mi z něj,
můj roztomilej,
vyloup' kamínek.“ “

„Já ho nevyloup', on ti sám vypad' —
a to na znamení,
moje potěšení,
že budeš plakat!“

„ „Proč bych plakala, proč, když nemám proč?
Ještě mi pro tebe,
potěšení moje,
stromek nevyrost.

Stromek nevyrost, jabka nezrajou —
ještě mi pro tebe,
potěšení moje,
hlavu zavijou.“ “ — —

Nářek opuštěných děvčátek provází odjíždějící vojáky.

Když jsme na vrany
koně sedali,
tenkrát panenky
pro nás plakaly.

Mnohá chtěla by jeti s miláčkem. On táže se jí smutně ‚což by tam dělala?

Udělala bych se
holubičkou,
vznášela bych se ti
nad hlavičkou.

Udělala bych se
bílým ptáčkem,
vznášela bych se ti
nad kloboučkem.

Udělala bych se
černou vránou,
vznášela bych se
nad armádou.

Ale není to možné. Musí se rozloučiti. Objímají se naposled, ona mu podává na památku prstýnek, on ji těší, že jí „pošle psaníčko nejedno v roce“ a že „si ji přec vezme: za rok, za dvě, za tři léta, až zas z vojny přijede“. Trubač zatroubil, mládenec zatočil ještě bílým šátkem,

podkovičky klapaly,
černé oči plakaly.

A soudruh, jenž odjíždí s trpčím ještě bolem od nevěrné milenky, zanotuje si snad mezi zuby:

*

Černé oči, proč pláčete,
že vy jeho nebudete?
Nic neplačte pro něho,
Pán Bůh vám dá jiného.

Venku v polích, za křížem zastavuje se ještě některý, aby se rozloučil s děvčetem, které tam potají na něho čekalo anebo jezdce až sem vyprovodilo.

Já už sedím na mém vraném,
vraném koníčku;
přiveďte mně, kamarádi,
mou holubičku;
ať se se mnou rozžehná,
bílou ruku mi podá,
přes pole mne vyprovodí
holubička má.

Provázela ho kus cesty a teď se milenci loučí vroucím políbením a slibem stálé věrnosti:

S bohem, má milá,
holka rozmilá,
na koníčka sedám:
snad tebe více,
mé milé srdce,
nikdy neuhlídám.

Zajedu kdesi
v hory a lesy,
do cizí krajiny:
však tebe předci
milovati chci,
mé srdce jediny.

Většina jonáků jde s nechutí a těžkostí na vojnu. Ve sbírkách našich národních písní nalézáme po skrovnu míst, v nichž by se obrážela bojovná mysl, touha po cti, po cti válečné a rozjitřenost proti nepříteli. S těží lze počítati k nim popěvky jako:

Alou, muziky! S kuráží
pudem do patalie,
dívati se na nás bude
královna Terezie.

Tato vzácnost pravých písní bojovných snadno se u nás vysvětluje poměry a novověkou soustavou vojenskou.

Zhusta vyličují písně, jak musili být jonáci násilím odvedeni na vojnu, jak je chytali a spoutané odváželi. „Na vojnu mě vzali, provazy svázali," naříká si odvedený a s krutou stručností praví píseň moravská:

Vemte, drábi, vemte puta,
odvedem ho za rekruta.

V jiné moravské:

stojí šohaj v maštalence, vrané koně češe,
ohlídá se z boka na bok, co mu milá nese,
a nese mu dárek: řetaz, puta, zámek —
Tu máš, milý šohajíčku, císařský závdanek.

V některých písních ohlašují ovšem vojáci, že se dali na vojnu sami. Ale pohnutkou nebývá bojovnost, nýbrž obyčejně nešťastná láska neb jiné neutěšené poměry v domově.

V jedné dává se jonák na vojnu, poněvadž jej nutí ke sňatku se starou ženou.

Nežli se oženit,
škaredou ženu mít,
lepší je, tatíčku,
vojákem být.

V jiné, žertovné, nechce být syn knězem.

Rodičové chtějí,
abych byl páterem!
a já jsem sobě umínil
býti švališerem. — —

Kdyby se trefilo
kázání dělati:
přišly by tam hezké panny,
musel bych se smáti.

Kdyby se trefilo
pannu zpovídati:
já bych se moh omejliti,
chtěl bych objímati.

Kdyby se trefilo
v noci k nemocnému:
já bych mohl zablouditi
k děvčeti hezkému.

Mnohdy měli dobrovolníka na svědomí lstiví verbíři.

V Jičíně verbujou,
pískají, bubnujou

a Honzíček zmámen šumnou hudbou, oblouzen úlisnými domluvami verbířů, oslněn třpytem vojenských šatů a zbraní, opojen vínem, přihlašuje se ku praporu; ale na druhý den si snad ve svém pěkném vojenském munduru kdes po tichu zapláče.

Ostatně, některému se opravdu zalíbil stav vojenský.

Proto jsem se na vojnu dal,
vojna mi se líbila:
koukni, holka, jak mi sluší
kamizola zelená.

Ta zelená kamizola
a vejložky červeny,
čapka žlutá, zlatý třapec
a knoflíky stříbrny.

Ach ovšem, ten pestrý, blyštivý šat vojenský leckterému udělal! Zvláště oblíbena jest v národní písni jízda. „Koníček vraný, pěkně osedlaný“, „místo krásných panen pár pistolí na něm“ a po boku „vojákova žena: šavle ocelová“ — tak vypodobňuje si píseň naše nejraději přístroj vojenský.

Rozličné druhy jízdného vojska mají své zvláštní ctitele.

Ti dragouni zelení,
to jsou mé potěšení!

zpívá jeden; druhý chválí si zase hulány:

Huláni, huláni,
malovany děti!
Kde která panenka,
ta za vámi letí.

Jiného vábí úprava husarská.

Husaři, husaři,
pěkné koně máte:
já s vámi pojedu,
kterého mi dáte?

Kterého jiného,
než toho vraného?
já si ho osedlám
a sednu na něho.

Já si ho osedlám
bílými povlaky,
abys mne poznala,
až půjdu s vojáky.

Já si ho osedlám
červenou dykytou,
abys mne poznala,
až bude před bitvou.

Já si ho osedlám
zeleným brokátem,
abys mne poznala,
až pomašírujem.

Až pomašírujem
tři sta mil za Prahu:
tam spatřím, má milá,
tureckou armádu.

To mašírování do cizí daleké země nepřátelské je nejhorší. Ale i služba v míru bývá těžká.

„Na tej vojně tam je hojně," praví sice jedna píseň moravská, ale v jiné žádá voják prostodušně: „Vyplaťte mě z vojny — není dobře na ní."

Moravská panenka doma přemítá, co as dělá na vojně její miláček.

Dybych byla vtáčkem,
tak jak jsu panenkú,
letěla bych do pole
malenkú direnkú.

Letěla bych do pole
za celú armádú,
abych uviděla,
co můj milý dělá.

On tam nic nedělá,
on se dobře má,
napájí koníčka
z nového okova.

A dyž ho napojí,
sám sebe přistrojí
a připna sobě palášek
po procházce chodí.

Maluje si tedy život vojenský dosti idyllicky a růžově. Ale slyšme naproti tomu, kterak jej voják líčí v jiné písni:

Chceš-li, holka, vědět,
jakej je dum muj:
pod tím širým nebem
to daleky pole,
to je ten dům muj.

Chceš-li, holka, vědět,
jaká postel má:
zelenej trávníček,
bílej jetelíček,
to je postel má.

Chceš-li, holka, vědět,
jaká strava má:
ta pečeně konská
a voda dunajská,
to je strava má.

Chceš-li, holka, vědět,
jaká peřina:
tašku dám pod hlavu,
pláštěm se přikreju,
to má peřina.

A jiný naříká si s utěšenou naivností:

Musím pořád vartu státi,
nesmím se žádného báti.

Avšak leckterý se těší:

Nic mně to líto není,
že sloužím císařovi;
přeci se mám lepší
nežli švec a krejčí.

a jiní „rádi koně pucujou, na vojně si libujou". Těší je veselý život vojenský, kde „mají děvčátek jako koukolátek."

Mnohý tu na panenku v domově zapomíná.

Ale nejeden chová věrně prstýnek, jejž mu nejmilejší při rozchodu darovala, a pohlížeje z večera na hvězdičky, toužebně vzpomíná dalekého domova.

Překrásné hvězdičky,
jak jste vy maličky!
Což jste vy mne těšívaly
ty noci celičky!

Jedna z vás nejvíce,
ta jasná dennice:
ta mne vždycky vodívala
k mé zlaté panence.

Měsíčku v oblacích,
jak jsi ty vysoko!
jak je má zlatá panenka
ode mne daleko!

A dá-li Bůh, že se věrný hoch po letech šťastně navrátí z vojny: s jakým plesem letí mu věrná panenka vstříc, jak radostně vítají ho rodiče, bratří, sestry, přátelé!

Ale někdy přichází zpráva truchlivá.

Už jdou kamarádi,
už jdou do Čech,
každého uvítá
jeho otec.

Můj šedivý otec
také půjde,
ale mne smutného
víc nenajde.

Kterak mne smutného
má najíti,
když už na mém hrobě
roste kvítí.

Svarní huláni jedou domů z vojny, z bitev krvavých. Dívčina vybíhá jim v ústrety, hledá mezi nimi jednoho — ale ach běda! její nejmilejší není mezi nimi. Vyptává se jich úzkostlivě a zalomuje zoufale rukama nad zprávou žalostnou. Hoch její uměl nejen věrně milovat, ale i statně bojovat. Škoda nastokrát švarného hulána!

Huláni, huláni!
malovany děti:

když sedne na koně,
tak jako pták letí.

Letěl do boje a nevrátil se z něho; sklátila ho k zemi střela smrtící. Mnohý vojáček zahynul tam bídně v cizí zemi, daleko od domova.

Dyby si věděla,
jaký je hrob můj!

Přindi se podívat,
až sa bude šlapat
po mně vraný kůň.

Mnohému splnila se teskná předtucha, s kterou odjížděl z domova:

Přeškoda na stokrát
tý krve červený,
že bude vylita
po trávě zelený!

Po trávě zelený,
po studený rose:
až mě můj koníček
po poli roznese.

Neumřu na zemi,
umřu já na koni:
až s něho upadnu,
šavle mi zazvoní.

Staré brány v Nimburku.*)

(Květy 1883, s obrázky.)

Prastaré město Nimburk leží malebně na vyvýšeném břehu Labe, kteréž se tudy valí širokým již proudem. Přicházejíce s labské strany, spatřujeme zajímavé zbytky bývalých opevnění, jednu mnohohrannou a jednu okrouhlou věž hradební a staré náspy, vystupující z přívětivé zeleni terasovitých zahrad. Nedaleko řeky stávala brána, vedoucí k mostu; brána tato jest dávno již zbořena a stejný osud potkal tu staré zdi městské. Místo nich vidíme bujnou zeleň a nad touto šedivé stěny gótického chrámu Narození P. Marie a velkolepou, r. 1882 od Bauma a Münzbergera vystavěnou školní budovu městskou, stojící částečně na prostoru, jejž zaujímal bývalý klášter dominikánský.

Projdeme-li městem, dostaneme se ku staré bráně Bobnické. Jenom spodek brány, gótický

*) Ve „Květech" jest sice jako autor podepsán Eduard Herold, ale zachovaly se dva koncepty, které dokazují, že celý článek pochází od Svatopluka Čecha a že Ed. Herold poskytl mu kromě obrázků jenom několik dat historických. Oba koncepty začínají se úvodem, který ve „Květech" otištěn nebyl a jenž zní: „Náležím do počtu těch ‚nepraktických' lidí, kteří nemohou bez bolesti přihlížeti, když ‚praktická' přítomnost nelítostně ničí některý památník věků minulých, třeba byl památník ten již sebe chatrnější a zvětralejší. Dva takové památníky rozloučí se snad brzy již se světem a proto budiž mi dovoleno, abych je před skonem jejich alespoň ještě pérem a tužkou představil soucitnému čtenářstvu. Jsou to obě staré brány Nimburské, které rozhodnutím kompetentních kruhů snad již letos navždy zmizí s povrchu zemského."

oblouk její a výklenek, v němž spouštěla se padací mříž, jsou z kamene; ostatek skládá se z cihel. Střecha a klenutí brány dávno již se sřítily nebo byly strženy; zmizely také kamenné stupně, po nichž vystupovalo se z hradebních zdí k malým dvířkám, která tvořila vchod k hořejším sklepením věžním, k obydlí hlásného a strážců brány. Místo dvířek zeje tam nyní ve zdi prázdný, černý otvor.

Bobnická brána byla důležitou částí opevnění, kteréž obepínalo Nimburk dvojitým pásem hradeb, náspů a příkopů. Opevnění toto pocházelo z doby krále Václava II., kterýž Nimburk městem královským učinil a hojnými svobodami a právy nadal. Sem utekla se dcera jeho, spanilá kněžna Eliška, před úklady Jindřicha Korutanského. Syn její Karel IV. pak vděčil se pohostinnému městu za ochranu, kterou matce jeho poskytlo, mnohým dobrodiním. Ale po smrti velikého toho panovníka minuly krásné, pokojné časy.

Roku 1421 poddali se Nimburští Pražanům a přijali nové učení. Musili na to brány městské pilně střežiti před nepřáteli své strany, jimiž byli nejen páni, králi oddaní, nýbrž později též Táboři, kteří za vedení eniálního svého vůdce s nevěrnými Pražany zjevně se rozdvojili a válku proti nim začali. R. 1424 obklíčili sice Pražané Žižku v Kostelci nad Labem mocí velikou, že již se zdála záhuba jeho neodvratnou; ale v nejhorší tísni přispěli mu bratří Boček a Viktorín z Kunštátu, jichž pomocí vybavil se z trudného postavení a ušel z Kostelce na pravý břeh Labe, po němž se dal na pochod ku Poděbradům. Pražané táhli stejným směrem po břehu levém, chtíce na příhodném místě přejíti přes řeku a

na Žižku udeřiti. Ale Žižka byl rychlejší i přešel sám u Poděbrad na levý břeh, než Pražané města toho dostihli. Pan Boček vyjel jim tu za účelem vyjednávání vstříc, ale byl zrádně zajat a do Nimburka poslán. Než za krátko vyjížděl odtud branou Bobnickou, obklopen silnou stráží, kteráž jej provázela do vězení na Mělník.

Několik dní na to strhla se osudná pro Pražany bitva u Malešova, v níž slepý vůdce jako vždy slavně zvítězil. Jednoho dne zvěstovali hlásní na věžích Nimburských, že blíží se vojsko Táborské a za krátko vjel Žižka do města, kteréž bez odporu podrobilo se moci slavného vítěze. Od té doby zůstalo věrno bratrstvu Táborskému a když po bitvě u Ústí Táboři do říše německé vtrhnouti chtěli, Pražané s Korybutem však tomu odporovali, stali se také Nimburští zjevnými nepřáteli Pražanů. I bylo jim dobře hlídati brány městské, neboť soused jejich, pan Boček z Kunštátu, přeměnil se z přítele Táborů ve spojence Pražanů, z kteréžto příčiny jej Sirotci a Táboři již jednou ve hradě jeho Poděbradském usilovně obléhali, avšak bez úspěchu.

Několik dní po sv. Havle 1426 přiblížil se pan Boček s lidem svým potají k městu, chtěje se ho zmocniti náhlým přepadnutím. Jel sám s písařem svým napřed a oba projeli šťastně předměstím až ku bráně Bobnické, kteráž byla právě v tu dobu otevřena, i vrazili bez váhání do města. Ale hlídač na věži, který zpozoroval ještě v čas Bočkovu družinu opodál za pánem jedoucí, spustil za vetřelci rychle padací mříž a zatroubil na poplach. Zástup čeledínů z pivovaru, jenž nabíral právě vodu ve příkopu, přikvapil na znamení to ku bráně a zabil

pana Bočka i jeho písaře. Na památku vytesán byl kříž v pilíři na pravé straně brány, u místa, kde pan Boček padl.

Roku 1482 vjel branou touto do Nimburka biskup pod obojí Augustin v pruvodu kralohradeckých měšťanů. Roku 1508 usiloval zlopověstný rytíř Kopidlanský zmocniti se brány Bobnické, avšak bez úspěchu, načež zapálil předměstí.

Větší nebezpečí hrozilo městu za války třicetileté, když r. 1631 Sasové pod Arnheimem na bránu útočili a deštěm ohnivých kulí město zapálili. Ale měšťanstvo s císařskou posádkou, jíž velel polní maršálek Rudolf z Tiefenbachu, hájilo náspy statečně, tak že nepřítel na konec s nepořízenou odtáhl. Na to prošla dvě leta v pokoji. Avšak roku následujícího, v srpnu, když byly plodiny polní většinou již do stodol svezeny, došla zlá zpráva, že vojsko saské hodlá znova své štěstí před Nimburkem zkusiti. I byly na rychlo náspy a brány silněji opevněny a měšťanstvo cvičilo se pilně ve zbrani společně s císařským lidem, kterýž byl v městě posádkou. Konečně dne 14. srpna objevil se předvoj nepřátelský, za nímž následoval brzy hlavní voj s hojným dělostřelectvem. O vzdání, k němuž Sasové parlamentářem do města vyslaným vyzývali, nechtěl slyšeti ani velitel císařského vojska ani purkmistr Jan Bítovec a takž hotovily se obě strany k tuhému boji.

V úzkostlivém očekávání prošel Nimburským celý den, jejž věnovali Sasové přípravám k útoku. Pak začal se na město sypati déšť ohnivých kulí a učinil brzy spousty tak veliké, že zavlál na věži bílý prapor. Vyslanec města odebral se k veliteli

saskému a nabízel vzdání pod výminkami. Ale velitel žádal, aby se vzdali na milost a nemilost. Vzkaz ten rozplamenil obležené znovu k zoufalému odporu; usnesli se, že budou hájiti město všemi silami, až by jim přišlo na pomoc vojsko císařské.

Každý, kdo byl boje schopen, spěchal na hradby s veliké části již pobořené, aby pomáhal odraziti nával obléhajících. Tito hnali již před tím dvakráte útokem, avšak nepořídili ničeho. Nastal útok třetí a boj strašlivý rozzuřil se na hradbách. Nepřítel utrpěl hrozné ztráty, ale nahražoval unavené a ztenčené zástupy stále čerstvými silami, ani zatím hajitelé náspů, nemohouce stejným způsobem řady své doplňovati, více a více umdlévali. Ještě bojovali zoufale — v tom rozlehl se děsný pokřik: „Nepřítel je v městě!“

Křik ten hlásal bohužel pravdu. Sasové rozstříleli za boje na hradbách bránu a vrazili do nešťastného města. Na náměstí strhla se ještě prudká seč mezi útočníky a císařskou posádkou jakož i ozbrojeným měšťanstvem. Avšak i poslední zoufalý ten odpor byl marný. Všichni, všichni jsou porubáni a zuřiví Sasové vnikli do domů, pobíjeli vztekle každého, kdo se jim pod ruku namanul, starce, ženy i dítky, a vyplenivše město, odvezli hojnou kořist na mnohých vozích.

Při obležení a dobytí Nimburku padlo na obou stranách celkem 2196 osob.

Ba, staré zdivo kamenné, na němž spočívá cihlová stavba brány a jehož původ sahá do 15. století, mohlo by mnoho vypravovati o statečných měšťanech zašlých dob.

Než obrátíme se již ke druhé starožitné bráně Nimburské, ku bráně Jirské. Také zde spatřujeme, jako u brány Bobnické, dole kamenné zdi, na nichž spočívá věžovitá stavba cihlová.

Pod kamenným gótickým obloukem této brány vyhrnulo se jednoho dne r. 1425 množství lidu za město, provázejíc tlupu ozbrojenců, kteří z rozkazu Sirotčího hejtmana Jana Hvězdy vedli na smrt starého faráře Jiřího a jeho kaplana Klimenta. Oba nešťastníci byli do vysmolených sudů zabedněni a tak upáleni. Roku 1569 vystavěn jest na místě ukrutné popravy té kostelík sv. Jiří, jehož prostranný hřbitov slouží nyní za pohřebiště městské.

Za Jiříka Poděbradského vtrhla branou Jirskou do města jízda Matyáše Korvina, ale byla za krátký čas vojskem Jana z Janovic zase vypuzena.

Do města, spustošeného r. 1634 od Sasů, vtrhli pět let po jich odchodu dva švédské pluky a následujícího roku vjel sem touto branou švédský generál Banner se svými důstojníky, zvoliv si Nimburk za hlavní stan, kdežto vojsko jeho kolem města se utábořilo. Při svém odchodu spálili všechny mosty, vedoucí přes městské příkopy.

Později přišlo do Nimburka vojsko císařské, a r. 1741 navštívili jej Prusové, poškodili kostel sv. Jiří a odvezli s sebou na památku jeden zvon. Také v 19. století spatřil Nimburk opět nezvané hosty pruské.

Letošního roku budou prý obě ty staré brány sbořeny. Každý přítel historických památek litoval by toho tím více, jelikož jsou brány Nimburské jedinými cihlovými stavbami toho druhu v Čechách.

Večerní idylla pusty.

K obrazu Jar. Věšína. (Květy 1883.)

Večer nachýlil se k širé, nepřehledné pustě. Žádný pahorek, žádný strom neruší jednotvárnost hnědé roviny; jen tu onde trčí z nejasné čáry obzoru vysoké čerpací bidlo nad opuštěnou studní. Mír hluboký vůkol.

Pojednou oživila tu končinu malá karavana. Chatrné vozíky tažené hubenými koníky a přepiaté děravými plachtami; pod obručemi jejich scvrklé stařeny v hadrech a polonahé čiperné děti; vedle vozů a za nimi statně sobě vykračují muži a ženy, mladíci a dívky, štíhlých postav, snědých obličejů a jiskrných očí, havraních kadeří a sněhobílých zubů, oblečení namnoze bídně, ale vesměs nápadně a pestře — vše to plno špíny, ale zároveň plno malebnosti, plno živých barev a třpytivých tretek, jež míhají se na fantastických oděvech mužů, na rozhalených hnědých ňadrech a v rozcuchaných černých vrkočích žen. A podivný průvod ten ozývá se smíchem a hlučným hovorem, vřískotem dětí a chraptivým štěkotem psů...

Kdož by neuhodl, že to četa zajímavého národa, který vyšel bůh ví odkud a putuje světem bez cíle a bez konce, národa, který jest zosobněním nezkrocené volnosti, postrachem usedlých, rozšafných lidí a vítaným zjevem pro básníky i malíře?! Jeho vlastí jest širý boží svět a hlava jeho ukládá se ke spánku tam, kde jej zastihne tichá hvězda večerní. Vždy nalézá tu ještě na zemi, rozdělené a rozměřené sobectvím lidským ,nějaký koutek, kde jako nepovšimnutý nebo trpěný host zříditi může na

krátko svůj nestálý krb, rozbíti svuj děravý stan. Zde — na širé pustě není ovšem starosti o příhodné tábořiště. Zvoleno místo u močálu, ovroubeného rákosím. Brzy vypialo se tu několik stanu a kolem nich rozvinul se v záři plápolavých ohňu čilý, strakatý ruch.

Jeden vozík popojel však trochu dále od ostatních. Náleží mladému cikánovi, který si před nedávnem založil samostatnou domácnost. Jest ovšem po cikánsku skromná: žena, dítě, vozík, kuň, pes, něco bídného hamparátí a — dost.

Vozík se zastavil. Cikánka slezla, uloživši děcko ve voze do měkkého sena. Pak nabrala vody do černého kotlíku, jenž na to zavěšen na řetěze pod čtyři v zemi zaražené a nahoře svázané tyče. Veselý plamen zaplápolal pod kotlíkem. Jaký v něm obsah klokotá, bzučí-li snad nápěv známé cikánské „o pěti prstech" — což nám po tom?! Jisto jest, že bude zdravým cikánským žaludkům chutnati jak náleží. Cikánky není prozatím u ohně potřebí. Vlezla tedy zase do vozu, kamž ji volalo děcko vřískavým pláčem. Konejší a uspává je tam ve svém náručí.

Cikán — švarná postava v malebném kroji uherském, s opentleným čikošem na havraních kučerách — vypráhl zatím koně, pomohl ženě při zřizování ohniště a svléknuv pak těsný kabátec s pestrými šňůrami, opřel se pohodlně o vuz, zahleděl se do plamenů, šlehajících kolem slibného kotlíku. Teplý vánek večerní dýchá mu v rozhalená prsa. Šero houstne po široké pustě a na nebi proskakují tu a tam kmitavé hvězdičky. Cikán hledí snivě do ohně, na pustu, k obloze. Jakýs neurčitý, teskně blahý pocit, štěstí volnosti, kouzlo svatého klidu

a večerní poesie vlní se jeho nitrem. Neviditelná peruť čehos tajemného, ukrytého tam kdesi daleko za šerým obzorem, vysoko nad bledou oblohou, ovívá jej a dotýká se lehce jeho duše. Bezděky sáhl do vozu a v rukou jevo objevily se — staré housle. V těch dřímá mluva jeho duše. Probudil ji trhnutím smyčce — zalkala, zajásala a zvučí podivnou ,neuměle improvisovanou a přece ,tklivou hudbou. Těmto strunám svěřuje, jimi vylévá on své city a vášně: jimi plesává i tesknívá, jimi toužívá i zuřívá. A teď se jimi — modlí.

Tato prostá, neuvědomělá pobožnost je přece dojemná. Rozumí jí snědá cikánka, tisknoucí tam ve voze k ňadrům usnulé děcko; zdá se jí rozuměti též hubený kůň, jenž tu kloní hlavu nad vojí jako v zamyšlení, a také chundelatý pes, hledící nepohnutě do šeré pusty, jakoby naslouchal té cikánské modlitbě houslemi a smyčcem...

Taková jest asi nálada idyllického výjevu, jejž mladý nadaný umělec staví před zraky naše.

Pověst.

K cyklu vyobrazení od Felixe Jenneweina. (Květy 1883.)

Před mnohými lety trůnil na skále znamenitý hrad, jehož pevné hradby a malebné věže pyšně rozhlížely se širou krajinou až tam, kde v modravé dálce objímal ji rozmanitě skupený věnec nesčetných hor. S úctou i bázní vzhlíželi obyvatelé okolních dědin k mohutné budově, sídlu hrdého panstva, kte-

réž jako moc nadzemská s té větrné výše zasahovalo někdy blahočinně, ale častěji krutě a záhubně v osudy jejich.

A teď? Pevné hradby proměnily se v spoustu rozvalin, z hrdého někdy stavení zbylo několik polozbořených, zčernalých zdí, sřítil se vrcholek věže a zbytek její roztržen je ve dví hlubokou rozsedlinou jakoby proklán ranou obrovského meče. Menší věž u bývalé brány stojí ještě, ale kloní se jako vetchá stařenka nad hrobem. Do komnat, stropu zbavených, nahlíží volně modrá obloha a vidí tam na rozpukaných stěnách místo maleb, skvostu a drahých látek zeleň břečťanu a mechu, květy planých ruží a lesklé ještěrky, kmitající se jako pestré blesky štěrbinami osloněného kamení. Z dědin dole pohlížejí na zřícený ten hrad jako na tajemný, smutný stín dávné, zapomenuté minulosti; vyhynula v pokolení tom i památka mocných pánu hradních, před nimiž se někdy do prachu skláněli pradědové jeho.

Pusto a mrtvo je nahoře; hrobový klid panuje tu ve stínu pošmourných zřícenin. A přece žije tam jedna pamětnice dávných dob, zapadlé slávy. Stává snivě uprostřed rozvalin a hledí prulomem omšené zdi do širého kraje. Vzpomínka její vrací kraji tomu tvářnost bývalou, rysy dávno smazané perutí času. Vidí rozlehlé temné hvozdy, dávno již pokácené, vidí rozsáhlé bujaré lučiny, nyní rozdělené jako šachovnice v ruznobarvé čtverce rolí; vidí na místě nynějších střízlivých měst s továrními komíny města hrdá a malebná, opásaná mohutnými hradbami, vznášející k nebi tlupy strmých, ruznotvárných věží; vidí tam v dálce na vrcholcích hor, podobných modravým stínum, četné bílé hrady, sídla jiných moc-

ných rodů, z nichž některé žily ve svazcích přátelských, jiné v nepřátelství s panstvem hradu teď rozváleného; avšak i tyto rody dávno již vyhynuly neb opustily vysoká ona sídla, jež rozpadla se v pochmurné trosky.

Pestřejší zjevy oživovaly tehdáž krajinu pod hradem. Živé barvy malebných oděvů vynikaly z ní jako vlčí mák a chrpa z obilí, a často zasvitily na slunci hroty kopí, přilbice a brnění rytířské družiny, cválající na bujných koních širokou silnicí.

Jaký život panovával tehdáž nahoře! Jak často sjížděla se do hradu šlechta z blízka i z daleka k vážnym poradám o záležitostech veřejných! Jak často plnilo se nádvoří ruchem lovecké výpravy: sokolové trepetali křídloma na ramenech sokolníků, honci jedva dovedli zkrotiti nedočkavou smečku štěkajících ohařů a panstvo v lepém oděvu loveckém s luky a tesáky vystupovalo na bujaré, frkající oře. A časem shlížela kytice půvabných paní a děv s pavlánu na pestrou směs a rozčilující vřavu nádherného sedání...

Bývaly však i doby smutné. Pán hradu s ozbrojenou družinou odejel na výpravu válečnou a paní sedala za vrčícím kolovrátkem opuštěna ve své komnatě, uprostřed svých dítek a služebnic, vysílajíc oknem tesklivé pohledy v modrou dálku a stírajíc potají nejednu horkou slzu, která se jí drala z touzebného oka. Bývaly též doby úzkosti a hrůzy. Krajem přeháněly se vojenské davy — požáry vesnic osvětlovaly noční temnotu — a někdy sehnala se bouře válečná kolem samého hradu, ohnivé střely a kamenné koule zalétaly do něho a davy zuřivých útočníků burácely k jeho hradbám.

Ale i v dobách zevnějšího klidu spatřil hrad vedle výjevů radostných a milostných i děje žalostné a strašlivé. Kolik obrazů lásky i nenávisti, odříkání i pomsty, ctnosti i nepravosti vynořuje se z klínu minulosti, kolik skutků krvavých a výbuchů plamenné vášně představuje se mysli tonoucí v upomínkách! Rozohněná obraznost kouzlí je z hrobu zapomenutí a přiodívá je útvary bájnými. Tajemné stíny chvějí se rozvalinami. Hle! tam ta spanilá vzdušná postava na vrcholku zborcené věže — to bělostné roucho vlající strašlivým pádem do propasti — ta příšerná obrněná postava nad ní — ta kletba — ten chechtot ďábelský — —

Tak šepce Pověst, věčně mladá pamětnice dávných časů, dlíc osamělá v šerých troskách a stíhajíc blouznivým zrakem tajemné vidiny minulosti.

Ale větřík večerní sbírá ty zvěsti s jejích rtů a zanáší je v ucho vnímavé.

Mladý pastýř přihnal své ovečky až k vrcholu hory a sedl si tam do stínu polozřícené hradby. Bylo mu volno a blaze v té osamělosti vysoko nad lopotným ruchem doliny, po níž tak milo toulati se snivým pohledem od vísky k vísce, od kostelíka ke kostelíku až k modrým horám v mlhavé dálce. Ale nejčastěji upíral se zrak jeho na jednu shrbenou, omšenou střechu v nejbližší dědině. Ta kryje pro něho více štěstí, nežli celý širošírý svět. Srdce jeho se zachvělo blahem a touhou, oko se zarosilo — a nad krajem zahlaholila prostá, avšak hlubokým citem prodchnutá píseň. Takto snil, zpíval, těšil se prostými zvuky svých starosvětských dud. Mateřídouška opájela ho svým vonným dechem — zvonce pasoucích se ovcí zaznívaly lahodně po stráni.

Slunce zašlo za daleké hory, soumrak rozpřádal se po krajině. Netopýr, opustiv úkryt svůj ve staré věži, zatřepetal se šerým vzduchem nad hlavou pastýřovou. Tento zahleděl se na zříceninu. Jak podivnou jevila se mu v polosvitu večerním! Zdálo se mu, že chvějí se plaché tajemné stíny kolem zbořených zdí, že černými skulinami stěn upírají se naň významné pohledy, že chystá se vetchý ten památník dávné minulosti svěřiti mu divná tajemství. Zaslechl i ševel jakýsi z rozvalin. Sklonil hlavu do dlaní a slyšel šepot — tichý hlas Pověsti, jejž laškující větřík donášel k jeho sluchu. A pastýř porozuměl tajemné zkazce její...

Odtud chodíval častěji k rozvalinám a naslouchával dlouho jejich šepotům. Trosky ty oživily se vidinami líbeznými i hrůznými, poutaly jej mocným kouzlem a rozechvívaly nitro jeho vlněním tajemné poesie. Srdce přeplněné hledalo úlevy. Svěřil tajemství své soudruhovi. Ten vypravoval jiným, co slyšel, a brzy kolovaly ode rtů ke rtům v širém okolí divné ty zkazky, které snivá pověst šepotá v zádumčivých rozvalinách a šeptati bude dlouho, dlouho ještě, až i poslední stopa hrdého sídla zmizí s povrchu země.

V metelici.

K vyobrazení Jar. Věšína. (Květy 1883.)

V teplém pokoji rád si čtenář prohlédne takový zimní obrázek a vyobrazená situace naladí snad leckoho k úsměvu — ale nebylo by mu asi do

úsměvu, kdyby byl v tu chvíli sám hlavní osobou podobného výjevu. Však asi mnohý z vás zakusil pochybné slasti takové zimní projížďky. Jste na příklad venkovským lékařem a máte — bohudíky! — dosti rozsáhlou praxi, která vás časem zavádí do vesnic od sídla vašeho slušně vzdálených. Sedíte kdysi pohodlně v teplém pokoji, odfukujete obláčky kouře a hledíte spokojeně na sněhové vločky, které se přehánějí venku šerým vzduchem. Příjemný tento stav věcí mění se rázem příjezdem posla, který vás zve k nemocnému do vzdálené vesnice. Nelze odepříti. S povzdechem obrníte se huňatou čepicí, řádným kožichem a důkladnými bůtami a vlezete do prostých vesnických saní. Z počátku není vám příliš zle. Přemýšlíte o tom onom, nedbajíce hrubě té bílé spousty kolem. Ale znenáhla stává se metelice nepříjemnou: sněhové vločky šlehají vám do očí a zastírají všechnu vyhlídku. A prožluklá sanice nemá konce. Starostlivě tážete se kočího, zná-li dobře cestu? — Jakž by neznal! Vaše pochybnost jej přímo urazila. — Nu, dobrá! Jedete dále — jedete po bílém pokrovu, jenž zastírá každou stezku i cestu. Zima proniká vaším huňatým brněním — rozpustilá hra sněhových chomáčků stává se nesnesitelnou. Jízda trvá již věčnost a podezřelé příznaky se množí. Vaše pochybnosti v kočího se vrací a vystupují důtklivěji. Sebevědomí kočího ochabuje, až se vám na konec zkroušeně přizná, že neví sám kudy kam. Tak! Bez kompasu v tom čirém moři sněhovém. Snad si zaklejete, ale málo vám to pomůže. Nezbývá, než jeti nazdařbůh dále, až se z toho chaosu vynoří nějaký pevný bod, o kterýž byste opřeli své další operace. Konečně! Konečně objevil se v me-

telici jako maják spásy starý, nakloněný ukazovák. Stěží podaří se kočímu vyklubati ze sněhu položitelný nápis... Mějme s ubohými smilování a pomysleme si, že jim to dřevěné rameno ukazuje k blízkému cíli svízelné pouti.

František Doucha.

(Květy 1884, s podobiznou.)

František Doucha! Jak milé ohlasy budí zvuk toho jména v nesčetných srdcích českých! Vždyť si podmanilo již útlé duše dětské; posud dýše nám z něho vstříc blaho prvního mládí, kouzlo šťastných okamžiků, které jsme ztrávili nad knížkou pestrých obrázků a prostých veršíků — prostých, ale dětské mysli tak poutavých a tklivých! Kolikrát zašeptala tehdáž malá ústa s láskou a vděčností jméno, vytištěné pod nápisem těch krásných knížek a kolikrát vynořila se za tím jménem v mladistvé obraznosti dobrotivá, otcovsky laskavá tvář šlechetného přítele dítek! A když pak s myslí dospělejší duševní náš obzor se rozšiřoval, tu zářilo nám zase jméno Douchovo u brány, jíž vstupovali jsme s dechem utajeným do velechrámu lidského ducha: ruka Douchova odestírala nám velkolepou poesii krále básníků, Shakespeara, a podávala hojně jiných květů z širého luhu literatury světové, jež s péčí vzornou a jemným vkusem přenášela v sad písemnictví domácího. Horlivá ta ruka byla neúnavně činna ve službě snah ideálních, ve prospěch svého národa, obohacujíc literaturu českou tu původními pracemi v růz-

ných oborech, tu pečlivými překlady, tu zase s pílí mravenčí bibliografické přehledy sestavujíc.

Dnes pilná ta ruka, schromena chorobou, stěží udržuje zlaté péro, jímž tolik užitečného a krásného vykonala — Douchovo tělo sklání se pod tíhou stáří — ale duch jeho zachoval si mladistvé nadšení pro ideály, jimž zasvětil svůj život, a srdce jeho bije s neochladlou vřelostí pro věc národa a ryzí lidskosti.

R. 1880 slavil Fr. Doucha své sedmdesáté narozeniny a za té příležitosti přinesly „Květy" jeho životopis a stručný přehled literární jeho činnosti.

Den 6. dubna t. r. přinesl Douchovi opět jinou slavnost: 50leté jubileum jeho kněžství. Slavil ji v klášteře minoritském u sv. Jakuba v Praze, jehož tiché zdi poskytují vysoce zasloužilému, nezištnému knězivlastenci ve stáří skrovný útulek.

Užíváme příležitosti té, abychom podali čtenářstvu „Květů" podobiznu ušlechtilého toho muže a připojili vřelé přání, které sdílí s námi celý český svět: Kéž Doucha ještě dlouhá léta zůstane zachován vděčnému národu a těší se s jasnou myslí zdaru vlasteneckých snah, jimž obětoval horlivou, nadšenou, nezištnou práci celého života!

Lipany.

K cyklu vyobrazení od Fel. Jenneweina. (Květy 1884.)

I.

Nejslavnější dobou národa českého jest bez odporu doba husitská. Tu stanul jaksi národ náš v le-

sku vítězném na výši dějin světových. Zasáhl tu mocně netoliko v zevnější děje současné, nýbrž i ve vnitřní, duchovní rozvoj člověčenstva.

V té velkolepé bouři, jejíž hromový rachot otřásl veškerou Evropou, křižují se zároveň blesky nových smělých myšlenek, které později mocně hýbaly společností národů evropských a z nichž některé teprve v dobách nedávných došly platnosti, některé pak dosud ku provedení neuzrály. V naukách rozličných sekt husitských a v řádech, jimiž bratrstva Táborská život svůj spravovala, objevují se zárodky duchovních i sociálních převratů novověkých. Byly to puky nového jara, ale vyrašily před časem; většina jich záhy opět zakrněla nebo zanikla na dobro.

Jednou z nejmohutnějších pák hnutí husitského vedle podnětů náboženských a národních byla myšlenka demokratická. Lid přilnul s nadšením k novému učení a obhájil je svými cepy proti celému světu; v rukou vítězného lidu ocítila se pak záhy veškera moc veřejná, a feudalismus, kterýž za posledních Přemyslovců v Čechách se zakořenil, ustoupil téměř úplně s dějiště. V době, kdy české zbraně u Domažlic mnoholetý boj s katolickou Evropou na dobro rozhodly ve prospěch kalicha a donutily ji vyhledávati cest smírných, dosáhl onen vnitřní rozvoj svého vrcholu: Čechy byly v tu dobu vskutku republikou, ovládanou cele živlem demokratickým.

Ale odtud počíná se zároveň úpadek věci demokratické v Čechách. Strana panská křísí se k novému životu a nalézá posilu netoliko v cizině, nýbrž i ve valné části obyvatelstva domácího, kteráž syta jest ustavičných válek a touží po návratu spořádaných poměrů v zemi; hnutí to podporováno jest

rozdrobeností a nesvorností strany demokratické, jakož i částečnou zvrhlostí rot vojenských, do nichž vnikly časem i živly cizorodé, vedené více žádostí boje a kořisti, než prvotní ušlechtilou snahou. Tato slabá stránka okázala se zejména při obléhání Plzně, kde zrada podniky obléhajících mařila a nekázeň Táborského vojska Prokopa Velikého k tomu přiměla, že velení se vzdal a do Prahy v soukromí se uchýlil.

Strana panská, poznavši, že marny zůstanou snahy její po zavedení bývalých řádů v zemi, dokud nepodaří se jí zlomiti odpor vojsk Táborských a Sirotčích, sbírala síly k udolání strany demokratické mocí brannou. Sestoupili se v jednotu, zvolivše za správce zemského pana Alše Vřešťovského z Risenburka, a zapsali se společně se Starým městem Pražským k míru zemskému, k němuž i strany ostatní přistoupiti a polní roty své rozpustiti měly. Když nejprve Novoměstští přistoupení k jednotě odepřeli, dobyto jest Nové město útokem a celá Praha octla se po boku strany šlechtické.

Tu sebrala se i strana demokratická k rozhodnému boji. Prokop Veliký převzal opět vrchní velení nad spojeným vojskem Táborů, Sirotků a měst, kteréž od obléhání Plzně upustilo a proti novému nepříteli domácímu se obrátilo. Spojené vojsko panské, počtem asi 25.000 bojovníků pod nejvyšším velitelem Divišem Bořkem z Miletínka, rozložilo se po rozličných pohybech u vsi Lipan, vyčkávajíc tu vojsko nepřátelské, kteréž v neděli ráno dne 30. května 1434 v šiku válečném k Lipanům se přiblížilo čítajíc asi 18.000 branných.

Byla to chvíle ohromného dosahu dějinného. Branná síla česká, kteráž po tolik let odolávala veškeré Evropě a naplňovala postrachem širý svět, stála tu rozštěpena ve dva nepřátelské tábory, uchystané k bitvě bratrovražedné. Nestály tu proti sobě již strany náboženské, nýbrž politické: zde šlechta husitská i katolická s Prahou a všichni ti, kdož přáli v Čechách smíru s církví a císařem jakož i návratu bývalých řádů — onde pak strana demokratická, zahrnujíc v sobě Tábory, Sirotky a valnou většinu měst.

Felix Jennevein zvolil sobě památnou tuto bitvu za předmět cyklu pěti vyobrazení, z nichž první zde čtenářstvu svému podáváme. Představuje okamžik, kdy bojovníci Táborští s vroucí nábožností, jevící se v obličejích vyobrazené skupiny, pokrmem nebeským — tělem i krví Kristovou — posilují se k boji rozhodnému.

II.

Druhý obraz Jenneveinův uvádí nás již do proudu osudného boje. V popředí spatřujeme skupinu, která nám znázorňuje — prosté ovšem — obvaziště vojska Táborského. Některý mistr, zběhlý v umění lékařském, klečí tu vedle svých nástrojů ranhojičských a skřínky léků: k němu pak přidružily se dvě jiné postavy, aby pomáhaly při díle milosrdenství. Ale výraz jevící se v obličejích a držení těla vyobrazené trojice hlásá zřetelně, že v rozhodné bitvě, jejíž obraz požárem blízkých dědin ozářený rozvinul se v pozadí, nastal obrat nepříznivý, ba snad již osudný pro vojsko bratrské. Mistr-ranhojič

zdvihá ruce k nebi s úpěnlivou prosbou, postava za ním stojící zastírá si obličej, žena pak vedle klečící spíná křečovitě ruce a ze tváře její mluví beznadějný žal.

Palacký vyličuje ve svých Dějinách rozhodný onen obrat těmito slovy: „Stály nyní dvoje hradby vozové proti sobě: městská 6řádová, panská 11řadová. Byly to poměry neobyčejné, a vítězství nemohlo se dostati leč tomu, komu se podařilo vylouditi soupeře ze hradeb jeho. V tom bylo štěstí příznivo Diviši Bořkovi, zvláště skrze opatrnost purkrabí Zvíkovského, Mik. Krchlebce, jenž vedl přední voje. Zprávy sice, které o této krvavé a rozhodné bitvě nám zachovány, jsou tak zmatečné a stranné, — an každý písatel snažil se předně sobě a svým přičísti zásluhu vítězství, — že obrazu jasného již nelze v podrobnosti podati: nicméně to jisté jest, že vojska bratrská čili městská dala se oklamati, a proto ztratila bitvu. Když zajisté z obou hradeb stříleno proti sobě některou chvíli, Krchlebec svým několikráte tak pohybovati se kázal, jakoby ve zmatek uvedeni byli; potom vykročiv ze hradeb, obořil se lichým outokem proti hradbám bratrským přímo, a když tito vystřelili všecka děla svá, kázal dáti se opět na licho na outěk, který tak velice podobal se outěku opravdovému, že Táboři a Sirotci, javše se stíhati nepřátele domněle poražené, vystoupili z vozuv svých a hnali se dosti daleko za utíkajícími. Páni tuto dobu předvídavše, rychlou jízdou vrhli se stíhajícím v bok, i odrazili je od vozuv jejich otevřených, do nichž vetřeli se mezi prvními Mikuláš Borotín, Arnošt Leskovec, Malovec a Janovský s lidmi svými. Převaha počtu

bojovníkův jednoty panské dovršila vítězství její a porážku bratrstva; následovalo tu prý více zabíjení nežli bojování. Ale jak tuhý odpor byl se strany přemožených, o tom trvání osudného boje přes celý den a noc až do rána dne následujícího nejlepší dává svědectví."

III.

Zapadlo slunce, jež po celý den ozařovalo strašlivý boj bratrů proti bratrům; shaslo v rudé záplavě a s ním zapadlo do proudu krve navždy slunce moci a slávy táborské.

Vzešel měsíc nad krvavé bojiště lipanské a pohlížel truchlivě na poslední výjevy úžasné tragedie: vítězný meč pansky drtil tu v nelítostném vraždění poslední davy božích bojovníků. Rozptýlené zbytky Táborů i Sirotků klesaly po marném, zoufalém odporu.

Viděti v šeru nočním po rozlehlých polích příšerné chumáče bojujících; viděti hromady mrtvol a padlých koní, pokácené a rozbité vozy; slyšeti výkřiky vzteku a bolesti, smrtelný chropot umírajících. A na místě jednom, kde hluk boje již dozněl nadobro, ostřibřují míhavé svity měsíční pokleslý prapor kalicha a pod ním mrtvolu muže, jenž náležel mezi nejpřednější svého věku. Prokop Veliký! Jméno to zaznívalo jako hrom pomsty v uši nepřátel, při zvuku jeho třásli se národové a připomínali si vítězství, jimž rovných nebylo v dějinách. A ten muž neobyčejný, ten slavný vudce národa nepřemoženého leží zde v krvi a prachu, bídný trup, zapomenutý a ztracený v té spoustě mrtvol.

O posledních okamžicích Prokopových nedostalo se na potomky zpráv bezpečných. Nevíme, je-li pravda, co vypravuje nedosti spolehlivý Eneáš Sylvius, že Prokop padl v hrdinném boji uprostřed nejhustšího davu nepřátel rukou Viléma Kostky z Postupic, někdejšího svého přítele. Víme jen, že zapadl s tisíci bratří v ohromném tom hrobě Lipanském a že pádem jeho klesla na dlouhé věky volnost lidu českého a skončila se nejslavnější doba českých dějin — velkolepá bouře táborská.

Poslední máj.

Obraz minulosti. (Přítel domoviny, sv. 4, 1886.)

Blížil se večer posledního května. Krásný májový večer. Slunko, stojíc nízko nad obzorem, rozlévalo ještě krajinou záplavu stkvoucích září, ale ohnivé jeho střely ztrácely již příkrý svuj žár, a vzdálené vršiny kalily se zvolna šedomodravým nádechem.

Na zeleném kraji spočívala ta mírná, klidná záře jako tichý úsměv spokojenosti na mladé, nevinné tváři. Ni hlásku, ni ruchu nepostřehl jsi kolem; jen poslední píseň skřivana, tajícího se kdesi převysoko v jasném blankytu, slabě doznívala k zemi, jako líbezný ohlas nadpozemských zvukuv.

Ale kdo by byl zašel k jedné části té smavé krajiny, byl by náhle ztrnul poděšen. Byl by měl pocit, jakoby pojednou syčící zmije vypjala se před ním z koše puvabných ruží.

Hle! zde nad úvozem vedle hustého šípkového keře, který se všecek zardívá květy, leží na znaku mohutná postava mužská. Prostý šat její je rozedrán, zaprášen a potřísněn krví; svalovitá pravice spočívá na prsou, jakoby třímala vybledlý kalich z červené látky, přišitý tam hrubě na ošumělém hnědém kabátci, zruměněném krví, jako by se po něm rozlévala z kalicha toho; natažená levice zaryta je do země ztuhlými prsty, jejichž mezerou vyniká rozrazil modrými kvítky; osmahlá, vousatá tvář, plna stínů smrti, ale nezlomeného ještě vzdoru, s pootevřenými ústy zsinalých rtů, děsně pohlíží vytřeštěným, sklenným okem k hasnoucímu slunci. Na blízku mrtvoly ježí se mezi zlatými květy pampelišek dlouhé, zkřivené, krví zarudlé hřeby okovaného cepu.

O několik kroků dále mrtvola druhá. Za ní v rozdupaném, rozjetém, rozváleném obilí, jehož dosud zelenými stébly již se promodrává chrpa a zardívá vlčí mák, viděti celý chomáč padlých těl... na pravo, na levo jiné hromady mrtvých... a celé širé prostranství až tam, kde vystupují ze ssutin dědiny šedivé sloupy dýmu, i dále za dědinou jest poseto mrtvolami, jednotlivými nebo v neladných kupách navršenými, mezi nimiž spatřuješ i padlé koně, rozházené a polámané zbraně, trosky rozbitých vozů válečných.

Hrozný to obraz spousty a smrti, ale krásný májový večer protkává jej svými svěžími barvami a zlatými třpyty. Poslední paprsky sluneční naplňují bojiště hravými lesky a kmity, těkajíce po nesčetných kovových ploškách a hranách, po čepelích a jílcích mečů, kování a železných bodlinách

cepů, po přilbách, hřebech štítův a těžkých vozových prken, krunýřích a plátech, ostruhách udidlech a kovu třemenů, po nesčetných sponách a řetízcích, tu a tam po zlaté nebo stříbrné ozdobě na oděvu panském. A s peřestí jarních květův i zelení rolí a luk malebně se mísí oděvy rozmanitých barev, různé kožešiny, strakaté třásně a malování na štítech.

Hluboký, ničím nerušený klid rozestíral se nade vším. Již umlkla i píseň skřivánčí ve výsostech blankytu. Ale mír ten, který jinde blaze mysl konejšil, rozrušoval zde duši jakýmsi nepřirozeným a děsným dojmem. Byl to klid po výbuchu sopky, po hrozném převratu přírodním, jenž zůstaví ledové mlčení smrti nad spoustou rozervaných skalin, rozmetaných ssutin, pohřbených životův a ztuhlé lávy. Nedávno naplňoval tuto krajinu úžasný ruch, zuřila tu strašlivá bouře bitvy. Stály zde proti sobě dvě ohromné hradby vozové, jako dvé blýskajících a hřmících mračen záhuby; dvě mohutná vojska hrdinská srazila se zde v rozhodném, posledním zápase, v boji udatnosti a vzteklosti nevídané, neslýchané. Vždyť bojovali tu Čechové proti Čechům, zápasili tu vespolek hrdinové nikým dosud nepřemožení, před jichž pouhým jménem třásl se širý svět. Byl to boj titanů proti titanům.

A burácel s děsnou silou od rána do večera, naplňuje rachotem svým kraj, pokrývaje zemi potopou krve. Ani tma noční neutlumila šílené jeho vzteky. Po celou noc ozýval se jeho řinkot, dupot, jek a ston, a teprve jitřní slunce posledního máje, vycházejíc v krvavých mlhách, ozářilo zničený mrtvý Tábor a posupné, krví zbrocené vítěze. Tito

odtáhli s kořistí a za nimi zůstala zpustošená pole, pokrytá mrtvolami a troskami. Po celý den nevkročil živý člověk na bojiště, jako by se každý lekal prokletého místa bratrovraždy . Ve spoustě mrtvol zazníval tu a tam ston a chrapot umírajících; odpovídalo jim toliko drsné „krá krá“ černých ptáků, poletujících nad uchystaným kvasem. Konečně zmlklo vše.

Slunce zacházelo v nezkaleném lesku, jako by celý dlouhý den bylo nezíralo na takové divadlo! Jen obláčky kolem něho plály nachem, jako odrazem krvavé záplavy dole. Červenavé svity hrály po kmenech a v listí malého hájku na stráni a poslední zlato sluneční těkalo po skupení mrtvol na pokraji jeho. Patrně zuřil zde nejlítější boj. Hrdinové byli zde skáceni vedle sebe, přes sebe, na sobě jako kmeny hustého lesa po zběsilém orkánu. A uprostřed nich, napolo jimi zavalen, ležel mohutný muž rázných a důmyslných rysů, kolem jehož lysé lebky večerní větérek čechral sporé zbytky prošedivělých vlasů. Hlava jeho spočívala na vyvýšené mezi hájku; celým zjevem zdál se jako mrtvý vojevůdce, obhlížející odtud své padlé vojsko. Se ztuhlé jeho tváře nesetřela smrt velitelský výraz, a ztrnulé oči — Kam upíral se ten strašný, mrtvý hled? Co viděl? Viděl Ústí, Stříbro, Tachov, Domažlice? — viděl prchající spousty nepřátel a vítěznou záři kalicha, metajícího v širý svět blesky svatého hněvu a pomsty ?— viděl ulice Basilejské a v nich ty zvědavé davy, ty matky, zdvihající do výše své dítky, aby spatřili toho, který celý svět přemohl a nikým nebyl přemožen? — viděl nádherný sněm té ohromné moci duchovní, která kdys

hrdě kázala vyhlazení kacířského národa a nyní pokorně vítala posly jeho, aby je úlisným slovem naklonila k míru? — — Či roztržen je před tím mrtvým zrakem závoj budoucnosti a hněvivý, žalostný duch vidí nejhlubší porobu a ponížení toho lidu, jejž povznesl na vrchol slávy . . .?

Slunce zašlo, zmizely poslední lesky s mrtvých tváří a poslední rudé kmity s lesních kmenů. Soumrak slitoval se nad obrazem hrůzy a zvolna zastíral črtu za črtou, barvu za barvou, až splynulo všechno v měkké, hnědé stíny, strouci se neurčité v zatmělou dálku. Příroda, klesajíc pozvolna v rozkošný sen, jemně oddychovala teplým dechem, napojeným vůní květů. Na jasné obloze zářil úzký stříbrný srp měsíce. Cvrček ozval se pod strání a v hájku zazněly čarovné zvuky: slavík, zaplašený včera hlukem bitevním, vrátil se do známé houštiny a rokotal v sousedství smrti svou divukrásnou píseň lásky — loučil se nejsladší hymnou svojí s půvabným májem, který dokvetl právě na západě růžemi svého posledního večera.

A s ním dokvetl i máj českého lidu. Poslední ruměné květy jeho jsou zde rozsypány po širém bojišti — uvadlé květy toho památného národního máje, jenž krátkou jen dobu zářil české vlasti, ale proslavil ji na věky. Rozkvétal krví a slavíky jeho byly houfnice — ale byl to přece bujarý, krásný, otojný máj našeho národa. Kdyby kronika naše chovala jen tuto hrstku listů, dosti by jich bylo pro věčnou slávu jména českého. Nechť nepřítel ukazuje na krvavé cepy, rozkotané hrady a zpustošené kraje, na ukrutné vraždění a zdivočilost duchů — toť byl jen divý kroj surového věku, jehož

cáry nedovedou zastříti a zakaliti velikolepé myšlenky, jež vystoupily v něm na jeviště světové. Ten horoucí zápal pro svatý ideál, ta nezdolná bouře šlechetného nadšení, ta nezlomná síla bohatýrského vzdoru — kde že jest srdce básnické, jež nezabušilo by prudce před divadlem takovým! Rachotem houfnic táborských otvírala se brána nového věku — svoboda! rovnost! bratrství! zahřmělo nad světem, který nechápal ještě velebných těch hesel. Myšlenky, které teprve po staletích uchvátily celou Evropu, ba i takové, které dosud marně hlásí se o právo svoje, zažehovaly již čela vážných těch kněží a vůdců husitských a vládly, bohužel jen krátce, nadšenou obcí Tábora. Veta, na vždy veta je po máji tom! Jediný, osudný den odplavil jej na věky vlnou krvavou.

Tma zahalila bojiště. Snivé mlčení poslední májové noci spočívá na tom ohromném hrobě. Či neutuchl v něm posud život veškeren? Hle, tam se pohybuje cosi... slyšeti vzdechy a temný ston. Něco bílého zdvihá se a vlaje výše od země... již možno rozeznati v temnu temnější stín — tyčí se zvolna z kupy mrtvol — bílá plachetka nahoře věstí, že to postava vysoké ženy, která teď přímo stojí na bojišti. Zdá se, že zdvihá rozestřené ruce — a v tom dobyl se z hrdla hrozný hlas, hlas zoufale zápasící s chropotem smrtelným a přece mohutně se rozléhající tišinou noční, jako poslední řev umírající lvice: „Kdož jste boží bojovníci —!“

Strašně zazněl ten hlas do hluché noci. Nebyl to zpěv, byl to spíše skřek divokého hněvu a hoře; znělo to jako zoufalá, kostmi pronikající a srdce rvoucí poslední otázka. Kdož jste boží bojovníci —!

A tu pojednou začaly se kolem zdvihati stíny jiné, dál a dále, hustěji a hustěji, až celé bojiště s bouřlivým šumotem oživilo se temnými postavami. Zraky nesčíslné zaplály, korouhve táborské rozvinuly se vzduchem, a probuzen mocným zpěvem, tou zoufalou otázkou — Ne, byl to pouhý přelud. Ty neprobudí již nikdo více.

I postava nad bojištěm vztyčená zmizela, znovu zapadla mezi mrtvé. Snad to některá z hrdinek táborských naposled setřásla smrtelnou mdlobu, v horečném záchvatu posledním nadlidským úsilím vztyčila zraněné tělo a vydechla duši svou v písni, kterou tolikrát, v nadšení stojíc na voze válečném, se hřímavým sborem mužu notovala na postrach nepřátelum...

Hrobové ticho opět na bojišti. Zpěv zalehl bez ozvěny hluchou nocí, zoufalá otázka nedočkala se odpovědi .Kdož jste boží bojovníci?! — Není jich více, slavných bojovníku božích! Věta, navždy věta je po těch pravých, ryzích představitelích bouře husitské, po těch prostých bohatýrech lidu plamenného nadšení a nezkrocené síly, bušících svými selskými cepy do starého světa poroby duševní i tělesné, bořících tvrze a výsady panské, hřímajících hesla volnosti ,rovnosti a bratrství a vítězících svatým plápolem, který šlehal ze samého srdce národa, přímo z duše lidu. Boží bojovníci odešli na věky a zustali tu jen lidé srdcí mdlých, kteří stlačili myšlenku husitství na pouhou náboženskou formulku, prodajní válečníci, kteří mrzce sloužili v žoldu jiných národu, hrabivé panstvo, které sevřelo doma lid otrockými okovy a samo povolně sklánělo šíje

ve jho cizoty, ažtě strhlo za sebou celý národ do propasti hluboké...

Mrtvi jsou bojovníci boží. A nad nimi září spanilé hvězdy poslední májové noci na osudné bojiště Lipanské. — —

Pane, chraň nás všech rad a pokynů!

(Rozhledy literární, 1886.)

Potkal jsem onehdy jednoho kollegu spisovatele. Chvátal středem ulice s hlavou skloněnou, s obličejem zamračeným, s pohledem do země vrytým, klátě prudce rukama, jichž prsty byly křečovitě sevřeny — zkrátka jako člověk, který běží k Vltavě, aby se utopil.

Aha ,dostal! pomyslil jsem si. Kde pak asi a zač pak asi? Podotýkám, že nečtu kritiky ze zásady a díla ostatních spisovatelů z bázně, že se dočtu buď nějakého škváru, kterým bych darmo bídně utratil čas, neb nějakého skvostu, který by mne zase naplnil závistí.

„Kam běžíš jako šílenec? Což mne již neznáš, příteli?" zastavil jsem ho.

Pohlédl na mne, jakoby se násilím probouzel z nějaké pochmurné vidiny.

„Ah, to's ty —" zabručel mrzutě.„Odpusť. Neznám věru již nikoho ,ani sama sebe."

„A co, probůh — co se ti stalo?"

„Počkej — ano — povím ti všechno. Snad se mi ulehčí upřímnou generální zpovědí. — Slyš tedy:

Chtěje dosáhnouti největší dokonalosti, k jaké vubec muj talent dospěti muže, byl jsem odjakživa velmi přísným k sobě .Již za doby prvních studentských pokusu zpytoval jsem úzkostlivě každý svuj výtvor a radil se o něm s přáteli co nejbedlivěji. Nechť byl úsudek jiných jakkoli převrácený, vždy hledal jsem na dně jeho alespoň zrnko pravdy a snažil se vyhověti dle možnosti intencím posuzovatele. Mužeš si tedy představiti, s jakou netrpělivostí jsem po vydání první své knihy očekával hlasy veřejné kritiky. Promluvily celkem příznivě. Bylo tu dosti velkopanských úsměvu nad mladistvým snažencem, ale přece uznán blahosklonně nadějný talent a výtky činěny hlavně jen formě, posud nedosti uhlazené a vybroušené. Soustředil jsem tedy všechen zřetel na formu. Hladil jsem, brousil, ciseloval a druhá kniha moje prohlášena částí kritiky za vzornou, plnou elegance a lesku. Ale úsudek jiné části vrcholil v úvahách: Již dosti té oslňující nádhery, těch zářivých laku a pozlátkových cet, sebraných ze všech koutu světa! Stýská se nám po kráse prosté, nehledané, po zdravém doušku domácího vzduchu uprostřed těch omamujících cizích parfumu. Vnikněte v ducha našeho lidu, pozorujte ruzné zjevy jeho života a zapějte nám naši dobrou, pravou píseň českou!

První část úvah těchto dotkla se mne málo, ale za to druhá hluboko ve mně uvízla. Je v ní mnoho pravdy. Chci se vybaviti z cizích dojmu a vniknouti v ducha domácího kraje, kde čeká na ruku umného pěstitele ještě tolik zanedbaných květu, snad prostších, ale stejně krásných jako květy cizí a především samorostlých, puvodních, našich.

Psal jsem v novém tom směru — ale běda! Jedněm jsem neuhodil na pravý český tón a jiní nazývali mé básně mdlým napodobením národní poesie, jejíž prostou krásu umělý básník nikdy dostihnouti nemůže, a postrádali v nich upřímnosti citu, vzletu a síly myšlenek, moderních ideí, které musí pronikati výtvory každého souvěkého básníka.

Odtud pak — ale ne, nebudu ti líčit dopodrobna své martyrium. Sdělím ti jen osud poslední své knihy. Přicházím právě z kavárny, kde jsem shltal asi tucet úvah o ní. Klerikální jeden list mi vytýká, že urážím náboženství a zjevně se přidávám ku praporu atheismu; zapřísahá všechny básníky, aby opustili záhubnou dráhu a vrátili se k duchu pravé nábožnosti, bez níž literatura nikdy nevydá užitečného ovoce. V liberálním jednom listu viní mne zase z mysticismu a prohlašují nicotným každý plod básnický, který neuzrál na plném výsluní novověké osvěty. Jeden nenalézá v mé knize dosti vlasteneckého zápalu, jenž má prohřívati každou řádku českého spisovatele; druhému zase vadí v některých básních časové vlivy a politické tendence, jichž se vystříhati musí každé dílo v pravdě umělecké. Třetí klade mi na srdce, abych neholdoval prchavé módě a bral se směrem ideálním, který jedině zvítězí; čtvrtý zase radí dutklivě, abych podával vždy jen život skutečný beze vší plané přikrasy, a zasvěcuje mne v jediné pravé zásady realismu. — Ne, ušetřím tě ostatními. Povím ti jen že jsem na konec pološílen vyrazil z kavárny, pronásledován jako furiemi davem těch rad, z nichž jedna přes druhou křičela mi do uší své samospasitelné heslo.“ —

Literát ztrativ dech, na chvilku se odmlčel ;pak uchopil mne za knoflík a zvolal skoro zuřivě: „Nuže, mluv! Přispěj mi ,vyveď mne z toho labyrintu. Víš snad také ty nějakou radu?"

„Vím jednu," odpověděl jsem, „a ta jest, abys neposlouchal rady pražádné a šel svou cestou..."

Tak jsem nešťastníkovi poradil, a věru, i tu radu pokládám si za hřích. Pryč, pryč se všemi radami, máme jich věru již po krk!

Kam se našinec vrhne, kam pohled obrátí, všude číhá na něho nějaký rádce a mentor. Každý novopečený filolog upozorňuje nás otcovsky, že píšeme češtinou přímo barbarskou, a nabízí se obrousiti náš básnický jazyk na svém nově vynalezeném, jedině správném brusu. Každý, kdo právě jakž takž odbyl zkoušku z esthetiky, častuje nás svou jedva ztrávenou učeností a dává na srozuměnou, jaké skvosty jsme mohli místo svých škváru vytvořiti, kdybychom měli jeho vědecky vybroušený vkus a nedostižně jemný smysl pro pravou krásu. Každý, kdo náhodou dostal do ruky nějakou literární historii a přečetl několik domácích a cizích autorů, seznamuje nás blahosklonně s výsledky své četby a ukazuje nám vzory, na nichž bychom se vzdělati mohli. A vedle těchto učených rádcu a učitelu trápí nás ještě legie jiných. Nakladatel nás upozorňuje, jaké věci by šly nejlépe na odbyt; redaktoři nás poučují, co se hodí nejlépe pro jejich abonnenty; literární spolky a nezištní soukromníci poskytují nám s ochotou vděčné poetické látky a motivy; vypisovatelé konkursů a udělovatelé cen neopomenou také přispěti nám hlavní osnovou ze svého skrytého básnického fondu. Každý pak vubec, kdo má k dispo

sici nějaký sloupec v našich nesčíslných časopisech — a k disposici jej má skoro každý —, rozsvěcuje nám spásonosný kahánek své moudrosti.

A nedosti na tom, že nás maltretuje radami celý svět, radíme si ještě sami mezi sebou. Nastávajícím spisovatelům se nedivím: ti vrou kvasem nových světobornýcb ideí, který vzhledem k úzkoprsosti redaktorů nemá prozatím jiného průchodu. Ani vysloužilým literátům: ti se stávají zlomyslnými jak obstárlé panny. Avšak u spisovatelů usedlých a dosud činných je to věru směšné. Jeden, který má dle svého přesvědčení sám síly dost, aby rozplamenil celý národ, píše místo plamenných básní káravé epištoly k ostatním spisovatelum, aby již proboůh zanechali klinkání o lásce a zahřměli do strun rázným, nadšeným zpěvem, jakého nám potřebí. Druhý, jehož spisy bezmála nedotknuté plesniví u nakladatele, dává svým soudruhům přátelské pokyny, jak by měli psáti, aby knihy jejich šly na dračku. Třetí, — — avšak dost o té směšné i žalostné věci!

Společně s nakladateli zabědovali jsme si nedávno trochu nad tím, že obecenstvo začíná jaksi chladnouti k literatuře a že nám následkem toho hrozí smutné časy. — Huj, co se tu vyrojilo zase rad a pokynů, návrhů a poučení! Vydávejte jen knihy rozhodně dobré (jaké píše navrhovatel!), zdravé a záživné (chuti a žaludky jsou jsou arci rozdílné!), co možná nejlacinější, třeba na režném písničkářském papíře (před nedávnem blouznilo se jen o četbě salonní!), nepějte o sobě navzájem samé chvalozpěvy, uskrovněte své potřeby, dejte se na řemeslo užitečnější atd. atd. atd. Až mne hlava brní, vzpomenu-li na to krupobití rad, které se na

nás sesypalo. A jaký vyplyne nám prospěch ze spousty rozkřípaných při tom per a prolitého inkoustu! Však víte všichni...

Ó kéž přinese vřava ona aspoň ten prospěch, že vyslyšen bude zoufalý vzdech, jejž mi vynutila, vzdech deroucí se z hlubokosti mé a snad i mnohých jiných spolutrpitelů těžkosti: Ode všech rad a pokynu vysvoboď nás, Pane!

Myslivec v české písni národní.

K obrázkům Mik. Aleše. (Květy 1887.)

Na tý louce zelený
pasou se tam jeleni,
pase je tam mysliveček
v kamizolce zelený.

Počkej na mě, má milá,
zastřelím ti jelena,
aby se ti zalíbila
kamizolka zelená.

Myslivec nemusí děvčátku ani slibovati jelena; jakž by se jí nelíbil pěkný myslivecký šat, zvláště vězí-li v něm švarný jonák! „Ne, tak ráda kamizolku, jako ráda myslivce,“ přiznává se upřímně dívka v téže písni národní.

Ale že hezký jeho kroj vydatně pomáhá myslivci dobývati srdcí dívčích, dokazuje obliba, s jakou naše píseň národní líčívá mysliveckou úpravu. Myslivec odívá se v krásnou zelenou barvu, jako les, který je životním jeho živlem. „Myslivec zelený,“ říká proto nejednou krátce píseň národní. Na sobě má „zelenou kamizolku“, nosí „zelený klobouk“ a za ním péro nebo i kytku.

Myslivci už z lesa jdou,
z lesa jdou,
hajný ještě v lese;
každý kytku za kloboukem,
jen se všechna třese.

I zaměstnání myslivcovo činí jej pro dívčiny sympathickým. Toulá se krásným „zeleným háječkem“, „zeleným lesem“, jehož svěžím jehličím a lupením naše dívka tak ráda obetkává své sladké snění, jehož tiché šumění tak často prochvívá národní píseň milostnou. Myslivec nekoná nějakou všední, prosaickou práci, ale zabývá se ušlechtilým lovem, který mu přidává také zvláštní kouzlo pro dívčí srdéčka.

Panímámo má zlatičká,
já mám ráda myslivečka:
mysliveček nabije
a zajíčka zabije.

Svůdně líčí myslivec noční čekanou v krásném přírodním obrázku:

Není lepší na tom světě
než zelený háječek,
když se nad ním vyjasňuje
ten překrásný měsíček.
A já tady se svou milou
čekám zase na zvěř divou,
na zvěř divou, na srnce,
jeleny a zajíce.

Jaký tedy div, že švarný myslivec uloví mnohou laňku dvounohou! Nějaký sládek zpívá sice chlubně:

Drobné ryby rybářům,
hezké holky mlynářům;
sládkům ještě hezčejší,
to jsou hoši pyšnější;
myslivcovi lecjakás,
ucouraná až po pás —

ale z těch slov vyznívá jen špatně utajená závist.

Myslivec dovede si získat i nejkrásnější děvčátko. Nejen mnohá „srnčička“, ale i leckterá hezká „černooká dívčička“ stává se jeho kořistí.

Střelil jí smrtelně
  do srdéčka,
tenkrát už poznala
  myslivečka:
kterak střílí prudce
zrovna v její srdce,
  spanilé srnky.

On dovede také odlouditi pannu „jako růži“ jinému hochovi, kterému se zaslíbila. Oklamaný milenec smutně pak zpívá:

Když jsem k vám chodíval
  přes ty lesy,
ach, ouvej! přes ty lesy,
bývalas', má milá,
  veselejší,
ach, ouvej! veselejší;
ale teď jsi, holka, bledá,
ale teď jsi, holka, bledá —
snad se ti srdéčko
  vyspat nedá,
ach, ouvej! vyspat nedá.

— — — — — —

Když jsem k vám chodíval
na dvoreček,
ach, ouvej! na dvoreček,
chodíval za tebou
mysliveček,
ach, ouvej! mysliveček;
mysliveček šel za lesy,
mysliveček šel za lesy;
nynčko má panenka
smutek nosí,
ach, ouvej! smutek nosí.

Nevěrný myslivec! Přese všechnu sympathii k myslivcům netají píseň národní, že málo věří jejich stálosti v lásce.

Myslivci mají srdce snadno chytlavé. Výminkou jest asi mezi nimi morous, o jakém pěje píseň:

Šla má milá na travičku,
vzala srpek i plachtičku.

Přišel na ni mysliveček,
vzal jí plachtu i srpeček.

Z pravidla bývá myslivec k hezkým děvčátkům velmi shovívavý a bere jim leda „sladké hubičky" nebo i celé srdéčko. Mnohdy zahoří láskou a dovede upoutati dívku hned na první setkání.

Když jsem šla jedenkrát
přes háječek,
ach, přes háječek!
potkal mě na cestě
mysliveček.

Sluníčko svítilo,
bylo teplo,
ach, bylo teplo!
tenkrát mé srdéčko
láskou kvetlo.

Seděli jsme spolu
do večera,
ach, do večera!
střelil mysliveček
na jelena.

Nebyl to jelínek,
byla laně,
ach, byla laně!
„Zpomeneš, panenko,
brzy na mě."

Ale jak snadno láska myslivcova vzniká, tak rychle opět uletá, a nebohá panenka

když potom po čase
  trávu žala,
  ach, trávu žala!
Kýž jsem myslivečka
  nepoznala!

Když šaty máchala
  u rybníčka,
  ach, u rybníčka!
Kýž jsem nepoznala
  myslivečka!

Než jsem já poznala
  myslivečka,
  ach, myslivečka!
byla jsem červená
  jak růžička.

Nyníčko však moje
  krása je pryč,
  ach, krása je pryč!
myslivečck nejde
  milovat víc.

Mysliveček s jinou
  na procházce,
  ach, na procházce!
děvčátko v komůrce
  hořce pláče.

Nechoďte, panenky,
  přes háječek,
  ach, přes háječek!
ať vás tam nepotká
  mysliveček.

Musí-li se míti podnes děvčátko před lovcem na pozoru, byla opatrnost taková za starých, zlatých časů as ještě potřebnější. Zvláště když velmožní pánové v třírohých kloboučkách, s pudrovaným copánkem, v pestrých, zlatem prošitých oděvech vyjeli sobě na veselý hon, kypíce bujností a panskou svévolí, která tehdáž ještě snadno trhala všelikou uzdu: tu nebývalo radno hezké panence namanouti se jim v cestu.

Pojedeme na lov, na lov,
  tovaryši můj, můj, můj,
  tovaryši můj:
na lovičky, na lovy
přes ten hájek borový,
  tovaryši můj, můj, můj,
  tovaryši můj!

Běží, běží zajíc, zajíc,
  tovaryši můj:
chrty pusťme po voli,
ať zajíčka uloví,
  tovaryši muj!

Běží, běží srna, srna,
  tovaryši můj:
chrty pusťme po voli,
ať tu srnu uloví,
  tovaryši můj!

Běží, běží jelen, jelen,
  atd.

Běží, běží panna, panna,
  tovaryši můj:
chrty pusťme po voli,
ať panenku uloví,
  tovaryši můj!

Budeme se dělit, dělit,
  tovaryši můj:
tobě zajíc a srna,
mně jelínek a panna,
  tovaryši můj!

Zdá-li se ti málo, málo,
  tovaryši můj:
tobě všechna zvěřina
a mně švarná dívčina,
  tovaryši můj!

U mužské části našeho lidu nepožívá myslivec stejné přízně jako u krásného pohlaví. Hlavní příčina jest asi ta, kterou naznačuje píseň:

Vstávej, myslivečku!
  je den bílý,
sedlák veze z lesa
  fůru dříví,
  fůru dříví,
  borovičku:
vyjdi mu naproti
  na cestičku!

Přistižený nevěří, že myslivec sám tak svědomitě šetří svěřených lesů, jak přísně od nich odhání chudý lid.

Počkej, myslivečku!
  povím na tě,
že prodáváš dříví
  na stojatě,
  na stojatě,
  na stojánce,
a peníze nosíš
  své Marjánce.

Ale mnohem hůře má se v národní písni hajný. Na tom nenechává poctivého vlásku. Každá zmínka o něm svědčí, jak velice jest u lidu nenáviděn. Obyčejným jeho titulem je „šelma hajnej“ a do rýmu hodí se výborně:

Hajnej, hajnej, hajnej,
to je šelma tajnej.

Již o způsobu, jakým hajný své služby nabyl, vyjadřuje se píseň velmi nevážně:

Šelmo hajnej, hajnej, hajnej,
šelmo hajnej, hajnej,
kdybys byl neprosil,
kuřátka nenosil,
však bys nebyl hajnej!

A jak svou službu vykonává, nepěkně líčí popěvek:

Sedlák seká v lese,
hajnýho vlk nese:
„Počkej ty sedlák,
musíš dát sedmák!

Dej mně drobet zelí,
dám ti dřevo celý:
dej mně drobet hub,
dám ti celej dub.“

Zkrátka, kde co o hajném v národní písni slyšíme, všechno je nehezké. I dcera musí trpěti za otce: Selský synek nechce do lesa na dříví, aby mu hajný nevzal „sekeřičku za dva zlatý a topůrko za tolar“ a dodává:

Než bych já to dal hajnýmu,
dám to radši myslivci:
myslivec má hezkou dceru
a hajnej má opici.

Tato zášť pronásleduje hajného až i do rakve ukrutným posměškem:

Hajnej už je nebožtíkem,
hajnej už je nebožtík:
dej mu Pánbůh ječnou slámu
a ovesnou za žebřík.

K závěrku podám ještě některá místa národních písní, která jsou věnována zvířatům od myslivců pronásledovaným. Prostý duch lidu pohřižuje se tu v duši zvířecí, cítí s ní její radost i žalost.

Vrána, kterou myslivec jen postřelil, dotřepá se do zeleného hájku a tam

Sedla si na jedličku,
zpívala si písničku:
„Myslivče, tralala!
že jsem já vyhrála
na tobě, myslivečku!"

V jiné písni líčí ubohý zajíček své útrapy:

Sednu si v jeteli
na kraji,
poslouchám, kde ti psi
hafají:
běží-li ke mně,
hrkne to ve mně,
honem zas do lesa
pospíchám —
kam já se ubohý
podít mám!

Ale nejpěknější jest a plnou jemnost slovanského citu projevuje píseň o divoké husičce nebo kačeně, sestřelené shůry a padající do vody.

Kačena divoká
letěla s vysoka,
přišel na ni střelec,
střelil ji do boka.

Urazil jí křídlo
a pravou nožičku,
smutně zaplakala,
spadla na vodičku.

„Ach, Bože můj milý,
už jsem dolítala,
už jsem těch svých dětí
tady zanechala!

Moje drobné děti
nedělají škody:
plovou po Dunaji,
napijou se vody.“

Obrázky z různých končin domácích.

(Květy 1888, s obrázky.)

Staré náspy u Střešovic.

Nedaleko za Strahovskou branou, mezi Velkými a Malými Střešovicemi (Třešovicemi), leží na výšině dvorec Andělka. Vystoupíš-li tam, překvapí tě staré náspy, kterými je dvorec kolem do kola jako tvrz nějaká obehnán. Náspy jsou dvojité a mezi nimi táhne se hluboký příkop. V něm i na valech rostou již statné stromy ovocné. Blízko dvorce na západ vypínají se uprostřed polí ještě jiné podobné náspy.

Za jasných dnů jest s náspů od Andělky krásná, rozsáhlá vyhlídka. Vidíme velebný chrám Svatovítský, Hradčany, Nový svět, zadní části mohutného paláce Černínského, Strahovský klášter a zelený Petřín s kostelíčkem. Za nimi ukrývá se v hlubině Malá Strana, ale jeví se části Starého a Nového města, mladá předměstí Žižkov a Vinohrady a v pozadí daleká krajina s modravými lesy na obzoru.

Obrátíme-li zrak od Svatovítského chrámu na levo, přehlížíme širokou, rozkošnou dolinu s Karlínem, Bubny, Holešovicemi, Stromovkou, Trojí, v pozadí na východě lesnatý hřbet Ladví a kostelík Prosecký, na severu pak malebné skalnaté údolí Vltavy, jímž za Podbabou a Podhoří z dálky vyhlédají Klecany. Na obzoru modrá se širokým polokruhem lehce nadechnutá silhouetta Středohoří: spatřujeme Milešovku, Řip a množství jiných, různotvárných hor až po oba význačné, úhledné kužele Bezdězu. Na západní straně jest rozhled skrovnější: tu vidíme pouze kostelík Nebušický, divokou Šárku, Břevnov a Hvězdu.

Klidná tato krajina byla v minulém století častokrát jevištěm krvavých bojů.

V noci ze dne 25. na 26. listopad 1741 zmocnili se spojení Francouzové, Bavoři a Sasové, Prahy, a kurfiřt bavorský Karel Albrecht prohlásil se zde za krále českého. Po jeho odchodu do Německa, kdež dosáhl také koruny císařské, zůstalo město až do léta roku následujícího v klidném držení Francouzů, jimž veleli maršálkové Belleisle a Broglio. Ale když císařovna Marie Terezie mírem vratislavským (dne 11. června 1742) jiného nebezpečného nepřítele, pruského Bedřicha II., na čas se zbavila, vrhlo se její vojsko plnou silou na Francouze a Bavory a obklíčilo Prahu. Belleisle vyjednával dne 2. července v Komořanech o volný odchod, ale jednání se rozbilo a rakouské vojsko činilo přípravy k řádnému obléhání.

Krajina před Strahovskou branou viděla téměř každý den krvavé srážky. Zde ležela obě vojska těsně proti sobě. Rakušané zřídili zde u dvorce Zá-

věrky a lomu mocné batterie; Francouzové pak, kteří tábořili i mimo město v širokém oblouku od invalidovny přes Bubny, Holešovice, Letnou, Stromovku až k Dehnicum, opevnili se na výšině u dvorce Andělky u Střešovic dukladnými náspy, jejichž zbytky tam podnes spatřujeme. Odtud znepokojovali střelbou z děl a výpady ustavičně vojsko rakouské. Ale konečně podařilo se tomuto vypuditi je s oné výšiny, načež samo výhodnou tu posici zaujalo a prudkou palbu na francouzský tábor, městské hradby u Strahovské brány a tuto část města zahájilo.

I na jiných stranách řádila zhoubně dělostřelba oblehatelů a brzy začali obležení strádati též nedostatkem potravin, takže se na konec skoro jen koňským masem živili; ale přes to hájili se statečně a podnikali zhusta prudké výpady. Při jednom, zvláště krvavém, dne 22. srpna, zmocnili se i jedné rakouské baterie před Strahovskou branou, ale byli po dvouhodinném tuhém boji nazpět do města zatlačeni.

Na čas uvolnilo se obleženým, když v polovici září větší část oblehajícího vojska odtáhla od Prahy proti maršálku Mailleboisovi, který se blížil od Chebu s pomocným francouzským sborem. Ale Maillebois musil se brzo vrátiti s nepořízenou a v listopadu byla Praha znovu celým rakouským vojskem sevřena. Však teprvé vnitřní nepřátelé — hlad, krutá zima a nemoci, řádící strašně mezi obleženými — přemohli odpor statečného Belleisla. Nevzdal se však, nýbrž odlákav oblehatele líčenými přípravami k výpadum na jiné strany, vyšel s vojskem svým v noci ze dne 16. na 17. prosinec Strahovskou branou

tajně z města a po desetidenním strastném pochodu v nejkrutší zimě, s velikými ztrátami dostihl Chebu. V Praze zůstavil jen 6000 Francouzu a Bavorů, skoro vesměs nemocné a raněné, pod generálem Chevertem, jenž si konečně pro tu část svého mužstva, která vůbec k pochodu byla zpusobilá, vyjednal čestný odchod.

Již dne 2. září 1744 objevili se opět nepřátelé, tentokrát Prusové, před Strahovskou branou a zřídili batterie u tak zv. staré švédské hradby. Ale hlavní úkol připadl jiným bateriím na východní straně města, z nichž byla Praha po pět dní prudce bombardována, až se dne 16. září rakouská posádka vzdala. Teprve koncem listopadu opustili Prusové město.

Třináct let na to zkusila Praha znovu pruskou zlobu a to v míře ještě mnohem strašnější. Po nešťastné pro Rakušany bitvě u Štěrbohol 6. května 1757, obklíčil Bedřich II. rakouské vojsko v hlavním městě, nepodnikl však do 29. května ničeho, čekaje na těžká oblehací děla a střelivo. V té době učinili Rakušané několik výpadů, mezi nimi jeden větší i za Strahovskou bránu, při němž dobyli sice pruské posice na výšině u Andělky, ale byli posléze přemocí nazpět do města zatlačeni.

Když byl konečně potřebný dělostřelecký material ze Saska přivezen, začalo strašné bombardování Prahy, kteréž trvalo plných 21 dní a při němž bylo do města vypáleno 81.451 pum a dělových kulí. Pekelnou tou střelbou bylo 296 domu zničeno a 584 více nebo méně poškozeno. Zvláště trpěl vandalskou zlobou Bedřichovou velebný chrám Svatovítský, na jehož lepé oblouky a pilíře chrlila spousty

střel, t. zv. „ořechová baterie“, zřízená u dvorce Ořechovky za Strahovskou branou. Tato baterie byla sice dne 10. června od Rakušanů dobyta, ale teprve slavné vítězství Daunovo nad Bedřichem u Kolína dne 18. června 1757 přineslo Praze vysvobození z krutého obejmutí Prusů.

Dvě staré brány budějovické.

Naše doba zničila a ničí dosud mnohý ctihodný pomník zašlých časů; zřetelům užitku a pohodlí, jakož i snaze po moderní jednotvárnosti musí ustoupiti mnohá starobylá stavba, pro přítele umění drahocenná neb alespoň zajímavá a historickými vzpomínkami posvěcená. Zvláště staré brány městské byly a jsou namnoze dosud praktickým a starožitné malebnosti nehrubě přejícím otcům mnohých našich venkovských měst solí v očích; jedna za druhou mizí po vlasti naší a brzy snad již nebude žádný takový romantický zbytek rušiti střízlivý, pěkně podle lineálu z holých čtverců a tříhranů sestavený obraz českých měst.

Dvě takové stavební památky, staré brány budějovické, představuje naše illustrace.

Nahoře vidíme někdejší Píseckou a pozdější Pražskou bránu, která r. 1605 na místě staré, r. 1542 shořelé, v renaissančním slohu byla vystavěna a již nemnoho let potom prudké útoky nepřátel snášeti musila.

První krev tekla zde 30. ledna 1611. Toho dne zmocnili se totiž Pasovští města úskokem, vyslavše k Budějovicům ve voze dva důstojníky, kteří za vy-

slance dolnorakouského obyvatelstva, pasovskou sběří sužovaného, se vydávali a městskou radu oklamati dovedli; když jim následkem toho Pražská brána byla otevřena, vniklo do města celé vojsko pasovské, jež na blízku, kryto noční temnotou, v záloze bylo čekalo. Při tom padl kulí útočníků městský písař Šimon Plachý — otec známého pozdějšího vůdce pražských studentů v boji proti Švédům, jesuity Jiřího Plachého —, který z rozkazu městské rady domnělé vyslance dolnorakouské branou provázel. Na místě, kde jej nenadálá smrt zastihla, dala jeho manželka Anna rozená Hiršová postaviti pomník s nápisem.

R. 1618 oblehl Budějovice vůdce stavovského vojska, hrabě Matyáš Thurn, ale neohroženost a vytrvalost velitele městského ozbrojeného lidu, Hanuše Aulnera, zmařila všechno úsilí oblehajících. Když císařské vojsko Budějovicům na pomoc přišlo, ležela jedna jeho část v Pražském předměstí a proto bývala po tu dobu Pražská brána až do 3 hodin v noci otevřena; ale jakmile zazněl zvon v domikánském kostele, musil každý voják pospíšiti do města, načež se brána zavřela.

Později spatřily Budějovice ještě několikrát vojska nepřátelská, ale stará brána přetrvala všechny bouře, až konečně v letech sedmdesátých podlehla domácím nepřátelům, v samé radnici městské sídlícím.

Projdeme-li se od místa, kde Pražská brána stávala, na pravo krásnými sady směrem k Vltavě, dostaneme se k malebné, pěkné části města, která za dřívějších let, nežli se Budějovice i v tuto stranu

rozšířily, bývala ještě malebnější. Zde stály kdysi staré dřevěné mlýny, odkud brána s věží za nimi strmící nazvána branou u předních mlýnu. Na pravo od této věže, kterou znázorňuje dolejší část našeho vyobrazení, za vysokou lomenicí staré solnice vypíná se velebný chrám Marianský, pamětník mnohých věků.

Brána u předních mlýnu, mnohem starší než její prve jmenovaná družka, stala se na začátku šestnáctého století svědkyní hrozné bouře protižidovské. R. 1505 byli totiž někteří židé budějovičtí obviněni, že křesťanské dítě zavražditi dali a krve jeho ke svým obřadum užili. Obvinění sice uprchli, ale později byla část jich pochytána a na hranici upálena. Rok na to vzplanul hněv lidu znova a pozustalí židé vyhnáni jsou z města úzkou branou u předních mlýnu s takovou zuřivostí, že mnozí, chtějíce uniknouti kyjum a halapartnám rozlícených pronásledovníků, v divokém úprku do vody spadli a tam zahynuli.

Za doby, kdy Thurn Budějovice oblehal, byly městské brány a ostatní věže a hradby ozbrojenými měšťany obsazeny. Tu shledáno jednou při pulnoční obchůzce, že je brána u předních mlýnu otevřena. Aulner dal proto dva obecní starší, jimž hlídání brány bylo svěřeno, zatknouti jako zrádce s Thurnem srozuměné. Ale při výslechu vyšlo na jevo, že byl Aulner sám vinen, poněvadž oba starší při banketu v jeho domě dávaném tak dukladně na poctu si zavdávali, že na zavření brány úplně zapomněli.

Cikáni.

Ku kresbám Mik. Aleše. (Květy 1888.)

Nevím, kdy jsem se poprvé seznámil s cikány; ale první píseň o nich slyšel jsem z úst ctihodného staříčkého kněze, jehož věčně usmívavý obličej v rámci bílých vlasů častokrát vyzařuje z mých dětských upomínek. Snad tehdáž věkem již trochu zdětinštěl či snad bylo v duchu doby — na začátku let padesátých —, že dovedla se upřímně smáti takovým věcem: zdá se mi, jakobych dosud viděl čiré veselí jeho obličeje, když začal známou národní:

Vítr foukal, bláto bylo,
cikáně se narodilo...

a pak ji pouhou změnou samohlásek překládal do všech slovanských jazyků. „Počkej, teď ji zazpíváme rusky," pravíval s laškovným úsměvem a spustil „Vátar fákal, blata bala," a teď srbsky: „Votor fokol, bloto bolo" a podobným laciným způsobem polsky, rusínsky atd. A dobrý stařeček smál se problematickému vtipu, až mu někdy slzy splývaly po tvářích. A mně, malému hochovi, bývalo to také nesmírně komické.

Proč si starý farář volil ku svému panslavskému žertu právě onu píseň, nevím. Jestliže ho vábil motiv cikánský, neměl v naší národní poesii velký výběr. Kromě citované nalezneme v Erbenově sbírce jen píseň:

„Jedou cikáni z Taliny, z Taliny,
já si jim pohádat dám:

pohádejte mi,
cikáni rozmilí,
koho já dostati mám?

a dvě jiné cikánům věnované, z nichž nevyniká žádná ani řízností ani poetičností obsahu.

Za to má cikán platnou roli v naší poesii umělé. Hned nám tu přichází na mysl Máchuv poetický román, ač hrdinové jeho nejsou vlastně praví cikáni. Dále vzpomínáme Heydukových „Cigánských melodií" — Avšak mnoho by nám bylo citovati, neboť o cikánu v literatuře naší a v literatuře vubec mohla by se napsati celá kniha. Skoro každý poeta zavadil alespoň nějakou slokou o tento motiv.

A není divu. Nechť střízlivý občan jakkoli soudí o snědých tulácích, o jejich zevnější nečistotě a mravních vadách: na mysl básnickou musel vždy pusobiti zvláštním kouzlem originální, fantastický zjev nezkrocených synu volnosti a přírody, pohrdajících utkvělým řádem společenským, jeho zákonem i pohodlím, volících místo pevného bydla lehký kočovnický stan, místo těsných stěn věčně se měnící scenerii širého kraje pod slunečným nebo hvězdnatým stropem nebeským. K tomu druží se romantické šero neznámého, dalekého puvodu a divných pověr i pověstí, samorostlý, nevázaný mrav s přídechem divoké poesie, konečně i to štíhlé, pružné tělo, ta temná pleť svérázného obličeje, ten bujný havraní vlas, to černé, divně zádumčivé i vášnivě žhavé oko, i ty pestré hadry a laciné blýskavé cetky. Vždyť leckterá cikánská krasavice, třeba měla za oděv jen roztrhanou plachtu a za jediný šperk ohrdlí z červených koralu, nasbíraných na nejbližším keři šípkovém — dovedla oblouditi leckterého vznětli-

vého jinocha, že zaměnil klidné a pohodlné bydlo domácí za klopotné toulky cikánské.

Arci, náš venkovan nemá hrubě smyslu pro tyto poetické stránky cikánstva. Národní píseň praví sice „cikáni rozmilí!" a „cikánečko má milá!" — ale ve skutečnosti mnoho lásky k nim nikdy nebylo. Jevilo se to nejlépe, když zavzněla vesnicí poplašná zvěst, že jsou cikáni na blízku: hospodář zabručel jistě nějakou nepěknou přivítanou, hospodyně sháněla drůbež a zavírala pečlivě vrátka, a když pak starý cikán zařinčel po návsi řetězem, ověšeným kolem těla, nebo mladý udeřil na cimbál a cikánka lovila ruce k hádání, tu nevěřil nikdo, že zajímaví hosté obmezí svou činnost na kování, hudbu a pověrečné kejkle. Bylo to jako nepřátelské obležení a celá vesnice si oddechla, když pestrá karavana zmizela opět na obzoru.

Mluvím v čase minulém, poněvadž naše prosaická vláda nedávno proti snědým těm nomádům vydala rozličná důtklivá nařízení, která snad navždy vyhostí do říše pouhých upomínek ony romantické karavany cikánské, které bývaly postrachem dědin, v jejichž blízkosti rozbily své děravé stany. Nebrali snad již děti, jak se za stara povídalo, ale za to prý všechno ostatní, co jim přišlo ve příhodné chvíli pod ruku. Ba, vyprávěly se o nich ještě horší věci. Jisto jest, že venkovské obyvatelstvo toto občasné zpestření svého jednotvárného života snadno oželí.

Vzhledem k oněm vládním opatřením nevím, přichází-li v čas P. Josef Ješina, jenž začal právě vydávati v Kutné Hoře po sešitech „Slovník česko-cikánský a cikánsko-český".

Ale to vím, že jedna část venkovského obyvatelstva obmezení cikánské volnosti přece by neschválila. Jest to strana malých, drobná mládež, pro kterou kousek zvláštnosti a malebnosti také stokrát více padá na váhu nežli všeliké důvody obecného prospěchu a pořádku. Pro tu býval navzdor všemu broukání a láteření starých příchod cikánů radostnou událostí. A nechť jim staří o černém pronárodu namlouvali věcí nejhorších, trochu přístrachu spíše jen zvyšovalo působivost kouzla, jakým opřádal malé diváky nevídaný rozbitý vozík s divným hampparátím a pestrými čáry, ty zvláštní podoby nezvykle temné pleti, divoce rozcuchaných, nad uhel černějších vlasů, nápadně bílých zubů a žhavých zraků, jejich malebné hadry a trety, jejich ještěrčí pohyblivost a podivné konání.

Dětská fantasie měla plné porozumění pro divoký půvab všech těchto podrobností, pro záplatovaný špinavý stan, rozpjatý na umouněných bidlech mezi vrbami u potoka, pro šlehající plameny opodál, v nichž tajemně syčel na řetězu zavěšený učazený kotlík, pravý kotlík čarodějnic, jehož obsah vzrušená obraznost skládala z nejnemožnějších ingrediencí, pro ten opar volnosti a svérázné poesie, rozestřený kolem dýmavého cikánského ležení.

A což teprve, když přišli „ti praví“ cikáni, odněkud z Uher, — zdá se, že Uhry mají pro cikánstvo týž význam jako Halič pro židovstvo — s neporušenou ještě malebností cikánskou, s oděvy šněrovanými s dřevěnou dýmčičkou za zmuchlaným čikošem, s hojností lesklých tret mezi pestrými hadry, s cimbálem, tamburinem a jinými podivnými hudebními nástroji, a když s nimi dokonce přišel nějaký

„cikánský vůdce", o jehož velikých stříbrných knoflících a stříbné hlavici velitelské hole se vypravovaly báječné věci!

Ovšem, zjev našich cikánů domácích, s českými jmény, během času valně sevšedněl a vystřízlivěl. Ani hadry jejich namnože již se neliší od ostatních hadrů tuláckých. Arci, podle fysiognomie, řeči a způsobů poznáš je vždy a z pravidla též pro některé zvláštnosti, kterou si zachoval „zmodernisovaný" jejich oděv.

Byl jsem jednou posluchačem přelíčení, které se odbývalo se společností zlodějskou. Viděl jsem toliko záda obžalovaných a dle oděvu jsem soudil, že jsou to obyčejní chudí venkované. Ale tu mi napadl šátek na mladé obžalované: měl barvu tak nápadně ohnivou a jevil posluchačstvu okázale uprostřed širokého zadního cípu obrázek tak vyzývavě křiklavý, že na mne ihned učinil jakýsi exotický dojem.

A v tom obrátil vůdce společnosti k vyslýchajícímu soudci pravý cikánský obličej a odpověděl k otázce jeho sebevědomým:

„Jsme světáci..."

Nuže, snad již brzy nešťastný ten kmen přestane býti volným obyvatelem širého světa. Nezapěje mu příště pěvec útěchu:

„Zdaž není krásný ten tvůj byt?
Modrý mu blankyt přístřeším,
zelené hory stěny jeho,
nebeská světla lampy jsou,
východ i západ růžový
purpurovými jsou čalouny —"

Před rozvalinou Karlova mostu.

(Národní Listy 6. září 1890.)

Nemohu se vzpamatovat z dojmu, jaký na mne učinil pohled na smutnou zříceninu staroslavného Karlova mostu. Když jsem první zprávu o tom uslyšel, pomyslil jsem si jen: Hle, jakých až bájí se odvažuje rozčilená fantasie lidu, aby zvětšila neštěstí již dosti veliké!

I zprávy pozdější, o jichž pravdivosti těžko již bylo pochybovati, zdály se mi aspoň přepiatými a teprve, když vlastními zraky spatřil jsem zkázu velebné památky, musil jsem uvěřiti v celý dosah rány osudné.

Bylo to divadlo ,na které nezapomene nikdo z ohromených diváků. Stojím na houpajícím se řetězovém mostě, dole valí se s děsivým hukotem ohromné, divoké proudy vod, s mračné oblohy lije se nepřetržitý déšť, šedé, smutné, zlověstné chmury zahalují všechno dokola, úžas, tesknota, zděšení jeví se na tvářích ustrnulého zástupu — a tam před námi v tom věčitém kamenném pásu, spojovavším půl tisíciletí srdce vlasti s hradem králů českých, zeje široká, strašná trhlina, jíž jako v běsné vítězosláve volně burácí rozkacená řeka. Dva hrdé, lepé oblouky zmizely v ní — troska pilíře žalostně trčí z rozpěněných vln — 'pohled ten zatřásl zajisté každým srdcem českým.

A na tom nebylo dosti. Když jsem odpoledne znovu zašel před rozbořený most, otvíral se tam ještě druhý průlom a mezi oběma ohromnými otvory truchlivě strměl osiřelý, zpustošený pilíř s osa-

mělými sochami svatých s obou stran. Zvláštní dojem, příšerný a zároveň hluboce tklivý, činily ty nepohnuté postavy světců, hledících ztrnule v záhubu již dokonanou a snad ještě hrozící. Bezděky vzpomněl jsem na kamenné Musy, jejichž spanilá, klidná řada kdysi podobně shlížela na zděšené zástupy, příšerně ozářena rudou záplavou požáru, který trávil právě dokončený nejskvělejší pomník našeho nového národního probuzení. A zde opět jiný živel, ještě strašlivější a zhoubnější, rozkotal nám jeden z nejvzácnějších odkazů dávné minulosti, velebný památník předků, z jehož šedého zdiva mluvily k nám sláva i ponížení, radost i žal pěti století.

Kolikrát skvěl se nádhernými průvody českých králů za dob naší slávy a moci, kolikrát duněl hlomozem vítězných českých vojů! A kolik vídal později truchlivých výjevů naší poroby a bídy od těch dob, kdy zkrvácené hlavy bělohorských mučenníků vyvěšeny na jeho staré věži!

A všechno přetrval, dožil se i probuzení ušlapaného národa, dočkal se dob, kdy český lid znovu hrdě vzpřímen hlásí se o svatá práva svoje — a teď jediný vzteklý náraz slepého živlu rozbíjí nám ten velkolepý dar „otce vlasti“, ten drahocenný skvost, jejž uvykli jsme pokládati za neporušitelný démant v diadému naší královské Prahy.

Věru, těžko uvěřiti v tuto ztrátu. Těžko si pomysliti naši stověžatou matku měst bez této starožitné ozdoby. Vždyť zajisté nic nesrostlo tak těsně s představou Prahy jako právě tato znamenitá památka. I v nejodlehlejší chatě zemí českých, kde snad v myslích obyvatelů vznáší se Praha jen jako nejasný, mlhavý zlatý sen, dobře vědí o jejím sta-

rém kamenném mostě, z nezrušitelných kamenů a kouzelné malty pro věčné věky zbudovaném, velikolepém, přeslavném a posvátném.

Ano, posvátným je celému národu. Posvátným nejen těm věřícím poutníkům, kteří k němu rok co rok z blízka i z dáli, ze všech zemí koruny české zbožně putovali, ale posvátným každému Čechu bez rozdílu, jehož srdce chová jen jiskru úcty a lásky k památce předků a dějinám vlasti.

Jakkoliv těžké a kruté jsou ostatní rány, jež sesypaly se na nás pohromou posledních dnů, tato jest zajisté ze všech nejbolestnější.

Kdož ví, jak dlouho, dlouho ještě budou bolest její v srdci našem oživovati ty zející průlomy, ty smutně trčící kamenné pahýly a žalostné trosky uprostřed Vltavy!

Zbývá nám jediná útěcha. Jako národ náš zvítězil nad jedním živlem, vzkřísiv opět z rumu a popele skvoucí chrám své uměny, tak zacelí dříve či později zajisté i strašnou ránu jiným živlem nám způsobenou: vztyčí znova kleslé hrdé pilíře a sklene opět zřícené lepé oblouky staroslavného mostu Karlova!

J. J. Strossmayerovi.

(1895.)

Muži veliký, otče a pastýři lidu Svého vznešený, jasná okraso a chloubo všeho Slovanstva!

Všechny dítky Slavie, ať v kterémkoli kraji obývají, ať kterýmkoli jazykem hovoří, ať jakoukoli

víru vyznávají, shromážděny jsou dnes v duchu kolem Tebe a slovy nadšenými tlumočí Ti pocity srdcí radostně rozechvěných.

V jásavém souzvuku nesčetných těch pozdravů přichyl vlídného sluchu Svého i k upřímným slovům, jež zalétají k Tobě ode břehu Vltavy, z té země tuhých bojů a krušné práce, kde každé paže novou silou se vzpružuje, každé oko radostnou nadějí se nítí a každé srdce zázračně okřívá zvukem jména Tvého, známého, milovaného, velebeného i v nejskrovnější chatě české.

Vždyť nenáležíš jen rodné zemi Své, která v Tobě miluje a ctí syna svého nejzdárnějšího, dobrodince největšího, zastance přehorlivého a velekněze opravdu vznešeného, k Tobě vzhlíží s radostnou pýchou, obdivem a láskou jako k nejskvělejší chloubě, jako k nejdražšímu synu svému i celé širé Slovanstvo, jehož všechny dítky i Ty navzájem objímáš velikým srdcem Svým.

S jakou radostí a pýchou vzpomínáme zejména my Čechové přemnohých důkazu přízně a lásky, jež osvědčil Jsi tolikráte národu našemu!

Jakými díky jsme Ti spolu zavázáni za mravní posilu a povzbuzení, kterých nám poskytl zářící příklad Tvůj!

Tys nám jasným vzorem lásky k vlasti a národu, jimž věnoval Jsi všecken život Svůj; vzorem nadšení pro vše krásné a dobré, jež pěstil a podporoval Jsi všemi silami Svými; vzorem obětavé horlivosti za své ideály a hrdinné stálosti ve svém přesvědčení, na němž trval Jsi neoblomně v dobách příznivých i zlých, nedbaje překážek, protivenství, ni nepřátel a chmurami vratké přítomnosti vždy pevně

pozíraje k veliké metě, jíž zasvětil Jsi všechny kroky Svoje.

Tys jednou z těch postav vznešených, jakých nebe jen po staletích dopřívá národu, aby v sobě ztělesnily nejkrásnější jeho ideály, aby daleko vukol sebe rozlévaly zušlechťující a blaživé světlo, aby rozehřívaly srdce ohněm nebeským a staly se světlými vzory všem budoucím pokolením, pro všechny časy budoucí.

Ó kéž nám záříš ještě dlouho, Ty jasná hvězdo bratrského jihu! Kéž mnohá ještě leta působíš pro blaho, potěchu a posilu Svého národa a všech jeho bratří krevných a kéž dožiješ se plného zdaru Svých ušlechtilých snah! Je-li kdo hoden odměny takové, Tys přede všemi Sobě zasloužil, aby oči Tvé spatřily zaslíbené ono Kanaan, a nebude-li přáno, aby vstoupila do něho tělesná noha Tvoje, velebný duch Tvuj vznášeti se bude věčně nad šťastnějším Slovanstvem budoucnosti a žehnati svornému, blahotvornému dílu příštích pokolení!

Slovenská literatura.*

(Květy 1880.)

Pěst svírá se hněvem, oko vlhne pohnutím a přece jiskří se zároveň radostí, že vzešla nová jasná hvězda na obloze slovanského básnictví. V tato

*) Na konec připojuji referáty o české a slovenské literatuře, při nichž se autorství Svat. Čecha bezpečně dalo zjistiti.

slova zahrnuju dojem, jaký ve mně zůstavila báseň „Herodes“, tvořící perlu slovenské sbírky básní od Vajanského, vydané právě v Turč. sv. Martině.

Myslím, že nenašla posud ubohá Slovač pěvce, který by byl útisk a pohanění její tak dojemně a poeticky krásně vylíčil, jako to učinil Vajanský v uvedené, nepříliš objemné básni. Jak troufají sobě nakládati zpupní Maďaři s tím nešťastným dobrým lidem slovenským! Žádného prostředku neštítí se, aby jej oloupili o rodný jeho jazyk a sesílili na úkor jeho národnosti panovačný živel maďarský. Jeden z nejzločinnějších těchto prostředků dal Vajanskému podnět ku jmenované básni. Vidouce Maďaři, jak hojně jsou Slováci dítkami požehnáni, kdežto jim samým pro slabou plodnost plemene jejich nenáhlé vyhynutí hrozí, vysílají své agenty do tichých vísek tatranských, aby tam sbírali drobný živý materiál k vyplnění mezer v dorostu maďarském.

Niekdy jim vzali pastviny,
lúky a roviny všetky,
a dnes už berú ostatok:
tie milé spevavé dietky.

Tito agenti, jimžto platí moloch maďarský za každé slovácké dítko určitou odměnu, obcházejí v průvodu poddajných neb podplatných rychtářů chudobné chaty, přemlouvají rodiče a poručníky, slibují, že nadělají z dítek velikých pánů, hrozí, užívají úskoku i násilí, aby dosáhli svého účele. Nejlepší jejich přímluvkyní bývá ostatně bída, věrná tato družka slovenského kraje. Sehnavše takto houfec slováckých dítek, odvážejí je do krajin maďarských, aby tam v domě bezdětných hospodářů zapomněly rodného

jazyka a proměnily se v „ryzí“ Maďary, někdy snad utiskovatele vlastního svého národa.

A trpělivý ten lid mlčí, nehýbá rukou, žádným řečníkem, žádným sborem neklade proti tomuto skutečnému lidokupectví, raffinovanému otrokářství břímavý protest, v prsa jen zavírá svou bolest, svuj hněv — ale konečně vstává básník a zpěvný ten lid ulevuje si jeho písní. Se slzou v oku, s pěstí zaťatou vstává pěvec a všechen hněv utýraného, potupeného národa propuká v úvodu jeho písně — volá k obloze, by pomstila przněnou krev zuřením svojím, volá k bohu, by „o skalu ostrú jích nemluvniatka cudzí vrah rozrážal,“ by „otcov jích lúpežnú kostru z tichých cintorov tyransky vyvážal,“ volá k němu:

Nadchni aj speváa, by v cite hlbokom
znietil zúrenie slabým svojím spevom;
požehnaj hlas môj, nech času odolá,
a žiarou svojou mstitela dovolá!

A po tomto výbuchu svatého hněvu řine se z duše jeho zpěvná slza — báseň „Herodes“. Ve dvou družných chaloupkách chudého Pováží žijou dvě krásné dítky: v jedné Anička jak „bílá fialka“, v druhé Janík jak „majorán snivý“. Jemu zemřel otec, jí zemřela matka. Otec její se toulá za výdělkem po světě, matka jeho lopotí se na polích. Dítky žijí v nevinné družbě, šťastny při ovesném chlebě a suchých zemčatech, hrávají spolu v klubíčku ostatních dětí, naslouchají pohádkám dědečka Janíkova, toulají se krajinou — „Trenčianských lesov vanutie blaží jim dušičky prosté, za každým kríkom zeleným poviestka šumná jim roste, každá bublina na Váhu

dúhové svety jim tvorí, každé dýchnutie vetierka piesne jim donáša z hory.“ Ale pojednou objevuje se v tiché vísce jeden z oněch agentů maďarských, pro něhož zvolil básník případné jméno Herodes. Odtud začíná hoře naší malé dvojice. Byly s jinými dítkami přenechány agentu, aby „z nich nadělal velikých pánů“. Lidokupec v attile odvedl sehnaný houfec ubohých Slováčat na železniční stanici; tam dali každému na prsa tabulku s číslem a vecpali je do vozu, v němž se obyčejně dopravuje skot a brav. Matky plačíce chytají se koles vozu, děti bijí s úpěním hlavičkami do stěn špinavé klece a třesou dveřmi svého vězení — marně! Vlak unáší je do ciziny. A co horší: Anička a Janík mají býti roztrženi, každý odevzdán do jiné maďarské vsi. Ale když měla Anička vystoupiti, přitiskla se zoufale k malému druhovi a ten držel se jí pevně, nedbaje ran karabáče, jímž chtěli párek rozděliti. Dali je tedy oba do jedné vsi k nevlídnému maďarskému hospodáři, který je od rána do večera s láním a bitím honí do práce.

Ach, rodnej reči zunenie,
rodná ty pieseňko, kde si?
Kde si ty viesko malebná,
kde ste vy voňavé lesy!
Vädnú srdienka túžením,
slepnú tie očička v plači
jak len to očko malunké
toľko slz vydávať stačí.

Dítky, hynouce touhou po domovu, rodné řeči a lásce, nemohouce snésti týrání maďarského hospodáře, rozhodly se, že spolu utekou, a těší se, že bůh sám je uvede nazpět do rodné vísky, jako

„spravuje z jara svým vánkem let vlaštovek k rodnému hnízdu“.

Prchají polem a lesem, vyhýbajíce se dědinám; nožky jejich okrvavěly kamením a trním, hlad a žízeň je trápí — sám divoký beťár, pohnut lítostí při pohledu na ně, podává jim chléb a nápoj. Pak uviděly v dálce stanici železniční a spěchaly tam v bláhové naději, že je tam odtud železný vůz, který je byl do ciziny unesl, odveze zase nazpět do rodné vsi. Dorazily tam k večeru, schoulily se v koutek a usnuly. Pojednou probudily se a spatřily, jak se v dálce svítí tmou dvě ohnivé oči. Oči ty blížily se jako dva krvavé měsíce, rostly a blýskaly se purpurově, že děti strachem k sobě se přitulily. Ale na to poznaly s radostí stroj, který je kdys z domova odvezl a nyní zajisté nazpět donese. Když je strážník ode dveří vlaku odehnal, vlezly tajně pod jeden vůz a zachytily se tam řetězů, těšíce se v železném tom srubu sladkou nadějí,

že srub jim ukončí strasti,
že jich on letkom zanesie
do peknej slovenskej vlasti.

Vlak se rozjel — a nyní líčí básník prostě, ale krásně děsnou tu jízdu dítek pod hřmícím, letícím vlakem, jak Aničce nožka raněná krvácí, jak síla její ochabuje, kterak ji Janík chytá a ji těší

skoro už milá vletíme
do peknej slovenskej vlasti.

Však i Janíka opouští síla — vlak vletěl do tunelu a když na druhé straně vyletěl, „z oblaku

svého dýmného smuteční krůpěje ronil, pod vozem řetěz krvavý hrobově řinčel a zvonil". Těla dítek se zbaviti nemohla

zlodeja úkladnej pasti,
duše však voľné letely
do peknej velikej vlasti.

Zdržel jsem se déle při této básni, poněvadž mne skutečně tklivou, prostou svojí krásou okouzlila. Ale není jedinou krásnou prací Vajanského sbírky. Pozoruhodná je z ostatních zejmena delší báseň „Maják", v níž jeví básník nemalou epickou sílu. Celkem vyznačují se básně Vajanského originálními pěknými myšlenkami, vřelostí citu, nehledanými svěžími obrazy, prostě lahodnou, k duchu národní písně se blížící formou, místy říznou satyrou a zdravým humorem. Vane z nich vůbec duch junácký, bujarý, nadšený pro věc lidskosti a Slovanstva, jež objímá celé — od severních sněhů po Adrii, od Šumavy po Urál — vroucí láskou svou. Sbírku básní svých věnoval Vajanský našemu Adolfu Heydukovi. Ku konci nemohu potlačiti některé otázky, které tato krásná kytice slovenských básní, z velebných Tater nám zaslaná, vzbudila v mé duši. Jest navždy roztržena těsná páska, která pojila nás Čechy a Slováky v jeden mohutný národ československý? Nelze už nikdy obnoviti tuto jednotu národní a neprospělo by to vám i nám i celému Slovanstvu? „Čech, brat náš, rodný jazyk nám nebere," pěje Vajanský — pravda: nebere a nechce bráti. Ale nemohla by se lahodná vaše řeč dále rozvíjeti k básnickým plodům i k zvláštním potřebám národního vašeho života v mezích těsnějšího lite-

rárního sloučení s námi a bývalé jednoty jazyka spisovného alespoň v ostatních oborech? Nezazlíte mi zajisté tyto otázky, které mi klade na rty touha po těsnějším sblížení obou bratrských národu. Snad nalezena bude časem formule, která nás spojí. Prozatím, ať bude odpověď vaše na ony otázky jakákoli — přijmeme každý vynikající plod literárního vašeho života, jakoby byl naším. A proto vítáme též s upřímnou radostí básně Vajanského!

Česká literatura.

(Květy 1879—1885.)

Leden 1879.

Zahájíme své zprávy o českém písemnictví stručným přehledem pozoruhodných plodů, které nám přinesla poslední doba právě minulého roku. V tomto sešitu obmezíme se na literaturu básnickou v užším smyslu. Leží před námi řada sbírek, mezi nimiž vzbudily největší sensaci Nerudovy „Písně kosmické". Jméno duchaplného, veskrze puvodního a samostatného Nerudy jest etiketou, jež ručí za obsah nevšední a řízný. Nesklamala ani tenkráte obecenstvo, které sahalo po jeho „Kosmických písních" tak dychtivě, že se objevila v době čtrnácti dnu potřeba druhého vydání. Úkaz to zajisté na trhu našem literárním neobyčejný. Cyklus tento vábí již novostí předmětu. Neruda zadíval se do hvězdnaté oblohy, ale nikoli zrakem člověka, jenž tam vidí

pouze blankytný strop, posetý zlatými body a oživený bájemi — oblohu prostého dětinného názoru lidského, jenž se bezděky zachovává i v poesii vzdělaných básníků — ani zrakem člověka, jenž nabyl jen povšechného vědomí o velikosti těch nebeských těl a nesmírnosti světového prostoru, ale zrakem člověka, jenž zbádal i ohromné podrobnosti úžasného toho obrazu a prohlédl důkladně tu jeho část, již ozařují paprsky vědy lidské. Ale Neruda díval se tam zároveň okem básníka: myšlenky a pocity, které jím prochvívaly při pohledu na divy kosmu, toužily po květném oděvu písně a tak povstal věnec písní kosmických. Jsou to vskutku písně o kosmu, na jichž perutích poletujeme od hvězdy k hvězdě, zářivým rojem ohromných světů až tam vysoko, převysoko, kde umdlévá lidská myšlenka a jen „slza vhrkne v oko“; ale Neruda neztrácí se v tu hvězdnou nekonečnost, stále vrací se k zemi zpět a život těch světů nahoře spřádá se v kosmické jeho písni vždy s životem člověka a lidstva. Představuje nám těla nebeská jako lidské bytosti, po lidsku cítící, spiaté mezi sebou lidskými vztahy: jak to vyslovuje sám nejlépe v písni páté. A naopak čerpá z velkého života světů útěchy a poučení pro malý život lidský: vidí-li, jak ty hvězdy v ustavičné práci „trýzní svá zlatá těla“, jak se tam potírají u věčném zápasu, čerpá z toho pobídnutí k vytrvalému boji za velké myšlenky, a prach rozbitých světů, pojících se v nebeském zákoutí k novému životu, „mlžina mladě skvoucí“, volá k němu, ovanutému mrazivou myšlenkou smrti, jásavou těchu: „Zas vstanete s lící skvoucí!“ Ton písní kosmických jest rozmanitý: některé jsou plny hloubavé

filosofie, jiné vznášejí se k nadšeným hymnům, jiné prodchnuty jsou hlubokým opravdovým citem, jenž se dotýká čtenáře zvláště mocně, kde vzpomíná básník svaté lásky mateřské. Všude číhá též humor, nerozlučný Nerudův průvodce. Forma jest jadrná, úsečná; nic tu není zbytečného; roucho pěkného verše přiléhá těsně k soustředěné myšlence. Celý pak cyklus nese na sobě ráz originelnosti a samostatnosti. Neruda je vždy svůj.

Vrchlický vydal v poslední době dvě nové sbírky básní. „Rok na jihu" a Mythu cyklus prvý. Tvůrčí síla a snadnost mladého tohoto básníka jest vskutku podivuhodná. Jest tomu jen několik málo roků, co se vynořil jako meteor na obzoru našeho písemnictví, a již leží před námi šest objemných knih jeho veršů. Zjev básníka toho působil u nás mocí a kouzlem, jakými se hlásí jen geniové. Jeho básně vzbudily pravou bouři obdivu a nadšení. A není divu. Řeč naše básnická zaleskla se v jeho verši, jako drahokam pod rukou mistrného brusiče, nevídanou dotud hrou nových překrásných světel, barev a blesků. Verš jeho vytryskuje z duše nadšené volně a jasně jako — odpusťte mi obnošené u nás porovnání — křišťálový pramen, jest čarovnou, stále se měnící hudbou, míhá se skvoucími barvami duhy, tu hřmí, tam šumí, zvoní a ševelí, skáče volně od rytmu k rytmu, mohutnými vodopády a peřejemi i umělými kaskádami a proudí se s lepotou stejnou, i když pohrdá ozdobou rýmu, kterýž jest ostatně jednou z nejsilnějších jeho stránek. Ale Vrchlický není pouhým virtuosem řeči a verše. Obraznost nad míru bohatá a skvělá tká do verše

toho obraz za obrazem a každý z nich ozářen je světlem a prodchnut pelem, jakými odívá předměty skutečnosti jen pravá božská poesie.

Všechny tyto půvaby oživuje konečně vždy myšlenka krásná, vybleskující z ducha velkého, jenž tu nás vznáší do výše závratné na křídlech svého nadšení, tu před námi odhaluje tajemné hlubiny svého nitra, tu hloubá nad věčnými záhadami lidstva, tu se klidně hřeje na výsluní krásy a dobra a při tom objímá zrakem svým celý širý obzor novověké vzdělanosti, cítí každý záchvěv duševního života naší doby, noří se vnímavě v minulost lidstva a vznáší se toužebně a nadějně k dalekým jeho cílům. Všeliké tyto krásy poesie Vrchlického jeví se též v jeho dvou nejnovějších sbírkách. „Rok na jihu" zavírá v sobě jaksi obrazy a dojmy, jež zůstavil v duši básníkově pobyt v krásné Italii. Vrchlický lne vroucím citem k přírodě, nahlédá hluboko v tajemný její ruch a zdobí své básně tisícerými obrazy, jež vybírá smělou a šťastnou rukou z nevybrané zásoby její a které v umělém kouzelném osvětlení jeho poesie přece zachovávají svůj svěží, přirozený půvab. Tak dovedl i kouzlo jihu, kraj, lid, nebe, moře zachytiti v řadě výrazných, barvitých, skvělých obrázků. Ve sbírce této nalézají se též dvě práce prósou: „Flétna" a „Dcera Kimonova", důstojné sousedství veršů, mezi něž je vetkal. Poslední sbírka: „Mythů" cyklus první odzbrojuje ty, kdož vytýkali Vrchlickému nečeskost, cizost směru a ducha. Promluvíme jen několik slov o té výtce cizoty, pokud se obrací s obzvláštním ostřím proti novější české literatuře. Měl-li by se básník každého národa při volbě látek obmezovati výhradně

na meze své vlasti, bylo by to jen na újmu celkové hodnotě literatury národa. Poesie miluje volný rozhled, čím dále, tím lépe, a nedá se začarovati v určitý, ať užší, ať širší kruh.

Dále nelze též novověkému básníku za hřích pokládati, píše-li duchem a tonem jiným, než jaký vane dávnými národními epy nebo prostonárodní písní. Jest ovšem vřelým přáním našim, jako těch, kdož onu výtku činí, aby poesie naše prodchnuta byla duchem národním, duchem českým a slovanským. Ale nechutiti sobě plody byť sebe krásnější, zavírati oči nad vybroušeností, bohatstvím a skvělostí, k jakým se řeč domácí, řeč národu v nich povznáší, nad rozšířením, kteréhož jimi domácí literatura dosahuje, — již z předu jen proto, že nevolí veskrze domácí látky a nepíšou národním duchem, bylo by přepjatostí. Což rozprostřeli na př. Byron a Moore méně lesku nad písemnictvím anglickým, že sahali pro své látky do všech koncu světa? Nejméně pak důvodné a prospěšné jest počínání těch, kdož chtějí mermomocí literaturu naši roztřiďovat v „národní českou" a „cizí nečeskou". Máme dosti na svých politických stranách, k čemu ještě vymýšleti strany na poli literárním, kde chceme přece všichni pracovati pro povznešení a rozšíření literatury národa, k němuž planeme snad všichni stejnou láskou?! První cyklus „Mythů" Vrchlického obsahuje látky pouze domácí „Šárku", „Legendu o sv. Prokopu" a „Kříž Božetěchuv". Největší a zároveň rozhodně nejlepší básní toho cyklu je prostřední. Látka první básně, ač tato celkem báječnou dobu naší vlasti skvělým leskem poesie ozařuje, není jaksi dosti propracovaná. Ani pak „Kříž Božetěchův", ač

koncepcí velikolepý a v jednotlivostech úchvatný, nestojí na té výši, jako „Legenda o sv. Prokopu". Zdá se, že náleží první a poslední báseň cyklu k starším pracím Vrchlického. „Prokop" jest skvost, drahý, ryzí skvost českého básnictví. Ta velebná postava mohutného, drsného, zbožného, dětsky naivního mnicha uprostřed rozkošné idylly života poustevnického, s laní po boku, s rojem včel nad hlavou, mezi lesními králíky, — klasický humor, rozprostřený nad styky jeho s pitvorným rarachem, skvostným to unikem v gallerii podob ďábelských — to silné a lahodné líčení přírody, bohatství obrazů, jemné záślehy satiry a nadšený duch český, slovanský, který celkem vane — zkrátka, je to báseň vskutku geniální a řadí o sobě Vrchlického k prvním básníkům. Mimochodem podotýkám, že se honosí sbírky básní Vrchlického, které vydal J. Otto v salonní bibliotéce, i velmi pěknou zevnější úpravou.

Ve stopách velkých poetů shromažďuje se vždy dav stoupenců. Tak má i Vrchlický značný vliv na nejmladší naše pokolení básnické. Mnohé sledy toho vlivu nalézají se v almanachu „Máji", jímž po způsobu v naší novější literatuře již zdomácnělém 17 mladých veršovců souborně před obecenstvo předstoupilo. Nepravíme básníků, neb těmito zajisté všichni nejsou. Ale mnozí z nich opravňují, pokud ze sporých ukázek v almanachu a z prací jinde vyšlých souditi můžeme, k nadějím pěkným. Nejlepšími pracemi almanachu jsou dle našeho úsudku: „Děti" od Fr. Ulricha, „Stopy ve sněhu" od Karla Lenského, v jehož pracích již dříve uveřejněných jsme shledali značné nadání, „Venecianka" od F. V. Kvapila, „Dub" od Ant. Trnavského, „Idylla

stezky“ od Aloise Škampy a „Tak klidně, dítě, spíš“ od Fr. Stupeckého. Ve formě jeví se vytříbenost a uhlazenost, v kterýchžto směrech novější naše literatura vůbec bez odporu značný pokrok učinila. Jen více samostatnosti! V mnohých těch pracích zaznívají ohlasy cizí poesie, zejména Vrchlického někde až příliš nápadně. Vrchlickému zhasil kdesi déšť cigaretu; Antonín Šnajdauf nechává v rukou svého dona Quevedy též zhasnouti deštěm cigaretu. Nechceme se však pouštěti v podobný rozbor prací almanachu. Vítáme srdečně mladé poutníky na Parnas český! — Nadaný Rud. Pokorný vydal sbírku „Pod českým nebem“. Poesie Pokorného jest prostá a milá, nevyznačuje se sice velkou hloubkou, ani vysokým vzletem, ale sbližuje se velice duchu národní písně. Nejpěknější je cyklus „V horách“. Jsou to prosté květy, vyrostlé vskutku z české půdy, pod českým nebem, prodchnuté českou myšlenkou a skropené rosou českého citu. Některé jsou jakoby přímo vyňaty ze srdce našeho lidu, na př. rozkošná píseň „Čtverlístek“. Radili bychom básníku jen upřímně: Větší soustředěnost a přísnější výběr! Odporučujeme jeho sbírku, již každý čtenář s potěšením pročte, co nejvřeleji. Vydal ji nákladem vlastním. —

V Brně vyšla sbírka básní Josefa Kratochvíla „V mlžinách“. V básních těch dřímá vřelý cit, ale myšlenky a obrazy nejsou nové. — Konečně uvádíme k vůli úplnosti dvě knihovní tragedie „Satan“ a „Kain“ od Oldřicha Kramáře (Oresitrofa). Autor má mnoho dobré vůle, ale málo síly básnické, zejména vůči zvoleným předmětům.

Únor 1879.

Promluvíme krátce o řadě knih, které obecenstvu podala v poslední době zábavná prósa česká. Ač je v řadě této zastoupena jen malá část pracovníků na tomto poli naší literatury, jeví se v ní přec jasně utěšený rozkvět, k jakému dospěla tato větev českého písemnictví.

Jakub Arbes vydal nákladem knihkupectví dra Grégra & Ferd. Dattla prvý díl svých „Romanett“, v němž obsaženy jsou tři již dříve porůznu uveřejněné práce: „Svatý Xaverius“, „Sivooký démon“ a „Newtonův mozek“. Arbes je v literatuře naší zjevem zcela zvláštním. Ohlížíme-li se po literaturách jiných národů, abychom našli zjev jemu podobný, utkvívá zrak náš bezděčně na básníku „Havrana“. Jako jiní, kdož o Arbesovi psali, přidružujeme i my k jménu tomu bezděky jméno: Poe. Duševní to příbuzenství nelze popříti. Poe obírá si se zvláštní oblibou látky chmurně fantastické a příšerné, rozechvívá rád čivy čtenářovy podrobným líčením děsných výjevů, udržuje mysl jeho v zimničném napnutí a vypůjčuje si velmi často podklady svých mohutných effektů od pokročilé novověké vědy. Vše to nalézáme také u Arbesa. Ale nepřipadá nám proto na mysl, abychom upřeli Arbesovi původnost. Není to napodobení prvního druhým, jest to prostě příbuznost duchů a vyplývající z toho podobnost názorů životních. Základní tón prací Arbesových jest chmurný. Pessimismus proráží jimi jako temný mrak. Ale na této černé půdě křižují se smělé, duchaplné reflexe a maluje bohatá obraznost. Originální, ba někde (jako v „Newtonově moz-

ku“) přímo geniální základní myšlenka, veskrze napínavé, velice důmyslné sestrojení děje, psychologická pravdivost a hloubka, mistrné, někde sice poněkud příliš realistické (uvádíme co drobný příklad ohyzdný krucifix v „Sivookém démonu“); avšak za to jinde úchvatné líčení (na příklad noční výjev v chrámu svatomikulášském ve „Sv. Xaveriovi“ a počáteční výjevy ve ville Kinských v „Newtonově mozku“) — přednosti tyto pojišťují Arbesovi jedno z prvních míst v české bellestristice. Druhý díl jeho „Romanett“ nalézá se již v tisku.

Na slovanský jih unáší nás sbírka Holečkova „Za svobodu“. Jsou to kresby z bojů černohorských a hercegovských proti Turkům, jak označuje spisovatel sám sbírku. A jsou to vskutku kresby a sice kresby výtečné, ba na mnoze mistrné. Někdy se stává věru portretistou. Poukazujeme zejména k vylíčení družiny knížecí na konci knihy. Jeho Bogdan Zimunič na příklad jest jednou z nejpěknějších podobizen, jaké byly kdy nakresleny několika črtami péra. Jako živí stojí před námi ti statní junáci slovanští ve svém malebném kroji. Vřelé slovanské smýšlení vane každým řádkem této sbírky. Svěží barvitost, bujarý junácký tón, vtip, rozkošný humor vyznačují všechny práce v ní obsažené a mluva Holečkova jest jadrná, květnatá a ušlechtilá. Přednosti tyto oceněny byly též listy ruskými, které uveřejnily překlady mnohých článků Holečkových s poznámkami pro spisovatele často velmi lichotivými. Vydání této sbírky, kteréž obstaral spisovatel po marném hledání nakladatele (!) nákladem vlastním, sluší českému čtenářstvu tím vřeleji odporučiti, čím řidčeji se u nás objevují knihy, které by

nás z očitého názoru autoru blíže seznamovaly s životem ostatních národů slovanských. Druhý díl kreseb Holečkových vyjde počátkem března 1879.

Sladkým tímto kouzlem, které vane dle římského básníka z rodné země, a zároveň ostatními svými půvaby mile nás poutá sbírka Aloise Jiráska „Povídky z hor", vydaná nákladem Theodora Mourka. Obsahuje vesnické povídky: „Prutovský", „Dvorský", „Ančár", „Záliš", „Pro statek otců" a „Divous". Spisovatel vybral si prosté postavy z tiché krajiny české, z pohoří českokladského, a vypravuje beze všeho bažení po efektu, ale více básnickým způsobem jejich prosté příběhy. Nechce čtenáře napínati ani oslňovati; snaží se jen, aby vdechl do povídek svých poetickou duši toho kraje a lidu, z něhož povídky tyto zkvetly. Daří se mu to plnou měrou. Kde vetkává lehce, někdy jen několika slovy obrazy přírody do svých povídek, cítíme, že to nejsou ony obnošené kulisy, které se v mnohých jiných novellách dle potřeby přestrkávají, ale že to je příroda skutečná: cítíme svěží její dech, dýcháme vůni její, vidíme čerstvou rosu na zeleném jejím listí. A také ti lidé jeho jsou nakresleni dle skutečnosti, ovšem v poetickém osvětlení. Způsob, jakým odhaluje vnitřní život lidí těch, jeví hluboký cit Jiráskův: často dovede několika prostými slovy sáhnouti čtenáři do samého srdce. Perlou sbírky je „Záliš", historie originelního šumaře s houslemi o třech strunách, jenž nalezl kdys na mezi siré děvčátko, za dcerušku ji přijal a posléze nešťastnou k ní láskou zahořel. Tato povídka mohla by se směle po bok postaviti nejpěknějším toho druhu i v jiných literaturách.

Žofie Podlipská uveřejnila v Ottové salonní bibliotéce pěkný román „Nalžovský". Vyniká pravdivou a jemnou kresbou povah,, dumyslným a poutavým líčením psychologickým a uhlazeným zpusobem vypravování.

„Matice lidu" podala čtenářství svému povídku „Starý pán z Domašic" od Ferdinanda Schulze. Jest to skutečně vzorná povídka pro lid. Zpusobem i prostému čtenáři snadně přístupným a při tom co do vnitřní hodnoty a mluvy klasickým poskytuje se v ní lidu zábava v pravdě ušlechťující.

Přehled svuj uzavíráme románem „Nedokončený obraz", jejž uveřejnil nákladem knihkupectví A. Mareše Antal Stašek. V práci té jeví se v plné míře originalnost, duchaplnost a bohatá obraznost velenadaného básníka. Vyniká zejména krásným, vysoce poetickým líčením venkovského lidu a přírody, hloubkou a vzletem myšlenek a výtečným líčením duševních dějů.

Červenec 1879.

Romanetta. Sepsal J. Arbes. Díl druhý. V Praze, nákladem knihkupectví dra Grégra a Ferd. Dattla. Pronesli jsme svuj úsudek o Arbesovi krátce již v únorovém sešitu, kde jsme upozornili čtenářstvo „Květů" na první díl jeho romanett. Skvělé vlastnosti jeho objevují se plnou měrou i v druhém díle. Obsahuje tři práce, z nichž stavíme co do ceny na přední místo „Ukřižovanou". V ní rozvinul Arbes všechny vzácné přednosti své zvláštní spisovatelské individuality. Nalézáme zde

především neobyčejnou, vysoce zajímavou látku a mistrné, od začátku do konce poutavé a napínavé sestrojení děje. Líčení místností a osob je silné, markantní a barvité. Psychologická stránka propracována je s velikou důmyslností a pilností. Třeba jen poukázati na postavu pátera Schneidera, jež se nám na první pohled jeví bizarní a fantastickou, ale na konec před námi stojí co povaha psychologicky úplně pravdivá a přirozená. Bujná obraznost a hloubavý rozum pracují v romanettu tom svorně: četné reflexe vetkány jsou lehce do zábavné látky a nezadržují nikterak postup děje. Zřejmě viděti také na práci této zvláštní „arbesovský" ráz, který jej činí duševním příbuzným E. A. Poe: zálibu v neobyčejných, zejména příšerných látkách a neobyčejné pojímání látek všedních. Arbes miluje nezvyklé, podivné obrysy a magické, příkré osvětlení. Jako „Santonie" v jeho „Ďáblu na skřipci" ukazuje poesie jeho ráda vylíčené předměty v neobyčejných kouzelných světlech. Ale při všem tom je přece líčení jeho v základě svém vždy realistické. Umí místnost, osoby, děj nakresliti často tak názorně a věrně, že je takořka před sebou vidíme a hmatáme. Přisvědčí mi zajisté každý, kdo přečte v „Ukřižované" líčení boje u Villafranky, které jest ve své přiléhavosti, jadrnosti a živosti věru klasickým, a líčení místností a výjevů v loretánském chrámě. Nejskvělejším místem romanetta jest však výjev v polské vesnici u Tarnova. Neznáme v Arbesových prácech mohutnější a úchvatnější scény nad tu, která následuje za ukřižováním krásné dívky židovské! Hrůzný a přece poeticky velice krásný obraz ukřižované tvoří jaksi básnický motiv celé

práce a míhá se jí od začátku do konce v mění cích se obrysech.

Níže klademe cenu druhého romanetta v tomto díle, starší Arbesovy práce „Ďábel na skřipci“, ač se i v ní jeví mnohé, shora uvedené přednosti jeho. Dle úsudku našeho zaujímá v ní reflexe příliš mnoho místa a není děj s tou pečlivostí propracován, jakou u Arbesa jinde spatřujeme.

„Akrobati“ zakončují druhý díl romanett. Jak již z názvu viděti, zašel si Arbes v této práci do cirku, do společnosti lidí, kteří vydávají pro zábavu obecenstva každodenně v nebezpečí svůj život neb alespoň své zdravé údy. Vstoupil mezi ně se svým bystrým pozorovacím nadáním a zahleděl se hluboko do jejich nitra. I vybral si mezi nimi ženštinu, která, puzena magnetickým kouzlem v kruh oněch divných existencí, pro zvláštní tuto vášeň vše opustí a jí na konec zahyne. Považujeme však za nejlepší část tohoto romanetta začátek, kde líčí autor pobyt svůj ve vězení v České Lípě. Při tom zdá se nám býti na místě, abychom upozornili ještě na jednu vynikající črtu Arbesových prací: volívá si rád pro svá romanetta domácí půdu, nejraději Prahu a její okolí, — jež líčívá s velikou znalostí, — domácí předměty a poměry, příhody z vlastního života, vůbec věci, jež seznati mohl z vlastního názoru neb z vypravování jiných osob. Konečně třeba uznati, že mívají práce jeho vždy za základ ušlechtilou, čistě lidskou tendenci, směřující proti všem nesrovnalostem a neřestem společnosti.

— Nejnověji vycházejí tři rozsáhlejší illustrovaná díla, jež zasluhují odporučení. Jsou to: „Illustrované dějiny literatury vše-

obecné" od V. Petrů, vycházející v sešitech po 45 kr., nákladem V. Steinhausera v Plzni. Pokud z prvního sešitu souditi lze, snaží se spisovatel, aby rozsáhlý materiál důkladně a při tom, pokud možná, zajímavě zpracoval. Zevnější úprava je velmi pěkná. První sešit ozdoben je četnými vybranými illustracemi. — „Život zvířat" od A. E. Brehma v českém zpracování prof. dr. Č. Kotala. Nakladatel J. Otto v Praze. Brehmovo dílo došlo v cizině pro své důkladné a poutavé líčení a pro skvostné své illustrace obecné obliby. J. Otto odhodlal se podati toto dílo v českém rouše našemu obecenstvu a dle prvního sešitu, právě vyšlého, lze souditi, že české toto vydání zejména co do skvostné úpravy německému úplně se vyrovná. Četná vyobrazení v sešitě tom obsažená, provedena jsou vesměs výtečně. Nákladné to dílo vychází v sešitech po 60 kr. — Mythologie čili bájesloví Řeků a Římanů. Sepsal Tůma Cimrhanzl. Nákladem Vendelína Steinhausera v Plzni. Dobré to dílo, ozdobené četnými pěknými obrázky. Zaujímá celkem 8 sešitů po 30 kr.

Únor 1880.

Básně. Podáváme kratičkou úvahu o třech sbírkách veršovaných prací co doplněk ku zprávám o básnické produkci minulého roku. Za almanahem „Májem" vyšel v poměrně krátké době „Almanah české omladiny", uspořádaný J. Hudcem, V. A. Jungem a Jaroslavem Kosinou a představující, ačkoli se tu i práce některých přispěvatelů „Má-

je“ spatřují, manifestací jiného kruhu naší nejmladší básnické generace. Nehledíme naň se stanoviska přísné kritiky; vítáme v něm, jako jsme vítali v „Máji“, první vystoupení nových mladých sil, proniknutých ušlechtilými snahami a chystajících se vstoupiti co svěží záloha na kolbiště literární. Uspořádání takového almanahu přináší to s sebou, že se tam jednak dostávají vedle mnohých jmen mnohé slabé práce, jednak že mnohý přispěvatel zastoupen bývá ukázkou, z níž nikterak souditi nelze o básnické jeho individualitě. Někdy dostačuje arci kratičká báseň, abychom poznali rozhodné nadání. Tak myslím, že na příklad nikdo, kdo přečte v almanahu tom prosté drobné písně „Valaška“ a „Aj, husy“ od Josefa Kallusa, o skutečném nadání jeho pochybovati nebude. Naproti tomu obsahuje almanah ten jména, pod nimiž se nalézají ukázky dílem tak nepatrné, dílem tak nezralé, že si z nich netroufáme učiniti úsudek o povolanosti mladých autorů. Uvedeme tedy jen některé práce, které se nám zdají svědčiti o talentu. Jsou to mimo dotčené již písně Kallusovy: „Kostelní věž“ od Jana Calvi, „Své sestře“ od Josefa Háska (bohužel zemřelého), „Mistr Jan“ od Jana Herbena, „Snubní večer“ od Jana Hudce, „Na Kaňku“ a „Petr z Kravař“ od Frant. Chalupy, „Poslední žrec“ od Jaroslava Kosiny, „Křižák“ od Ant. Koukla, „Z denníku Satana“ od Karla Legera (pouhý zlomek), „Na sbořeništi“ od M. A. Šimáčka, „Leden“ od Aloise Škampy a „Car a bojar“ od Václava Veverky. Avšak tím nechceme, jak shora řečeno, všem ostatním povolanost upírati; o té rozhodne nejlépe další jejich tvoření. „Almanah české omladiny“ zavírá v so-

bě též příspěvky prosaické: zajímavý a pěkně psaný článek „Z domácnosti A. S. Puškina“, pojednání „Několik myšlenek o filosofickém idealismu a realismu a filosofii vůbec“ od Jana Korce a novelletku „Krásný sen“ — nehrubě zdařilou.

Irma Geisslova, která do téhož almanachu dvě drobné básně podala, uveřejnila ku konci minulého roku dosti objemnou sbírku svých básní pod názvem „Immortelly“. Písně Irmy Geisslovy nejeví ani smělého vzletu, ni zvláštní hloubky, ni znamenité obraznosti, — ale dýše z nich namnoze jemný cit, ušlechtilá snaha, nadšení pro svatou věc národa a lidstva a tyto vlastnosti činí nám básnický její zjev tím více sympatickým, čím skrovnější je počet ženských sil na roli našeho písemnictví a vůbec národní naší práce. Nejpěknější částí její sbírky jsou cykly „Květy z matčina hrobu“ a „Otčině. Bol, rozervanost a zoufalost, s nimiž se setkáváme příliš hustě v ostatních cyklech sbírky, náleží k slabým jejím stránkám; nedostávát se jim v básních samých dostatečného odůvodnění, aniž mohutného a krásného básnického výrazu.

Poslední sbírka, o níž se tuto zmíniti chceme, jest „Kytka z Moravy“ od Vladimíra Šťastného. V básních těchto snoubí se vlastenecká a náboženská tendence. Tato druhá vyniká tak silně, že tvoří převládající ráz celé knihy, rozdělené ve dvě části: „Ozvěny z dávných dob“, jejichž látka je většinou čerpána z prvních dob křesťanství na Moravě, a „Pověsti a báje“, v nichž mají převahu křesťanské legendy. Co do ceny poetické jsou mnohé práce této sbírky slabé; avšak přes to netroufáme si upříti autorovi básnického nadání. Forma je sice

místy nedbalá, avšak jadrnost a plynnost tvoří pěkné její vlastnosti. Zdá se, že by Šťastnému nejlépe svědčily jednak látky čistě prostonárodní, čemuž nasvědčuje velmi pěkně zpracovaná pohádka slovenská „O dvanácti měsíčkách“, jednak rozmarná didaktika ve způsobě „Marného kázání“ dle Abrahama a Sancta Clara.

Březen 1880.

Spisy Bohdana Jelínka veršem i prosou. Salonní bibliotéka. Číslo XIV. Nakladel: knihkupec J. Otto v Praze. — S bolestným pocitem odkládáme chudý odkaz ducha bohatého, jehož perutě sklonila smrt, než je úplně rozepjal k smělému letu. Odkaz chudý objemem — jediná tenká knížka, ale obsah její okazuje zřetelně, jak vzácnou, krásnou sílu ztratila v předčasně zemřelém Bohdanu Jelínkovi naše literatura. Sbírka tato našla v Jaroslavu Vrchlickém, přítele zesnulého, pořadatele nad jiné povolaného: s pietou a básnickým taktem vybrány jsou do sbírky jen práce zralejší a celek uspořádán tak, aby se objevil talent Jelínkův v plném světle. Ovšem viděti jest v mnohých pracích, zejména části první, obsahující práce veršované, že básník nedospěl ještě k plné zralosti a dokonalosti, ale všude jeví se literární postava zcela samostatná, vysoce originální, nadaná hloubkou myšlenek a vřelým citem, novostí a jemnou krásou obrazů, po nichž je rozestřen libý pel ušlechtilé, zádumčivé duše. Místy ovšem proniká již ostře choroba, žíravý bol raněného nitra. Nejoriginálnější

mezi básněmi je poslední „Při konvici“, která bohužel zůstala nedokončena. Ve fragmentu tom poznati lze nejlépe veliké nadání básníkovo. Prosaická část sbírky obsahuje pět drobných prací: „O Dublinském“, „Na čekání“, „Abraham“, „Dědeček“, „Lakomá“ a „Z ledu“. Jsou to vskutku drobné klénoty, některé ještě nezcela obroušené, ale září vesměs jiskrami nových, krásných myšlenek, kouzelným leskem ryzí poesie. Co v nich tklivosti a něhy, jaká síla i jemnost myšlenky v lehké a stručné, však přece ku podivu půvabné a zcela původní formě! Jak zvláštní poetický názor přírody a lidí! Za nejkrásnější z těchto prací pokládáme arabesku „Abraham“. Ještě více snad nežli část básnická budí v nás tyto prosaické drobotiny bolest nad ztrátou vysoce nadaného spisovatele, jakým se v nich jeví Bohdan Jelínek.

Duben 1880.

Černohorské povídky. Od Jos. Holečka. Dílu I. sv. 1. Tiskem Militkého a Nováka. — Již dvakráte měli jsme příležitost promluviti ve „Květech“ o pracích Holečkových s plným uznáním výtečných jejich vlastností. Čilý spisovatel postaral se, aby nám bylo o něm brzy promluviti po třetí a zároveň aby zůstalo v platnosti přísloví: Do třetice všeho dobrého. Po dvou svazcích sbírky „Za svobodu“ vydal a to opět vlastním nákladem, první svazek jiného cyklu povídek, jichž dějištěm je malá svým rozsahem, ale veliká svými syny a dcerami Černá Hora. Povídky „Bitva u Fundiny r. 1876“,

„Gavran", „Alija a Ilija", „Stáne" a „České spiknutí na Cetyni r. 1876", obsažené v této knize — práci „Surogát s. Vasilija" pouštíme zde mimo zřetel, poněvadž není v prvním svazku ukončena — řadí se důstojně k pracím cyklu „Za svobodu" plastičností a svěží barvitostí líčení, poutavým spořádáním a poetickým nádechem látky, pěknou invencí, junácky bodrým tonem, krásnou jadrnou mluvou. Všude jeví se též bujarý humor — jen tu a tam měl spisovatel zastřihnouti některé trivialní jeho výstřelky, které však nepadají v celku na váhu. Za nejzdařilejší práce svazku toho pokládáme „Bitva u Fundiny" a skvostný erotický obrázek „Stáne".

Knihovna československá počne vycházeti redakcí Rudolfa Pokorného a nákladem Šlivíka a Borového. Účelem tohoto podniknutí jest dle prospektu nám zaslaného: 1. zachovati literatuře české, do které počítati sluší také knihy slovenštinou psané, vše co dobrého ve Slovensku na tisk čeká; 2. přinášeti nové znamenitější práce spisovatelů slovenských a to: zábavné a poučné slovenštinou i češtinou, čistě vědecké jenom češtinou; 3. přinášeti nové znamenitější práce zábavné i vědecké spisovatelů českých, Slovenska se týkající. První svazek, který bude vydán v dubnu t. r., přinese básně proslulého na Slovensku pěvce Jana Botta. „Knihovna československá" vycházeti bude ve lhůtách neurčitých o dvou až o čtyrech svazcích za rok a redakce slibuje, že přinese každý svazek celé jedno dílo a to střídavě: napřed slovenské, pak české. Knihám slovenským přidávány budou slovníčky pro české čtenáře a podobizny i životopisy vynikajících spisovatelů. Ke každému svazku bude též při-

kládána jedna z Fajnorových písní s průvodem piana, složených na slova Adolfa Heyduka. Jakož z uvedeného patrno, hodlají vydavatelé záslužným tímto podniknutím učiniti krok k obnovení literárního svazku československého. Myslíme, že je krok ten šťastně volen a že dospěti lze na této cestě při nejmenším k těsnějšímu sblížení, kteréž prospěje oběma bratrským národům. Proto budiž „Knihovna československá“ vřele odporučena českému obecenstvu.

Červenec 1880.

R. E. Jamot (dr. Josef Thomayer) podal právě obecenstvu českému dvě knihy, jimž zajisté po přečtení nikdo neodepře zasloužené vřelé pochvaly. — První z nich je sbírka kreseb, vydaná nákladem knihtiskárny Militkého a Nováka, pomocí „Lumíra“, pod názvem „Příroda a lidé“. Jest to skutečně řada obrázků přírodních a venkovských typů, jež přenesl spisovatel ze skutečnosti na papír v neporušené původní svěžesti jejich. V prvním oddíle procházíme se s ním volně tichým zákoutím šumavským a pozorujeme přírodu i v celistvém jejím dojmu, i v každém nejmenším hnutí jejím. Vidíme krajinu šumavskou ve všech jejích proměnách a náladách: od prvního jarního kvítí až do vysokých závějí sněhových, od prvního zábřesku jitra až do jasné měsíční noci, v divoké bouři i svatvečerním klidu. Jest to mapa barvitých náčtrků, v níž zachyceny jsou snad všechny rozmanité výrazy, které se na tváři toho kraje vystřídaly před vnímavým, dumavým jeho zrakem. Ale spisovatel nepřestává

na té povšechné fysiognomii krajiny, nýbrž seznamuje nás i se všemi význačnými podrobnostmi. Poznáváme, že k přírodě nejen vroucně přilnul, ale ji též zevrubně probádal, netoliko z vědeckých knih, nýbrž i z vlastního bedlivého pozorování. A má oko ku podivu bystré! Jak ostře a živě kreslí na příklad ty rozličné typy ptačí, jak důkladně seznamuje nás s jejich zjevem, povahou, způsobem života a vzájemnými jejich vztahy mezi sebou a k ostatní přírodě! A přece ustupuje všude přírodozpytec do pozadí a v popředí jeví se nám umělec — básník. Vypisuje nám s vědeckou důkladností barvy toho ptactva, charakterisuje každý hlas v jeho lesním koncertu, ale ty barvy, ty hlasy jeví se přece jen co harmonické součástky uměleckého celku. Ve všech těchto náčrtcích vidíme, že si nevytkl spisovatel za hlavní účel, aby se s námi podělil o výsledky svého bystrého a pilného pozorování přírody, nýbrž aby na základě těchto svých vědomostí vykouzlil před oči naše poetické obrázky přírody, krásné a pravdivé zároveň. Podařilo se mu to plnou měrou. Každý z těch náčrtků jest malou básní v próse, zůstavující v duši naší tutéž poetickou náladu, kterou vzbudilo ve spisovateli nazírání do tajemného života přírody. Druhý oddíl knihy objímá pět náčrtků, k nimž obral sobě autor za předmět patero vynikajících typů z venkovského našeho života, a vedle toho náčrtek o francouzských komediantech, kterýž ostatně tvoří jen jaksi pendant k předcházejícímu vylíčení komediantů českých. Oněch pět typů studoval spisovatel patrně ve svém rodném kraji pošumavském, ale můžeme je přeložiti do kterékoli české vesnice; nalézajíť se nezměněny po ce-

lém našem venkově. Kdyby zůstavil první oddíl v čtenáři ještě nějakou pochybnost o neobyčejně bystrém pozorovacím talentu Jamotově, o svědomitosti a přesnosti jeho líčení — tento druhý oddíl přesvědčil by jej, že péro Jamotovo kreslí fotograficky věrně dle skutečnosti a dovede zachytiti předmět svůj do poslední nejjemnější črty. Ty postavy žijí! Ani jediné podstatné črty nepohřešíme v podobizně toho obecního dareby, holubáře, komedianta, kramáře, jak vyrostli z české naší půdy; však vedle toho zdá se nám, že není k nim ani črta přibásněna, že byli prostě fotografováni dle nejvýraznějších představitelu svého druhu. Jsou to mistrovské kousky charakteristiky, provanuté rozkošným humorem. Bylo by si přáti, aby se vytasil Jamot brzy s novou serií takových figurek; má jich zajisté ještě dosti za rukou. — Druhá Jamotova kniha, na kterou chceme čtenářstvo své upozorniti, jest „Čtení o pěti smyslech člověka", vyšlé právě v „Matici lidu". Nejlépe oceníme snad knihu tuto, řekneme-li, že jest čtením velice poučným a zároveň velice zábavným. Spisovatel protkal zde učený material, zpracovaný ostatně ve způsobě pro laika nejpřístupnějším, takovým množstvím zajímavých anekdot, historek a citátu, plodů to rozsáhlé zečtenosti, takovou překypující hojností vtipu a humoru, že se čte jeho poučné dílko jako duchaplná causerie.

Za svobodu. Kresby z boju černohorských a hercegovských proti Turkům. Sepsal Josef Holeček. III. Nákladem vlastním. Tiskem Militkého a Nováka v Praze. — Odporučili jsme již několikrát spisy Holečkovy. Úsudek, který jsme o dřívějších

svazcích jeho prací, zejména pak o „Černohorských povídkách“ pronesli, zůstává nezměněn i při svazku tomto.

Srpen 1880.

Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera. Praha. Nákladem knihtiskárny: Militký a Novák, pomocí „Lumíra“. — Otvíráme s velikým očekáváním knihu Zeyerovu — vždyť jméno jeho samo slibuje dar nevšední ceny a v rukou spočívá nám první svazek veršů výtečného prosaisty — otvíráme ji a začínáme čísti ty nerýmované jambické verše, lahodně plynoucí a harmonicky zvonící. Čteme a znenáhla ztrácejí se kolem nás střízlivé, ztrnulé rysy skutečnosti a jeví se nám svět jiný, svět, jenž neřídí se odměřenými zákony přírodními, ale jímž vládne všemohoucí královna poesie. Vidíme lesy, nivy, řeky — ale všechny ty známé obrazy okazují se nám v jiném, čarovném světle, jež toliko sen a poesie rozlévají po svých útvorech, všechny ty obrysy vzrustají, přetvořují se, splývají hrou obraznosti, květy mění se v motýly, řeky vystupují na břeh v podobě lepých děvic, zvířata stávají se lidmi, lidé bohy... Octli jsme se rázem v říši báje. V té říši tajemné, jež objímala v dávných dobách lidstvo, tulící se s dětinskou myslí k přírodě a naslouchající s hrůzou a rozkoší podivným jejím zkazkám, kterým již nerozumí nynější pokolení... Ale snivá mysl dětská vrací se tam ráda ve zlatém voze pohádky a básník na křídlech poesie.

Zeyer zahloubal se do našeho českého mythu. Skrovné jen zbytky dostaly se na nás z té tajemné báje, vlající v šerém dávnověku kolem zlatého stolce Libušina nad českými nivami a lesy, kde žil pohanský předek náš v dětinném duševním styku se svými přírodními bohy. Ale Zeyerovi stačily ty skrovné zbytky, aby je s poetickým důmyslem, ale zároveň s hlubokou pietou doplnil a zaokrouhlil v překrásný celek, po většině výtvor jeho vlastní, ale přece všude obestřený zvláštním pelem českého slovanského mythu. Nebyla to práce snadná. Musil se pilným studiem pohroužiti do chudého bájesloví našeho, do bájesloví ostatních slovanských národů, musil vytušiti a přitušiti velice mnoho, aby vyplnil mezery nesouvislých, rozptýlených částí ,musil básnickým bystrozrakem vniknouti v tajemné jejich šero. Na to mohl vystačiti jen básník veliký a takovým objevil se Zeyer znovu a plně ve svém veršovaném cyklu, jako před tím ve svých pracích prosou psaných. Pod rukou básníka méně nadaného byly by ty báječné postavy zůstaly pro čtenáře v neurčité mlhavé vzdálenosti, anebo pozbyly svého mythického nimbu — Zeyer nám je postavil před oči ve zřetelné, jen tím lehkým stříbrným dechem mythu pozastřené kráse a dovedl jim zachovati ráz skutečně domácí. Užil tu plnou měrou své básnické tvůrčí síly a přece se nám zdá, jakoby jen umělecky zpracoval nějaké hotové národní báje. K tomu zdaru platně přispěla znalost jinonárodních bájí a hluboké vniknutí v ducha báje vůbec — jakožto personifikace přírody. Vizme jen, jak mistrně setkal v „Zeleném vítězi“ nesouvislé zbytky mythu s vysoce poetickým líčením přírody v čarokrásný obraz

probouzejícího se a prchajícího jara! Ale především přispěla mu přebohatá básnická obraznost, které může zde na půdě báje pustiti volně uzdu. Čteme všechny části znamenitého cyklu toho se stejným zanícením až do konce, kde

„tmavý stín
pad' pošmurně na starý Vyšehrad
a síně jeho zaúpěly tak,
jak háj zakvílí, když jej slavíci
a zlaté jejich písně opustí...“

Neopustily jej dosud. Ten věnec Zeyerových básní rozestřel novou čarovnou zář nad troskami jeho... Zeyer je básníkem ,nad nímž může zaplesati přítel české literatury.

Prosinec 1880.

Spisy Karoliny Světlé. (Nákladem knihkupectví dra. Grégra a Ferd. Datla.) Díl právě vydaný jest již pátým v řadě sebraných spisu proslulé naší vypravovatelky. Obsahuje dvě krátké novelistické črty: „Ten národ“ a „Okamžik“, pak povídku „Frantina“, zaujímající přes dvě třetiny obsahu objemné knihy. V obou prv jmenovaných pracech převládá tendence a z větší části i reflexe nad lehce zosnovaným romantickým dějem, který se jen jemně přizpůsobuje tenóru základnímu a mnohdy před ním i v pozadí ustoupá, zůstavuje dojem křídové kresby. V první novelce jest tendence vlastenecká, v druhé pak sociální. Snahy ty stlumočeny jsou slovy plamennými, jež vkládá duchaplná autorka do úst

nosičům obou myšlenek, jak prostým horalům Šimonovi a Václavovi, tak i vznešené dámě z bohatých kruhů společnosti, Alvíně. Úchvatný způsob líčení duševního života, stupňující se místy v prorocký zápal, jemuž obdivujeme se v tak mnohém romantickém díle vyšedším z péra Karoliny Světlé, jest také hlavním půvabem těchto drobných prací, z nichž první vyniká mimo to i malebným popisem životního ruchu v horském zákoutí.

Frantina náleží ke spisům, které učinily jméno naší romancierky rázem slavným, k románovým arcidílům, k nimž poskytl jí přehojnou látku zapomenutý Ještěd s celým malosvětem rozloženým v hlubokém stínu malebných jeho strání.

Z jednoduché pověsti, kterou zaslechla z úst lidu, zosnovala mistrným způsobem romantický obraz, překvapující smělou kresbou, povahy hlavní rekyně, bohatou scenerií a podivuhodným líčením dávno zaniklých společenských poměrů doby, v níž odehrává se tragický děj povídky.

O původu jejím vypráví sama autorka takto: „Velice mne zajímalo, když při první mé návštěvě v Ještědských horách tchán můj, vykládaje o zlých časech minulých dodal: tak zle že bylo, že musila jeden čas i ženská rychtařit, poněvadž každý, kdož pušku unesl, byl chycen a od pánů na vojnu poslán. Bylať rychtářkou tou prý ‚nějaká Frantina‘, bohatá vdova, kteráž měla takové ‚vtipy‘ a ‚rozumy‘, že by jí nebyl žáden mudrc přehádal. Za tou příčinou přirovnávali ji bibláři ke královně Sabě a jiní zas k Marii Terezii. Do našeho kostela prý chodila, ale víry naší nebyla, říkali o ní, že je evangelička nebo jiná taková ‚pohanka‘. Zaslíbila se prý podruhé ně-

jakému dřevaři, který však k svatbě se nedostavil. Říkali, že ho loupežníci někde ubili, ale později čala se trousiti pověst, že ho asi odpravila sama, když na to přišla, kdo že on jest. Stopujíc bedlivě její šlépěje a sbírajíc po lidech, co ještě o ní věděli, jsem poznávala, že byla asi potomkyní nějaké staré rodiny podobojí a snad poslední neuvědomělá vyznavačka pantheistické víry nejkrajnější strany někdejších Táboritů.“

Povaha Frantiny, sestrojená na tomto podkladě starodávné pověsti, příbuzna je velikým postavám, jež vykouzlil tvůrčí duch K. Světlé již několikráte z tajemné půdy Ještědské, jmenovitě ve „Vesnickém románu“ a v „Kříži u potoka“; týž neoblomný vzdor charakterisující anticky přísné čelo všech jejích rekyň; tentýž sžíravý plamen neskojené vášně, horující pod zdánlivě zimnou pletí mramorových těch postav, ten nevýslovně měkký tah ženskosti, který chvílemi jen jako plachý paprsek rozjasňuje naskrze mužné její rysy: vše to slučuje se v povaze Frantiny, vedle níž bledne celé její okolí.

I v ostaním setkáváme se se všemi výraznými známkami prací Karoliny Světlé tohoto druhu.

K slovanskému jihu. Básně Elišky Krásnohorské. Nákladem knihkupectví dra. Grégra a F. Dattla v Praze. — Myslíme-li klassičnost ve smyslu nejlepším — výtečný myšlenkový obsah ve formě veskrze dokonalé, úměrné, umělecky propracované, přesně a půvabně k myšlence lnoucí — můžeme nové tyto básně Elišky Krásnohorské právem nazvati výtvory klassickými, zlatou knihou písní, kterou literatura naše s hrdostí postaviti může mezi plody své nejcennější. Básně ty zrodily se

v duchu, kterýž s plamennou láskou k věci slovanské spojuje ušlechtilý zápal pro všechny svaté ideály lidstva. Vznícena věčně památným bojem, kterýž sprostil jih slovanský mrzkého jarma osmanského, sáhla nadšená pěvkyně do kovových strun varyta, aby písněmi tlumočila muka dlouholeté poroby, opěvala svatý boj za svobodu a slavila vítězné hrdiny! A dívčí útlá ruka dovedla do strun těchto udeřiti silou podivuhodnou, že mníme z nich časem slyšeti samo řinčení handžárů a hromový rachot boje. Ano síla, neobyčejná síla, v myšlence, citu, líčení, zvuku a barvě jest vynikajícím znakem těchto básní. Avšak ve varytu pěvkyně naší dřímají také struny jemných a něžných citů a kdykoli se jich umný její prst dotýká, znějí s celou vroucností a tklivostí, jakých je schopno srdce ženské. Obojí tato stránka její poesie okazuje se v nejvýraznějším sloučení v překrásné básni „Tři lebky". Ve sbírce zastoupen jest živel lyrický i epický a v obojím jeví se Krásnohorská stejně výtečnou. Řadí se tu k sobě myšlenky, jedna krásnější druhé, uchvacující vzletem i hloubkou, mohutné i líbezné obrazy, překvapující svou novostí a svěžestí.

Co pak se formy týče, jest Krásnohorská pravou mistryní; mluva její básnická zdá se nám jako mramor krásný a hladký, nikoli však chladný, neboť všude prohřívá a prozařuje jej zápal její duše, jako mramor, v němžto však dovede vyjádřiti myšlenku svou do nejjemnějších záhybů a odstínu. Ta dokonalá přesnost a případnost, ta vzácná umělost bez umělůstkářství, ta přilnulost formy k myšlence slovem, zvukem i rythem, to výrazné a přece vždy půvabné charakterisování nálady jsou věru obdivu-

hodny. Plastičnost i hudebnost stejně mocné, snoubící se s ladnou barvitosít.

Ten jest celkový dojem, jaký na nás nová sbírka Krásnohorské učinila. Jednotlivé z básní těchto nad ostatní vynášeti nebudeme. Jsou všechny krásné, každá ve svém zpusobu, mnohé úchvatně krásné. Ale jednu přece uvádíme — „Černohorskou ukolébavku", tuto skvostnou, divukrásnou perlu, obestřenou nádechem jihoslovanské poesie národní. Až dosud chvála — a výtky? Nesnadno vytýkati vad, kde jich nenalézáme — jsou to práce právě klassické, z nichž se každý přítel naší literatury jen radovati musí a jimiž se před světem právem pochlubiti můžeme.

Po souši a po moři. Obrázky z cest Josefa Wünsche. I. díl. V Praze. Nákladem knihtiskárny V. B. Čecha. Wünsch je cestovatelem horlivým a cestopiscem výborným. Pozoruje na cestách svých velmi bedlivě všechno, co zapsání hodno jest, a podává sebraný materiál zpusobem takovým, aby si čtenář netoliko věrný názor o krajině a lidech utvořiti, nýbrž vubec se všemi památnými a pozoruhodnými věcmi dotyčného města neb kraje, jakož i s dějinami jeho náležité seznámiti se mohl. Ale zároveň podává poučnou tuto látku způsobem velmi zábavným, jenž zejména kypí zdravým a jadrným humorem, ale v němž dochází také vážná poetická nálada dustojného výrazu. Řeč Wünschova jest rázovitá, přesná a pěkná. Mužeme knihu Wünschovu čtenářstvu těchto listu vřele doporučiti a je ubezpečiti, že z ní čerpati budou poučení a zároveň zábavu co nejpříjemnější.

Poesie světové, vydávané tiskem a nákladem dra. Ed. Grégra v Praze, seš. 20. přináší básně Jul. Slovackého (II. díl) ve velmi zdařilém překladě Otakara Mokrého. Záslužnost práce překladatelovy ocení nejlépe ten, kdo zná obtížnost převádění básnických plodů polských do češtiny. Sešit obsahuje delší básně „Zmije", „Václav" a „Hugo", pak devět z básní pozůstalých.

Leden 1881.

Jihočeské melodie od Otakara Mokrého. Nákladem knihkupectví dra. Grégra a Ferd. Dattla. — Kdo stopoval dosavadní básnickou činnost Otakara Mokrého v rozličných zábavných časopisech a almanaších, pozoroval zajisté ustavičný pokrok: tvoření jeho probíralo se obsahem i formou z mnohoslibných, ale nevykvašených ještě mladistvých začátků k stálé větší umělecké vyspělosti, zaokrouhlenosti a vytříbenosti. V první sbírce, s kterou vystupuje právě na veřejnost, podává čtenářstvu českému objemem sice skrovnou, ale za to v pravdě vybranou kytici nejpěknějších květů své poesie, které si Musa jeho nasbírala na rodném českém jihu mezi rozvalinami, hlásajícími nejslavnější doby minulosti naší. Jest to jaksi volná básnická pouť po historicky památných místech Pošumaví. S jemně propracovaným a poeticky svěžím líčením přírody, kteréž tvoří vynikající půvab básní těchto, spřádají se obrazy dávných dějů, upomínky na slavné doby husitské, s jejichž stopami se básník na pouti své při každém kroku setkává. Celkem převládá tklivý

elegický ton, ale místy proznívá zápal horoucího nadšení mohutnými, úchvatnými akkordy, jako zejména v básních „U rodiště Chelčického" a „Na pouti", které pokládáme vedle básně „Prachatický dóm", vynikající epickou silou, za nejzdařilejší práce sbírky. Básnická forma je lepá, přesná, jemně vybroušená a při tom originální; Mokrým vstupuje do kruhu našich poetů básnická individualita svého zvláštního, samostatného rázu. Spěje právě k plnému rozkvětu a opravňuje k naději, že ještě mnohým krásným dílem obohatí básnickou literaturu naši.

Duben 1881.

Hloupý Honza. České pohádky. Vypravuje Ladislav Quis. Illustroval Karel Krejčík. Tiskem a nákladem Jos. R. Vilímka. V naší pohádce o hloupém Honzovi dřímá poklad ryze české prostonárodní filosofie, humoru a satyry, z něhož by naše umělá poesie s nemalým prospěchem těžiti mohla. Ladislav Quis, jenž v literatuře naší již zvučné jméno má a zejména v oboru ballady zdárně činným jest, učinil první krok ve směru tom: podávať nám pohádku tuto ve volném spracování veršovaném, při čemž k lepšímu zaokrouhlení a pointování látky též leccos z jiných našich báchorek a vlastní fantasie přidává. Práce jeho svědčí o pilném studiu národních báchorek a vniknutí do ducha jejich; pointování je ostré a pěkné, zejména v čísle III. a XIII.; na formě chváliti sluší přesnost, jadrnost a neobyčejnou úsečnost. O zdařilých Krejčíkových illustracích a krásné úpravě zmínili jsme se již v jednom z předcházejících sešitů.

Červenec 1881.

„Lipany“. Truchlohra v pěti jednáních od Václava Vlčka. Národní divadlo v druhý slavnostní svuj večer bylo věnováno našim velikým vzpomínkám na století patnácté. Hrdinové a mučedníci čeští z té věčně památné doby sestupují se v několik skupení. První z nich obsahuje trojici: Husa, Žižku a Prokopa Velikého. Rek kostnický a nepřemožený mstitel jeho už dávno nalezli oslavu svou v básnictví našem, zejména v dramatické části jeho. Prokop Veliký zahájil vítězný vjezd národního ducha našeho do nového chrámu domácího umění dramatického. Věru, skvělá to postava, jejímžto jménem jsme zasvětili dokonaný pomník národního znovuzrození svého! Tradice lidu už dávno oděla ji kouzlem básnickým; veliké dějepisné tajemství vznáší se nad posledním mohutným zazářením jejím. Užiti jí co střediska ve skladbě dramatické, byla myšlenka velice šťastná, cit a duch spěchaly jí se zanícením vstříc. Básník nicméně nenazval truchlohru podle ní, nýbrž podle nejposlednějšího jeviště jejího života, podle místa katastrofy, osudné v dějinách netoliko husitství, nýbrž celého národa českého. „Lipany“ V. Vlčkovy mají hlavní a sice vznešeně tragickou myšlenku ze života Prokopova. Apoštol míru, hlasatel bratrství skončil co náčelník šikuv válečných uprostřed bratrovražedné vřavy. „Oba jsme pláli tomu život posvětit, by blud a lež a pyšné násilí v prach byly svrženy, by člověk člověku jen bratrem byl a předně naše Čechy jednou obcí bratrskou.“

Tak hovoří Prokop se svou chotí Blaženou, přišed do Prahy, aby zde smířil všechny strany v jediný národ. A jak skončil? Pod sudlicemi strany panské u Lipan. — Velice tragický to spor mezi ideálem a skutečností, ano mezi vlastní vůlí a vlastním činem. Na tomto sporu básník vzdělal uměleckou skladbu plnou vzrušujících momentuv, plnou úchvatných rozhleduv a pravd dějinných, jež ne každému srdci českému mluví jazykem plamenným. Osnova děje vychází naskrze z jednoho podnětu, charaktery rozestavují se po stupních, po nichž vede cesta toliko k jedinému vrcholu, k Prokopovi. Dějepisné pravdy šetřeno v Lipanech s nejdokonalejší věrností, mravní povaha a veřejné pusobení osobností dějinných líčeny jsou tu se vší podrobnou znalostí věcí. Při tom pak básník byl stále pečliv i druhého úkolu svého: zidealisovati skutečnost a děj dávno minulý přisunouti k nám blíže přibásněnými stránkami kulturními a humanitními. Prokopova choť Blažena jest tu jaksi representantem onoho duchovního živlu, jenž ve věčně platném pusobení svém se přenáší s pokolení na pokolení. Proto byli bychom si přáli, aby její postava byla se dostala v truchlohře Vlčkově ještě více do popředí; mravní dualism, jehož Blažena a Prokop od počátku jsou vlastními představiteli, byl by je udržel ve své váze, i když v prsou Prokopových, ano i nad mrtvolou jeho válka zvítězila. — Všechny už chvalně oceněné přednosti, ano výtečnosti dějepisných truchloher Vlčkových objevují se v „Lipanech" soustředěny. Plastičnost osob, duslednost děje, bohatá rozmanitost a průhlednost charakterův, lahoda mluvy a nade všechno ušlechtilý směr umělecký a mocný vzlet

vlastenecký. Tyto vlastnosti zajisté odůvodňují hluboký a vážný dojem, jejž „Lipany“ na divadelní obecenstvo naše způsobily a jejž také ve čtenáři zanechají. Zvláštní scénickou a slovesnou dokonalostí vynikají jednání druhé a třetí; z osob vedle Prokopa a Blaženy nejvíce poutá k sobě naši pozornost Radoslav a Jarek.

Leden 1883.

Novely Jana Liera. Kniha prvá. Díl I. a II. Salonní bibliotéky Ottovy číslo XXIV. — Básnictví — v užším slova smyslu — nalézá v řadách mladého pokolení hojně nadšených pěstitelů a rychle sesiluje se odtud šik našich poetů novými slibnými jmény. Stejně nelze mluviti o naší krásné próse. Zde vystupují nové platné síly mnohem řídčeji a bývají pak ovšem tím radostněji vítány od redakcí a obecenstva. S takovou radostí uvítán byl před několika málo roky Jan Lier a nyní stojí už v přední řadě pěstitelů naší belletrie. Živé a svižné vypravování, které tě rázem strhne ve své hravé vlny a unáší tě lehce proudem napínavého děje — při té hravosti a lehkosti i hloubka, síla a vzlet, jež tě dovedou rozechvět a uchvátit — delikátní kresba a svěží barvy líčení — výrazná, avšak při tom vždy umělecky ladná charakteristika — jemný nádech humoru a satiry, tendence vystupující ochotně, ale nikoli dotíravě, květnatá, uhlazená mluva a kolem všeho libý opar skutečné poesie — toť asi ve hlavních rysech literární obraz našeho autora, tedy zajisté obraz, jaký si rázem dobývá srdcí čtenářstva. Své látky váží Lier z plného proudu života, jak jej

viděl a vidí kolem sebe; s obzvláštní pak zálibou kořistí z upomínek a zkušeností té doby živoucí, která jej seznámila se strastmi a slastmi železničních úřadníků. Uvedl tím do našeho písemnictví zcela nový žánr. Kdo přečte povídky v knize Lierově obsažené („Lásky bol“, „Na téže koleji“, „Model“ „U profilu 23“, „Tré večeru“, „Mefisto páté sekce“, „Lipnická zábava“, „Deset minut“, „Vlasta“ „Archeologická novelka“) připojí se dojista k naší chvále a bude se s námi upřímně těšiti na další práce mladého autora.

Vánoční album Gustava Dörfla stává se, jak souditi lze z obou prvních ročníků, skutečně sbírkou vybraných literárních dárků vánočních, jež tu spisovatelstvo české podává českému obecenstvu. Lístky toho album dýší pravou náladou vánoční; ale není to sbírka jen příležitostná, nýbrž kniha ceny trvalé, obsahující namnoze práce výborné. Stačí prohlédnouti seznam přispěvatelů druhého ročníku. Čteme tu jména: Irma Geisslova, Alois Jirásek, Adolf Heyduk, Václav Beneš-Třebízský, Alois Škampa, V. Řezníček, Augustin Mužík, Jakub Arbes, Jan Neruda, Karolina Světlá, Jaroslav Vrchlický, J. K. Hraše, Fr. Chalupa, Gust. Dörfl, Otakar Jedlička, Fr. Doucha, Rud. Pokorný, J. L. Turnovský, Karel Kučera, Jan Lier a j. Iniciální obrázky, jež nakreslil k jednotlivým příspěvkům Frant. Bíza, jsou invencí i provedením velmi zdařilé.

Květen 1883.

Staré zvěsti od Jaroslava Vrchlického, „Poetický besed“ číslo IV. Nakladatel Ed. Va-

lečka v Praze. — Veliký básník náš podává v této knížce řadu drobnějších výpravných básní, k nimž vybral sobě motivy z nejrůznějších stránek historie a bájesloví. V čarovné změně střídají se před zrakem naším skvělé, na motivech oněch mistrně zosnované obrazy tu z biblického pravěku, tu z mythologie indické a klasické, tam z bájí nordických, z mohamedánství a křesťanství, ze středověku až i z francouzské revoluce; ale v každém z nich znázorněna je vlastní vznešená myšlenka básníkova, ze všech mluví duch nejryzejší lidskosti. Knížka tato září všemi vzácnými krásami, na které jsme poukázali za dřívějších publikací geniálního a veleplodného básníka. Klademe sem slova, jimiž provází „Staré zvěsti" redaktor „Poetických besed" Jan Neruda: „Třicet básnických děl za deset let! Ta báječná plodnost, kterou vyvinul Lopez de Vega nebo Calderon, přestává nám být báječnou, vidímeť ji se vyvíjet zrovna před očima; obdivuhodnou zůstává ovšem tam i zde.

Třicet básnických děl, z nichž každé o sobě by stačilo, aby založilo jméno básníka. Mezi nimi ovšem také některé překlady; ale lze říci: jaké! za překlad Danteho jsou v pyšné německé literatuře jistá jména čestně zapsána pro vždy, representujeť překlad ten dobrou životní práci celého spisovatele — a Vrchlický vykonává takovou práci jen jak by mimochodem — nota bene mistrně ji vykonává!

Třicet výborných šachovních tahu ohnivého hráče — a veškeří protivníci jsou šachmat! Mělť jich Vrchlický dost, protivníků těch; dnes ale básnické jeho individualitě neodpírá už nikdo rozměrů velkých. A my jsme toho určitého mínění, že Vrchli-

cký v brzké době vynikne ještě mnohem, mnohem výš."

Odporučujeme „Poetické besedy" opět co nejvřeleji.

Srpen 1883.

Básně Otakara Mokrého. (Salonní bibliotéky čís. XXX. Nakladatel J. Otto.) Sbírka tato obsahuje básně lyrické, rozdělené pod záhlaví „Pohádky", „Italské zvuky" a „Různé motivy", pak druhou řadu „Jihočeských melodií", v níž vedle lyriky ozývá se též epika, zejména delší básní „Zlatá Koruna". Lýru Mokrého vyznačuje zvláštní měkkost a něžnost tonu, obestřeného jemným nádechem elegickým. Forma jeho verše jest prostá, ale jemně zvonivá; mluva pečlivě uhlazená, obrazy hojně protkaná; básník užívá k nim rád barev skvostných a třpytných, avšak lesk jejich bývá lehce přitlumen a omlžen tím dechem snivé jemnosti, který obechvívá veškeru jeho poesii. Rád zalétá pro své květy do luhu cizích a bájných, ale nám líbí se nejvíce tam, kde líčí přírodu, jak se objevila ve skutečnosti jeho zraku s veškerou tou zvláštní, mile tklivou náladou, kterou do ní vložil básnivý jeho duch. Máme-li po obvyklém zpusobu vybrati „perličku" ze sbírky té, jmenujeme bez rozpaku báseň „Na moři" v oddílu „Italské zvuky", která nám poslouží nejlépe za doklad k úsudku onomu. Stujž zde na ukázku:

Když vlny s chvatem šíleným
do písku bílý hučíce,
a s věncem řasy zeleným
drobounkých mušlí tisíce,

oděných v bělo milostně,
vrhaly k břehům zpěněným.
až stříbrem vše se zalesklo
na pláni širé široké:
nikdy jsem plakat neslyšel
tak usedavě žalostně,
tím dojemněji pláč ten zněl,
že propasti se zastesklo,
tak nekonečné, hluboké!
Když laškovitých rybek roj
se řadil k t anci rozmarně
a krab, oblečen v divný kroj,
se ukláněl jim pitvorně,
i nemotorný mořský ďas,
ucítiv v ploutvích nepokoj,
se šklebil v tůni nedvorně,
když lastur četa v hnízdě řas
usedla vážně do kruhu
v paprscích zářic nad duhu;
když racka bědný nářek stich'
a pěna bílá jako sníh
rozmarným smíchem šuměla:
nikdy jsem smát se neslyšel
tak vášnivě, tak z divoka,
tím ohnivěji smích ten zněl,
že pustá pláň jím zvučela,
tak bezstarostná, široká!

Z lyrické části sbírky zdá se nám vůbec oddíl „Italské zvuky" nejlepším. Z jižních lesků a žárů, do nichž nás tento oddíl zanesl, přecházíme krásnou básní „K severu" ve svět nám bližší, k velebným Tatrám („Báj Tater", a „Zlatý kámen", prodchnuté vřelým soucitem s ujařmeným lidem slovenským) a půvabnému Slovinsku, až pak staneme s básníkem na domácí půdě. Že i zde Musa jeho dovede si trhati květy skutečné krásy, dokázal již v první řadě „Jihočeských melodií", a přednosti, kterým tehdáž dostalo se zasloužené pochvaly, jeví se stejnou mě-

rou i v řadě druhé. V těchto svých „melodiích" uvádí nás básník obyčejně na některé významné místo krásného českého jihu, vyličuje poeticky okolí i náladu, jakou v něm vzbudilo ,a jako sen vznáší se pak před vnitřním zrakem jeho některý památný zjev nebo děj české minulosti, jehož svědkem bylo místo ono. A tu přistupuje k vytčeným již vlastnostem básníkovým vroucí zápal pro zemi rodnou, pro věc svobody a pravé lidskosti, jenž prošlehuje někdy plamenným nadšením. Tu také osvědčuje Mokrý své vynikající nadání epické v plastickém, krásném líčení a ladném uspořádání děje. Důkakazem toho zejména báseň „Zlatá Koruna". Z ostatních básní toho oddílu vyniká zvláště „Husův Kámen" vzletností a „6. červenec 1415" tklivou vroucností. Básní „Pan Jindřich Strážský" prozníva pěkný humor. Mokrý jest básnická individualita samostatná, svérázná.

Říjen 1883.

Griselda. Povídka veršem od Julia Zeyera. (Poetické besedy. Číslo VII. Redaktor: Jan Neruda. Nakladatel: Ed. Valečka.) Řekněme hned krátce: „Griselda" patří k nejlepšímu, čím se honositi může česká literatura básnická. Arci, od genialního básníka, jakým je Zeyer, očekáváme vždy výtvor daleko nad prostřednost vynikající; ale květů krásy tak vzácné, jakou stkví se tato jeho práce nejnovější, nemá ani Zeyer mnoho v bohatém slavověnci svém.

Látkou svojí spočívá „Griselda" na pudě do mácí, kde stanul básník již dříve svým velikolepým

„Vyšehradem“. Tam pohřížil se do mlhy bájí, v zamilovanou to oblast svého poetického tvoření; tam mohla fantasie jeho zcela po vůli rozepnouti své ohromné perutě a zjeviti se nám v celé úžasné bujarosti a nádhernosti své. Zde vstoupil Zeyer na pevnou půdu historickou. Uvádí nás do strašlivé doby té,

Když Bílou Horu rozhněvaný Bůh
byl přivalil co kámen náhrobní
na propast, v kterou klesli živoucí...

V neštěstí jeho Griseldy obrážejí se muka rozervané vlasti, zmučeného, zašlapaného, potupeného národa. V jediný malý obraz vdechl všechny ty duševní boje, žaly, ohavnosti a hrůzy, nevybočuje však nikde ani linií z mezí krásy. A hluboce tklivý obraz ten představuje se nám zároveň ve vzorné umělecké soustředěnosti a ladnosti, přesný a úměrný jako dokonale vyhraněný křišťál. Žádná okrasa, žádná črta není tu přidána, která by nepřilehala k vůdčí idei básně. Fantasie básníkova, krotíc jaksi ohnivou svoji bujarost, nevybíhá tu nikde z rámce, jejž si vyměřil rozmysl umělecký; ale v mezích rámce toho rozsypala přece plné hrsti svých nejkrásnějších květů.

Vizme ve stručném nástinu děj básně. Mocnou a bohatou rodinu Častolárů zasáhla krutě katastrofa bělohorská: muž padl v boji a choti nezbylo než přidati se k ubohým zástupům českých exulantů. Chtěla však alespoň část rodinného bohatství zachrániti pro jediné dítě své, malou Griseldu, kterouž odváděla s sebou do ciziny. Svěřila proto třem

sluhům svým úkol, aby zlato ze sklepů hradních převezli tajně za ní do Němec. Ale dva ze sluhův sklamali ošemetně její důvěru, vydavše zlato v ruce Lichtensteinovy. Třetí, Adam Jesenský, věrně provázel v cizině paní nešťastnou, která tam vypila do dna trpký kalich vyhnanství. Jeden z kamenů, jimiž luza žitavská kdysi uvítala nenáviděné české vyhnance, vracející se od bohoslužby konané v lesním úkrytu rodným jazykem, zasáhl skráň paní Častolárové ranou smrtící. Umírajíc požádala věrného sluhu, aby odvedl malou Griseldu nazpět do vlasti a žil tam s ní ve skrytu, dokud nevzejdou národu českému dnové lepší, v něž pevně doufala. Sluha vyplnil přání to, ale marně hledal v Čechách pomocných přátel, až konečně paní Alena, majitelka dvoru truskovického, v osamělé ovčárně útulek mu poskytla. Žena tato byla dcerou jednoho z oněch zrádných sluhů paní Častolárové a vdovou po druhém; dvůr truskovický pak koupen byl za výtěžek jejich zrady z propadlého jmění Častolárů. Přes to uchýlil se k ní v zoufalství svém starý Jesenský, znaje ji z let dřívějších jako ženu dobrou a věda, že neschvalovala jednání svého otce a manžela.

Po roce zemřel stařec ve svém úkrytu, ale před smrtí vyjevil paní Aleně (která však již dříve tajemství to tušila), kdo jest malá jeho schovanka a zavázal ji přísahou, že se ujme děcka opuštěného. Svěřil jí zároveň, že část nesmírného rodinného bohatství Častolárů, tedy dědictví Griseldino, nalézá se dosud na hradě Dřínově, bývalém sídle jejich, ukryta za velikým obrazem paní Častolárové v tajném sklepení, odkud při náhlém útěku nemohla býti odnesena.

Griselda přijata do dvoru truskovického a záhy spojil ji tam svazek něžného přátelství s malou Saloménou, dcerou paní Aleny. Než tato zahořela brzy krutou nenávistí k sirotkovi. Připomínalať jí Griselda stále nepravost otcovu a manželovu a budila svou krásou, jíž Salomenu zastiňovala, blouznivou láskou, jíž tato k ní lnula, uctivostí, s jakou se všichni ve dvoře k sirotku chovali, též její závist a řevnivost. K tomu přidružila se lakotná touha po skrytých pokladech na hradě Dřínově. Paní Alena chovala se k dívce čím dále tvrději a přemýšlela stále, jak by se jí zbavila. Pod záminkou, že spasiti chce duši dítka v kacířství vychovaného, zavezla ji posléze k jeptiškám Dušického kláštera. Ale Griselda, týrána jeptiškami, které z duše její vypleti chtěly stálé vroucí vzpomínání na matku kacířku, uprchla za kruté zimy z kláštera a lidé ze dvoru truskovického našli ji v lese na pohled mrtvou, obrácenou tváří ke hradu Dřínovu, planoucímu purpurem večerních červánků. Avšak ve dvoře, kam ji donesli, procitla z mrákoty. Rozzuřená paní Alena chtěla ji vyhnati, ale obměkčena poněkud domluvou staré služky Estery, která se děvčete vždy ujímala, učinila Griseldu pasačkou koz a dala ji odvésti do osamělé ovčárny. Tam žila dívka spokojeně ve sladkých snech dětství. Bible, již kdysi Jesenský v ovčárně byl uschoval a kterou teď nalezla, utvrzovala ji ve víře otců. Zároveň rozkvétala Griselda ve spanilou děvu a jaro lásky zavítalo v duši její. Avšak bylo jí zdrojem krátké jen rozkoše, za to pak strastí nejhroznějších.

Setkala se v lese s mladým Hertvíkem z Landsperku, synem vojenského německého dobrodruha,

jenž dostal za laciný peníz hrad Dřínov v náhradu za služby císaři prokázané. Švarný muž okouzlil rázem její srdce; mívali tajné schůzky a Griselda obětovala mu vše. Ale ničemný Hertvík opustil dívku svedenou a zasnoubil se s bývalou družkou její Saloménou. Paní Alena, propadnuvši již úplně moci zlého démona svého, docílila spojení to slibem, že odevzdá Landsperkům jmění dostatečné, aby zapravili ohromné dluhy své a zachovali Dřínov ve svém držení.

Muka strašlivá zmítala srdcem ubohé Griseldy, když zvěděla o zradě Hertvíkově. Dověděla se nyní také, že je Dřínov po právu jejím dědictvím. V den sňatku Hertvíkova se Salomenou vloudila se do hradu, nesouc v šatě ukryté křesadlo a na hlavě věnec z mechu a suchých větvic uvitý. Umínilať si, vykonati hroznou pomstu: hrad Dřínov zaplápolá požárem a pohřbí v ssutinách svých lupiče štěstí jejího! Vešla do hradu pustou chodbou a dostala se do veliké síně. Zvuk blížících se kroků zahnal ji tam v úkryt záclony, visící vedle obrazu její matky. Vešel mladý Landsperk s paní Alenou a Salomenou. Griselda vyslechla ze své skrýše řeč paní Aleny, kteráž odevzdávala ženichovi za věno své dcery veliký poklad Častolárů, ukrytý v tajemném sklepení za obrazem; slyšela dále, jak Saloména, zvěděvši nyní o původu Griseldy, nadarmo matku a ženicha prosila i zaklínala, by nedopouštěli se loupeže takové a odevzali poklad pravé dědičce; slyšela, jak paní Alena otevřela skrýš a jak tam Hertvík zaplesal nad velikostí pokladu. Našli ve skrýši také sud s prachem. Hertvík vyvalil jej do síně a zavřel pak opět kobku s pokladem. Odchá-

*

zeje s Alenou ze síně, podotknul, že: i kdyby vzňal se prach v sudě a sbořil síň, kobka nedotknuta zůstane, jsouc vytesána ve skále.

Zatím zmítal děsný boj duší Griseldinou. Posléze vystoupila z úkrytu k Saloméně, která zůstala sama v síni, zdrcena činem matky své a ženicha, rozplývajíc se v slzách. A nyní vztyčuje se Griselda v záři vznešené. City nejušlechtilejší zvítězily nad žádostí pomsty. Žehná Saloméně, přeje štěstí sňatku jejímu, daruje jí poklad, své dědictví, odpouští všem, žehná všem. V tom přichází Hertvík a odvádí Saloménu. Griselda, která se byla zatím opět za záclonu ukryla, vychází do prázdné síně a klesá na kolena před obrazem matky své. Tu nenechá zde mezi cizími! Klade oheň pod obraz, jiskry z něho zalétají do sudu s prachem a

celý Dřínov hrad
se zachvěl v základech, hrom burácel
do jasné noci, hlásal lesům všem,
že s matkou svou se sešla Griselda . . .

Děj tento plyne živým úchvatným proudem, obetkán jsa množstvím překrásných líčení, jež mnohdy několika jen slovy vykouzlují před námi obrázek přírodní vzácného půvabu. Se stránky psychologické provedena je zvlášť mistrně povaha paní Aleny. City lásky a nenávisti, dětinné družby, lakoty a řevnivosti, zápalu pro víru a národ, radosti a žalu, hněvu a odříkání docházejí v básni Zeyerově výrazu neobyčejně krásného a mocného, jenž na mnohých místech zachvívá čtenářem až do hloubi duše,

Srdce česky cítící dojímá ovšem „Griselda“ obzvláště, ale i každého jiného čtenáře uchvátí zajisté poetickou krásou svojí a zanechá v něm blaze očisťující a povznášející dojem dokonalého díla uměleckého.

Vzhledem k formě dodáváme jen ještě, že báseň psána je veršem nerýmovaným, libě plynoucím a lahodně zvučným.

Leden 1884.

Básně Karla Kučery. (Salonní bibliotéka. Redaktor Ferd. Schulz. Číslo XXXI. Nákladem J. Otty v Praze.) Autor předstupuje tu před obecenstvo s první sbírkou svých veršů. Ale není to autor mladistvý, podávající světu s nedočkavým chvatem první výbuchy jarní bouře duševní — máme před sebou zralého muže, který po letech s rozvahou vybral a sebral plody své literární práce. Arci, na tu slušnou řadu let, po kterou jméno Kučerovo vyskytuje se v našich literárních časopisech, je sbírka jeho dosti skrovná. Ale skrovnost objemu nahražuje vnitřní literární váha této knihy měrou vrchovatou. Na základě motivů, jež básník čerpal z nejrůznějších stránek dějin, je tu zosnována řada menších výpravných básní, z nichž téměř každá honosí se hloubkou myšlenky, silou výrazu, umělecky ladným zpracováním a duchaplnou pointou — přednostmi, které pojišťují knize Kučerově trvale vynikající místo v naší literatuře. Forma není lehce utkána ze hravých třpytů a sladkých zvuků, ale spíše pracně tesána do tvrdého kamene, který však pod umělou a pilnou rukou básníkovou nabývá tvaru

poeticky krásných a přesně znázorňujících každou jeho myšlenku. Celou sbírkou vane duch čisté lidskosti a v básních, čerpaných z historie domácí, jeví se i neokázalé, ale vřelé vlastenectví, živý soucit s utrpením předků, který mluví z básně „Kristina Poňatovská“ dojemným steskem a z básně „Marie Vítězná“ hořkou ironií.

„Nemohu věřit, že jak planá hruše
bez činů půjde životem má duše...“

praví básník v epilogu a čtenář jeho sbírky pomyslí si, že již tato kniha sama je skvělým činem literárním, plodem ceny veliké, a že Kučera zajisté i v budoucnosti mnohou závažnou službu prokáže našemu písemnictví.

Zpěvy knížecí. Básně Františka Kvapila. Řada první. (Poetické besedy. Redaktor Jan Neruda. Nakladatel Ed. Valečka. Číslo X.). Hladká forma, květnatá řeč a zvonivý verš byly již dříve přednostmi básnických prací Kvapilových; ale postrádali jsme v nich náležité hloubky a síly, jakož i rázovité a samostatné individualnosti — bylo tu mnoho odlesků a ozvuků poesie cizí. Ale „Zpěvy knížecí“ odhalily nám v nadání Kvapilově netušený poklad vlastní, samorostlé, bujaře svěží poesie. Sbírkou touto vyšinul se autor rázem mezi přední naše poety. „Knížecí zpěvy“ opírají se o motivy čerpané z ruských bohatýrských pověstí, ale zpracovány jsou tak, že uznati je sluší zcela za vlastní dílo básníkovo. Děj každé básně jest ryze umělecky a důvtipně zosnován na pěkné, většinou výborné základní myšlence. Jak bohata i nádherna je fantasie básníkova, dokazuje nejlépe „Ilja v pralese“, jedna z nejkrás-

nějších prací cyklu. Forma jest zářivě lahodná. Těšíme se na druhou řadu těchto zpěvů a odporučujeme sbírku Kvapilovu každému příteli poesie co nejvřeleji.

Únor 1884.

Povídky a arabesky Otokara Mokrého. (Nová bibliotéka spisu veršem i prosou. Číslo III. Nakladatel: Jos. R. Vilímek.) Zvláštní ráz snivé jemnosti, jakým se vyznačují básně O. Mokrého, zračí se i v jeho prosaických pracích. Děj má v nich úkol vedlejší: sloužiť autorovi jen jaksi za lehkou nit, jíž poutá kytici obrazů a dojmu, vykvetších z mysli básnicky vzrušené. Vybírá i pořádá je s jemným vkusem, dbá hebkosti tvaru a lahodné svěžesti barev, přihlazuje pečlivě každou drsnou hranu a rozestírá po všem ten lehký závoj melancholie, do něhož se tak ráda halí snivá jeho Musa. Pozadí náčrtku ve sbírku tuto pojatých tvoří po většině upomínky a dojmy cestovní. V jednom uvádí nás do půvabného Pováží a spřádá pod hradem Čachtickým prostý, romanticky zbarvený příběh s pochmurnou bájí, která se pojí k oněm zříceninám; v jiných kráčíme s ním malebnými krajinami Korutan, Přímoří a Krajiny; „Indický princ“ unáší nás do rozkošné Florencie; dvě: „Pouť do Kevlaaru“ a „Mladé snění“ mají za jeviště půdu domácí, tichá zákoutí českého jihu. Přítel jemné poesie pokochá se tichým vděkem těchto prostých náčrtků.

Leden 1885.

Čilý ruch panuje na literárním tržišti českém. Z hojného počtu knih, které přinesl na redakční

náš stolek, vybírám si pro dnešek řadu prací básnických, abych je krátkými zprávami odporučil čtenářstvu „Květů“.

Salonní bibliotéka (redaktor Ferdinand Schulz, nakladatel J. Otto) podala ve svém čísle XXXIV. „Perspektivy“, básně Jaroslava Vrchlického. Stačí již toto jméno kouzelného lesku. Vrchlický jest náš básník největší a s hrdostí můžeme si říci, že dříve či později zaskví se jeho jméno na jednom z předních míst i v pantheonu literatury světové. „Perspektivy“, oplývající všemi krásami jeho poesie, octnou se tedy zajisté v rukou každého vzdělance českého; avšak ani druhé dílo, jehož první sešit Vrchlický v období tomto uveřejnil, nemělo by scházeti ve knihovně žádného přítele literatury. Jest to „Poesie italská nové doby (1782—1882)“, vycházející nákladem Jos. R. Vilímka v sešitech (tříarchových po 36 kr.). Celkem vyjde asi 6 sešitů. Žádná literatura nemůže prospívati bez čilých styků s ostatním literárním světem. O takové styky písemnictví našeho vzhledem k literaturám západním získal si Vrchlický zásluh znamenitých. Překlady a články, soustavně a s pílí neúnavnou snaží se přenésti k nám, co nejlepšího v bohatých pokladnicích literatury francouzské a italské, a seznamovati nás stále se současným jejich rozvojem. A má k takovému podnikání všechny potřebné vlastnosti v míře vrchovaté, jsa vzdělání neobyčejného, sám básník geniální, mistr formy, překladatel nad jiné pečlivý a svědomitý, snažící se vystihnouti všechny jemnosti originálu. Mistrovským kouskem jeho překladatelského umění jest na př. satirická báseň Giustiho „Hlemýžď“ v tomto sešitě.

Mistr Adolf Heyduk zapěl nám opět od srdce k srdci ve svých „Písních“ (číslo 8. „Nové bibliotéky spisu veršem i prosou“, vydávané nákladem Jos. R. Vilímka). Jest to opět libovonný věnec těch prostomilých, rosných, českých kvítku, jaké se stále sypou se zlaté lýry Heydukovy. Jak mu je cit přináší, vytryskují písně ty z ňader ptačím zpěvem; radost z půvabů přírody, stesk po ztraceném mládí, bol nad ranami osudu, útěcha v písni, nadšení vlastenecké vyznívá z nich medovým slovem a líbeznou hudbou. Ke knize připojena jest velmi zdařilá podobizna autorova.

Jiného rázu, ale rovněž výtečná je sbírka téhož pěvce „Na přástkách“, tvořící XVII. číslo „Poetických besed“ (redaktor Jan Neruda, vydavatel Ed. Valečka). Jsou to ballady, jimž za podklad slouží pověsti, jaké se nejraději vypravují po venkově našem. Forma jest rázovitá, výborná. Z několika básní této sbírky dýše originální, neodolatelný humor; uvádím zvláště „Vinaře“, „Upoutaného raracha“, a „Roubovanou bábu“.

Dojemnou episodu z velikých děju husitských zpracoval poeticky Otokar Červinka ve své „Husitské svatbě“ (Poetických besed číslo XIX.). Zanícení vlastenecké, ušlechtilá mysl, jemný cit, v pravdě básnický smysl pro přírodu, prostá, ale pěkná forma vyznačují práce tohoto autora a jeví se také v básni jmenované. Nejzdařilejším zdá se mi proslov a doslov, pak poetické líčení noci při shledáních obou milencu a na konci.

„Ze zašlých a nových dob“ nazývá se sbírka básní od Jos. Kuchaře, vydaná nákladem

spisovatelovým. Básník ulevuje tu v dojemných elegiích žalu svému nad ztrátou drahých bytostí a zmařeným štěstím života. Čtenář neubrání se tklivé poesii těchto zpěvných vzdechů, řinoucích se přímo ze stísněných ňader, ze hlubin opravdového citu. Forma jest sice prostá, ale pěkná, verš plynný a lahodný, vskutku zpěvný. Jen obě příležitostné básně na konci nehodí se do rámce sbírky.

Mladý básník M. A. Šimáček vystoupil se sbírkou „Z kroniky chudých“ (Nákladem knihkupectví F. Šimáčka). Hluboký, vřelý soucit s trpícím chudým lidem stal se zdrojem básní zde sebraných, z nichž nejlepší jsou ty, kde autor kreslí ostrými, výraznými črty tklivé obrázky ze života chudiny, jako „Růže s poupátkem“, „Z dílny“, „Hlídač strojů“ a jiné. Šimáček je básník povolaný a k tomu originální. Přiloží-li ještě bedlivěji brus na svou formu, aniž by však setřel její rázovitost, dosáhne zajisté rozhodných úspěchů.

A naposled nechal jsem si knihu těžké váhy, knihu, jíž vychází nová hvězda nevšedního lesku na obloze básnické naší literatury. „Básně“ Františka Táborského (Salonní bibliotéky číslo XXXV.) nazývá se prostě ten velký čin mladého moravského literáta. Čteš — čteš — znenáhla ovane tě cos jako čerstvý dech lesů a hor, oči se zajiskří, duchem a srdcem zachvěje kouzlo nových obrazů a zvuků, a než se naděješ, třepetáš se v moci pravé, navzdor některým ozvukům svérázné, svěží, vítězné poesie. Nejsem kritikem — nechci rozebírati přednosti těchto básní, nechci činiti výtek; pravím jen: básník nevšední síly...

Únor 1885.

„Kabinetní knihovna“ (nakladatel František Šimáček) přinesla ve svém druhém svazku I. část „Povídek“ Aloisa Jiráska. Jsou tu dvě: „Krajanka“ a „Hejtmanská sláva“. První uvádí nás do začátku nynějšího století, na tiché šlechtické sídlo ve východních Čechách, jehož klid na čas porušen dovozem raněných z bitvy u Slavkova, kteráž tvoří lehce nastíněné historické pozadí k poutavému, tklivému příběhu. Druhá povídka líčí krásným, dojemným způsobem poslední léta sestárlého, sešlého bohatýra — Jana Talafúsa, jenž kdysi cizinu slávou jména svého plnil a po návratu do vlasti na toulavého žebravého rytíře poklesá, až pak při hrdinské obraně svého někdejšího sídla, dřevěné tvrze Ostrohské, nalézá důstojnou smrt. Známy jsou vzácné přednosti Jiráskova tvoření: stačí, řekneme-li, že obě povídky patří k nejlepším, které vyšly z mistrného jeho péra.

Březen 1885.

„Album výtečných povídek českých i přeložených“ (Nakladatel Eduard Valečka) přineslo ve svém II. díle žaponský román „Gompači a Komurasaki“ od Julia Zeyera. Nepochybujeme, že román Zeyerův opírá se o pilné studium věcí žaponských, ale neklademe na to zvláštní váhu. Spisovatel neměl v úmyslu podati ve formě románu poučný obraz žaponského kraje a lidu; nýbrž použil jen vědomostí a vznětů ,jež mu studium ono poskytlo, aby utvořil básnické dílo se zvláštním rázem a zbarvením toho Žaponska „podivného a fantastického,

které k nám tak živě a barvitě mluví z crepónů, z vyšívaných gázův a atlasů, zástěn a clon, z vějířů, z laků malovaných zlatem, z vás a mis zhotovených z jemného smaltu", Žaponska „poetických fialových a růžových horizontů, půvabných květů, graciósních ptáků..." Úmysl, jejž autor sám těmito slovy úvodu naznačuje, proveden byl způsobem hodným velikého našeho básníka. Jako v čarovném snu kocháme se měňavým pásmem cizokrajných obrazů a výjevů, plných ku podivu jemného duhového třpytu, lehce unášeni proudem poutavého děje, který se na konec zčeřuje a vzpíná tragickým ruchem, a odkládáme knihu s dojmem líbezné i silné, lahodně povznášející básně.

„Záhadné povahy" nazývá se sbírka „studií a črt povahopisných" od J. Arbesa (nákladem Jos. Miškovského v Českém Brodě). Lidé geniální neb alespoň velicí, jež právě jich neobyčejnost přivedla v rozpor se současnou společností, se světem zevnějším a neblahými poměry skutečnými; lidé, kteří vrstevníkům svým zářili jasnou pochodní ducha a sami trpěli v bídě a ponížení nebo propadli démonům, číhajícím ve vlastním jejich nitru — takového asi rázu jest řada postav, které nám Arbes v rysech vynikajících nakreslil ve své knize. Kean, Brower, Poe, Macchiavelli, Karpiňski, St. Simon, Almquist, Mirabeau — básnictví, malířství, herectví, politika, věda sociální mají tu zástupce znamenité. Autor líčí je způsobem duchaplným, řízným a velmi zajímavým, polo beletristickým; některé z těchto črt podobají se malým novellám. Ve zpracování látky je všude viděti ducha hloubavého a bystrého, ruku obratnou a jistou.

Povahou svojí druží se těsně k této sbírce novella z uměleckého života „Český Paganini" od téhož spisovatele (nákladem „Palečka"). V širším novellistickém rámci líčí zde Arbes velmi pěkně a poutavě život zapomenutého českého umělce, Jakuba Schellera, jenž po mnohých svízelích mezi nejpřednější mistry houslí své doby se povznesl, ale na konec v bídě a povržení zahynul. Jinak platí o této práci vše, co jsme nahoře pověděli o „Záhadných povahách".

V obor humoru uvádí nás sbírka „Pražské figurky, rázovité obrázky ze života" od Ignáce Herrmanna (nákladem vlastním). Knížka malá, avšak velice pozoruhodná. Sáhněte po ní — pobavíte se výborně, zasmějete se upřímně a nabudete přesvědčení, že máme v Herrmannovi humoristu přímo znamenitého. Bystrým zrakem pozoruje a studuje prostý život a líčí bez básnické ozdoby, ale věrně a s řízným, zdravým, neodolatelným humorem komické jeho zjevy. Snaží se zachytiti je přesně do nejjemnějších odstínu, což se mu daří tou měrou, že vidíte před sebou několika ostrými črtami nakreslené, ale takřka živoucí figurky z ulice a že slyšíte i jejich vlastní, skutečnou řeč se všemi zvláštnosti jargonu. Skutečnost, pravda jsou Herrmannovi hlavním zřetelem; aby je postihl, neštítí se časem ani výrazu, nad nimiž se v první chvíli snad pozastavíte, ale jimž nieméně musíte přiznati odůvodněnost: tak a nejinak musí mluviti tyto figurky, mají-li býti pravdivým obrazem skutečnosti. Že se daří spisovateli také obrázky s vážnou tendencí, dokazují črty „Tonda odvádí" a „Pujč mi zlatku". Zkrátka: Herrmann, jehož práce nezapí-

rají školu Nerudovu, stává se jedním z nejlepších našich genristů. Všechny črty zde sebrané byly otištěny ve „Švandu dudákovi“, jenž vychází ve volných lhůtách redakcí a nákladem Herrmannovým.

Ve prospěch „Českého domu v Teplicích“ vydala tamější česká beseda svým nákladem almanach „Na pomezí“. (V komisi knihtiskárny Jos. R. Vilímka.) „Národové jiní mají v Teplicích své domy a špitály, svá divadla, chrámy a synagogy“ — čteme v úvodním článku almanachu — „jen my nemáme ničeho, co by nám patřilo, nemáme ani kamene, jenž pevně v zemi zasazen, naše domovské, nám upírané právo na této půdě by hájil.“ Český dům má se státi nejen společenským střediskem pro Čechy v Teplicích usedlé a pro četné lázeňské hosty české, nejen sídlem české besedy, které dosud národní fanatismus slušného přístřeší odpírá, nýbrž i representantem naší národnosti vůči tisícům cizinců, kteří Teplice každoročně navštěvují, jakož i místem, kde by český živel zdejší pěstovati mohl styky s četnými hostmi z ostatních krajů slovanských. Již tedy vzhledem k účelu, jemuž výnos knihy jest věnován, odporučujeme almanach „Na pomezí“ co nejvřeleji; avšak i pro svůj bohatý a pěkný obsah zasluhuje kniha tato hojného rozšíření. Mimo články, poučující čtenáře o památných místech poněmčeného českého severu, o útrapách českého živlu tamějšího, o jeho probuzení národním, o jeho potřebách a nadějích, chová v sobě almanach, jejž spořádal Jan Klecanda, i příspěvky veršem od Heyduka, Vrchlického, S. A. Košťála, M. A. Šimáčka, J. Georgova a Ervína Špindlera, pak povídky a zábavné črty od Jos. Rašína, Ed. Jelínka, Koldy

Malínského, Jana Třeštíka, J. L. Turnovského, Hanuše Klímy a J. Klecandy. Také úprava knihy, ozdobené hojnými illustracemi od Bízy a Levého, jest pěkná.

Červen 1885.

Do kruhu „Poetických besed" přistoupilo několik nových členu. Jeden z družných Tater: Svetozar Hurban Vajanský, jenž podal v čísle XX. malou sbírku drobných básní slovanských „Z pod jarma". Básnický význam Vajanského ocenili jsme při posudku dřívější jeho sbírky „Tatry a more", kde zvláště větší báseň „Herodes" dojala nás mocně vřelostí citu a silou poetickou. Vroucí láska k lidu slovenskému, žal nad jeho utrpením a ponížením, hněv proti jeho katanům, naděje v lepší budoucnost... toť jsou hlavní pružiny poesie Vajanského a tyto zvuky proznívají také všude nynější jeho sbírkou.

Z Moravy v posledním čase ozývají se zpěvné hlasy, které plní srdce radostí a velikými nadějemi. A je v nich mnoho nových tonů, mnoho čerstvého dechu z oněch luhu, kde život lidu zachoval si dosud věrněji kouzlo své vlastní, prostomilé poesie nežli u nás. Nedávno přijali jsme s nadšením básně Táborského a dnes vymáhá opět vřelé naše uznání František S. Procházka svou „Písní o Činu", tvořící číslo XXI. „Poetických besed". V prostičkých ale lahodných slokách tonu téměř národního, měňavým pásmem nehledaných, ale milých a svěžích obrazu plyne lehounce a poklidně tato významná, jemně pruzračná, na motivech prosto-

národní báje zosnovaná allegorie ... Odkládáme tuto knížku s dojmem nejpříznivějším a s pevnou nadějí, že mladý talent, jehož první vážnější krok provázen byl takovým zdarem, mnohým krásným květem obohatí naši literaturu.

Číslo XXIII. přináší epickou báseň „Na dívčím Kameni“ od Otokara Mokrého. Je to práce výborná s poutavým, v pravdě umělecky sestrojeným dějem a s formou pečlivě vybroušenou, nesoucí všude na sobě jemný poetický zákal. Mluva oplývá všemi přednostmi, které jsme za jiných příležitostí na tomto výtečném básníku ocenili. Pokládáme báseň tu za nejlepší výtvor Mokrého.

Z dřívějších přispěvatelů zavítal do „Poet. besed“ podruhé Jaroslav Vrchlický. Číslo XXII. přineslo jeho „Selské ballady“, sbírku malých drahokamů ohnivého žáru, posvěcených plamenným vlasteneckým nadšením a láskou k uhnětenému lidu. Co máme říci dále o nich? Co o jiných dvou knihách, které tento básnický obr zároveň klade k úžasné již řadě svých znamenitých výtvorů, o sbírce „Jak táhla mračna“ (Salonní bibliotéky číslo XXXVIII.) a velkolepé básni „Twardowski“, po zrušené konfiskaci znovu vydané (nákladem Františka Šimáčka) — což máme říci? Jen: Čtěte!

Z celého moře krásy pít
má touží duše lačná,
a pouze kapek pár jsem chyť,
jak táhla mračna.

Tyto verše klade Vrchlický v čelo své nejnovější sbírky a nám se zdá, ze rozvlnil po vlasti naší již

celé moře krásy, z něhož čerpati budou povzneseni a jasnou rozkoš všechna příští pokolení.

Heydukova výpravná báseň „Pod Vítkovým Kamenem", která byla svého času v těchto listech uveřejněna, vyšla nyní o sobě co 4. svazek „Kabinetní knihovny" (tiskem a nákladem Fr. Šimáčka). Čtenáři „Květu" pročtli zajisté s rozkoší tuto práci vzácných krás, jež po našem soudu náleží k nejspanilejším dítkám Heydukovy Muzy. Zvláště některé obrázky šumavské přírody lze nazvati pravými perlami básnického líčení.

Nedávno vystoupil Heyduk také s překladem. Proslulý německý básník Rudolf Baumbach pohřížil se do pokladu bájí slovanských a vybral z něho látku k poetickému skvostu, ku krásné výpravné básni „Zlatorog". Podkladem jejím jest pověst horalů slovinských o čarovném zlatorohém kamzíku, který v čele bílých soudruhů svých střežil věčně svěží sad Rojenic na Triglavu. Výtečný překlad Heydukův vyšel co 4. svazek „Výboru cizojazyčných děl básnických" (redaktor Lad. Šebek, nakladatel Jos. R. Vilímek).

Dosud neměli jsme obšírnějšího, soustavného díla o nové české literatuře. Mezeru tuto vyplňuje nyní František Bačkovský spisem „Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové", jenž vychází po sešitech nákladem Františka Borového v Praze. Dle úvodu bude spis ten obsahovati dva díly: I. období předbřeznové s oddíly: doba přípravná (1774—1820) a doba vlastenecká (1820—1848), II. období pobřeznové s oddíly: doba přechodní (1848—1860) a doba nejnovější. Celé dílo

zaujme asi dvacet měsíčních sešitů tříarchových. Dosud vyšlo jich osm. Záslužná ta práce, jež podává rozsáhlý, pilně snesený materiál ve formě jasné i lehké, i širším kruhům přístupné, budiž odporučena všem přátelům našeho písemnictví.

Srpen 1885.

Vlny v proudu. Řada básní od Elišky Krásnohorské. (Kabinetní knihovny svazek VI. Tiskem a nákladem Frant. Šimáčka.) Forma klassická v nejlepším slova smyslu; jako ulitá na myšlenku, vypilovaná do nejněžnější hrany, zářící vzácným souladem jemných barev, zvonící dokonalou harmonií rázných i lahodných zvuků — ale nejen mrtvá krása formy: ji oživuje duch mohutný, hluboký a spanilý, v ní plane posvátné nadšení, z ní srší roje myšlenkových jisker — ta oslňuje — ta padá hluboko do srdce — — takový asi jest dojem této velecenné sbírky, jíž neodloží žádný čtenář bez povznešení a zanícení.

Rudolf Pokorný podal do čísla XXIV. „Poetických besed“ (redaktor Jan Neruda, nakladatel Ed. Valečka) výpravnou báseň „Mrtvá země“, mající za podklad pověst o příšerné paní Čachtické, která osvěžovala své vadnoucí vnady krví povražděných slovenských děv. Pověsti té použil Pokorný k allegorii, prosvítající lehce pásmem prostého děje. Krásná jeho báseň, prodchnutá duchem národním a protkaná ohlasy slovenských písní, vyniká zvláště svižným, originelním, v pravdě poetickým líčením Tater a slovenského života národního.

Listopad 1885.

„U splavu" nazval Oldřich S. Kostelecký sbírku svých humoresek, kterou vydal nákladem Roberta Růžičky v Praze. Začátek málo lákavý je slabá rýmovaná humoreska „Poprvé na nádraží". Ale kdo zná Kosteleckého z dřívějších prací, dá se s lepší nadějí do ostatních, nerýmovaných, a udělí mu brzy se smíchem absoluci. Mohli bychom sice i tu leccos vytknouti, rozhovořiti se zejména o některých rušivých manýrách, jako je na příklad příliš časté opakování a někdy nemírné rozpřádání jednotlivých motivu — ale bojíme se, aby nás autor nehodil mezi ony kritické „pomluvače" a „utrhače", proti nimž se v předmluvě slovy Daniele Adama z Veleslavína ohražuje, a řekneme mu tedy již věci příjemnější. Kostelecký jest humorista od hlavy k patě, humorista plného, zdravého jádra a svého vlastního, samorostlého rázu; umí šťastně vymýšleti nové komické situace a podávati je způsobem takovým, že mu neodolá bránice čtenářova. Myslíme, že časem sám odloží neb na pravou míru uvede některé, shora naznačené výstřelky své humoristické formy a že mnoho ještě pěkného napíše českým duším k obveselení.

Fr. Procházka (třeba rozeznávati od Fr. S. Procházky, autora „Písně o Činu" v „Poetických besedách") vydal nákladem Jos Miškovského v Českém Brodě své „Humoresky". Zajímavý jest tu zejména díl prvý „Z jednoroční vojny", podávající humoristické obrázky z našeho vojenského života v míru. Procházka pozoruje bystře, umí trefně zachytiti význačné rysy svých figurek a náležitě ko-

řistiti z komických jejich stránek. Ale plné nadání mladého autora nepoznáváme z této sbírky. Kdo chce poznati pravý jeho význam, musí pročísti ty jeho práce, v nichž jemný humor snoubí se s tesklivou poesií, v nichž lahodné líčení postihuje rozmanité půvaby přírody, tlumočí její nálady a snivé její kouzlo, v nichž konečně v perleťové předivo líčení leckdy několika jemnými nitkami vetkán dojímavý děj, který by stačil na celou historii, ale v tom lehounkém naznačení tím tklivěji a poetičtěji působí. Za příklad uvádíme dojemně rozkošnou črtu „Vlaštovky“, která vedle jiných podobných jeho prací uveřejněna byla v tomto časopise. Fr. Procházka, jenž pěstuje se zdarem také povídku historickou, jest vůbec talent vzácný, opravdových, vysokých intencí, a slibuje mnoho pro naši krásnou literaturu.

OBSAH.

